T A R T U R I I K L I K Ü L I K O O L
ÕIGUSTEADUSKOND
KRIMINAALÕIGUSE JA -PROTSESSI KATEEDER

O. P ü s s a

EKSPERDI ARVAMUS KOHTULIKU TÕENDINA NÕUKOGUDE KRIMINAALPROTSESSIS

Kandidaadi dissertatsioon
juriidiliste teaduste kandidaadi
kraadi taotlemise ks

TARTU 1954

S i s s e j u h a t u s

Nõukogude kriminaalprotsessiõigus kui osa sotsialistliku baasi õiguslikust pealisehitusest,seisab oma baasi teenistuses, kaitseb ja tugevdab teda. Teostades võitlust kuritegevuse vastu,loob nõukogude kriminaalprotsess ja kriminaalprotsessiõigus omaltpoolt tingimusi sotsialismi põhilise majandusseaduse toime sfääri edasiseks laiendamiseks.

Nagu õpetab marksism-leninism,on pealisehitus,olles sünnitatud baasi poolt,omakorda baasi suhtes aktiivne,aitab aktiivselt oma baasil kujuneda ja tugevneda,rakendades kõiki võimalikke vahendeid vana korra lõplikuks purustamiseks ja vana baasi ning vanade klasside likvideerimiseks.

Kui pealisehitus loobub teenivast ja aktiivsest osast oma baasi suhtes,kaotab ta oma kvaliteedi ja lakkab olemast pealisehitus.

Iga nõukogude protsessiõigusliku instituudi,jürelikult ka eksperdi arvamuse hindamisel tuleb lähtuda sellest,kas ja kuivõrd vastav instituut suudab aidata kriminaalprotsessil avaldada aktiivset toimet oma baasile,teda kaitsta ja kindlustada ning avardada sotsialismi põhilise majandusseaduse toime sfääri.

Nõukogude kriminaalprotsessi vahetuks eesmärgiks on kuriteo avastamine,kurjategija leidmine ja tema õiglane karistamine. Põhinõudeks on,et mõistetaks süüdi ja karistataks ainult tõe-

liselt toimunud kuritegude tõelisi süüdlasi. "On juba ammugi teada", ütleb V.I.Lenin, "et karistuse preventiivne mõju ei ole sugugi tingitud karistuse karmusest, vaid ta vältimatusest. Oluline ei ole mitte see, et kuriteo eest määratakse raske karistus, vaid see, et ü k s k i kuriteo juhtum ei jääks avastamata" [1].

Selle ülesande täitmise üheks välditamatuks eelduseks on selliste faktide olemasolu, mis kinnitavad kuriteo sooritamist teatava isiku poolt, s.o. kohtul peab olema tõendeid, millele rajada oma otsust konkreetses asjas.

Tõendite instituut ongi üheks kriminaalprotsessiõiguse põhilisemaks ja keskseimaks osaks. On seega eriti oluline, et just see põhiline protsessiõiguse osa ja koos sellega eksperdi arvamus kui üks tõendeid rajaneks õigetele põhialustele. Ekspertiis tuleb protsessuaalselt organiseerida nii, et ta võimaldaks veatult ja kiiresti avastada kuritegu ja kurjategijat ning suudaks sel viisil aktiivselt aidata kaasa sotsialistlike ühiskondlike suhete kindlustamisele ja arendamisele, s.o., olles osa õiguslikust pealisehitusest, suudaks aktiivselt teenida oma baasi.

Kui eksperdi arvamus nõukogude protsessis teenib progressiivseid eesmärke, on samanimeline instituut kapitalistlike riikide protsessis täiel rindel reaktsiooni teenistuses. Eksperdi arvamust ei rakendata seal mitte asjas objektiivse tõe tuvastamiseks, vaid diametraalselt vastupidisteks eesmärkideks, nimelt asjaolude kujutamiseks sellisena, nagu see on vastuvõetav valitseva klassi huvidele. Ekspertiis on üks olulisemaid instituute, mis aitab imperialistlike riikide kriminaalprotsessil täita te-

---

1. V.I. L e n i n, Teosed, 4. köide, Tallinn, 1950, lk. 357.

male kuuluvat osa võitluses kapitalistliku korra eest. Ekspertiis aitab kriminaalprotsessil kaitsta ja arendada kapitalistlikku eraomandit, süvendada töötavate hulkade ekspluateerimist ning kindlustada kapitalistidele maksimaalseid kasumeid. Ta abistab imperialistlike riikide uurimis-ja kohtuorganeid võitluses revolutsioonilise liikumise ja progressiivsete ning demokraatlike elementidega. Kapitalistlike riikide kriminaalprotsessiõiguses lähtutaksegi eksperdi arvamuse juriidilise olemuse mõistmisel ning ekspertiisi protsessuaalsel organiseerimisel eeskätt nendest eesmärkidest.

Et ekspertiis suudaks aidata nõukogude kriminaalprotsessis avastada objektiivset tõde ning sel viisil soodustada ja võimaldada uurimis ja kohtuorganitel sotsialistlike ühiskondlike suhete kindlustamist ja arendamist, peab enneköike valitsema täielik selgus eksperdi arvamuse juriidilise olemuse suhtes. Selt seisukohalt lähtudes tuleb kõige pealt selgitada, kas eksperdi arvamus kuulub kohtulike tõendite hulka. Jaataval korral on edasi vajalik kindlaks määrata tema asend kohtulike tõendite süsteemis. Eksperdi arvamuse juriidilise olemuse kui põhiküsimuse õigest lahendusest sõltub kõikide teiste ekspertiisiga pidestuvate küsimuste õige lahendamine.

Järgnevas töös ongi püütud anda vastus kõigepealt eksperdi arvamuse juriidilise olemuse küsimusele nõukogude kriminaalprotsessis. Töös on põhjendatud vaadet eksperdi arvamusele kui iseseisvale, omaette kohtulikule tõendile ning on fikseeritud eksperdi arvamuse kui iseseisva kohtuliku tõendi spetsiifilised tunnused. Seejärele on analüüsitud mitmesuguseid teisi ekspertiisialaseid probleeme. On antud ekspertiisi objekti mõiste ning peatutud lähemalt nende tunnuste juures, mis peavad iseloo-

mustama ekspertiisi subjekti. Töös käsitletakse ka ekspertiisi protsessuaalse organiseerimisega seotud probleeme, eriti ekspertiisi määramist, eksperdi õigusi ja kohustusi ning süüdlaluse õiguslikku seisundit ekspertiisi teostamisel. Üksikasjalikult analüüsitakse eksperdi arvamuse hindamise küsimust.

Kogu käsitlus on rajatud NSV Liidu Ülemkohtu praktika analüüsile. Kohtupraktika üldistamise pinnal on püütud leida vaieldavatele ekspertiisi-alastele küsimustele selliseid lahendusi, mis võimaldaksid eksperdi arvamusel saada senisest veelgi efektiivsemaks teguriks kuritegevuse likvideerimise eest peetavas võitluses.

I peatükk

E k s p e r d i a r v a m u s e k u i k o h t u l i k u t õ e n d i k u j u n e m i n e j a a r e n g.

§ 1. Eksperdi arvamuse kui kohtuliku tõendi kujunemine ja areng ekspluataatorlikes riikides.

Eksperdi arvamus kohtuliku tõendina on ekspluataatorliku riigi kriminaalprotsessis üks nooremaid,olles alguse saanud i n k v i s i t s i o o n i l i s e s protsessitüübis,mis oli küll üldiselt omane hilisfeodalismiajastule ja absolutistlikule riigile,kuid mille algeid leiame juba tunduvalt varem. Inkvisitsioonilisele protsessitüübile eelnenud v õ i s t l e v a s (ka akkusatoorne,süüdistuslik,) protsessitüübis,milline oli üldiselt omane orjanduslikule riigile ning varasemale feodalismiperioodile,puudusid eeldused eksperdi arvamuse kui kohtuliku tõendi kujunemiseks. Et vastata küsimusele,miks eksperdi arvamus ei saanud võistleva protsessitüübi kehtivuse ajal tekkida,tuleb veidi lähemalt tutvuda sellele protsessile omase tõendiõiguse ja tõendite teooriaga. Kuigi võistlev protsessitüüp esines nii orjanduslikus riigis kui ka varasemal feodalismiperioodil,sisaldas kummalegi ajajärgule omane protsess väga olulisi,nii sisulisi kui ka vormilisi erinevusi. Ühist nimetust mõlema perioodi protsessile õigustas ainult üks ühine tun-

nus - protsessi alustamiseks oli vajalik süüdistaja initsiatiiv ning protsess ise toimus poolte vahelise võistluse vormis,kusjuures kohtul oli ainult passiivse vahekohtuniku osa. Täiesti erinevad olid aga tõendiõiguse normid ja tõendite teooria printsiibid,kuivõrd neist kummastki võistleva protsessitüübi puhul üldse saab rääkida.

O r j a n d u s l i k u r i i g i v õ i s t l e v a s p r o t s e s s i s (Antiik-Kreekas,vabariigiaegses Roomas) olid peamisteks tõenditeks t u n n i s t a j a t e ü t l u s e d ja d o k u m e n d i d [1]. Selle perioodi tõendid olid sisulises seoses arutatava asjaga,s.t. tõendasid mõnda kuriteoga seondatud fakti. Seetõttu oleks täiesti mõeldav,et kõnesoleva perioodi tõendamisvahendite hulgas esineks ka eksperdi arvamus. Miks eksperdi arvamus orjandusliku riigi võistlevas protsessis kohtuliku tõendina ei esine,on kaheldamatult tingitud üheltpoolt loodus,nende hulgas tehniliste teaduste arenematusest tol perioodil. Orjandusliku korra tootmisviisi juures oli tegemist alles teaduse algetega. Teiseltpoolt on ekspertiisi mitteesinemine tingitud orjanduslikule korrale omase võistleva protsessi enda iseloomust. Kohus oli protsessis täiesti passiivne,jättes tõendamise kogu ulatuses poolte enda asjaks, tundmata huvi poolte poolt esitatud tõendite sisulise väärtuse vastu. Kogutud tõendeid hindas kohus printsiibitult,täiesti primitiivselt,toetudes subjektiivsele muljele,ühe või teise poole vastu kujunenud sümpaatia või antipaatia tundele. Ei saa muidugi eitada võimalust,et eksperte oleks kutsutud kohtusse

---

1. Vt.S.F.K e t š e k j a n, Üldine riigi ja õiguse ajalugu I,Vanaaeg,I vihk,Vana-Ida ja Vana-Kreeka,Tartu,1946,lk.204. - I.S.P e r e t e r s k i, Üldine riigi ja õiguse ajalugu I,Vanaaeg,II vihk,Vana-Rooma,Tartu,1946,lk.100.

poolte poolt (võistlev ekspertiis),mille toimumise kohta aga meil puuduvad andmed [1].

Orjandusliku riigi võistlev protsessikorraldus,mille tõendite hulgas polnud kohta eksperdi arvamusele,oli sellisena tingitud orjandusliku ühiskonna majanduslikust korrast. See ühiskond jagunes kaheks põhiklassiks? orjadeks ja orjapidajaiks. Eespoolkirjeldatud võistlevat protsessi rakendati ainuüksi orjapidajate suhtes. Orjade suhtes,kelle arv ületas kaugelt vabade inimeste arvu,ei eksisteerinud üldse mingit kohut. Ori oli orjapidaja omandiks,keda viimane võis müüa,osta ning karistamatult tappa. Kohtus võis ori esineda ainult tunnistajana,mispuhul rakendati tema suhtes obligatoorselt piinamist.

Kohtulik protsess oli seega orjapidajate omavaheliste konfliktide lahendamise menetluseks.

Seda tuleb lugeda üheks põhjuseks,miks orjanduslik riik kasutas võistlevat protsessikorraldust.

Sellest aga,et kohtupidamine ei hõlmanud orje kui ekspluateeritavat klassi,ei tohi järeldada,et orjandusliku riigi kohtul gleks puudunud klassiiselcom.

Orjapidajate klass ei kujutanud teatavasti mingit ühtsete huvidega isikute rühma,vaid kihistus omakorda varandusliku seisundi järgi.Võiksime väita,et võistlevale protsessile omane kohtu passiivsus kujutas endast tugevama poole vägivalla üht seaduspärastamise vormi.

See ilmnes väga paljudes protsessikorralduse küsimustes. Ennekõike avaldus see selles,et kohtunikeks said faktiliselt

---

1. J.G l a s e r,Handbuch des Strafprozesses,Erster Band, Leipzig,1883,lk.677.

ainult isikud varakamate hulgast,kes kaitsesid loomulikult enne-kõike oma rühmituse huve. Samuti nägid ette XII tahvli seadused, et juhul kui kostja ei tule ise magistraadi ette,võib hageja teda tuua vägivaldselt. On raske mõista,kuidas saaks vaene tuua vägisi kohtu ette rikast,kel pole puudus teda kaitsvatest teenritest [1]. Siit järeldub ilmekalt tolle ajastu protsessi klassiloomus. Nii kohus kui protsess olid orjapidajate ülemkihi huvide teenistuses. Kohtu väline passiivsus kujutas endast sisuliselt väga aktiivset võitlusvahendit orjandusliku ühiskonna püsimise ja kindlustamise eest.

Veel vähem sobis eksperdi arvamus v a r a s e f e o d a l i s m i v õ i s t l e v a p r o t s e s s i t ü ü b i g a, kus peamiste tõenditena esinesid s ü ü t u n n i s t u s, k o h t u l i k k a h e v õ i t l u s, o r d a a l i d ja k a a s v a n d u j a d. Peale süütunnistuse polnud ükski neist tõendeist uuritava asjaga vähemaski sisulises seoses. Nad ei olnud kuriteolise käitumisega seotud faktide tuvastamise allikaks. Selle ajastu tõendiõigus (niipalju kui sellest saab juttu olla) kujutas endast ainult poolte vahelise võistluse reegleid. Kogu tõendite süsteemile oli omane tugevalt religioosne värving.

Varase feodalismi tõendite süsteem oli kooskõlas tolleaegse ühiskonna kultuuritasemega,kus rahvahulgad elasid ülimises harimatuses. Kujukalt iseloomustab seda revolutsioonieelne vene protsessualist Slutševski: "Kaks jõudu ilmutasid oma erakordset toimet selle ajastu inimesele,füüsiline jõud ja ebausu jõud, selle - pärast otsis loomulikult tema mõistus,milline polnud võimeline

---

1. I.S. P e r e t e r s k i, op.cit.,lk.84.

abstraheerima,neist·kahest allikast võitlusvahendeid kuriteo vastu" [1]. Ekspluataatorlikud klassid kasutasid rahvahulkade sellist madalat kultuuritaset,ebausku ja usulisi eelarvamusi ära edukalt ja osavasti oma rõhumiseesmärkideks.

On selge,et varase feodalismi ajastu kriminaalprotsessis, kus tõendid polnud arutatava asjaga sisulises seoses,ei olnud kohtulike tõendite hulgas kohta eksperdi arvamusele. Usukütked, mis iseloomustasid tolle ajastu tõendeid,ja eriteadmised,millistele põhineb eksperdi arvamus,on omavahel lepitamatud.

Eespoolkirjeldatud protsessikorraldus oli tingitud varasele feodalismile omasest majanduslikust korrast ja ta suutis sellisena seista igati oma baasi kindlustamise ja arendamise teenistuses. Kuigi protsessi iseloomustas poolte aktiivne seisund ja kohtu passiivsus,suutis ta tolleaegseis ühiskondliku korra tingimusis just sellisena täita talle määratud osa feodaalkorra kaitsmisel.

Selle ajastu võistlev protsessivorm aitas omaltpoolt edukalt kaasa feodaalse eraomandi kindlustumisele ja laia talupoegade massi ekspluateerimisele. Kohus,olles vormiliselt protsessi läbiviimisel passiivne,kujutas sisuliselt endast nõrgema poole rõhumise aktiivset tegurit.

Kuid pärisorjuslike talupoegade kui ekspluateeritavate põhimassi suhtes,ei rakendatud isegi sellist protsessivormi. Nende suhtes valitses mõisnike faktiliselt piiramata omavoli. Mõisnik võis neid karistada ja neile armu anda täiesti oma äranägemise järgi [2].

---

1. В. Случевский, Учебник русского уголовного процесса,СПБ,1895,1к.32.

2. М. А. Чельцов-Бебутов, Положение личности в уголовном процессе,часть I,Москва,1948,1к.31.

Marx iseloomustab feodaalset õigust "rusikaõigusena" ja "privileegide õigusena", kuna temas leiab avalikult väljendust feodaalide poolt teostatav mittemajanduslik sund ja omavoli.

Eksperdi arvamus sai kohtuliku tõendina välja kujuneda inkvisitsioonilises protsessitüübis, milline muutus ainuvalitsevaks feodaalabsolutistliku monarhia tekkimisega (16. - 18.saj.), s.o. kapitali esialgse kuhjumise ja feodalismi laostumise perioodil.

Inkvisitsioonilist protsessitüüpi iseloomustab poolte puudumine, protsessi algatamine kohtu poolt, menetluse salajasus ja kirjalikkus ning laialdane piinamise kohaldamine süüaluselt süütunnistuse, kui parima tõendi saavutamiseks. Inkvisitsioonilises protsessis valitses formaalsete tõendite süsteem, mille kohaselt kõikide tõendite tõenduslik jõud oli juba seadusandja poolt ette kindlaks määratud. Vastupidiselt võistlevale protsessile, olid inkvisitsioonilises protsessis tõendid juba sisulises seoses uuritava asjaga, mis lõi omaltpoolt eeldusi eksperdi arvamuse kujunemiseks.

Inkvisitsioonilises protsessitüübis kohtamegi juba tõendina eksperdi arvamust. Inkvisitsioonilises protsessis saab nimelt võimalikuks k o h t u l i k u v a a t l u s e väljakujunemine iseseisvaks tõendiks, millest aegamööda areneski ekspertiis. Võistlevas protsessitüübis ei saanud kohtulik vaatlus olla iseseisvaks kohtulikuks tõendiks, kuna kohus oli tõendite kogumisel täiesti passiivne. Kuigi varase feodalismi perioodil ka kohus vaatles poolte poolt kohtusse toodud laipa, kuriteo sooritamise vahendit, esemeid millel leidub kuriteo jälgi jne., siis ei teostatud seda mitte niivõrd selleks, et vaatlusel avastatud asjaoludest teha sisulisi järeldusi arutatava kuriteo suhtes, vaid peamiselt ainult selleks, et määrata kumb pooltest võib oma

väiteid tõendada vandega [1]. Kohtulik vaatlus muutus sisuliseks, omaette iseseisvaks tõendiks, millest vahetult sai teha järeldusi kuriteolise käitumise ja kurjategija isiku suhtes alles siis, kui kohus muutus tõendite kogumisel aktiivseks protsessi subjektiks. See toimus inkvisitsioonilises protsessis [2]. Selline kohtu poolt teostatav vaatlus oli sisuliselt asitõendite vaatlus.

Sellega seletub ka asjaolu, miks inkvisitsioonilises protsessitüübis ei esine tõendite hulgas asitõendeid. Nagu näeme, polnud nad nimetatud protsessitüübile sisuliselt sugugi mitte tundmatud. Nad ei esinenud ainult iseseisva tõendiliigina, vaid olid kohtuliku vaatluse sisuks. Juhul, kui sellise vaatluse teostamine eeldas mõnesuguseid eriteadmisi, mida kohtunikul ei olnud, hakati kutsuma vaatluse juurde vastava ala asjatundjaid. Sellelaadilisi vaatlusi nimetati l i i t v a a t l u s e k s (vene k. сложный осмотр , saksa k. zusammengesetzter Augenschein) mille pinnal kujunes välja uus iseseisev tõend kriminaalprotsessis - e k s p e r d i a r v a m u s [3]. Esimeseks ekspertiisi

---

1. Vt. М. М. Г р о д з и н с к и й, Улики в советском уголовном процессе, Ученые труды, выпуск VII, Москва, 1945, lk. 21.

Dr. C a r l G r o s s, Die Beweistheorie im canonischen Prozess, Besonderer Teil, Innsbruck 1880, lk. 3.

2. Vrd. Dr. C a r l G r o s s, Die Beweistheorie im canonischen Prozess, I Allgemeiner Teil, Wien 1867, lk. 47 jj, 103, 53. - Id. Die Beweistheorie, Besonderer Teil, Innsbruck 1880, lk. 1, 106, 117 jj. Gross ei pea kohtulikku vaatlust kanoonilises protsessis tõendiks. Kohtulik vaatlus on vahend vastava fakti notoorsuse konstateerimiseks. Kohtu poolt vahetult vaadeldud asjaolud loetakse vaieldamatuiks, notoorseiks ja nende suhtes pole vajalik enam tõendeid esitada

3. М. М. Г р о д з и н с к и й, op. cit., lk. 21, 65. - Р. Д. Р а х у н о в, Теория и практика экспертизы в советском уголовном процессе, Москва, 1953, lk. 224. - В. М. Н и к и ф о р о в, Экспертиза в советском уголовном процессе, Москва, 1947, lk. 8.
C. J. A. M i t t e r m a i e r, Die Lehre vom Beweise im deutschen Strafprozesse, Darmstadt, 1834, lk. 166, 189. - J. G l a s e r, op. cit., lk. 677. - Id., Beiträge zur Lehre vom Beweis im Strafprozess, Leipzig, 1883, lk. 382 jj.

liigiks sai kohtumeditsiiniline ekspertiis,nii nagu paljud teisedki kriminaalõiguse ja -protsessi instituudid on alguse saanud tapmis-ja kehavigastusasjade uurimisest.

Inkvisitsiooniline protsessitüüp sai ajaliselt kõige varem valitsevaks kanoonilises õiguses ja itaalia linnade kohtuis.

Kanooniline protsess tugines juba 12.sajandi lõpul,eriti aga 13.sajandi algul,täielikult inkvisitsioonilistele põhimõtetele. Vormilise sanktsiooni sai inkvisitsiooniline protsessivorm paavst Innocentius III -nda poolt a.1215 kokkukutsutud Lateraani kirikukogul. Protsessi algatamiseks polnud vaja enam kaebajat vaid kohus pidi ise lihtsate kuulduste põhjal (peale eelnevat kontrolli) algatama kriminaalasja. Järgnevate paavstide ajal inkvisitsiooniline protsessivorm üha süvenes.

Inkvisitsiooniliste põhimõtete tungimine kanoonilisse protsessi oli tingitud mitmesugustest asjaoludest. Paavst,kui kogu katoliku maailma pea ja kaheldamatult üks võimsamaid feodaale, oli huvitatud kiriku mõjuvõimu kasvust. Selle ülesande teenistuses pidi seisma ka kohus. Kohus pidi kaasa aitama nende laiade rahvamasside ekspluateerimisel,kes elasid kiriku ulatuslikul maavaldustel. Kohus pidi tugevdama distsipliini ka kiriku sees, pidades võitlust mitmesuguste opositsiooniliste ja revolutsiooniliste liikumistega,mis tol ajal esinesid peamiselt ketserluse kujul. Kõigeks selleks polnud enam kohane endine võistlevuse põhimõtetel rajanev protsessitüüp,kus menetluse algatamine olenes ainuüksi süüdistajast ja kohus täitis passiivse vahendaja ülesandeid. Sellistes tingimustes kujunebki esimesena just kanooniline protsess inkvisitsiooniliseks [1].

---

1. Н. Н. Гродзинский, op.cit.,lk.22. - Keskaeg I köide Tartu,1945,lk.431 jj. - Dr.Joh. Friedrich von Schulte Lehrbuch der deutschen Reichs und Rechtsgeschichte Stuttgard 1892,lk.426 jj.

Umbes samaks ajaks (13.saj.) kujunes inkvisitsioonilisek ka Põhja ja Kesk-Itaalia linnade kriminaalprotsess. Seoses käsitööstuse ja kaubanduse arenguga kasvab pidevalt linnade osatähtsus. Nad muutuvad juba puht väliselt ki suurteks ja rahvarikasteks. Koos kaubalis-rahaliste suhete arenemisega süveneb linnas klassikihistus. Eristub tsunfti ladvik ja ekspluateeritav sellide ja väikemeistrite mass. Klassikihistuse süvenemisega ja ekspluateerimise tõusuga on seotud kuritegevuse pidev kasv. Seoses muutustega linnade majanduslikus korras pidid toimuma ja toimusidki muudatused pealisehituses. Muuhulgas kujunes välja inkvisitsioonilistele põhimõtetele rajanev kriminaalprotsess,mis oli võimeline kaitsma ja kindlustama uusi ühiskondlikke suhteid [1]. Nii on juba inkvisitsioonilistele põhimõtetele rajatud näiteks Como linna statuut (1202.a.),Milano statuut (1204.a.) ja Bergamo statuut (ca 1220.a.) [2].

Kanoonilisest õigusest ja linnade õigustest (kus nagu nägime,inkvisitsioonilised põhimõtted pääsesid kehtivusele kõige varem),ongi pärit esimesed,kuigi katkendlikud teated ekspertiisi kasutamise kohta. Kanoonilises õiguses on tapmiste ja kehavigastuste tekitamise asjus otseselt ette nähtud asjatundjatena arstide juurdekutsumine [3]. Ka Belgia ja Hollandi linnaõigustes on ette nähtud arstide juurdekutsumine mitmesuguste küsimuste üle otsustamisel tapmis-ja kehavigastusasjades. Selliseid sätteid sisaldab näiteks Brugge linna õigus

---

1. Dr. A u g u s t von K r i e s, Der Beweis im Strafprozess des Mittelalters,Weimar 1878,lk.232 jj. - М. М. Г р о д з и н с к и й , op.cit.,lk.22.

2. Ibid.

3. M i t t e r m a i e r, op.cit.,lk.189 j. - J.G l a s e r, Handbuch des Strafprozesses,Erster Band,Leipzig,1883,lk.677. -

1231.a.[1]. Arvestades tolleaegset arstiteaduse taset, sai arstide tegevus seisneda ainult haavade välispidises vaatluses. Alles seoses kirurgia tekkimise ja hilisema arenguga kujuneb välja kohtumeditsiiniline laiba lahkamine. Seda võime õigusega nimetada pöördepunktiks kohtumeditsiinilise ekspertiisi ajaloos.

Kuigi eksperdiks olid alul ainult arstid ja ekspertiis oma vanimas vormis oli ainult kohtumeditsiiniline, laienes seoses teaduse arenguga ekspertiisi rakenduspiirkond. Kui alul eksperte kutsuti kohtusse mõnesuguste faktide tuvastamiseks, siis hakati neid aegamööda kohtusse kutsuma veel tunnistaja ütluse või süütunnistuse usaldusväärsuse tuvastamiseks [2].

Aega, kumas eksperdi arvamus hakkas kanoonilises kriminaalprotsessis figureerima omaette kohtuliku tõendina, ei saa loomulikult määrata ei päevapealse ega ka aastase täpsusega. Ta tekkis, nagu eespool nägime, kohtuliku vaatluse pinnal, arenedes sellest välja aegamööda ja järkjärgult. Vanimad andmed kriminaalprotsessis ekspertiisi toimumise kohta on pärit kanoonilisest protsessist ja kuuluvad 13. sajandi algusesse. Tõenäoliselt võimegi 12. ja 13. sajandi vahetust lugeda ajaks, mil eksperdi arvamus kujunes välja omaette kohtulikuks tõendiks. Toimus ju sellel perioodil inkvisitsiooniliste põhimõtete ulatuslikum mõjulepääs nii kanoonilises protsessis (Paavst Innocentius III ajal 1198 - 1216.) kui ka linnaõigustes.

Paavst Innocentius III kirjutas ühes oma 1209.a. avaldatud

---

1. M i t t e r m a i e r, op.cit., lk.191.

2. C a r l G r o s s, op.cit., lk.189. - M i t t e r m a i e r, op.cit., lk.191. -

määruses ette,et mitme isiku poolt varga tapmise asjas lahendaksid meditsiinilisel alal asjatundjad küsimuse,kas põhjustas surma see,kes esimesena läi varast hauakaevamislabidaga [1]. See on esimene meieni jõudnud teade ekspertiisi teostamise kohta kriminaalprotsessis.

Kaheldamatult esines varakult eksperte ka i n g l i s e kriminaalprotsessis ja nimelt seoses coroner'i poolt teostatava kriminaalasjade uurimisega. Coroner'i ametkoht kujunes 12.sajandi lõpul ja tema ülesandeks sai juurdluse teostamine neil juhtudel kui tema piirkonnas avastati laip,kusjuures oli põhjust oletada vägivaldset või ebaloomulikku surma,ühe sõnaga - juhtudel kui surma põhjus polnud selge. Mitmesuguste asjaolude tuvastamiseks kutsus coroner asjatundjatena juurde arsti [2]. Nõeme seega,et ka Inglismaal sai ajaliselt esimeseks ekspertiisi liigiks kohtumeditsiiniline ekspertiis.

Nagu eespool nägime,oli inkvisitsiooniline protsess saanud 13.sajandiks valitsevaks protsessitüübiks ainult kanoonilises õiguses ja linnade õigustes. Ilmalikus õiguses väljaspool linnu kehtisid samal ajal tõielikult võistlevuse põhimõtted ega esinenud seega tingimusi eksperdi arvamuse kui omaette kohtuliku tõendi väljakujunemiseks. Võistlev protsessitüüp püsib kuni feodalismi laostumise perioodini. Kuigi inkvisitsioonilise protsessivorm sai ainuvalitsevaks alles feodaal-absolutistliku monarhia tekkimisega (16. - 18.saj.), s.o.kapitali esialgse kuhjumise ja feodalismi laostumise perioodil,leiame inkvi-

---

1.Vt. н и к и ф о р о в , op.cit.,lk.6.

2. M i t t e r m a i e r, op.cit.,lk.190. - Lähemalt coroner'i kohta vt. А. М. У и л ш и р , Уголовный процесс,Москва, 1947,lк.101.

sitsiooniliste põhimõtete algeid väljaspool linnu ilmalikus kriminaalprotsessiõiguses juba tunduvalt varem. Inkvisitsioonilise protsessitüübi areng on seotud kapitalistlike tootmissuhete tekkimise ja arenguga feodaalühiskonna rüpes, kuningavõimu tõusuga ja tsentraliseeritud politseilist-bürokraatliku absoluutse monarhia tekkimisega feodalismi laostumise perioodil.

Kapitali esialgne akumulatsioon, mille algust tuleb tähistada 16. sajandiga (mõnedes Vahemere äärseis linnades toimus see küll varem), kujutab endast kapitalistliku tootmisviisi lähtepunkti [1]. Kapitalistliku tootmisviisi arenguprotsess tähendab vahetu tootja eraldamist tootmisvahendeist, millised talle kuulusid feodalismi ajal. Marx analüüsis põllumajandusliku tootja ekspropriseerimise protsessi Inglismaal, kus see avaldus kõige klassikalisemal kujul [2]

"Oma harjunud elu rööpmeist äkitselt väljakistud inimesed", kirjutab Marx, "ei võinud niisama äkitselt kohaneda oma uue olukorra distsipliiniga. Nad muutusid massiliselt kerjusteks, röövliteks, hulkuriteks - osalt kalduvusest, suuremalt osalt aga asjaolude sunnil. Seepärast antakse kogu Lääne-Euroopas XV sajandi lõpul ja kogu XVI sajandi jooksul veriseid seadusi ümberhulkumise vastu. Praeguse tööliskiassi isasid nuheldi kõigepealt selle eest, et neid oli vägivaldselt muudetud hulkuriteks ja pauperiteks. Seadusandlus kohtles neid kui "vabatahtlikke" kurjategijaid, eeldades, et edasitöötamine vanades, mitte enam eksisteerivais tingimustes olenevat nende heast tahtest" [3].

---

1. K. M a r x, Kapital, Esimene köide, Tallinn, 1953, lk. 623.
2. Ibid.
3. Ibid. lk. 637 - 638.

Taolise verise seadusandluse eduka elluviimise teenistuses pidi olema ka tolle ajastu kriminaalprotsess. Iseenesestmõistetavalt ei võimaldanud seda senine võistlev protsessivorm. Ainult inkvisitsiooniline protsessikorraldus temale omase formaalsete tõendite teooria ja laialt rakendatava piinamisega suutis kaasa aidata feodaalomandi kapitalistlikuks eraomandiks muutmisele,milline toimus usurpaatorlikul teel ning halastamatu terrorismiga [1].

Seoses kapitalistliku tootmisviisi arenemisega ja kodanluse majandusliku tähtsuse pideva tõusuga on aadel sunnitud oma klassi kui terviku huvide kaitseks andma oma võimutsemisele tsentraliseerituma kuju. Muudatused feodaalse ühiskonna majanduslikus korras kutsuvad esile muudatused poalisehituses. Kujuneb välja feodaalabsolutistlik monarhia. Neis uutes tingimustes osutus ka senine võistlev protsessivorm kõlbmatuks. Ta ei vastanud sugugi valitseva klassi riiklikele huvidele. Võistlev protsess oli nende isikute rühma-või isiklike huvide teostamise vahendiks,kelle käes olid kohtuasutused. Seesugune kohus ei suutnud kindlustada ekspluateerimise süvenemist ega saanud täita oma põhiülesannet - olla oma klassi ülevõimu kindlustamise peeneks tööriistaks.

Seetõttu saigi feodaal-absolutistliku riigi kriminaalprotsessi võistleva protsessivormi asemele kehtima inkvisitsiooniline protsessivorm,millise iseloomulikemaiks jooniks on salajasus,kirjalikkus ja süüdaluse õigusteta seisund.

Inkvisitsioonilise protsessivormile ja talle omasele for-

---

1. А. Я. Вышинский, Теория судебных доказательств в советском праве,Москва,1950,lk.97.

maalsete tõendite süsteemile andis akad.Võšinski järgmise hinnangu: "Selle ajastu kohus ja protsess olid organiseeritud täielikus kooskõlas absolutismi nõuetega: ühest küljest oli selle ajastu kohtu ja protsessi eesmärgiks tugevdada riigivalitsemise tsentraliseerimist,teisest küljest - hirmutada rahvahulki ja muuta nad kapitali palgasulasteks ja orjadeks. Selle ajastu kohus ja protsess soodustasid kapitalistliku akumulatsiooni esimesi edusamme." 1)

S a k s a õ i g u s e s ilmneb üksikuid inkvisitsioonilisi elemente juba 14.sajandil 2). 15.sajandil esineb inkvisitsiooniline protsessitüüp paralleelselt võistlevaga,kusjuures viimane on siiski veel valitsevaks vormiks. Keiser Karl V koodeks "Peinliche Gerichtsordnung Kaiser Karl's V",antud 1532.a. ja tuntud nimetuse all Constitutio Criminalis Carolina,tunneb ka kahte protsessitüüpi,kuid põhiliseks,valitsevaks vormiks on juba kujunenud inkvisitsiooniline protsessivorm. Ainuüksi inkvisitsioonilist protsessi tunneb aga 1707.a.avaldatud Joseph I Peinliche Gerichtsordnung ja 1768.a. Maria Theresia koodeks Constitutio Criminalis Theresiana.

Ajaliselt vanimaks õiguslikuks aktiks,kus ekspertiisi juba üksikasjalikumalt reguleeritakse on Carolina. Seejuures on huvitav jälgida üleminekut Carolina -eelsetest aktidest Carolinani. Bambergische Halsgerichtsordnung,aastast 1507.ja Brandenburgische Halsgerichtsordnung,aastast 1516,(nimetatud Carolina

---

1. Ibid. lk.96.

2. Piinamisest,kui süütunnistuse saamise vahendist räägib "Blume des Sachsenspiegels",Nikolaus Wurmi poolt koostatud suur trükkimata töö 14. sajandi viimasest veerandist. (S c h u l t e, op.cit.,lk.169.) - Dr.Karl B i r k m e y e r , Deutsches Strafprozessrecht,Berlin,1898, lk. 815 - 816.

emaks ja õeks) [1] rüüdivad ainult tapetu keha vaatlemisest kohtuniku ja kõffide poolt [2], kuna Carolina näeb juba ette vaatluse kohtu ja ühe või rohkema haavaarsti poolt [3]. Selline liitvaatlus (zusammengesetzter Augenschein) saabki tüüpiliseks eksperdi rakendamise vormiks kogu inkvisitsioonilise protsessitüübi valitsemis ajastule saksa õiguses.

Carolinas on reas kohtades juttu asjatundja arvamuse ärakuulamise vajadusest. Art.147 näeb ette asjatundjate kasutamise juhtudel, kui kedagi on löödud ning viimane mõni aeg pärast seda sureb. Küsimuse lahendamiseks, kas kannatanu surm järgnes temale tekitatud haavast või mõnel muul põhjusel,

---

1. Dr.Heinrich Z o e p f l, Die Peinliche Gerichtsordnung Kaiser Karl's V,Leipzig,und Heidelberg,1883,Vorwort,lk.IV

2. Bambergische Halsgerichtsordnung ja Brandenburgische Halsgerichtsordnung art.CCXXIX: "Item so yemant erschlagen oder ermördt wirdet in vnsern halssgerichten,so söllen vnser A m p t l e w t v n d p a n r i c h t e r desselben vnsers halssgerichts (darinnen die tat geschehen ist) i n g e g e n z w e y e r o d e r d r e y e r g e s c h w o r n e r S c h ö p f f e n, so sie die gehaben mügen,von dem erschlagen oder ermördten von stundan,ee derbegraben wirdet, l e i b z e i c h e n n e m e n, l a s s e n, wie in demselben stück an yeden halssgericht herkomen vnd gewonhevt ist,Und ob der erschlagen,von der tat in ein ander vnser halssgericht köme oder bracht wurde,und stürbe,so sol vnser Richter,in des gerichts zwang die tat gescheen ist,den andern richter in des gerichts suchen jme das leybzychen volgen zulassen,das auch also gescheen sol (Minu sõrendus O.P.) (Z o e p f l, op.cit.,lk.168.)

3. Carolina,art.CXLIX: "Vnnd datim dann inn obgemelten fellen gebürlich ermessung vnd erkantnuss solcher vnderschiedlichen verwundung halb,nach der begrebnuss des entleibten dester minder mangel sei,soll d e r r i c h t e r s a m p t z w e y e n s c h ö f e n d e m g e r i c h t s c h r e i b e r v n d e y n e m o d e r m e r w u n d t ä r t z e n (so man die gehaben vnd solchs geschehen kan) die dann zuuor darzu beeydigt werden sollen,den selben dodten kürper vor der begrebnuss mit fleiss besichtigen,vnd alle seine entpfangene wunden, schleg, vnd würff,wie der jedes funden vnd ermessen würde,mit fleis mercken vnd verzeychen lassen. (Minu sõrendus O.P.) (Z o e p f l lk.127 - 129).

tuleb pärida haavaarsti arvamust [1].

Carolina art.134.kohaselt tuleb juhtudel,kus arst kas asjatundmatusest või hooletusest on määranud haigele rohu,mille tagajärjel haige sureb,küsida rohuasjanduses asjatundja arvamust [2].

Juhul kui tekib kahtlus,kas tüdruk pole võibolla sünnitanud lapse ning selle salaja ära tapnud,tuleb lasta tüdruk asjatundjate naiste poolt üle vaadata (Carolina art.35).[3]

---

1. Carolina art.CXLVII: "Item so eyner geschlagen wirt,vnnd über etlich zeit darnach stürb,also das zweiffelich wer,ob er der geklagten streych halb gestorben wer oder nit,inn solchen fellen mögen beyd theyl (wie von weisung gesatzt ist) kundtschafft zur sach dienstlich stellen,vnd sollen doch sonderlich d i e w u n d t ä r t z t d e r s a c h v e r s t e n d i g vnnd andere personen,die da wissen,wie sich der gestorben nach dem schlagen vnd rumor gehalten hab,zu zeugen gebraucht werden,mit anzeygung wie lang der gestorben nach den streychen gelebt hab,vnd inn solchen vrtheylen,die vrtheyler bei den rechtuerstendigen,vnd an enden vnd orten wie zu end diser vnser ordnung angezeygt,radts pflegen. (Minu sõrendus O.P.)(Z o e p f l, lk.125 - 127).

2. Carolina art.CXXXIV: "Item so eyn artzt auss vnfleiss oder vnkunst,vnnd doch vnfürsetzlich jemandt mit seiner artzenei, tödtet, erfündt sich dann durch d i e g e l e r t e n vnd v e r s t e n d i g e n d e r a r t z e n e i dass er die artzenei leichtfertiglich vnd verwegenlich missbraucht, oder sich ungegründter vnzulessiger ärtzenei,die jm nit gezimbt hat vnderstanden,vnd damit eynem zum todt vrsach geben, der soll nach gestalt vnd gelegenheyt der sachen vnd nach radt der verstendigen,gestrafft werden vnd inn disem fall allermeist achtung gehabt werden, auff leichtuertige leut, die sich ärtzeney vnderstehn, vnd der mit keynem grndt gelernet haben. Hett aber eyn artzt solch tödtung williglich gethan so wer er als eynfürsetzlicher mörder zu straffen. (Minu sõrendus O.P.) (Z o e p f l, lk.113)

3. Carolina art.XXXV: "Item so man eyn dirn so für eyn jungfraw geht,imm argkwon hat,dass sie heymlich eyn kindt gehabt vnnd ertödt habe,soll man sonderlich erkunden,ob sie mit einem grossen vngewonlichen leib gesehen worden sei, Mer,ob jr der leib kleiner worden,vnd darnach bleych vnnd schwach gewest sei. So solchs vnd dergleichen erfunden wirdet,wo dann die selbing dirnn eyn person ist,darzu man sich der verdachten thatt versehen mag, Soll sie d u r c h v e r s t e n d i g f r a w e n a n heymlichen stetten, als zu weither erfarung dienstlich ist b e s i c h t i g t w e r d e n,... (Minu sõrendus O.P.) (Z o e p f l lk.417)

Juhul aga,kui leitakse tema rindades veel piima,tuleb küsida ämmaemanda arvamust (Carolina art.36.) [1].

Ka saksa õiguse hiliseimais allikais,kus inkvisitsiooniline protsessitüüp on saanud juba ainukehtivaks (Constitutio Criminalis Theresiana),esineb ekspertiis liitvaatluse vormis. Arstid esinevad siin väliselt küll manukatena,sisuliselt aga avaldavad oma arvamuse asja kohta.

P r a n t s u s m a a l sai inkvisitsiooniline protsessitüüp täielikult kehtima Louis XIV ordonnantsiga 1670.a.,kuigi juba 1498.ja 1539.a.ordonnantsid tundsid tervet rida inkvisitsioonilisi elemente [2].

1670.a.ordonnants reguleerib ka ekspertiisi. Ordonnantsis on arstide poolt antud arvamusele pühendatud omaette peatükk. Selle kõrval leiab aga käsitlemist ka dokumentide ekspertiis. See on esmakordne,kus seaduse poolt reguleeritakse peale kohtumeditsiinilise ekspertiisi ka mõnda teist ekspertiisi liiki. Nimelt nägi ordonnants ette,et juhul,kui süüalune vaidleb dokumendi ehtsuse vastu,peab kohtunik kutsuma dokumendi kontrollimiseks eksperdi [3].

Prantsuse kohtupraktikas on esinenud ekspertiise siiski juba kaugelt enne ekspertiisi seadusandlikku reguleerimist.

---

1. Carolina art.XXXVI: "...Nach dem aber etliche leibärtzt sagen,dass auss etlichen natürlichen vrsachen etwann eyne,die keyn kindt getragen,milch inn prüsten haben möge,darumb so sich eyn dirnn inn disen fellen also entschuldigt,soll desshalb durch d i e h e b a m m e n oder sunst weither erfarung geschehen. (Minu sõrendus O.P.) (Z o e p f l, lk.43).

2. Всеобщая история государства и права,Часть II,Феодализм,Москва,1947,lk.322. - Н и к и ф о р о в, op.cit.,lk.7. - Г р о д з и н с к и й, op.cit.,lk.27. - B i r k m e y e r op.cit.,lk.824. -

3. Vt.Н и к и ф о р о в, op.cit.,lk.7. -

Nii on meil andmeid,et 1562.a.sooritati seal esimene kohtumeditsiiniline laiba lahkamine [1].

Kuigi inkvisitsiooniline protsessivorm lõi eeldused eksperdi arvamuse kui kohtuliku tõendi tekkeks,eiloonud ta siiski vajalikke tingimusi tema ulatuslikumaks arenemiseks ega väljakujunemiseks. Kohus oli muutunud küll aktiivseks,kuid kohtunik oli oma tegevuses aheldatud formaalsete tõendite teooria poolt ega saanud iseseisvalt otsida tõde. Formaalsete tõendite teooria kohaselt oli kõikide kohtulike tõendite jõud juba seaduses kindlaks määratud. Tõendeid ei hinnanud mitte kohus,vaid see oli juba ette teostatud seadusandja poolt [2].

Teiseks teguriks,mis inkvisitsioonilises protsessis takistas ekspertiisi arenemist,oli loodusteaduste madal tase ning mitmesuguste eriteadmiste vähene levik. On pikemata selge,et teaduse arenematus muudab ekspertiisi laiema leviku faktiliselt võimatuks.

Ekspertiisi arengule kujunesid tunduvalt paremad võimalused

---

1. М. И. Р а й с к и й, Судебная медицина, Москва,1953, Lk.7.

2. Inkvisitsioonilises protsessis on eksperdi arvamuse tõendusliku jõu küsimus mõnevõrra kõikuv.
Carl Grossi järgi oli eksperdi arvamuse tõenduslik jõud kanoonilises protsessis analoogiline tunnistaja ütlusele,s.o. täieliku tõendi olemasolekuks oli vajalik kahe kvalifitseeritud asjatundja kooskõlastatud arvamus.(G r o s s, op cit.lk. 304 jj.)
Carolina järgi nõuti aga laiba vaatlust "sampt...e y n e m oder mer wundärtzen" (art.149) (Minu sõrendus O.P.). Järelikult oli täieliku tõendi allikana küllalt ühest arstist. Svod zakonov'i kohaselt oli täielikuks tõendiks ainult meditsiinilise eksperdi arvamus. (§ 328)
Baieri 1813.a.Strafgesetzbuch'i järgi on ühe asjatundja poolt antud arvamus täielikuks tõendiks ainult siis,kui asjatundja on kohtuarst. Teistel jihtudel on vajalik vähemalt kaks asjatundjat (art.236)
Preisi 1805.a. Criminalgerichtsordnungi kohaselt peab lahkamisest osa võtma arst ja haavaarst (§ 148)

inkvisitsioonilisele protsessitüübile järgnenud kodanlikus nn. segaprotsessis. Viimane on omane kodanliku riigi kriminaalprotsessile. Kodanlike revolutsioonidega võimuletulnud kodanlus kuulutas välja rahva hulgas endale populaarsuse võitmiseks mitmesugused kodanlik-demokraatlikud vabadused. Neil tingimusil ei saanud kodanlust muidugi rahuldada ka senine inkvisitsioonilline protsess oma bürokraatsuse,politseilikkuse,salajasuse ja formaalsete tõendite süsteemiga.

Kodanlikus segaprotsessis sai valitsema formaalsete tõendite teooria asemel tõendite nn.vaba hinnangu teooria. Viimase kohaselt peab kohus olema vaba igasugustest formaalsetest tõketest,igasugustest seaduse ettekirjutustest ja hindama tõendeid oma nn. sisemise veendumuse põhjal.

Kodanlik segaprotsess ja temale omane tõendite nn. vaba hinnangu põhimõte pääses kõige varem kehtivusele Prantsusmaal (1791.a.seaduses ja 1808.a.Code d'Instruction criminelle'is), seejärel ka teistes Euroopa riikides [1].

Tõendite nn. vaba hinnangu teooria võimaldab ekspertiisile senisest mitmekordselt ulatuslikuma arenguperspektiivi. Eksperdi arvamus tuli nüüd kohtuliku tõendina arvesse mitte seepärast, et ta vastas teatavaile puht-väliseile ja formaalsetele,seaduse poolt ettenähtud tingimustele, vaid seepärast,et ta oli sisuliselt kvaliteetne ja oli kooskõlas asjas esinevate teiste tõenditega.

Eksperdi arvamuse osatähtsuse tõusule lõi omakorda vajalikud faktilised eeldused loodusteaduste ulatuslikum areng 19.sajandil.

---

1. Reas Saksa riikides 1848. - 1851.a.kehtestatud koodeksitega,ülesaksamaalises ulatuses 1877.a. Strafprozessordnung'iga ja Austrias 1873.a. Strafprozessordnung'iga.

Kohtuniku sisemisel veendumusel põhinevat tõendite nn.vaba hinnangu põhimõtet tuleb lugeda õigeks tõendite hindamise aluseks. Ta on võimeline looma vajalikke eeldusi kõigi kohtulike tõendite,teiste hulgas muidugi ka eksperdi arvamuse väljakujunemiseks. Selleks on aga vaja tõendite nn.vaba hinnangu põhimõtet õigesti rakendada. Kapitalismi perioodil aga puuduvad selleks vajalikud tingimused.

Kodanlikus kriminaalprotsessis deklareeritakse küll põhimõtet,et kohus peab olema vaba igasugustest tõketest ja seaduse ettekirjutustest ja hindama tõendeid ainuüksi oma sisemise veendumuse põhjal,kuid see kodanliku kohtuniku vabadus on formaalne vabadus. Sisuliselt pole kodanlik kohtunik sugugi vaba, kuna tema sisemine veendumus kajastab täielikult kodanluse klassihuvisid.

Kapitalistlikule korrale ja tema ideoloogiale on omane vastuolu ühelpoolt juriidilis-formaalse võrdsuse ja vabaduse ning teiselpoolt majanduslik -sisulise ebavõrdsuse ja ekspluateerimise vahel. Esimese ülesandeks on varjata teist. Tõendite nn. vaba hinnangu teooria on kodanliku demokraatia üheks koostisosaks. Selle teooria poliitiline mõte on sama, mis kõikidel kodanlik-demokraatlikel vabadustel. Ta ülesandeks on varjata kodanliku kohtu ebavõrdsust ja maskeerida kodanliku kohtuniku "sisemise veendumuse" klassiiseloomu.

Muuhulgas oli muidugi ka ekspertiis täiesti allutatud klassihuvidele ja seisis igati reaktsiooni teenistuses. Teaduse saavutusi kasutati kriminaalprotsessis küll laialdaselt,kuid mitte selleks,et asjas tõde avastada vaid pigem selleks,et tõde moonutada.

Tõendite nn. vaba hinnangu teooria oli valitsev kapitalis-

mi võidu ja kindlustumise perioodil. Kapitalismi laostumise ja imperialismiks muundumise faasis esineb juba reaktsioon.

Imperialismi perioodil on tootlike jõudude võimas arenemine, töö ühiskonnastamise hiiglaslik ulatus sattunud konflikti kapitalistlike tootmissuhetega. Vastavalt tootmissuhete tootlike jõudude iseloomule tingimata vastavuse objektiivsele majandusseadusele ei saa tootmissuhted liiga kauaks tootlike jõudude kasvust maha jääda. Kapitalistlik kord peab seega paratamatult hukkuma ja andma aset uuele ühiskondlikule korrale. Lenin iseloomustabki imperialismi sureva, roiskuva kapitalismina [1].

Tootmissuhete tootlike jõudude iseloomule tingimata vastavuse seadus leiab aga väljasurevate, reaktsiooniliste jõudude poolt kõige tugevamat vastupanu. See vastupanu avaldub väga mitmesugusel kujul, muuhulgas ka sügavalt reaktsiooniliste vaadete kujunemise näol. Loomulikult esineb neid ka kriminaalprotsessiteaduses.

Tõendite teoorias väljenduvad need vaated teatava lähenemisena formaalsete tõendite teooriale. Selle suuna ilmekaks esindajaks on tõendite hindamise mehhaniseerimise katsed, mis esinevad taotlusis, vaba hinnangut asendada mitmesuguste mehhaaniliste võtetega.

Selliste katsete arendajate hulgas paistavad silma positivistliku koolkonna esindajad, eriti selle koolkonna üks loojaid, itaalia kriminalist Enrico Ferri. Ferri arvates peaksid tõendite hindamise aluseks saama "teaduslikud" kriteeriumid, eriti ekspertiis. Muuhulgas soovitab ta hakata rakendama sfügmogra-

---

1. V.I. L e n i n, Teosed, 22. köide, Tallinn, 1953, lk. 279.

filist ekspertiisi ja isegi hüpnotismi. Sfügmograafilise ekspertiisi abil olevat võimalik süüdaluse vereringe muutuste konstateerimise teel kindlaks teha välise rahulikkuse taga tema "sisemist erutust" ja sellest lähtudes hinnata tema poolt antud ütlust [1].

Tõendite hindamise mehhaniseerimise katseid leiame ka hiljem, eriti fašistlikul Saksamaal ja kaasajal USA-s. Käesoleval ajal on isiku ütluste tõelevastavuse kontrollimiseks konstrueeritud USA-s väga komplitseeritud aparaate, nn. "valeavastajaid", ning nimetatud neid kõlavate nimedega, näiteks psühhogalvanomeeter, patomeeter, polügraaf, pneumograaf jne. Selliste "leiutiste" ainsaks eesmärgiks on tõendite võltsimine [2].

Näeme, kuidas imperialistlikes riikides on koos kõigi teiste kriminaalprotsessi instituutidega ka ekspertiis rakendatud reaktsiooni teenistusse. Teda kasutatakse edukalt laiade ekspluateeritavate masside mahasurumiseks ning võitluses progressiivsete ja demokraatlike elementidega. Sellisena suudab ekspertiis aidata imperialistlike riikide kohtu ja uurimisorganeil täita oma baasi aktiivse kaitsmise ja kindlustamise ülesannet ning seista kapitalistidele maksimaalse kapitalistliku kasumi kindlustamise ülesande teenistuses .

Eksperdi arvamuse kui kohtuliku tõendi kujunemine ja areng Venemaal.

Ekspertiisi tekkimine on Vene kriminaalprotsessis, samuti nagu Lääne-Euroopaski, seotud inkvisitsioonilise protsessituubi

---

1. Энрико Ф е р р и, Уголовная социология, Москва, 1908, lk. 477.

2. Vt. С. М и т р и ч е в, Реакционная сущность буржуазной криминалистики, i Социалистическая законность, 1952, 8, lk. 24.

kujunemisega. Inkvisitsioonilisele protsessile eelnenud võistlevaks protsessitüübiks puudusid eeldused eksperdi arvamuse kui kohtuliku tõendi tekkimiseks. Feodaal-Vene võistlevat protsessi iseloomustavad üldiselt samad tunnused,millised olid omased Lääne-Euroopa võistlevale protsessitüübile ja milliseid kirjeldasime eespool. Ka Venes oli protsessi algatamiseks vaja süüdistaja avaldust,pooled olid kohtu ees aktiivsed ning kohus etendas passiivse arbiitri osa. Kohtulike tõenditena esinesid varase feodalismi võistlevas protsessis ülestunnistus,kuuljad (kaasvandujad),nägijad (pealtnägijad),ordaalid,kohtulik kahevõitlus ja vanne [1]. Selle ajastu kohtulikud tõendid polnud uuritava asjaga sisulises seoses. Iseenesestmõistetavalt ei saanud nende hulgas olla kohta eksperdi arvamusel.

Selline protsessikorraldus,olles osa feodaalse ühiskonna poliitilis-õiguslikust pealisehitusest,oli otseselt tingitud tolle ajastu feodaalkorra baasist. Kiievi riigis püüsesid feodaalkorrale iseloomulikud suhted maksvusele 11.sajandi lõpuks [2]. Kujunenud feodaalsete tootmissuhete teenistuses pidi seisma muuhulgas ka tolleaegne võistlev protsessikorraldus. Protsessi algatamine ainuüksi kannatanu kaebusel,poolte aktiivsus protsessi läbiviimisel ja kohtu passiivsus ei takistanud kohtul kaitsmast valitseva klassi huve. Vastupidi - just sellise protsessivormi abil suutis varase feodalismi perioodi kohus kõige paremini kaitsta ja kindlustada feodaalseid tootmissuhteid. Oma passiivsusega kindlustas kohus õiguse alati tugeva-

---

1.Prof.S.V. J u š k o v, NSVL Riigi ja õiguse ajalugu I, I vihk,Tartu,1946,lk.127.

2.Ibid.lk.66

male poolele. Sunnismaiste talupoegade suhtes ei tulnud aga võistlev protsessivorm üldse rakendamisele. Nad olid antud täielikult feodaali meelevalla alla.

Kaubalis-rahaliste suhete edasise arenemisega,mis intensiivistus 15.saj. ja seoses sellega talupoegade sunnismaistamise edasise süvenemise ja klassivastuolude tugevnemisega,toimuvad muutused ka protsessikorralduses. Nii leiamegi alates 15.saj. lõpust vene protsessikorralduses üksikuid inkvisitsioonilise protsessitüübi algeid.

Nimelt rakendatakse 1497.a.Sudebniku kohaselt "kurjade inimeste",s.o. klassivaenlaste suhtes,mitte enam võistlevat menetlust (sud),vaid inkvisitsioonilistel põhimõtetel rajanevat juurdlust (rozõsk) [1]. Juurdluse puhul otsis kohus ise tõendeid,süüdaluse ülestunnistuse saavutamiseks aga rakendati piinamist. Sellised muutused said ilmsemaks 16.sajandil,avaldudes Ivan IV 1550.a. Sudebnikus. Kui 16.sajandil oli inkvisitsioonilise protsessitüübi kõrval siiski valdavaks võistlev protsessikorraldus,siis on 17.saj.muutunud valitsevaks vormiks juba inkvisitsiooniline protsessitüüp. Tsaar Aleksei Mihhailovitši Uloženije (1649.a.) kohaselt on kohus muutunud juba varjamatuks klassiterrori vahendiks.

Seoses kapitalistlike tootmissuhete edasise arenemisega feodaalühiskonna rüpes ja feodaalabsolutismi kindlustamisega saab 18.saj.inkvisitsiooniline protsess üldkehtivaks.

Inkvisitsioonilises protsessis on kohtulikud tõendid arutatava asjaga juba sisulises seoses. See on kaheldamatult üks olulisi eeldusi kohtuliku ekspertiisi tekkeks.

---

1. Ibid.lk.265.

Sellesse perioodi kuulubki ekspertiisi esmakordne seadusandlik reguleerimine vene õiguses. Nii näeb Peeter I Sõjaväe määrustiku (1716.a.) art.154 ette teatavatel juhtudel surma põhjuse selgitamiseks obligatoorsena laiba lahkamise [1].

Tuleb aga märkida,et uurimis-ja kohtupraktikas kasutati asjatundjaid üksikjuhtudel siiski tunduvalt varem,juba 16.ja 17.sajandil.

Nii on andmeid 16.sajandist selle kohta,et arst Teofil teostas tsaar Ivan IV käsul vürst Andrei Joannovitši ülevaatuse,kuna viimast kahtlustati haiguse simuleerimises [2].

Sellesisulisi andmeid on teada ka 17.saj.kohtupraktikast. 1664.a.vaadati üle omal taotlusel arst Zommer temale joomingu ajal tekitatud mõõgahaavade suhtes [3].

On tähelepanuväärіv,et Venes reguleeriti laiba lahkamist seadusandlikus korras tunduvalt varem kui põhuvas enamuses

---

1. "Но надлежит подлинно ведать,что смерть всеконечно ли от битья приключилось. А ежели сыщется,что убиенный был бит,а не от тех побоев,но от других случаев,которые к тому присовокупились,умре:то надлежит убийцу не животом,но по разсмотрению судейскому,наказать или тюрьмою или денежным штрафом, шпицрутеном и прочая.Того ради зело потребно есть чтоб сколь скоро кто умрет,который в драке был и бит,поколот или порублен будет,лекарей определить,которые бы тело мертвое вырезали, и подлинно розыскали,что какая причина к смерти его была,и о том имеют свидетельство в суде на письме подать,и оное присягою своею подтвердить" /Воинский устав Петра I,1716,арт.154 i Полное собрание законов российской империи с 1649.года, Том У 1713 - 1719, 1830/.

2. В. А. Р о х а н о в с к и й, Судебно-медицинская экспертиза в дореволюционной России и в СССР,Москва,1928,lк.12.

3. I b i d.

Lääne-Euroopa riiges, kus laiba uurimine piirdus kaua aega välise vaatlusega. Venes nähti ette laiba lahkamise vajadus teatavasti Peeter I Sõjaväe määrustikus 1716.a., Lääne-Euroopas aga 1720 - 1769.a.vahel. Ainult Württembergis toimus see varem, nimelt 1687.a.[1)]

Ekspertiis leidis üksikasjalikumat reguleerimist vene feodaalse õiguse kodifitseeritud väljaandes, Svod zakonov'is (1832), millise 15.köide sisaldas kriminaalprotsessiõiguslikke norme. Svod zakonovi kohaselt oli kriminaalprotsess inkvisitsiooniline . Valitses formaalsete tõendite teooria, mille kohaselt tõendite tõenduslik jõud oli juba seaduses ette kindlaks määratud. Svod zakonovi kohaselt oli täielikuks tõendiks ainult meditsiinilise eksperdi arvamus, kui ta oli teostatud seaduslikul alusel, sisaldas selge ja jaatava vastuse ning ei olnud vasturääkiv asjas kindlakstehtud teistele asjaoludele.[2)]

Kohtumeditsiinilise ekspertiisi arengut soodustas kohtumeditsiini areng, eriti 19.saj.alguses.

Kohtumeditsiin hakkas Venes kiiremini arenema 19.sajandi alguses. Sel perioodil organiseeriti ülikoolide juurde kohtumeditsiini kateedrid ja ilmusid esimesed kohtumeditsiini õpikud ning laiba kohtumeditsiinilise uurimise metoodilised juhised. Ülemaailmse kuulsuse omandasid professorid Bujalski, Gromov, Pirogov ja rida teisi. Pirogovil on eriti suured teened tulirelvadega tekitatud vigastuste uurimise alal. Ka on Pirogov teostanud reas keerulistes asjades ise kohtumeditsiinilisi eks-

---

1. Н. В. П о п о в, Судебная медицина, Москва, 1938, lk. 13.

2. Я. Б а р ш е в, Основания уголовного судопроизводства с применением к российскому уголовному судопроизводству, СПБ, 1841, lk. 197.

pertiise.

Inkvisitsiooniline protsessitüüp ja talle omane formaalsete tõendite teooria ei võimaldanud siiski ekspertiisi ulatuslikumat arengut. Üldiselt madal loodusteaduste tase ning eriteadmiste vähene levik ei pakkunud selleks ka küllaldasi faktilisi eeldusi.

Seoses kapitalistlike suhete arenemisega osutus mõõdapääsematuks niihästi kohtu organisatsiooni kui ka kohtupidamise kohandamine areneva kapitalismi nõuetega. Sellest tingituna leidiski aset 1864.a.kohtureform. Selle reformi raames väljaantud Kriminaalkohtupidamise seadustik kehtestas Venes segaprotsessi ja temaga koos tõendite nn.vaba hinnangu teooria (§ 119).

Viimane lõi eksperdi arvamusele senisest avaramad arenemisvõimalused. Uurija ega kohtunik polnud eksperdi arvamuse tõendina arvestamisel seotud enam mingite formaalsete kitsendustega. Nad hindasid eksperdi arvamust,nagu teisigi kohtulikke tõendeid oma sisemise veendumuse alusel. Tuleb aga arvestada,et nende sisemine veendumus polnud midagi klassidest kõrgemalseisvat. Ta oli kindla klassisisuga,väljendades uurija ja kohtuniku kui oma klassi esindajate vaateid ja huve. Ta kujunemine oli vahetult seotud kodanliku ühiskonna õiguslike tõekspidamistega,millised on omakorda tootmisvahendite eraomandil põhineva kapitalistliku iseloomuga tootmissuhete otseseks tagajärjeks [1].

Ekspertiis saavutab oma tõelise kvaliteedi alles nõukogude protsessis,kus on loodud tema arenguks niihästi protsessuaalsed kui ka faktilised eeldused. Tõendite vaba hindamise põhimõte

---

1. В ы ш и н с к и й, ,op.cit.,lk.152.

saab täielikult välja areneda ainult sotsialismi tingimusis. Ainult nõukogude protsessis on kohtunik tõeliselt vaba ja sõltumatu. Nende ekspertiisi arengu protsessuaalsetele eeldustele lisandub veel nõukogude teaduse kõrge arengutase kui ekspertiisi väljaarenemise faktiline eeldus.

Meil on raske leida teadusala,mida poleks rakendatud kuritegude uurimise teenistusse. Selle tulemusena on nõukogude protsessis loodud kõik võimalused selleks,et eksperdi arvamus saaks osaneda kõrgekvaliteetse kohtuliku tõendina.

§ 2. Eksperdi arvamuse kui kohtuliku tõendi kujunemine ja areng NSV Liidus.

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võidu tulemusena lammutati põhjani kogu endine,kodanlik riigiaparaat,hävitati täielikult ka senine kohtusüsteem ja likvideeriti senine protsessikorraldus. Loodi uus,nõukogude riigiaparaat ning viimase koosseisus täiesti uued kohtuasutused. Uus kohus ja uus õigus said uue pealisehituse koostisosadena olulisteks teguriteks sotsialistliku baasi kujundamisel ja arendamisel.

Kuigi vanade kohtuasutuste likvideerimine ja uute kohtute loomine on ette nähtud VNFSV Rahvakomissaride Nõukogu 24.novembri 1917.a. dekreediga Kohtust (nn.Kohtudekreet nr.1) [1], toimus see tegelikult juba enne nimetatud dekreedi väljaandmist. Senised kohtuasutused likvideeriti ja loodi uusi faktiliselt juba esimestel revolutsioonipäevadel.

Sama kehtib ka senise protsessikorralduse kohta. Eelnimetatud dekreedi Kohtust § 5 kohaselt "kohalikud kohtud otsustavad asju Vene Vabariigi nimel ja juhinduvad oma otsustes kukutatud valitsuste seadustest ainult niivõrd,kuivõrd need ei ole revolutsiooniga tühistatud ega ole vastuolus revolutsioonilise südametunnistusega ja revolutsioonilise õigusteadvusega".

---

1. Vt. О суде. Декрет Совета Нароодных Комиссаров РСФСР /Osundatud teose järgi Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР,1917 - 1952,Москва,1953, Lk.15./

Osundatud sättest ei saa muidugi järeldada,et endine tsaari-Vene protsessiõigus oleks jäänud pärast Oktoobrirevolutsiooni edasi kehtima. Kuigi kohtutel lubati teatavatel juhtudel kasutada vanu seadusi,siis tähendas see selles ulatuses ainult endise vormi,mitte mingil juhul aga endise sisu edasipüsimist. Tuleb asuda seisukohale,et kõikidele nendele tsaari-Vene seadustele,millised polnud vastuolus revolutsioonilise õigusteadvusega ja milliseid võidi seetõttu rakendada ka pärast Oktoobrirevolutsiooni,oli antud täiesti uus sisu. See uus sisu anti neile neid seadusi rakendavate nõukogude kohtunike revolutsioonilise õigusteadvuse poolt. Saame järelikult väita,et kogu endine tsaari-Vene õigus,seejuures muidugi ka protsessiõigus,ei kehtinud enam pärast Oktoobrirevolutsiooni. Ta asendus sisuliselt uue protsessiõigusega.

Mis puutub eksperdi arvamusse,siis nimetatakse teda esmakordselt VKTK 7.märtsi 1918.a.dekreedis Kohtust /Dekreet nr.2/ (nn.Kohtudekreet nr.2),kuid seoses mitte kriminaal-,vaid tsiviilprotsessiga. Nimetatud dekreedis nähakse ette võimalus,kutsuda tsiviilasjade arutamisel kohtu koosseisu eksperte nõuandva hääleõigusega. Siin on avaldanud otsest mõju need väärteoriad,milliste kohaselt vaadeldi eksperte kohtunikena. Sellelaadilise väärseisukoha jälgi leiame isegi veel praegukehtivas VNFSV Tsiviilprotsessi koodeksis [1].

Kriminaalprotsessiga seoses mainitakse ekspertiisi esmakordselt Kohtu Rahvakomissari 23.juuni 1918.a.instruktsioonis;

---

1. VNFSV TsPK § 152 lg.2 näeb ette,et juhul kui kohtu koosseisus leidub isikuid,kelledel on küllaldasi teadmisi eriküsimuse selgitamiseks,võib kohus asja otsustada ka ilma eksperte määramata.

2. Об организации и действии местных народных судов /Инструкция/ Постановление Народного Комиссариата Юстиции §§ 24,62 и 63 /Osundatud teose järgi История советской прокуратуры в важнейших документах,Москва,1952,Lk.82/

"Kohalike rahvakohtute organisatsioonist ja tegevusest" [1]. Nimetatud instruktsioon on ekspertiisi küsimusis,niipalju kui ta neid käsitleb,üldiselt õigetel seisukohtadel. Selle instruktsiooni § 24 näeb ette tunnistajate kõrval ka ekspertide ülekuulamise,juhul kui nad on kutsutud kohtuistungile. § 25 kohaselt kaotatakse vanade rakendamine ka ekspertide suhtes ja asendatakse see hoiatamisega valearvamuse andmise eest. Sama instruktsiooni § 26 keelab tunnistajatel kohtusaalis viibimise kuni nende ülekuulamiseni. Siit järeldub,et eksperdid jäetakse asja arutamise ajaks kohtusaali. Nimetatud instruktsioonist järeldub samuti, et eksperdi arvamus kuulub kohtu poolt hindamisele sisemise veendumuse alusel analoogiliselt kõigi teiste kohtulike tõenditega. Instruktsiooni § 34 kohaselt pole kohalik rahvakohus asjade läbivaatamisel seotud mingite formaalsete kaalutlustega ja temast oleneb vastavalt asjaoludele ühede või teiste tõendite lubamine.

Täpselt samasisulised ekspertiisi-alased sätted sisalduvad ka 30.novembri 1918.a. Rahvakohtu määrustikus [2]. Ekspertiisi seisukohalt on analoogilise sisuga ka 21.oktoobri 1920.a.Rahvakohtu määrustik [3].

I.Об организации и действии местных народных судов /Инструкция/ Постановление Народного Комиссариата Юстиции §§ 24,62 и 63./Osundatud teose järgi История советской прокуратуры в важнейших документах,Москва,1953,lк.82/

2.Vt.О народном суде Российской Социалистической Федеративной Советской Республики /Положение/ Декрет Всероссийского Центрального Исполнительного Комитета §§ 24,62,63. /Osundatud teose järgi История Советской прокуратуры в важнейших документах,Москва,1952,lк.100/

3.Vt.Положение о народном суде Российской Социалистической Федеративной Советской Республики.Декрет Всероссийского Центрального Исполнительного Комитета §§ 24,64,65. /Osundatud teose järgi История Советской прокуратуры в важнейших документах,Москва,1952,lк.191/

Mõningaid uusi ekspertiisi-alaseid küsimusi reguleerib 18. märtsi 1920.a. Revolutsiooniliste tribunalide määrustik [1]. Selle määrustiku § 13 näeb ette,et eeluurimisel esinenud eksperdi kohtuistungile kutsumise vajaduse küsimuse lahendamine kuulub tribunali korraldava istungi pädevusse. Nimetatud küsimuse lahendamisel peab tribunal lähtuma asja selgusest ja kuriteo tõendatusest (§ 14). Määrustiku § 19 sätib,et kohtuistungile kutsutud ekspertide ülekuulamise kord määratakse tribunali poolt.

Mõningaid ekspertiisi-alaseid küsimusi sisaldab ka 4.mai 1920.a. Revolutsiooniliste sõjatribunalide määrustik [2]. Nimetatud määrustiku § 20,loetledes kohtuliku asjaarutamise põhimomente,peab üheks selliseks küsimuse selgitamise,kes väljakutsutud tunnistajaist ja asjatundjaist on ilmunud ja kas on võimalik asja arutamist jätkata juhul,kui mõni kutsutuist pole ilmunud (§ 20 p.v.). Ühe kohtuliku asjaarutamise põhimomendi raames märgib määrustik ära ka ekspertiisi teostamise (§ 20 p.g).

Nagu eelnevast selgub,reguleeriti ekspertiisi esimestes nõukogude võimu poolt avaldatud seaduseandlikes aktides sisult põhiliselt õigesti. Eksperdi arvamust mõisteti neis iseseisva, omaette tõendiliigina,milline kuulus siseмise veendumuse alusel kohtu poolt hindamisele nagu kõik teisedki kohtulikud tõendid. Neis seadusandlikes aktides,millised anti välja enne 1922.a.,

---

I.Vt.О революционных трибуналах /Положение/ Декрет Всероссийского Центрального Исполнительного Комитета /Osundatud teose järgi История Советской прокуоатуры в важнейших документах,Москва,1952,lк.169./

2.Vt.О революционных военных трибуналах / Положение/ /Osundatud teose järgi История советской прокуратуры в важнейших документах,Москва,1952,lк.183./

s.o.kuni esimese VNFSV Kriminaalprotsessi koodeksi kehtestamiseni,oli ekspertiisi õiguslik reguleerimine teostatud siiski väga puudulikult. Palju ekspertiisiga seondatud protsessuaalseid küsimusi jäi täiesti lahtiseks ja reguleerimatuks.

Üksikasjalikumat käsitlust leidsid ekspertiisi-alased küsimused mõningates ametkondlikes instruktsioonides,millised olid kehtestatud tol ajal enamesinevate ekspertiisiliikide kohta. Kuni esimese KrPK kehtestamiseni anti välja kolm sellist instruktsiooni: VNFSV Tervishoiurahvakomissari 28.jaanuari 1919.a. Määrustik riiklike meditsiiniliste ekspertide õiguste ja kohustuste kohta; VNFSV Tervishoiurahvakomissari ja Kohturahvakomissari 8.mai 1919.a.Psühhiaatrilise ekspertiisi määrustik; VNFSV Tervishoiurahvakomissari ja Kohturahvakomissari 24.okt.1921.a. Määrustik kohtu-meditsiinilise ekspertiisi kohta.

Kahjuks aga sisaldasid kõik kolm praegunimetatud määrustikku rida väärі ekspertiisi-alaseid seisukohti. Neis oli eksperdile antud selline õiguslik positsioon,mis muutis eksperdi seisundi peaaegu analoogiliseks kohtuniku omale. Samuti ei kuulunud nende instruktsioonide kohaselt eksperdi poolt antud arvamus enam kohtu poolt hindamisele,vaid tuli sellisena võtta kohuslikult otsuse aluseks. Nendes instruktsioonides esinevatest väärseisukohtadest polnud täiesti vaba ka 1934.a. Määrustik kohtu-meditsiinilise ekspertiisi teostamise kohta [1].

Tähtsaks etapiks eksperdi arvamuse kui iseseisva kohtuliku tõendiliigi väljakujunemisel nõukogude kriminaalprotsessis oli esimese VNFSV Kriminaalprotsessi koodeksi kehtestamine 1.juulil 1922.a. Selles koodeksis reguleeriti eksperdi arvamust juba

---

1. Üksikasjalikumalt on neid instruktsioone analüüsitud käesolevas töös lk. 64 jj.

küllaltki ulatuslikult,täpselt ja põhilises osas ka sisuliselt õigesti. Need põhialused,millele toetus ekspertiis 1922.a. KrPK-s,on veel praegugi eksperdi arvamuse juriidilise olemuse ja ekspertiisi protsessuaalse organiseerimise alusteks. Üldiselt on 1922.a.kriminaalprotsessi koodeksis esinevad ekspertiisi-alased sätted peaaegu samas sõnastuses praegukehtivasse koodeksisse (pärit 1923.aastast) üle võetud.

Sisulist erinevust leiame 1922.a.ja 1923.a. KrPK redaktsioonide vahel ainult kahes ekspertiisi-alases küsimuses.

Nii ei näe ette 1922.a.KrPK eksperdile arvamuse andmisest keeldumise õigust juhul,kui ekspert leiab,et uurija poolt temale esitatud materjalid on arvamuse andmiseks puudulikud. Taoline õigus sisaldub aga VNFSV KrPK 1923.a.redaktsioonis § 171 märkuses.

Samuti ei nõua 1922.a. KrPK põhistust sel juhul,kui kohus ei nõustu eksperdi arvamusega. 1923.a. KrPK sisaldab selle nõude § 298 lg.3.

Ekspertiis leidis oma kaasaegse seadusandluses reguleeringu VNFSV Kriminaalprotsessi koodeksi 1923.a.redaktsioonis,milline on teatavasti veel praegu kehtiv. Kõnesolev koodeks on ekspertiisi-alastes küsimustes üldiselt õigetel seisukohtadel. Temas vaadeldakse eksperdi arvamust iseseisva,omaette kohtuliku tõendiliigina (VNFSV KrPK § 58),mida uurija ja kohus hindavad oma sisemise veendumuse alusel nagu kõiki teisi kohtulikke tõendeid. Arvestades siiski eksperdi arvamuse spetsiifilisi tunnuseid,on täiesti õigustatud VNFSV KrPK § 298 lg.3 esitatud nõue,et juhul kui kohus ei nõustu ekspertiisiga,peab ta seda kas otsuses või erilises määruses üksikasjalikult põhistama. Ka ekspertiisi

protsessuaalne organiseerimine on kehtivas koodeksis teostatud põhijoontes küllaldase täpsuse ning selgusega.

Sellest praegukehtiva VNFSV Kriminaalprotsessi koodeksi üldisest iseloomustusest ja hinnangust ei saa muidugi järeldada, et ta oma ekspertiisi reguleerivas osas oleks täiesti vigadeta ja laitmatu. Temas leidub siiski rida lünki ning ebatäpseid ja vastuolulisi sätteid.

Kui aga 1923.a.KrPK hinnata lisaks kaasaja seisukohalt,(mida on kindlasti vajalik tema kui kaasajal kehtiva koodeksi puhul teha) siis lisandub teistele puudustele veel koodeksi sätete sisuline vananemine. Olles kehtestatud rohkem kui 30 aastat tagasi on ta teatavates osades lihtsalt elust maha jäänud.

Praegukehtiva kriminaalprotsessi koodeksi vananemine paistab silma ka ekspertiisi käsitlevas osas. Arvestades muutusi sotsialistlikus baasis,on võrreldes 1923.aastaga praegu tohutult kasvanud võitluse tähtsus sotsialistliku omandi ja sotsialistliku majandussüsteemi vastu suunatud kuritegudega. Meie riigi teises arengufaasis on sotsialistliku omandi kaitsmine muutunud riigi üheks põhifunktsiooniks. Sotsialistliku omandi ja sotsialistliku majandussüsteemi kindlustamine ja kaitsmine loob vajalikke tingimusi sotsialismi põhilise majandusseaduse toimesfääri avardumiseks,s.o. kogu ühiskonna järjest kasvavate materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste maksimaalse rahuldamise kindlustamiseks. Sotsialistliku omandi ja sotsialistliku majandussüsteemi vastu suunatud kuritegude uurimise edukusele peab kaasa aitama ka ekspertiis. Neil põhjusil ongi tõusnud raamatupidamis-ja dokumentide graafilise ekspertiisi kui sotsialistliku omandi ja sotsialistliku majandussüsteemi vastu suunatud kuriteo

asjades sagedamini esinevate ekspertiisiliikide,tähtsus meie uurimis-ja kohtupraktikas. Järelikult on meie ühiskonna areng asetanud ekspertiisi ette senisest ulatuslikumad ülesanded,püstitanud ekspertiisi objekti laiendamise vajaduse.

Eksperdi arvamus on aga kohtulik tõend,mis on otseselt sõltuv loodus-,nende hulgas tehniliste teaduste arengutasemest. Viimase 30 aasta jooksul on aga loodusteadused teinud meil lühi tohutu arengu. Nõukogude teaduse hoogne areng on omaltpoolt loonud vajalikud eeldused ekspertiisi objekti laiendamiseks, s.o. nende asjaolude ringi avardamiseks,milliste tuvastamiseks on võimalik ära kasutada mõnesuguseid eriteadmisi.

Ekspertiisi praegused mitmekülgsed ja laiad rakendamisvõimalused ei kajastu aga vajalikul määral kehtivas kriminaalprotsessi koodeksis,kus ekspertiisi reguleerimisel lähtutakse peamiselt kohtumeditsiinilise ja kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi olemasolust. Kaasajal on aga ekspertiisi liike väga arvukalt. Pidevalt kasvab nende asjaolude ring,milliste tuvastamisel on võimalik ära kasutada eriteadmisi omavaid isikuid. On tohutult tõusnud eksperdi arvamuse osatähtsus teiste kohtulike tõendite hulgas. Viimane pole toimunud muidugi ühegi teise kohtuliku tõendiliigi arvel.

Kehtiva KrPK sisuline vananemine avaldub ilmekalt veel ühes küsimuses. Seoses uurimisinstituutide ja laboratooriumide laia levikuga teostatakse nimelt kaasajal rõhuv enamus ekspertiise ekspertiisi-alaste asutuste koosseisu kuuluvate ekspertide poolt. Nimetatud asjaolu on endaga kaasa toonud rea mitmesuguseid protsessuaalseid raskusi,milliseid aga praegu kriminaalprotsessi koodeks pole võimeline lahendama.

Praegukehtivate vananenud liiduvabariiklike kriminaalprotsessi koodeksite asendamine uue ajakohase üleliidulise kriminaalprotsessi koodeksiga on muutunud mõõdapüüsematuks vajaduseks. Senine vananenud koodeks ei võimalda kriminaalprotsessil vajaliku efektiivsusega täita temale kuuluvat osa sotsialistliku baasi kindlustamisel ja arendamisel ega suuda küllaldaselt soodustada nõukogude rahva pingutusi sotsialismilt kommunismile järkjärgulise ülemineku teel.

II peatükk

E k s p e r d i a r v a m u s e j u r i i d i l i n e o l e m u s.

A. Eksperdi arvamust tõendina mittekäsitlevad vaated.

§ 3. Eksperdi arvamus kui "teadusliku kohtuniku" otsus.

Kodanlikus kriminaalprotsessiteoorias valitsevad eksperdi arvamuse suhtes põhiliselt kahesugused vaated. Ühed protsessualistid ei pea eksperdi arvamust üldse kohtulikuks tõendiks,kuna teised vaatlevad teda kohtulike tõendite ühe liigina.

Need kodanlikud protsessualistid,kes ei loe eksperdi arvamust tõendiks,vaatlevad teda tavaliselt kas teatavas üksikküsimuses tehtud "teadusliku kohtuniku" otsusena või tõendite kontrollimise vahendina.

Esimesenanimetatud vaate kohaselt on eksperdid fakti kohtunikud - iudices facti,kes teevad oma otsuse teatavate üksikfaktide suhtes. Eksperdi otsused kujutavad endast nagu mingeid prejudiitse,milliseid kohtunik peab asja lahendamisel arvestama.

Kriminaalprotsessiteoorias kohtame vaadet eksperdile kui fakti kohtunikule üsna varakult. Nii olid 16.sajandil prantsuse ja itaalia praktikud seisukohal,et ekspertide,eriti meditsiiniliste,arvamust tuleb võtta täie usaldusega ja mitte vaadelda eksperte tunnistajatena [1].

---

1. Vt.Л. Е. В л а д и м и р о в, Учение об уголовных доказательствах,СПБ,1910,lk.228.

Kodanlikus juriidilises literatuuris on kõnealuse vaate pooldajate hulgas üks silmapaistvamaid vene protsessualist L.E. V l a d i m i r o v, kes oma sellesisulised vaated esmakordselt väljendas 1870.a.[1]

Vladimirov jagab eksperdid kahte, juriidiliselt olemuselt täiesti erinevasse gruppi:

Esimesse gruppi kuuluvad eksperdid, kes oma arvamuse põhjendavad mõnele teadusele. Sellised eksperdid on teaduslikud kohtunikud ja nende otsus lahendab asjas teatava spetsiaalküsimuse.[2]

Teise gruppi kuuluvad eksperdid, kes oma arvamuse rajavad kogemustele mõne käsitöö, mingi ameti või tööstuse alal. Sellised eksperdid polevat kohtunikud, vaid informeerivad tunnistajad (справочные свидетели) kelledele seletusi kohtunikud on suutelised mõistma ja seepärast ka võimelised hindama.[3]

Eksperdi arvamust aga, mis rajatud mõne teaduse seisukohtadele, ei olevat kohus võimeline hindama, kuna ta ei ole tuttav vastava teadusharuga. Kohus ei võivat ega saavatki sellist arvamust hinnata, vaid pidavat selle ilma pikemata võtma otsuse aluseks. Kohus olevat vaba ainult ekspertide valikus. "Ent kui viimased on kord valitud," ütleb Vladimirov, "järgneb kohus neile nagu pime oma talutajale" [4]. Vladimirov eraldab seega teadusliku eksperdi arvamuse kohtulike tõendite hulgast.

Eksperdi arvamus aga, mis rajanevat käsitöö või tööstuse valdkonnast päritolevaile kogemusile, olevat kohtulik tõend. Selline "informeeriv tunnistaja" avaldab kohtule mõnesuguseid andmeid, mis võimaldavad kohtul edaspidi juba iseseisvalt lahendada vaja-

---

1. Vt.ibid., lk.197, nota 1.
2. Vt.ibid., lk.197.
3. Vt.ibid., lk.199.
4. Vt.ibid., lk.197.

likke küsimusi [1].

Teaduslikke eksperte kui kohtunikke tuleb Vladimirovi arvates varustada eriliste protsessuaalsete õigustega. Need õigused e i k u u l u v a t a g a teist liiki ekspertidele,informeerivaile tunnistajaile,kuna viimased olevat oma protsessuaalselt seisundilt tunnistajad.

Arvamusele,et eksperdi arvamus pole kohtulik tõend,vaid teadusliku kohtuniku otsus konkreetses üksikküsimuses,tuleb Vladimirov eksperdi protsessuaalse asendi uurimise alusel. Ta võrdleb eksperdi funktsioone kohtuniku ja uurija funktsioonidega ning annab sellise kõrvutamise alusel lahenduse eksperdi arvamuse juriidilisele olemusele.

Vladimirov leiab,et ekspert on eeluurimise staadiumis täielikult iseseisev,nagu seda on uurijagi [2]. Ta ei teosta uurija korraldusel üksikuid toiminguid vaid viib läbi iseseisvalt kogu kriminaalasja uurimise vastava teadusharu seisukohalt. Selle tõenduseks esitab Vladimirov kehtivast kriminaalkohtupidamise seadustikust järgmised asjaolud: 1) eksperdil on õigus tutvuda kõigi nende andmetega,millised on uurija poolt antud asjas kogutud,s.t.kogu toimikuga; 2) ekspert pole seotud ainult nende küsimuste selgitamisega,millised on uurija poolt ette nähtud. Ta peab uurima ka neid asjaolusid,millistele uurija polnud tähelepanu pööranud,kuid milliste uurimine tõe avastamise seisukohalt on tingimata vajalik; 3) eksperdil on õigus peale vaatluse teostada igasuguseid uurimistoiminguid,näit.tegstada sündmuse ja

---

1. Ka S l u t š e v s k i eraldab teaduslikke eksperte nn.käsitööstusalaseist ekspertidest,kuid peab siiski mõlemate arvamusi kohtulikeks tõendeiks,milliseid kohtunik peab hindama. Esimeste hindamisel on nimelt kohtunik mõnevõrra piiratud. Seevastu nn. käsitööstusalaste ekspertide arvamuse hindamine on kohtunikul takistamatult võimalik /В. С л у ч е в с к и й, op.cit.,lk.493/

2. Vt. Л. Е. В л а д и м и р о в, op.cit.,lk.229 jj.

tunnistaja ülekuulamist jne. Seejuures asub Vladimirov seisukohal,et ekspert peab võima neid uurimistoiminguid sooritada vahetult,ilma uurijata.

Kõik kolm eeltoodud asjaolu pidavat näitama,et eksperdi toimingutel eeluurimisel on täiesti iseseisev iseloom ning tema funktsioonid on täiesti analoogilised uurija funktsioonidele. Nagu uurija,nii teostavat ka ekspert faktide uurimist,kasutades sellejuures samu vahendeid: isiklikku vaatlust ja süüdaluse ning tunnistaja ülekuulamist. "Arsti ja uurija poolt teostatud uurimine ei erine mitte iseseisvuse astmelt ega kohtulikelt eesmärkidelt vaid ainult sfäärilt: esimene uurib asja teaduslikust küljest,teine sellest küljest,mis on vajalik praktilisele jurist-ile" [1].

Nii nagu uurija tegevus ei kujutavat endast kohtulikku tõendit,nii ei saavat ka ekspertiisi arvata kohtulike tõendite hulka. Mõlemate tegevus kujutavat endast kohtulike tõendite uurimist, kuid tõendite uurimisele lisaks ekspert teostavat ka tõendite hindamist ja väljendavat selle tulemused oma arvamuse kujul,millisel olevat motiveeritud otsuse iseloom. Eksperdi arvamus,nagu kohtuotsuski,tegevat asjas kindlaks ainult empiirilise tõe.

Analoogilistele järeldustele tuleb Vladimirov,kui ta kõrvutab eksperdi funktsioone kohtuniku funktsioonidega kriminaalprotsessi kohtuliku uurimise faasis.[2] Tema arvates ei erinevat ekspertide tegevus kohtuistungil loogiliselt vaatepunktilt mitte millegagi vandemeeste tegevusest. Nii eksperdid kui ka vandemehed võtavad osa kohtuistungist,tutvuvad toimikuga,kontrollivad tõendeid (kuulavad tunnistajaid üle jne.) ning kujundavad oma otsused. Erinev olevat muidugi nende tegevussfäär. Ekspert teos-

---

1. Vt.ibid.,lk.243.
2. Vt.ibid.,lk.247.

tavat oma uurimist teaduslikus sfääris ning matrjal, millele ta oma otsuse rajab on ainult temale mõistetav ja arusaadav. Seepärast Vladimirov nimetab teda ka t e a d u s l i k u k s k o h t u n i k u k s ja tema arvamust t e a d u s l i k u k s o t s u s e k s. Kuna kohtunikul polevat neid eriteadmisi, mida omab ekspert, siis loomulikult ei saavat ta eksperdi arvamust hinnata. Eksperdi arvamus polevat kohtulik tõend.

Sama vaadet esindasid vene juriidilises ja kohtumeditsiinilises literatuuris veel Pelikan, Stolz, Zubov ja Fuks [1].

Eeltoodud (peamiselt Vladimirovi) vaateid ei saa rahuldavalt põhjendada. On üldse väär, lähtuda eksperdi arvamuse juriidilise olemuse selgitamisel tema tegevusest, otsides protsessiosaliste seast välja sellise, kelle funktsioonide täitmine on temale kõige sarnasem ja siis samastada nende juriidilist olemust.

Dialektiline materialism õpetab kõiki nähtusi vaatlema sisu ja vormi ühtsuses. Ei saa sellepärast eksperdi arvamuse juriidilist olemust määrata selle järgi, millises vormis ta/täidab oma protsessuaalseid funktsioone.

On ju ilmne, et esineb teatav väline sarnasus ühelt poolt uurija ja kohtuniku ning teiselt poolt eksperdi tegevuse vahel. Mõlemad tutvuvad asja materjalidega, mõlemad võtavad osa tõendite kontrollist, mõlemad annavad lahendi, kohtunik otsuse, ekspert arvamuse kujul. Oleks aga vale, sellise kõrvutamise ning sellest tuleneva välise sarnasuse alusel teha järeldus eksperdi arvamuse juriidilise olemuse kohta. Eksperdi arvamust tuleb vaadelda sisu ja vormi ühtsuses. Ei saa järeldusi teha ainult välise vormi alusel. Seda teeb aga Vladimirov.

---

1. Vt. И. Я. Фойницкий, Курс уголовного судопроизводства, Т. II, Петроград, 1915, lk. 288. - Владимиров, op. cit., lk. 198.

Tegelikult aga leiame kohtuniku ja eksperdi vahel olulisi erinevusi, nii neile kuuluvate protsessuaalsete funktsioonide kui ka kohtuniku otsuse ja eksperdi arvamuse sisuliste ja vormiliste tunnuste vahel.

Loomulikult oleneb eksperdi arvamuse juriidiline olemus kehtivast õigusest. Vladimirovi ja teiste seisukohad ei ole aga kooskõlas ka vene reformijärgse protsessiõigusega [1].

Sellised vaated on põhjendamatud ka rea teiste kodanlike riikide kriminaalprotsessi-alaste seadusandluste seisukohalt [2].

Vähimalgi määral ei anna alust eksperdi arvamuse juriidilise olemuse selliseks arusaamiseks nõukogude kriminaalprotsessiõigus, mille juures aga peatume üksikasjalikumalt hiljem.

Seoses teooriaga, mis vaatleb eksperti teadusliku kohtunikuna, tuleb käsitleda kodanlikus kriminaalõiguses ja -protsessis esineva positivistliku koolkonna esindajate vaateid ekspertiisile. Kuigi positivistid otseselt ei väitnud, et eksperdi arvamus oma juriidiliselt olemuselt kujutab kohtuniku otsust, omistasid nad eksperdile siiski sellise protsessuaalse positsiooni ning tema arvamusele sellise tähtsuse, et viimane polnud enam vaadeldav kohtuliku tõendina.

Positivistlik koolkond esines kodanlikus kriminaalõiguses antropoloogilise ja sotsioloogilise koolkonna vahelülina. Positivistid kritiseerisid teravalt klassikalist koolkonda, esitasid kategooriliselt tahtevabaduse põhimõtet kriminaalvastutuse kriteeriumina ning suhtusid eitavalt kohtuniku sisemise veendumuse

---

1. Vladimirovi vaadetele on andnud põhjaliku kriitika rida vene protsessualiste. See kriitika jäi muidugi formaalseks, suutmata avada nende vaadete olemust. Vt. И. Я. Ф о й н и ц к и й op.cit., lk.288. - Н.Н. Р о з и н, Уголовное судопроизводство, Рига, 1924, lk.434.

2. Vt. Dr. J u l i u s G l a s e r, Handbuch des Strafprozesses, Bd. I, Leipzig, 1883, lk. 676 jj. - Дж. С т и ф е н, Уголовное право Англии, СПБ, 1865, lk. 272.

põhimõttesse kohtulike tõendite hindamisel. Positivistliku koolkonna kõige silmapaistvamaks esindajaks oli itaallane Enrico F e r r i, kes oma peatecses "Kriminaalsotsioloogia" esitas positivismi tõendite teooria. Ferri eraldas kohtulike tõendite arenguloos neli faasi

Ferri poolt esitatud kohtulike tõendite arengulugu on oma olemuselt täiesti idealistlik. Ta ei mõista seda,et kriminaalprotsessi vormide muutmine ja koos sellega ühede kohtulike tõendite asendamine teisega on lõppastmes tingitud vastava ühiskonna majanduslikust korrast.

Esimeses, nn.algelises faasis on Ferri arvates tõendid tervikuna allutatud isiklike muljete naiivsele empirismile (kättemaks), teine faas olevat religioosne (tõendeiks ordaalid,kohtulik kahevõitlus),kolmas faas - legaalne (kehtis formaalsete tõendite teooria),ning neljas faas olevat sentimentaalne faas (kehtis vaba hinnangu teooria). Ferri astus teravalt välja tõendite vaba hinnangu teooria vastu.Õigusemõistmise primitiivse taseme otseseks põhjuseks olevat asjaolu,et tõendite hindamine toimub kohtuniku poolt sisemise veendumuse alusel. Et sellist "katastroofilist" olukorda likvideerida,paneb Ferri otte,lisada tõendite arenguloos eelnimetatud neljale faasile veel viiendana nn. teaduslik faas. Selles faasis valitsevat teaduslikud põhimõtted. Tõendite hindamine ei toimuvat kohtuniku mulje alusel, nagu seni, vaid teaduste täpsete seisukohtade pinnal. Otsustava tähtsuse kohtuasjade lahendamisel pidavat selles uues faasis omandama ekspertiis. Positivistid, võib öelda, taandavad kogu kohtuprotsessi ekspertiisile. Rea mitmesuguste "teaduslike" vahendite ja võtetega püütakse tuvastada kuriteoline käitumine ja kurjategija ohtlik seisund. Tõendid baseeruvad mitmesugustele "teadusharudele". Nii esinevad tõenditena,

milliste abil tuvastatakse kuriteo materiaalsed tehiolud,keemilised,mehaanilised,füüsikalised,kalligraafilised,toksikoloogilised ja teised tõendid. Süüaluse ohtlikku seisundit tuvastatakse antropoloogiliste,psühholoogiliste psühhopatoloogiliste ja teiste taoliste tõenditega [1].

Positiviste ei huvitanud mitte kuriteo toimepanija süü ja individuaalse vastutuse ulatuse kindlaksmääramine vaid selle tuvastamine millisesse antropoloogilisse kategooriasse kurjategija kuulub. Ferri, eitades tahtevabadust,heidab kõrvale ka tahtluse ja ettevaatamatuse mõiste,tahtliku ja ettevaatamatu kuriteo mõiste. Sanktsioon ei pidavat olema sõltuv isiku tahtest ja süüst, vaid selle määravat "ühiskonna kaitse" huvid. Kõik see olevat otsustava tähendusega tõendite teooria seisukohalt. Tõendamisesseme moodustab Ferri järele peamiselt just kurjategija antropoloogiline kategooria ja sellega järelikult tema sotsiaalsele elule ohtlikkuse ja kohandatavuse aste. Selle tuvastamiseks peab kohus tegelema ainult kohtualuse poolt avaldatavate sümptoomide tõdusliku kaalumisega,kuriteo toimepanekule eelnenud,kaasnenud ja järgnenud asjaolude uurimisega ja nende antropoloogilis-sotsiaalse tähtsuse hindamisega,mille järele jääb ainult üle otsustada küsimus: milline kindlustusvahend on antud kurjategija suhtes kohasem,olles ühtlasi ka kõige õiglasem.'

Ferri püüab jätta muljet,et ühiskonnas pole antagonistlikke klasse ega tunta klassivõitlust. Kogu ühiskond moodustab Ferri seisukohalt ühtsete huvidega terviku. Tegelikult tuleb aga mõista sotsiaalsele elule ohtlikkuse ja kohandatavuse astme all mitte kogu ühiskonnale,vaid valitseva klassi huvidele ohtlikkuse ja kohandatavuse astet.

---

1. Э н р и к о Ф е р р и, Уголовная социология,перевод с 5-го французского издания 1905,Москва,1908,lк.474 - 475.

Ferri arvates omas kriminaalprotsessi seisukohalt otsustavat tähendust ekspertiis selle mitmesugustes vormides, eriti aga antropoloogiline ekspertiis. Näiteks arvasid positivistid olevat võimaliku pealuu kuju alusel otsustada isiku kalduvust teatavatele kuritegudele. Ferri klassifitseerib kurjategijaid mitmesugusteks sünnipärasteks liikideks ning kogu tõendamismenetlus on suunatud isikute nn. sünnipäraste kuritegelike tunnuste kindlaksmääramisele. Ferri soovitab näiteks kasutada veel erilist aparaati nn. sfügmograafi, mille abil saab jälgida muutusi kahtlusaluse vereringes, mis olevat tingitud tema "sisemisest erutusest", vaatamata välisele rahulikkusele ning selle alusel otelda, kas viimane on sooritanud kuriteo või mitte. Tõendite kogumisele aitavat soodsalt kaasa hüpnotism. Psühholoogiline ja psühhopatoloogiline ekspertiis aitavat kindlaks määrata, kas tunnistaja annab õigeid või ebaõigeid ütlusi jne.[1].

Positivismi põhimõtte juures kaob õieti kohus ja õigusemõistmine nende tavalises tähenduses. Õigesti väidab Võšinski, et "kohus muutub antropoloogilis - psühhofüsioloogiliseks laboratooriumiks, psühhofüsiopatoloogia kliinikuks. Asi otsustatakse psüühiliste ja füsiopatoloogiliste näitajate varal, nende normist kõrvalekalduvuse ulatuse alusel. Süüaluse üle ei mõisteta kohut, vaid uuritakse teda antropomeetria, daktüloskoopia, sfügmograafia, hüpnoosi, psühhiaatria jm. abil" [2]. Sellise konstruktsiooni juures ei saa enam juttu olla tõendite hindamisest sisemise veendumuse alusel. Positivistid hülgavad selle põhimõtte täiesti. Vaieldes küll formaalsete tõendite teooria vastu, laskub Ferri siiski tõelikult viimase pinnale. Kõik küsimused lahendatakse kohtuniku

---

1. Vt. ibid., lk. 477- 479.
2. Академик А.Я. В ы ш и н с к и й, op.cit. lk. 208.

tarvis mitmesuguste ekspertide poolt. Eksperdi arvamuse tõenduslik jõud on juba ette kindlaks määratud. Seejuures puudub Ferri poolt soovitatud võtetel ja meetoditel igasugune teaduslik alus. Need on keskaegsed võtted, esitatud ainult veidi lihvitumal kujul. Õigusega annab Strogovitš Ferri õpetusele järgmise hinnangu: "See on vana formaalsete tõendite teooria, ümberpööratud kaasaegsesse vormi" 1).

Ferri seisukohad kujutavad endast tõendite näiva teadusliku objektiviseerimise taotlust. Asendades kohtu ekspertide komisjoniga, aitab ta oma vaadetega kaasa kodanliku seaduslikkuse lammutamisele. Ta kasutab selleks "teaduse" abi. Ferri seisukohad teenivad igati kodanluse huve ning on oma olemuselt äärmiselt reaktsioonilised. Ameerika Ühendriikides on need „teooriad" leidnud ka praktilist rakendamist 2). Samuti püütakse seal teoreetilistes käsitlustes leida isikute juures selliseid juurdesündinud omadusi, mis ~~nii~~ tõendavad nende isikute kuritegelikke kalduvusi. Vastavaid ekspertide arvamusi peetakse aga kohtule kohuslikeks. Nii peetakse neegroid potentsiaalseteks kurjategijateks. Sellised vaated teenivad otseselt rassilist diskriminatsiooni.

Kaasaegsed kodanlikud juristid püüavad "sündinud kurjategijate" vaateid igati elustada, toetudes seejuures pseudoteaduslikele morganistlik-veismanistlikele vaadetele päritavuse küsimuses. Nad väidavad, et "alamat" liiki rahva hulgas kanduvat kuritegelikud kalduvused pärilikult edasi. Selliste vaadete reaalseteks tagajärgedeks on enamuses Ameerika osariikides kehtestatud reaktsioonilised seadused, milliste abil õiendatakse ärveid progressiivsete ringkondadega 3).

---

1. Проф. М.С. С т р о г о в и ч, Уголовный процесс, М.1946, lk.140.
2. Vt. проф. Н.Н. П о л я н с к и й, Доказательства в иностранном уголовном процессе, Москва, 1946, lk.63.
3. Vt. Р. Д. Р а х у н о в, op.cit. lk.226 jj.

Näeme,millistele reaktsioonilistele tulemustele viib teooria, mis eksperdi arvamust ei pea kohtulikuks tõendiks,vaid asetades ta erilisele protsessuaalsele positsioonile,vaatleb teda juriidiliselt olemuselt kohtuotsusena.

Neil põhjustel on arusaadav,miks see vaade eksperdi arvamuse juriidilisele olemusele oli eriti meeltmööda fašistlikele kohtumõistjaile. Ferri ideed leidsid nende juures otsese arenduse ja rakenduse kuritegude uurimisel kasutuselevõetud mehaaniliste võtete näol. Kohus muutus neil inkvisitsiooniliseks piinakambriks. Iseloomulik on veel märkida,et Ferri,kes oli pikemat aega üks sotsialistliku partei liidreid,liitus 1927.a.ka ise fašistliku parteiga [1].

Püüdes anda siinkohal üldist hinnangut vaadetele,milliste järgi eksperdi arvamus oma juriidiliselt olemuselt ei ole tõend vaid teadusliku kohtuniku otsus,võiksime seda kokku võtta järgmistes punktides.

1. See, k u i d a s ekspert ja kohtunik (resp.uurija) teostavad oma protsessuaalseid funktsioone, ei saa olla määrav nende juriidilise olemuse selgitamisel. Eelnenud käsitlust selgus,et kuigi leidub teatavaid sarnaseid jooni eksperdi ja kohtuniku tegevuses,teostab ekspert oma funktsioone siiski põhjalikult erinevas vormis. Koopis olulisem kui funktsioonide teostamise väline vorm on aga see, kas nende poolt teostatavad funktsioonid ise kokku langevad või mitte. See on muidugi kehtiva õiguse küsimus ja oleneb otseselt seaduseandjast. On võimatu anda küsimuse lahendust eksperdi ja kohtuniku vahekorra kohta üldse,ilma siduma-ta seda konkreetse protsessiõigusega. Ei saa rääkida eksperdist, tema funktsioonidest ja nende teostamisvormidest väljaspool aega

---

1.Vt. А. Я. Вышинский, op.cit.lk.185 nota 2.

ja ruumi.

Nõukogude protsessiõiguses on eksperdi ja kohtuniku funktsioonid tõiesti erinevad. Kohtuniku poolt tehtud otsus lahendab süüaluse süü või süütuse küsimuse. Eksperdi poolt antud arvamus on üks tõendeist, mida kohtunik hindab oma sisemise veendumuse alusel nagu iga teist tõendit asjas.

Põhiliselt erinev on ka see vorm, milles ekspert ja kohtunik teostavad oma funktsioone, kuigi mõnes suhtes võib leida sarnaseid jooni. Olenevalt eksperdi funktsioonide eripärasest iseloomust, on seadusandja nende teostamiseks ette näinud ka eripärase vormi, mis mõnes osas sarnaneb kohtuniku funktsioonide teostamise vormiga. Just sellises vormis, mis on kohati sarnane kohtuniku funktsioonide teostamisvormiga, suudab ekspert kõige efektiivsemalt täita temale kuuluvaid funktsioone ning sel viisil aidata nõukogude kohtul kui ühel osal poliitilis-õiguslikust pealisehitusest kindlustada ja arendada sotsialistlikku baasi. Sellega ongi seletatav eksperdi ja kohtuniku funktsioonide teostamisvormide mõningane sarnasus. See osaline kokkulangemine teotsemise välises vormis aga ei tähenda kaugeltki seda, et võiksime eksperti ja kohtunikku samastada nende juriidilise olemuse seisukohalt. Tõiesti erinevad olid nende poolt teostatavad funktsioonid ise. Teatava nähtuse mõistmiseks tuleb aga, nagu õpetab dialektiline materialism, teda vaadelda sisu ja vormi ühtsuses, tema kõigekülgsuses. Teooria, mis eksperti samastab kohtunikuga ainult mõningase välise sarnasuse alusel, jättes tõiesti kõrvale nende poolt teostatavate funktsioonide sisu, on võimatu vastavat nähtust selgitama.

Mõhtuste olemuse avastamisel tuleb neile omase üldise kõrval pidada tähtsaks ka nende spetsiifilisi iseärasusi. Loomulikult tuleb sellest lähtuda ka eksperdi arvamuse juriidilise olemuse avastamisel.

Nagu nägime seoses Vladimirovi kriitikaga,ei leidnud see teooria õigustust ka vene reformijärgse protsessiõiguse seisukohalt. Teatavais ajaloolisis tingimusis võib ta aga olla paikapidav. Fašistlikud seadusandjad olid väga kõrmad Ferri ekspertiisialaseid teooriaid omaks võtma ning edasi arendama. Ferri pakkus neile selleks ka oma isiklikku abi. Fašistlikus protsessiõiguses, kus eksperdi ülesandeks oli otsida süüalaste juures "sünnipärase kurjategija" tunnuseid ning viimastest aitas isiku süüdimõistmiseks,võime juba põhjendatult rääkida eksperdi funktsioonide sisulisest kokkulangemisest kohtuniku funktsioonidega ning eksperdi arvamust juriidiliselt olemuselt pidada kohtuotsuseks teatavas üksikküsimuses.

2. Teooria,mille järgi eksperdi arvamus on teadusliku kohtuniku otsus,tähendab loobumist reast protsessi demokraatlikest põhiprintsiipidest. See teooria ei võimalda kohtunikul eksperdi arvamust hinnata vabalt oma sisemise veendumuse alusel. Ta peab eksperdi arvamuse võtma antud kujul otsuse aluseks. Kohtunik on vaba ainult eksperdi isiku valikus. Nimetatud teooria toob protsessi formaalsete tõendite teooria põhimõtted tõendite hindamisel,kuna eksperdi arvamus,omades tõit usaldusväärsust,omab juba ette kindlaksmääratud tõenduslikku jõudu.

Selline eitav suhtumine sisemisse veendumusse on tingitud reaktsioonilistest vaadetest õigusemõistmisele,on tingitud kartusest,et oma südametunnistuse hooleks jäetud kohtunik lakkab

pimesi teenimast ekspluataatorlike klasside huve [1]. Kohtuniku subjektivismi püüti asendada tõendite objektiviseerimisega,milleks taheti rakendada teaduse saavutusi ekspertiisi näol. On ju ilmne,et teadus peab abistama kuritöö ja kurjategija avastamist ning samuti see,et väga mitmesugused teadusharud saavad kanduda kuritegude uurimisse olulises ulatuses just ekspertiiside kaudu. Teaduste areng annab kaheldamatult kohtunikule ja uurijale hinnatavat abi. Kuid eksperdi arvamust peab kohtunik hindama nagu kõiki teisi tõendeid. Eksperdi arvamus ei saa ega tohi olla kohtunikule kättesaadamatul positsioonil [2].

3. Eksperdi arvamust teadusliku kohtuniku otsusena vaatlev teooria ei saa olla nõukogude protsessi seisukohalt vastuvõetav ka sel põhjusel,et ta on sobimatu materialistliku dialektika põhimõtetega,millistel rajaneb meie protsessis tõendite hindamine. Võimalik saaks ta olla ainult kodanlikus protsessis,kus protsessi ülesandeks on asjas formaalse tõe tuvastamine ja kus tõendite hindamise aluseks on formaalne loogika.

Rakendades tõendite hindamisel materialistlikku dialektilist meetodit,ei saa meie lõplikult ühtki tõendit hinnata isoleerituna teistest asjas esinevaist tõendeist,vaid ainult nende kogumis. Kui kohtunik võtab eksperdi arvamuse omaks ilma hindamata siis see võib tingida ja tingibki kvaliteedilt täiesti erineva ja seejuures väära sisemise veendumuse kujunemise, võrreldes sellega kui eksperdi arvamust hinnatakse seoses teiste tõenditega. Eksperdi arvamuse hindamatult arvestamine ei võimalda seega asjas objektiivse tõe tuvastamist,milline on nõukogude kriminaal-

---

1. Vt. А. Я. Вышинский, op.cit.,lk.211.

2. Vt.ibid.,lk.212.

protsessi ülesandeks.

4. Vaade,mille järgi eksperdi arvamus on teadusliku kohtuniku otsus, on põhiliselt reaktsiooniline. Kujukaks näiteks sellest on positivistliku koolkonna vaadete omaksvõtt ja edasiarendamine fašistlike "teoreetikute" ja "seadusandjate" poolt. Need teooriad osutusid fašistlikule kohtumõistmisele väga kasulikuks. Fašismile ohtlikud ja ebasoovitavad isikud tunnistati varem väljavalitud "ekspertide" poolt kuuluvaiks teatavasse antropoloogilisse kategooriasse ning sõltumata muudest tõenditest, heideti nad vangi "objektiivsete","teaduslike" tõendite alusel. Käsitletava "teooria" praktiline rakendamine võimaldas piiramatut omavoli valitsevale klassile vaenulike elementide suhtes. Seda tõendab ka kaasaegne kohtupraktika Ameerika Ühendriikides ja teistes imperialistlikes riikides.

Need teooriad ise ja nendekohane ekspertiisikorraldus,olles osa kapitalistliku ühiskonna õiguslikust pealisehitusest, olid seega igati oma baasi teenistuses. Nad täitsid ja täidavad muidugi ka praegu oma teenivat osa nii kapitalistliku majandusliku baasi kui ka tema pealisehituse suhtes.

Kuivõrd efektiivselt suudab ekspertiisikorraldus konkreetses kriminaalprotsessis aktiivselt seista oma baasi kindlustamise ja kaitsmise teenistuses, ei olene muidugi ainuüksi mitte sellest, kuidas mõista eksperdi arvamuse juriidilist olemust.

Nii ei saa ilma pikemata väita,et eksperdi arvamuse mõistmine teadusliku kohtuniku otsusena peaks olema reaktsioonilisem teistest eksperdi arvamuse juriidilise olemuse teooriatest, nii-

teks teooriast milline vaatleb eksperdi arvamust tunnistaja ütlusena. Teooria reaktsioonilisuse määramisel tuleb alati lähtuda antud aja ja koha ühiskondlik-poliitilisest tingimusist. Ekspertiisi reaktsioonilisus oleneb ka sellest, kuidas on ekspertiis antud riigi kriminaalprotsessis protsessuaalselt organiseeritud, sellest, kuidas ja kelle poolt toimub ekspertiisi määramine, milliste õiguste ja kohustustega on varustatud ekspert, süüalune, kannatanu jne. Küsimuse lahenda misel tuleb seega lähtuda antud aja ja koha ühiskondlik-poliitilistest tingimustest ja arvestada ekspertiisikorraldust selle kõigekülgsuses ja terviklikkuses-seda, milline on tema juriidiline olemus ja kuidas on ta protsessuaalselt organiseeritud. Seejuures tuleb kodanliku ekspertiisi instituudi reaktsioonilisuse määramisel suurt osatähtsust omistada just viimasele asjaolule. Eksperdi arvamuse juriidilise olemuse küsimus pole järelikult ekspertiisi reaktsioonilisuse seisukohalt sugugi ainusamärava tähtsusega.

Eksperdi arvamust teadusliku kohtuniku otsusena vaatleva teooria kajastusi nõukogude kriminaalprotsessiteoorias, kriminaalprotsessiõiguses ja kohtupraktikas.

Ka nõukogude juriidilises kirjanduses võime leida vaateid, mis lasevad selgesti ära tunda nende reaktsioonilise teooriate mõju, milliste kohaselt eksperdi arvamus pole tõend, vaid teadusliku kohtuniku otsus teatava fakti suhtes. Need vaated kuuluvad siiski kõik varasemasse perioodi, peamiselt kahekümnendatesse aastatesse, ning pole avaldanud mõju kaasaegsele protsessiteooriale. Oma küsitluse terviklikkuse ja täielikkuse mõttes on siiski vajalik neil lühidalt peatuda.

Kõikide selliste vaadete esinemine meie literatuuris on tingitud põhiliselt positivistliku koolkonna, peamiselt aga tema silmapaistvama esindaja Ferri mõjust. Positivistide põhilõik oli suunatud tõendite hindamise aluseks oleva sisemise veendumuse põhimõtte vastu. Taolistel positsioonidel viibis varasematel aegadel ka prof. M.M. G r o d z i n s k i. 1925.a.ilmunud raamatus [1] astus ta välja tõendite objektiviseerimise pooldajana,kinnitades, et tõendite vaba hindamine kohtuniku sisemise veendumuse alusel olevat liiga ühtmuslik. Veel 1936.a.nõudis ta ühes ettekandes sisemise veendumuse terminist otsest loobumist,kuna see olevat kodanlik termin,mis ei peegeldavat tõendite hindamise spetsiifikat nõukogude protsessis [2]. Oma hilisemates töödes on aga Grodzinski oma seisukohti muutnud ja peab sisemist veendumust tõendite hindamise kriteeriumiks kõikides protsessi staadiumides [3].

Ferri reaktsioonilistest vaadetest oli tugevasti mõjutatud prof. S p e r a n s k i [4],kes püüdis eksperdi protsessuaalset seisundit nõukogude protsessis konstrueerida positivistide eeskujul. Pidades tunnistaja ütlusi vähe usaldusväärseiks,peab ta vajalikuks eksperdi arvamuse osatähtsuse tõstmist. Speranski seisukohtade realiseerimisel pidi uurija ja kohtu tegevus suures osas asenduma ekspertiisiga. Et aga ekspertiis saaks oma ülesannet täita,pidi ta Speranski arvates läbi tegema põhilise reformi.

Speranski asub seisukohal,et ekspertiisi ei ole õige mõista

I. Проф. М. Г р о д з и н с к и й, Учение о доказательствах и его эволюция, Харьков,1925.

2.Vt.А. Я. В ы ш и н с к и й, op.cit.Ik.185. - Id, Проблема оценки доказательств в советском уголовном процессе i Социалистическая законность,1936,7.

3.Vt.näiteks М. М. Г р о д з и н с к и й, Улики в советском уголовном процессе,Москва,1945,Ik.8.

4. Oma vaateid ekspertiisile esitas ta teoses Экспертиза в уголовном процессе,Иркутск,1925.

ühtse instituudinanagu seda on senini tehtud [1]. Ta eraldab ekspertiisi juures kolm iseseisvat liiki: tuvastava (установительная) määratleva (определительная) ja kvalifitseeriva (квалификационная) ekspertiisi [2] .

T u v a s t a v a ekspertiisi hulka arvab Speranski kriminalistika-alased ekspertiisid. Seda liiki eksperdid tuleks Speranski arvates varustada õige avarate protsessuaalsete õigustega. Neil peaks olema õigus tutvuda kõikide materjalidega, teimetada vaatlusi, üle kuulata tunnistajaid ja sooritada muid vajalikke toiminguid. Nad pole seotud neile esitatud küsimuste raamidega. Speranski mõistab tuvastavaid eksperte uurija ja kohtuniku teaduslike abilistena. Sellisel piiramata kujul omandab ekspert faktiliselt uurimis-ja kohtuorganite õigused. Tacline ekspert kujutab endast eeluurimise erilist tehnilist aparaati, nagu õigusega väidab Nikiforov [3]. Seda liiki ekspertide arvamused kuuluvad aga siiski uurimis-ja kohtuorganite poolt kontrollimisele ja hindamisele nagu kohtulikud tõendid.

K v a l i f i t s e e r i v a ekspertiisi ülesandeks on süüdlase individuaalsete ja sotsiaalsete omaduste uurimine ja psüühiliselt ebanormaalsete suhtes vajalike kaitsevahendite määramine. Seda liiki ekspertide arvamus ei kujuta endast üldse kohtulikku tõendit. Speranski arvates ei ole uurija ega kohtunik võimelised sellist arvamust kontrollima ega hindama.

Kvalifitseerivad eksperdid pidid Speranski arvates kuuluma

---

1. Ka E.F. B u r i n s k i leiab, et eksperdi arvamuse juriidilist olemust pole seni suudetud selgitada sel põhjusel, et on püütud viia ühise mõiste alla erinevaid ekspertiisi liike. Burinski väidab, et ei saa võrrelda meditsiinilist ekspertiisi dokumentide ekspertiisiga ega viimast lukusepa ekspertiisiga sissemurdmise kindlakstegemiseks. /Е. Ф. Б у р и н с к и й, Судебная экспертиза документов, СПБ, 1903, lk. I./

2. Б. С п е р а н с к и й, op.cit., lk. 32 jj.

3. В. М. Н и к и ф о р о в, op.cit., lk. 86.

koguni kohtu koosseisu. Need eksperdid muutuksid seega täielikult kohtunikeks ja omaksid kõiki viimastele ettenähtud protsessuaalseid õigusi. Selline ekspertiisi vorm hülgaks ree põhilisi nõukogude protsessiõiguse põhiprintsiipe. Speranski eitab taoliste eksperdi arvamuste suhtes täielikult sisemise veendumuse põhimõtte rakendamist. Samuti on pooled ilma jäetud õigusest osa võtta eksperdi arvamuse kontrollimisest,kuna puudub ju võimalus kohtuniku ülekuulamiseks kohtuistungil.

Ainult määratleva ekspertiisi puhul soovitab Speranski säilitada kehtivaid protsessinorme.Selleliigiliste ekspertide arvamused on asjas kohtulikeks tõenditeks ja kuuluvad uurimis ja kohtuorganite poolt kontrollimisele ja hindamisele samadel alustel kui teisedki kohtulikud tõendid. Kahjuks on aga Speranskil jäänud määratlevate ekspertiiside jaoks üle suhteliselt kitsas valdkond. Põhiline arv ekspertiise kuulub tuvastavate ja kvalifitseerivate ekspertiiside hulka. Mõlemate viimatinimetatud ekspertiisiliikide puhul pole vastavate ekspertide arvamused aga vaadeldavad kohtulike tõenditena.

Speranski poolt esitatud ekspertiisi-alaste seisukohtadega ei saa nõustuda. Pole üldse võimalik rääkida erinevate ekspertiisi liikide erinevast protsessuaalsest olemusest,kuna kõikide ekspertiisi liikide ülesanne ja eesmärk on sama. Eranditult kõik eksperdi arvamused on kohtulikud tõendid ja nad kujutavad endast spetsialistide poolt eriteadmiste pinnal tehtud järeldusi teatavate uurimist või kohut huvitavate faktide suhtes.

Speranski vaated nn.tuvastavate ja kvalifitseerivate ekspertiiside suhtes,olles vahetult laenatud Ferri'lt,on oma olemuselt reaktsioonilised. Nad kujutavad katset nõukogude protsessiõigusesse sisse viia vaadet,mille kohaselt ekspert on juriidiliselt olemuselt identne teadusliku kohtunikuga.Taoliste vaadete krii-

tika ja hinnangu andsime eespool [1].

Varasematel aegadel jagas Speranski vaateid teatavas ulatu - ses ka prof.TŠeltsov. Ta kirjutas oma 1929.a.ilmunud kriminaalprotsessi õpikus:"Võib esitada vastuväiteid prof.Speranski klassifikatsiooni täpsusele üksikute ekspertiisi liikide nimetuste suhtes. Ent tuleb tunnustada õigeks mõte sisult sügavalt erinevate ekspertiisi liikide ühetaolise mõistmise võimatusest,et on olemas ekspertiis,mis ei ole tõend ja selle tõttu ei saa olla kohtu hindamise objektiks sisemise veendumuse alusel" [2]. Oma hilisemates töödes on prof.TŠeltsov aga oma esialgsetest seisukohtadest loobunud,mille järgi igasugune eksperdi arvamus on tõend ja kuulub kohtuniku poolt hindamisele sisemise veendumuse alusel [3].

Teatavaid kahtlusi võib tekitada ainult prof.TŠeltsovi väide 1948.a.ilmunud kriminaalprotsessi õpikus:"Üleminek sisemise veendumuse süsteemile vähendas ekspertiisi tähtsust. Ekspert-spetsialisti arvamus kaotas oma kohusliku jõu" [4]. See väide on õige ainult teatavast aspektist. Kergesti võib ta tekitada aga väärraid arusaamisi. Õige on see TŠeltsovi väide ainult puhtformaalsest seisukohast. Formaalsete tõendite teooria kehtivuse juures oli eksperdi arvamus kohtunikule obligatoorne,vaba hinnangu puhul muidugi enam mitte. Kohtunik pidi teda sisemise veendumuse alusel hindama ja võis teda tõendina mitte arvestada. Ainult selles mõttes saame rääkida eksperdi arvamuse tähtsuse vähendamisest,kuid selles mõttes peaksime siis rääkima ju kõigi

---

1.Vt.supra lk. 53 jj.

2.М.А. Ч е л ь ц о в - Б е б у т о в, Советский уголовный процесс 1929,lk.148.

3.М. Ч е л ь ц о в, Оценка доказательств судом по материалам Верховного Суда СССР i.Социалистическая законность,1945,1 -2 lk.27. - Id. Уголовный процесс,Москва,1948,lk.305.-Id. Советский уголовный процесс,Москва,1951,lk.167.

4. Id.Уголовный процесс,1948,lk.306.

formaalsete tõendite teooria järgi tõlelike tõendite tähtsuse vähenemisest vabahinnangu juures. Tõendite tähtsus formaalsete tõendite teooria juures on kvalitatiivselt hoopis erinev nende tähtsusest vaba hinnangu puhul. Võiksime öelda,et eksperdi arvamuse formaalne tähtsus on tõepoolest vaba hinnangu teooria puhul vähenenud,kuid sisuline tähtsus saabus talle,nagu kõikidele teistele tõenditelegi,alles vaba hinnangu teooriaga. Tõendite formaalne tähtsus kadus aga koos formaalsete tõendite teooriaga ning rääkida tema vähendamisest,nagu teeb seda TŠeltsov,pole enam mingisugust alust ega vajadust. Eksperdi arvamuse sisuline tähtsus tõuseb pidevalt,seoses nõukogude teaduse üha uute edusammudega,tema formaalne tähtsus pole aga suurem teiste tõendite formaalsest tähtsusest. Tema tõenduslik jõud pole suurem kui teistel kohtulikel tõenditel.

1951.a.ilmunud õpikus prof.TŠeltsov sellist väidet enam ei esita.

Nägime,et nõukogude protsessiteaduses kuuluvad kõik vaated, milliste kohaselt eksperdi arvamus pole tõend vaid teadusliku kohtuniku otsus või vastavasuunalised kallakud,ajaliselt varasesse perioodi,põhiliselt kahekümnendatesse aastatesse. Nad kujutavad endast reaktsioonilliste kodanlike teooriate kajastusi nõukogude protsessiteaduses. Tänaegses nõukogude protsessiteoorias selletaolisi vaateid pole üldse leida.Küll on neid väärad teoreetilised seisukohad avaldanud teatavat mõju reale ametkondlikele instruktsioonidele ja juhenditele,mis antud kohtu-meditsiiniliste ja kohtu-psühhiaatriliste ekspertiiside suhtes. Nendes instruktsioonides sisaldub mitmesuguseid väärasid ja kahjulikke seisukohti.

Seevastu ei ole taolisi väärvaateid kriminaalprotsessunalses seadusandluses peaaegu üldse esinenud.

Kohtudekreedid ei käsitlenud ekspertiisi korraldust kriminaalprotsessis. Ainult dekreet kohtust nr.2 (7.III 1918.a.) lubas tsiviilasjade läbivaatamisel lülitada kohtu koosseisu eksperte nõuandva häälega. Siin on näha otseselt teooria mõju, milline eksperti peab juriidiliselt olemuselt teaduslikuks kohtunikuks. Selline kord ei kehtinud aga kriminaalasjade arutamisel.

Esimeses VNFSV kriminaalprotsessi koodeksis (1922.a.) oli eksperdi arvamuse juriidiline olemus lahendatud üldiselt õigesti. Eksperdi arvamust vaadeldi seal iseseisva kohtuliku tõendina ning ta kuulus kohtuniku poolt hindamisele sisemise veendumuse alusel. Mõned ebatäpselt formuleeritud sätted ei suutnud mõjutada üldpilti [1]. 1923.a.redaktsioonis on aga KrPK sätted formuleeritud täpsemalt ja eksperdi arvamuse juriidilist olemust käsitatud õigesti.

Vääraid vaateid eksperdi arvamuse juriidilisele olemusele esineb aga reas ametlikes instruktsioonides, mis käsitlevad kohtu-meditsiiniliste ja kohtu-psühhiaatriliste ekspertiiside protsessuaalset organiseerimist. Nendes on eksperdi isikut käsitletud juriidiliselt olemuselt teadusliku kohtunikuna ning nende arvamus ei kuulu kohtu poolt hindamisele vaid on neile kohuslik.

Nii nägi VNFSV Tervisehoiurahvakomissari 28.I 1919.a."Määrustik riiklike meditsiiniliste ekspertide õiguste ja kohustuste kohta" eksperdile ette õige laiad volitused. Ekspert muutus iseseisvaks töötajaks omal erialal, võides teostada vaatlusi, käsitleda tunnistajaid, kannatanut, nõuda välja dokumente ja asitõendeid. Nad muutusid eeluurimise läbiviimisel paralleelseiks uurijatele.

---

1. 1922.a. KrPK § 201 kohaselt pidi uurija, juhul kui ta ei nõustunud kohtupsühhiaatria-alase eksperdi arvamusega, määrama kohuslikult uue ekspertiisi. Sellega piirati uurija vabadust kohtuliike tõendite hindamisel.

määrustiku § 3 sättis, et "ekspertide arvamusel on kohuslik jõud". Sellise eksperdi arvamus polnud enam kohtulik tõend, mida kohtunik sai hinnata sisemise veendumuse alusel. Ta oli juriidiliselt olemuselt kohtuotsust teatava konkreetse fakti suhtes. Sama määrustikuga loodi ka meditsiiniliste ekspertide astmelisus.

VKPSV Tervishoiurahvakomissari ja Kohturahvakomissari 8.mai 1919.a. "Psühhiaatrilise ekspertiisi määrustik "kujundas psühhiaatrilise eksperdi protsessuaalse seisundi analoogiliselt kohtumeditsiinilisele eksperdile.

Kolmas ekspertiisi käsitlev määrustik oli VKPSV Tervishoiurahvakomissari ja Kohturahvakomissari 24.okt.1921.a."Määrustik kohtu-meditsiinilise ekspertiisi kohta". Selles määrustikus oli arvestatud 1920.a.septembris kohtu-meditsiiniliste ekspertide I kongressil vastuvõetud otsusi. Selles määrustikus iseloomustati kohtu-meditsiinilist eksperti sõnaselgelt teadusliku faktikohtunikuna (punkt 8).

Punkt 5.kohaselt oli eksperdi arvamus kohtule kohuslik. Eksperdile oli antud sellised õigused, et ta muutus faktiliselt paralleelseks uurijale ja kohtunikule. Ta oli oma funktsioonides iseseisev, võis avaldada oma initsiatiivi kõikides protsessi staadiumides ja võis sooritada mitmesuguseid protsessuaalseid toiminguid. Sellise protsessikorralduse juures oli leidnud täielikku realiseerimist teooria, mille järgi eksperdi arvamus pole tõend vaid juriidiliselt olemuselt teadusliku kohtuniku otsus teatavas üksikküsimuses. Siin avaldub positivistide ja L.E. Vladimirovi otsene mõju.

Kõlpoolkäsitletud kolm ametkondlikku määrustikku kohtu-meditsiinilise ekspertiisi (28.I 1919.a.ja 24.okt.1921.a.) ja kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi (8.mail 1919.a.)kohta käesole-

val ajal pole enam kehtivad. On seega jõu kaotanud need vähesed seisukohad,mis vaatlesid eksperti fakti kohtunikuna ning tema arvamust kohtu otsusena teatava fakti suhtes.

Kohtu-meditsiinilise ekspertiisi kohta kehtestati 16.veebr. 1934.a."Määrustik kohtu-meditsiinilise ekspertiisi teostamise kohta",kooskõlastatult VNFSV Prokurõriga,kinnitatud VNFSV Tervishoiurahvakomissari poolt. Siia on sisse viidud rida muudetuid seisukohti kohtu-meditsiinilise ekspertiisi protsessuaalse organiseerimise suhtes. On siiski säilinud ka mõned vähesed seisukohad,millised kajastavad vaateid eksperdile kui teaduslikule kohtunikule teatava fakti suhtes ning on reaktsioonilised ja kahjurlikud nõukogude protsessiteaduse seisukohalt.

Kuigi 1934.a. määrustikus pole loetletud protsessuaalseid toiminguid,mida ekspert võib iseseisvalt teostada seoses ekspertiisi sooritamisega,on siiski siin eksperdi ülesanded formuleeritud seevõrra avaralt,et ekspert muutub teataval määral paralleelseks nii uurijale kui ka kohtunikule. Nimetatud määrustiku järgi pole ekspert ainuüksi isikuks,kes annab oma arvamuse teatavas üksikküsimuses ning tema arvamus pole ainult üks tõendeid asjas, mida kohus hindab nagu kõiki teisi tõendeid.Määrustiku p.1.kohaselt peab ekspert "a)aktiivselt ja pidevalt osa võtma eeluurimise ja kohtumenetluse kõikidest staadiumidest; b) aitama selgitada ja ära hoida ühiskonnaohtlikke tegusid"[1]. Sellised vaated tuletavad meelde kodanlikus kriminaalprotsessis esinevaid positivistide (eriti Ferri) vaateid ekspertiisile. Käsitlevasse määrustikku on nad tee leidnud muidugi nende reaktsiooniliste kallakute kaudu milliseid esines nõukogude protsessiteaduses varematel

---

I. Положение о производстве судебно-медицинской экспертизы I6.II I934,i. Сборник официальных и справочных материалов по судебномедицинской экспертизе,Москва,I946,Iк.IO.

pericodidel.(prof.Speranski jt.)

Praegukehtiv,1952.a."Instruktsioon kohtu-meditsiinilise ekspertiisi teostamise kohta NSVL-s" ei sisalda enam eksperdi ülesannete sellist avarat formuleeringut. Instruktsiooni kohaselt jääb eksperdi ainsaks ülesandeks meditsiinilisi eriteadmisi nõudva asjaolu suhtes arvamuse andmine.

1934.a.määrustikus tuleb eksperdi arvamuse juriidilise olemuse seisukohalt väärtuse pidada ka punkt 6.ettenähtud kohtu-meditsiinilise ekspertiisi instantsilisust. Punkt 6.kõlab: "Kui asjast huvitatud isikud ei nõustu esimeses instantsis teostatud kohtumeditsiinilise ekspertiisiga,on neil õigus pöörduda vastava kõrgemalseisva kohtumeditsiinilise instantsi (teise instantsi) arvamust. Viimase arvamuse peale võib esitada protesti VNKSV Tervishoiurahvakomissariaadi kohtumeditsiinilise ekspertiisi peainspektorile (kolmas instants). Tema o t s u s (arvamus) on l õ p l i k. Asjad,mis omavad printsipiaalselt suurt tähtsust,tulevad läbivaatamisele Tervisholurahvakomissariaadi Õpetatud Meditsiinilises Nõukogus".(Minu sõrendus) Nähtub,et kohtumeditsiinilise eksperdi arvamust ei saa kohus üldse hinnata. Kui tekib kahtlus tema õigsuse suhtes,tuleb pöörduda instantsilisse korras kõrgemale. Kolmanda instantsi seisukohad aga,nagu ütleb määrustik,on lõplikud. Ekspert on seega täielikult kohtunik. Ka tema järeldust nimetab määrustik otsuseks (решение),mitte arvamuseks.

Ekspertiisi instantsilisus esineb ka 21.märtsil 1934.a.välja antud "Määrustikus psühhiaatrilise ekspertiisi kohta".

Eelkäsitletud väärad seisukohad puuduvad aga täielikult üleliidulise kehtivusega instruktsioonis,mis käsitleb kohtupsühhiaatrilist ekspertiisi,nimelt Instruktsioonk kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi teostamise kohta NSVL-s",kinnitatud 17.veebr.1940.a. NSVL Rahvakomissaride nõukogu,NSVL Prokuröri,NSVL Siseasjade

rahvakomissari ja NSVL Tervishoiurahvakomissari poolt. Siin pole enam juttu ekspertiisi instantsilisusest ning eksperdi funktsioonid piirduvad vajaliku ulatusega (p.l.), muutumata paralleelseiks uurijale ja kohtunikule. Selle instruktsiooni järgi on eksperdi arvamus tõendiks, mida kohus hindab analoogiliselt teiste tõenditega.

Ekspertiisi instantsilisust ei tunne ka enam 1952.a.kehtestatud "Instruktsioon kohtumeditsiinilise ekspertiisi teostamise kohta NSVL-s".

Tuleb aga siiski märkida, et kohtupraktika ei ole kunagi järginud meil ligi 19 a.kehtinud 1934.a.määrustiku vigaseid seisukohti. Meie kohtupraktika on täiesti põhjendatult arvesse võtnud kehtiva kriminaalprotsessialase seadusandluse (KrPK 1923.a. redaktsioon) õiged ja üldiselt vajaliku täpsusega formuleeritud seisukohad. Väärib nimetamist, et eksperdi arvamuse juriidilise olemuse küsimuse on meie kriminaalprotsessialased seadusandlikud aktid lahendanud algusest peale õigesti. (Välja arvatud mõned ebatäpsed formuleeringud VNFSV KrPK 1922.a.redaktsioonis).

Vaadeldes küsimust, millises ulatuses on leida nõukogude protsessiteoorias nende vaadete mõju, milliste järgi eksperdi arvamus pole mitte tõend vaid teadusliku kohtuniku otsus teatava fakti suhtes, tuleb lõpuks peatuda veel katsete juures, viia sisse nõukogude kohtupraktikasse psühholoogilist ekspertiisi. Psühholoogilise ekspertiisi ülesandeks on tõendite, eriti tunnistaja ütluse usaldusväärsuse kontrollimine. See töi enesega kaasa sisemise veendumuse põhimõtte piiramise tõendite hindamisel ning ekspertiisile suurendatud tähtsuse omistamise. Psühholoogiline ekspertiis aga tõsteti tõenditest kõrvale. Ta polnud enam vaadeldav kohtuliku tõendina sõna tavalises mõttes. Selline ekspert oli asetatud ise kohtuniku positsioonile, kuna teostas tõendite hin-

damist.Kõik see õigustab nõukogude õigusesse psühholoogilise ekspertiisi sissetoomise katsete vaatlemist käesolevas peatükis.

Üks nõukogude protsessualiste,kes pooldas psühholoogilise ekspertiisi rakendamist meie protsessis, oli A.E.B r u s i l o v s k i. Ta leiab,et asjas üleskerkivate psühholoogiliste küsimuste lahendamiseks olevat vähe kohtuniku üldistest psühholoogilistest teadmistest.Ei saavat ühtki protsessiosalist eraldada elavast isikust,mistõttu tunnistajad,süüalune,kaitsja,kohtunikud jne., - kõik võivat olla kohtupsühholoogia uurimisobjektiks [1]. Tunnistaja ütluse suhtes teostatav kohtupsühholoogiline ekspertiis pidavat määrama ütluse usaldusväärsuse astme.Kõige olulisemaks peab ta psühholoogilise ekspertiisi teostamist alaealiste tunnistajate [2] ja valetunnistajate [3] suhtes.Vajalikuks peab ta psühholoogilist ekspertiisi ka süüaluse ütluse usaldusväärsuse tuvastamiseks.Kuid Brusilovski rõhgib isegi dokumentide psühholoogiast. Nii olevat tihti vastuolu dokumentide veenva välisvormi ja tema sisu vahel.Ülekuulamisprotokollis kuuluvat tunnistaja ütluse formulatsioon tegelikult uurijale.Sellepärast ei sisaldavat ka ülekuulamise protokollid enamatel juhtudel mitte ülekuulatava tunnistaja ütlusi,vaid uurija ütlusi ülekuulatava tunnistaja ütlustest[4]. Neil põhjustel olevat vaja ka dokumentide usaldusväärsuse tuvastamiseks teostada psühholoogilist ekspertiisi.

Isikute psühholoogilise uurimise vajadusest rõhgib ka prof. S.V.P o z n õ š e v, kes pealegi annab veel isikute klassifikatsiooni, mida saavat ära kasutada süüaluse kohtupsühholoogilisel uurimisel. Ta eraldab kolm isikute kategooriat: esimene -

---

1.Vt.A. E. Б р у с и л о в с к и й, Судебно-психологическая экспертиза s.l. 1929,lk.33.
2. Ibid.,lk.64.
3. Ibid.,lk.95.
4. Ibid.,lk.94.

ideeliste,loovate huvidega, teine - füüsiliste ja materiaalsete huvidega isikud ja kolmas - vahepealsed tüübid,kellede juures konkureerivat mõlemad huvide sfäärid.[1] Kohtupsühholoogilisele uurimisele pidavat alluma nii kohtualuste kui ka tunnistajate ütlused nende usaldusväärsuse seisukohalt. Asja lahendamisel muutub seega otsustavaks mitte kohtuniku sisemine veendumus vaid psühholoogilise ekspertiisi tulemused. Selliste isikute kategooriate kujundamine ja selle ärakasutamine nende kohtupsühholoogilisel uurimisel kujutab endast reaktsioonilisti antropoloogiliste vaadete ülekandmist nõukogude protsessiõigusesse.

Püüdes anda hinnangut psühholoogilise ekspertiisi sissetoomise katsetele nõukogude protsessi,tuleb ennekõike rõhutada taoliste püüdluste reaktsioonilisust.

Nea tõendite (peamiselt tunnistaja ja süüdlase ütluste) hindamine on võetud kohtu käest ja antud kohtupsühholoogiliste ekspertide kätte. Kohtu asemele on astunud ekspert. Kohtupsühholoogiline ekspert on juriidiliselt olemuselt teaduslik kohtunik ning tema arvamus kohtuotsus teatava fakti suhtes. Kohtupsühholoogilise ekspertiisi pooldajad hülgavad sel viisil ka sisemise veendumuse põhimõtte tõendite hindamisel.Nad eitavad sellega üldse kohtu kui riigiorgani osatähtsust kuritegude vastases võitluses,mis omab erilist tähtsust meie ühiskonna järkjärgulisel üleminekul kommunismi. Nõukogude kohus kui osa poliitilis-õiguslikust pealisehitusest peab võitlema aktiivselt kõige vana ja iganeva vastu. Üks vana korra igandeid on kuritegevus,mille väljajuurimine on kommunismile jõudmise üks eeldusi ja millist ülesannet peab nõukogude kohus ennekõike täitma. Kui kohus ei võitle aktiivselt sotsialistliku baasi ja talle vastava pealis-

---

1. С. В. П о з н ы ш е в, Доказательства в уголовном процессе,Москва,Ленинград,1929,Iк.190.

ehituse edasise kindlustamise eest, kuritegevuse likvideerimise eest, kaotab ta oma kvaliteedi, ega saa teda pidada sotsialistliku poolsehituse koosseisu kuuluvaks õiguslikuks asutuseks. Rahhunov, iseloomustades psühholoogilist ekspertiisi pooldavaid vaateid, ütleb õigesti, et selliste vaadete esindajad püüdsid "kohut muuta organiks, milline on kutsutud eksperdi järeldusi ümber riietama kohtuotsuse "seaduslikku" vormi [1].

Nõukogude protsessiteaduse kaasaegsed esindajad suhtuvad üldiselt eitavalt nõukogude kohtupraktikasse psühholoogilise ekspertiisi sissetoomise katsetesse.

Prof. S t r o g o v i t š asub seisukohal, et "seda vaatekohta tuleb tunnistada põhjalikult valeks, moonutades õigusmõistmise põhialuseid" [2]. Samu seisukohti jagab ka prof. T š e l t s o v, pidades tunnistaja isiku uurimist kõigiti vajalikuks, kuid tunnistades selle kohtuniku ülesandeks [3]. Tšeltsov teeb siiski teatava järelandmise. Nimelt esineb see juhtudel, kui tunnistaja ütlus on asjas ainuke tõendamisvahend teatava eriliselt tähtsa momendi suhtes ning samal ajal on põhjust arvata, et tema ütluses on eksimusi, kalduvust liialdusteks jne. Sama kehtib ka süüdlase ütluste suhtes. Tšeltsov peab võimalikuks neil erandlikel juhtudel lubada psühholoogilist ekspertiisi [4]. Seda seisukohta ei saa siiski õigeks pidada. Oma viimases (1951.a.) õpikus Tšeltsov eelkäsitletud vaadet ei esita.

Nagu nägime, on psühholoogiline ekspertiis leidnud protsessiteoorias minevikus mõnel määral pooldamist. Õnneks pole ta leidnud teed meie protsessi-alasesse seadusandlusesse. Küll on psüh-

---

1. Vt. Р. Д. Рахунов, op.cit., lk.64.
2. Vt. М. С. Строгович, op.cit., lk.180.
3. Vt. М. А. Чельцов, op.cit., lk.304.
4. Vt. ibid., lk.305.

holoogilisest ekspertiisist juttu mõnes ametkondlikus instruktsioonis. Nii juhitakse kohtumeditsiinilise akušöör-günekoloogilise ambulatoorse uurimise eeskirjades (1934.a.) tähelepanu psühholoogilise ekspertiisi vajadusele alaealiste ütluste usaldusväärsuse tuvastamiseks [1].

Eitades psühholoogilist ekspertiisi,ei saa muidugi eitada psühholoogia tähtsust kohtutegeluses üldse. Tunnistaja ütluste ja teiste tõendite kontrollimisel ja hindamisel tuleb arvestada mitmesuguseid inimpsüühika omadusi,kuid sellest ei saa muidugi teha järeldust,et neil juhtudel tuleks ilmtingimata rakendada tunnistaja ütluste psühholoogilist ekspertiisi. Süüaluse ja tunnistaja isiku uurimist,kuivõrd see puudutab psüühika valdkonda, on tingimata vajalik teostada,kuid see kujutab endast vahetult kohtu funktsiooni. Selleks peavad kohtunikud tundma vajalikul määral ka psühholoogiat.

Käsitletavale probleemile annab õige hinnangu akadeemik Võšinski,kes ütleb,et tõendite "kriitiliseks hindamiseks peab kohtunik olema varustatud kaasaegsete teadmistega nii psühholoogia, füsioloogia,filosoofia kui ka õiguse ja kriminalistika alal. Vallates kaasaegset õigus-,kohtuteadust ja marksistlikku dialektilist meetodit,on kohtunik suuteline hindama tunnistajate ütlusi õigesti ja vältima vigu, m i l l e v a s t u p s ü h h o l o o g i d j a k o h t u p e d o l o o g i d s o o v i t a v a d t e a d l i k u l t k õ l b m a t u i d v a h e n d e i d" [2]. (Minu sõrendus O.P.)

"Kohtunik,olles elavas kokkupuutes tunnistajatega,oma isamaa

---

1. Правила амбулаторнаго судебно-медицинскаго акушерско-гинекологическаго исследования p.6. märkus 2 i. Сборник официальных и справочных материалов по судебномедицинской экспертизе, Москва,1946,Вк.7.

2. Вышинский, op. cit., lk 272-273.

ausate patrioodidega,on suuteline kindlamini ja õigemini kui ükskõik millistel muudel tingimustel rakendama uurimiseks teaduslikke meetodeid,leidma kriminaalasja keerukas olustikus tõe ja tegema otsuse,mis sellele tõele vastab" [1].

Psühholoogilist ekspertiisi ei tule muidugi segada ära psühhiaatrilise ekspertiisiga,milline on nõukogude kriminaalprotsessis vajalik ning õigustatud. VNFSV KrPK § 61,milline loetleb juhud,mil isik ei saa olla tunnistajaks,sätib oma märkuses: "Küsimuse lahendamiseks,kas isik on võimeline olema tunnistajaks,võidakse kutsuda ekspert".

Neil juhtudel,kui on mõnesuguseid andmeid tunnistaja psüühiliste defektide suhtes,millised võiksid mõjutada tema ütlusi,tuleb uurijal või kohtunikul määrata kohtupsühhiaatriline ekspertiis. Järelikult on kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi eesmärgiks isiku tunnistajaks oleku võime kindlaksmääramine,nende psüühiliste defektide tuvastamine,millised võivad temalt võtta selle võime.Kohtupsühholoogilise ekspertiisi eesmärgiks pidi aga olema tunnistajaks olemise võimega varustatud isiku juures selliste individuaalsete psüühiliste omaduste kindlaks määramine,millised võivad mõjustada tema ütlust. Psühholoogiline ekspertiis pidi seega tuvastama psüühiliste defektideta isiku ütluse usaldusväärsuse. Nagu eespool nägime, on see nõukogude kriminaalprotsessi seisukohalt täiesti vastuvõtmatu. Psühholoogilist ekspertiisi tuleb pidada reaktsiooniliste ideede väljendusvormiks kriminaalprotsessis. Tema pooldajaks olid sellised reaktsioonilised kriminalistid,nagu austerlane Hans Gross,kes suhtus skeptiliselt tunnistaja ütluse usaldusväärsusse ja soovitas tunnistajaid asendada asitõenditega - tummade tunnistajatega. Samu seisukohti

---

1.Ibid.,lk.272.

väljendas,võib olla veelgi teravamalt sakslane W.Stern,pidades vajalikuks psühholoogilise ekspertiisi regulaarset rakendamist kohtus. Selliste seisukohtade klassipoliitiline mõte on ilmne. Viimane on eriti hästi esiletoodud akadeemik A.J.Võšinski poolt, kes näitab,et sedalaadi tendentsid on kodanlikule klassikohtule eriti vajalikud neil ajajärkudel,mil ekspluataatoritel on vaja maha suruda proletariaadi vabadusliikumist. "Neil ajajärkudel", ütleb akadeemik Võšinski, "on elavad tunnistajad - inimesed,töötajad - kodanlusele palju ebamugavamad kui tunnistajad-esemed, asitõendid,mis võimaldavad mistahes falsifikatsioone ja võltsinguid [1].

Revolutsioonieelses vene kriminaalprotsessi teoorias astus psühholoog ilise ekspertiisi pooldajana välja L.E.Vladimirov [2]. Taolised vaated kutsusid aga sama ajastu väljapaistvate protsessualistide juures esile ka kriitilisi seisukohti. Nii on A.F. Koni psühholoogilise ekspertiisi suhtes täiesti eitaval seisukohal [3].

Eksperdi arvamusele ülemäärase tähtsuse omistamist,temasse ilma vajaliku kriitikata suhtumist võib meie kohtupraktikas leida ka veel kaasajal. Esineb küllaldaselt juhte,kus uurijad ja kohtunikud n.ö. pimesi usaldavad eksperte ja faktiliselt üldse eksperdi arvamust ei hinda. Sel viisil kaldutakse andma eksperdi arvamusele kohtuotsuse tähendust teatava fakti suhtes. Sellised tendentsid,esinedes veel kaasaegseski kohtupraktikas, õigustavad eksperti teadusliku kohtunikuna vaatlevate teooriate üksik-

---

1. I b i d.

2. Vt. Я. Е. В л а д и м и р о в, op.cit.,lk.340.

3. Vt. П о л я н с к и й, op.cit.,lk.109 jj. - В л а д и м и р о в, op.cit.,lk.346 jj.

asjalikumat käsitelu käesolevas töös. Ühtlasi võimaldab see ka veenvamalt põhistada seda seisukohta,mille järgi eksperdi arvamus on iseseisev tõend ja mis nõukogude kriminaalprotsessiteaduses,-protsessiõiguses ja kohtupraktikas on ainumaksvaks seisukohaks.

§ 4. Eksperdi arvamus ja tõendite kontrollimine.

Eelmises paragrahvis nägime,et eksperdi arvamust teadusliku kohtuniku otsusena käsitavad vaated omavad teatavat teoreetilist ja küllaltki ulatuslikku praktilist tähtsust ka nõukogude kriminaalprotsessiteaduse ja kohtupraktika seisukohalt.

Kaugelt vähekesma tähtsusega on eksperdi arvamust tõendiks mittepidavate seisukohtade hulgas need,milliste järgi ühel juhul eksperdi arvamust,teisel juhul aga ekspertiisi vaadeldakse tõendite kontrollimise vahendina. Need vaated omavad ulatuslikumat tähtsust nõukogude tsiviilprotsessiteaduses. Kriminaalprotsessiteooria ja-praktika seisukohalt on nende tähtsus üsna väike.

Enne kui asume nende vaadete analüüsimisele,peatume lühidalt tõendite kontrollimise mõiste juures. Mis vahe on tõendite kontrollimise ja tõendite hindamise vahel? Eelmises paragrahvis asusime seisukohal,et juhul kui mõne tõendi hindamine on kohtuniku või uurija käest ära võetud ja antud eksperdi kätte,on sellega osa kohtuniku funktsioonidest kandunud üle eksperdile ja ekspert oma juriidiliselt olemuselt on muutunud kohtunikuks. Kuid ka tõendite kontrollimine on ju kohtunikule kuuluv funktsioon. Kas sellega ekspert kui tõendite kontrollija pole saanud oma olemuselt kohtunikuks?

Kuigi tõendite kontrollimine on kohtuniku funktsioon,ei saa meie siiski eksperti,kes võtab osa tõendite kontrollimisest,vaadelda olemuselt kohtunikuna nagu tõendite hindamise funktsiooni ülekandmise puhul. Ei tohi segada tõendite kontrollimist tõendite hindamisega.

Tõendamise protsess, s.o.tõendite abil teatava fakti tuvastamine,koosneb reast mitmesugustest toimingutest. Siia kuulub kõige pealt tõendi avastamine, tema protsessuaalne fikseerimine, tõendi kontrollimine ja lõpuks tõendi hindamine. Mõnikord võib nimetatuile lisanduda veel mitmesuguseid toiminguid,nagu tõendite säilitamine (kui on võimatu teostada kohest fikseerimist)jne.[1].

Tõendite kontrollimise eesmärgiks on veenduda nende õiguses või ebaõiguses. See võib toimuda mitmeti. Enneköike toimub see tõendi enda sisulise analüüsi teel. Seejärel tuleb tõendit kõrvutada asjas leiduvate teiste tõenditega. Eksperdi järeldusi kõrvutatakse näit.asjas leiduvate tunnistajate ütlustega,kirjalike dokumentidega jne. Tõendit võidakse kontrollida ka sel viisil, et hangitakse uusi tõendeid,milliseid seni asjas ei esinenud ning kõrvutatakse teda kontrollitava tõendiga. Nii võidakse näiteks süüdaluse ütlust kontrollida eksperdi arvamusega ja vastupidi.

Tõendite hindamine on tõendite kontrollimisega sisuliselt väga lähedalt seotud ning ajaliselt läbi põimunud. Kohtunik,kontrollides teatavat tõendit,annab talle teatava hinnangu,kuid uute asjaolude selgumisel,teostades uut kontrolli,annab ta tõendile teissuguse hinnangu. Lõpphinnangu saab ta anda igale tõendile alles siis kui kõik tõendid on lõplikult kontrollitud. On võimatu teatavat tõendit hinnata isoleeritult teistest,samuti kontrollida.

---

1. Vt. М. С. С т р о г о в и ч, Уголовный процесс,Москва, 1946,lk.121. - Криминалистика,часть I,Москва,1950,lk.7.

Isoleeritult võib tõendit kontrollida ja ka hinnata ainult esialgselt. Lõplikult ja tõelevastavalt saab aga tõendeid kontrollida ja hinnata nende kogumis. Dialektilise meetodi ainuõigsus ja ainukehtivus ilmneb väga selgesti tõendite kontrollimisel ja hindamisel.

Vaatamata tõendite kontrollimise ja hindamise külgnevusele ja põimumisele,ei saa neid mitte samastada. Tõendite hindamist teostab ainuüksi uurija ja kohtunik. Seda ei teosta vähemalgi määral ükski teine protsessiosaline. Niipea kui keegi seda teeb, rikkumine uurija või kohtuniku funktsioonide üle kandumisest ja vastava protsessiosalise juriidilist olemust iseloomustame kas uurija või kohtunikuna.

Tõendite kontrollimist ei teosta aga ainult kohtunik, vaid asja kohtuliku arutamise staadiumis võtavad tõendite kontrollimisest aktiivselt osa ka pooled. Nad esitavad küsimusi süüalusele,tunnistajaile,ekspertidele ning vaatlevad asitõendeid ja kirjalikke dokumente.

Kohtuniku sisemise veendumuse aluseks saavad olla ainult sellised tõendid,milliste kontrolli on teostatud kriminaalprotsessi üldprintsiipide kohaselt. Viimased teenivad kõik asjas objektiivse tõe saavutamise eesmärki. Tõendite kontrollimise seisukohalt tuleb eriti tähtsaks pidada just suulise ja vahendituse printsiipidest kinnipidamist. See põhimõte on meie kohtupraktika poolt kindlalt omaks võetud.[1] Tõendite kontrollimine on seega üks tõendamisprotsessi vaheetappe enne viimast,milleks on tõendite hindamine. Vaheetappide juures pole tegev ainuüksi kohtunik ja

---

1. Vrd. Вл.Громов, Н. Лаговиер, Уголовно-судебные доказательства,Москва,1929,lk.82.

seepärast tõendite kontrollimisülesannete nihutamine suuremas ulatuses eksperdi kätte ei muuda veel eksperdi juriidilist olemust identseks kohtunikuga.

Järgnevalt analüüsime vaateid,milliste kohaselt võib tõendite kontrollimise vahendiks ühel juhul olla e k s p e r d i a r v a m u s (eksperdi poolt antud lõppjäreldus),teisel juhul aga e k s p e r t i i s (eksperdi uurimistegevus).

Kahjuks ei eristata neid vaateid protsessialases literatuuris vajaliku selgusega. Neid käsitletakse koos ja tekitatakse seeläbi ekslik mulje,et nad on ka sisult kokkulangevad.

Esimesel juhul on eksperdi arvamus uurija ja kohtuniku käes vahendiks,mille abil nad kontrollivad teiste samas asjas esinevate kohtulike tõendite kvaliteetsust.

Eksperdi arvamuse selline mõistmine ei lahenda aga mingil määral tema juriidilise olemuse küsimust.

On üldse väär vastastada kaht mõistet - tõend ja tõendite kontrollimise vahend. Kuna tõendeid tuleb kontrollida ja hinnata nende kogumis,siis on igasugune tõend samal ajal ka tõendite kontrollimise vahendiks. Iga tõendi abil võib kontrollida eksperdi arvamust ja vastupidi.

Järelikult on teiste tõendite kontrollimine alati üks eksperdi arvamuse funktsioone,kuid ainult üks kõrvalfunktsioone. Seejuures esineb see funktsioon kõikide kohtulike tõendite,mitte ainult eksperdi arvamuse juures. Selletõttu ei saa teda võtta aluseks eksperdi arvamuse juriidilise olemuse määramisel ega kriteeriumiks,mis eraldaks eksperdi arvamust teistest tõenditest.

Kui tõendite kontrollimise vahendina vaadelda e k s p e r t i i s i , on tõendite kontrollijaks mitte enam uurija ega koh-

tunik vaid ekspert. Viimane teostab muidugi nende tõendite kontrolli,milliseid ta oma eriteadmiste alusel uurib. On muidugi ilmne,et tõendite uurimine sisaldab endas ka nende tõendite kontrollimise momendi ja ekspertiis on uuritavate tõendite kontrollimise vahendiks,kuid sellega ei tühjendu ekspertiisi sisu. Ekspertiisi spetsiifika ei seisne uuritavate tõendite kontrollimises. Terminiga "vahend" ei ole üldse võimalik avada vastava nähtuse sisu. Seetõttu ei suudagi vaade,mille kohaselt ekspertiis on eksperdi poolt uuritavate tõendite kontrollimise vahend,seletada ei ekspertiisi ega kaugeltki mitte eksperdi arvamuse juriidilist olemust.

Kui asuda seisukohale,et ekspertiis on tõendite kontrollimise vahend,siis e k s p e r d i a r v a m u s peaks endast kujutama t õ e n d i t e k o n t r o l l i m i s e t u l e m u s t. Selliselt mõistetuna ei saaks ta sisaldada ühtki uut fakti vaid kordaks ainult eksperdi poolt uuritud tõendis juba varem sisalduvaid fakte kontrollitud kujul.

Tsiviilprotsessis on avaldanud sellele lähedasi seisukohti A. F. K l e i n m a n. Viimane peab eksperdi arvamust omaette tõendiks kuid tõendite kontrollimise vahendina vaatleb ekspertiisi. Ta ütleb,et "vahe eksperdi arvamuse kui tõendi ja ekspertiisi kui tõendite kontrollimise vahendi vahel on analoogiline erinevusele vaatlusprotokolli kui tõendi ja asitõendite vaatluse enda kui tõendite kontrollimise vahendi vahel" [1]. Kleinmani arvates kasutab kohus ekspertiisi siis, kui tal endal puuduvad tõendite kontrollimiseks vajalikud eriteadmised [2].

---

1. А. Ф. К л е й н м а н, Основные вопросы теории доказательств в советском гражданском процессе,Москва,Ленинград,1950, lk.56.

2. I b i d.,lk.55.

Nende seisukohtade analüüs lubab järeldada,et Kleinman vaatleb eksperdi arvamust sisuliselt tõendite kontrollimise tulemusena. Sellisena ei anna eksperdi arvamus uurija ega kohtu käsutusse ühtki uut,seni asjas mitteesinenud fakti. Eksperdi poolt uuritud faktid olid tõenditeks juba enne nende kontrollimist ning jäävad neiks ka pärast. Kontrollimise läbi ei kujunenud uus tõend,vaid muutus võib olla ainult tema usaldusväärsuse aste. Järelikult tuleb asuda seisukohale,et ekspertiisi määramine tõendite kontrollimise vahendina ei võimalda eksperdi arvamust mõista kohtuliku tõendina.

Taolised vaated vähendavad või õigemini kaotavad eksperdi arvamuse iseseisva tähtsuse ega ole kooskõlas tema tegeliku seisundiga. Ekspert mitte ainult ei kontrolli uuritavaid tõendeis sisalduvaid fakte vaid avastab neis eriteadmistel põhineva uurimise alusel uusi tõendavaid fakte. Enneköike just selles sisaldub eksperdi arvamuse kui omaette kohtuliku tõendi spetsiifika.

Kokkuvõttes võime väita,et ekspertiisi määramine tõendite kontrollimise vahendina on iseenesest õige,kuid mitte tema spetsiifikat avav. Ekspertiis on seoses kontrollimisega,kuid viimane on vahendiks uute faktide avastamisel,s.o. selle saavutamisel, mis moodustab eksperdi arvamuse spetsiifika.

B. Eksperdi arvamust kohtuliku tõendina käsitlevad vaated.

§ 5. Kohtuliku tõendi mõiste.

Nõukogude kriminaalprotsessiteaduses on praegu üldtunnustatud seisukoht,mille kohaselt eksperdi arvamus on omaette,iseseisev tõendiliik.

Sellest järeldub,et eksperdi arvamus 1) on tõend ja 2) ta pole seejuures ühegi teise tõendiliigi alaliigiks,vaid kujutab endast iseseisvat tõendiliiki.

Kuigi nõukogude protsessualistide hulgas ei esine lahkarvamusi eksperdi arvamuse juriidilise olemuse suhtes,pole eksperdi arvamuse mõistmine kohtuliku tõendina leidnud seni siiski vajalikul määral põhistust,vaatamata suhteliselt rikkalikule ekspertiisi-alasele kirjandusele.

Nõukogude protsessualistidest on seda küsimust käsitlenud V.M.Nikiforov oma ekspertiisi-alases monograafias,kuid kahjuks pealiskaudselt.Nikiforovi arutlus on järgmine: Mida tuleb mõista tõendi all? küsib ta. Tõenditeks võivad olla tavalised faktid,nähtused või asjad. Need faktid,nähtused või asjad muutuvad kohtulikeks tõenditeks siis,kui nad e s i t e k s, annavad vastuse küsimustele,mis tekivad uurijal või kohtunikul asja arutamise juures ning t e i s e k s,on eeldatavalt tõestisündinud, objektiivsed,sisult selged ning võiksid seega olla aluseks koh-

tuniku veendumuse kujunemisele mõne asjaolu esinemise või mitteesinemise kohta. Nikiforovi seisukoht on,et ekspertiis vastavat nendele nõuetele ja olevat seega kohtulikuks tõendiks [1]. Kahjuks ei põhjenda tema oma seisukohta lähemalt.

Meie arvates tuleks üksikasjalikult põhjendada,miks on eksperdi arvamus vaadeldav kohtuliku tõendina. Selleks on ennekõike vajalik kindlaks määrata kohtuliku tõendi mõiste üldse,märkida ta tunnused,fikseerida ta elemendid ning vaadelda kas eksperdi arvamus sisaldab neid elemente ja omab neid tunnuseid,millised on omased kohtulikule tõendile.

Kui see küsimus on jaatavalt lahendatud,tulevad fikseerida tunnused,mis eraldavad eksperdi arvamuse teistest tõenditest ja iseloomustavad teda iseseisva kohtuliku tõendina.

Tõendi mõiste suhtes ei valitse nõukogude protsessualistide keskel sugugi üksmeelt. Eriline segadus ja kooskõlastamatus valitseb just terminoloogilistes küsimustes,mis ei jäta muidugi mõjustamata ka tõendi enda sisulist mõistmist.

M.A.T š e l t s o v mõistab tõendi all teatavat asjaolu, fakti,millest saab järeldada mõne teise fakti olemasolu. Nende allikate äratähendamiseks,kust tõendid saabuvad (tunnistaja ütlus,eksperdi arvamus jne.) kasutab Tšeltsov samaaegselt niihästi tõendamisvahendi kui ka tõendi allika terminit. Seega ei tee ta vahet tõendi allikate ja tõendamisvahendite vahel [2]. Küll

---

1. Н и к и ф о р о в , op.cit.,lk.122.

2. М.А. Ч е л ь ц о в, Советский уголовный процесс,Москва, lk.136 - Varem andis Tšeltsov terminile "tõend" kahesuguse sisu, mõistes temana niihästi tõenduslikku fakti s.o. teatavat asjaolu, fakti,kui ka neid allikaid,millest tõenduslikke fakte hangitakse (tunnistaja ütlused,eksperdi arvamused jne.)./M.A. Ч е л ь ц о в Уголовный процесс,Москва,1948, lk.248/

räägib ta tõendi allikatest laiemas mõttes,mõistes nende all isikuid,kes annavad kohtule ütlusi,arvamusi ja seletusi (tunnistajad,eksperdid,süüalused).

M.S.S t r o g o v i t š tarvitab tõendi terminit kriminaalprotsessis kahes tähenduses: 1) tõend,kui teatava fakti teadasaamise allikas,nimetades teda tõendamisvahendiks, 2) tõendiks nimetab Strogovitš ka seda fakti ennast,mille alusel uurija või kohtunik teevad järeldusi uuritava kuriteo kohta,nimetades seda fakti tõenduslikuks faktiks. Kuid Strogovitš väidab,et need kaks tähendust pole omased tõendile mitte igal juhul. Ta ütleb,et need on omased peaasjalikult kaudsetele tõenditele [1].

Mõnikümmend leheküIge hiljem aga väidab otse vastupidist,et tõendi mõiste kaks tähendust esinevad nii otseste kui kaudsete tõendite puhul [2].

Erinevus otseste ja kaudsete tõendite vahel,ütleb Strogovitš, seisneb selles,et otseste tõendite puhul tõenduslik fakt langeb kokku peafaktiga,sisaldub peafaktis,s.o. uuritava kuriteo faktilises koosseisus,kaudsete tõendite puhul fakt aga ei kuulu peafakti koosseisu.

Nagu eelnevast selgub,kasutab Strogovitš tõendi terminit kahe erineva mõiste,tõendamisvahendi ja tõendusliku fakti,tähistamiseks,ei käsitle aga nende omavahelist suhet. Küll peatub ta tõendusliku fakti ja peafakti vahekorra juures. Strogovitši käsitluses langevad otseste tõendite puhul tõenduslik fakt ja peafakt kokku - tõendamisvahendi sisuks on otseste tõendite puhul peafakt ise. Sellist vaadet tuleb pidada ekslikuks,tema kriitika anname aga hiljem,esitades omapoolseid seisukohti.

---

1. С т р о г о в и ч , op.cit.,lk. 126.

2. Ibid., lk. 167.

M. M. G r o d z i n s k i vaatleb tõenditena tõenduslikke fakte,s.o.fakte,mis kinnitavad või ei kinnita kuritegolist käitumist ja tema soovitamist süüaluse poolt [1].

Tõenduslikke fakte võib saada mitmel viisil - tunnistajate ütlustest,ekspertide arvamustest jne. - ja neid teid,mil viisil meile saabuvad tõenduslikud faktid,nimetab Grodzinski tõendi allikaiks. Tõendi allikaid,(millise termini all ta tegelikult mõistab tõendamisvahendeid) Grodzinski tõendiks ei nimeta.

Omapäraselt käsitab Grodzinski aga tõenduslikku fakti otseste tõendite puhul. Rääkides tunnistaja-pealtnägija ütlusest,kirjutab Grodzinski: "Järelikult siin tõenduslik fakt - tunnistaja poolt süüaluse käitumise vaatlemine - on otsene tõend ja tunnistaja-pealtnägija ütlus on otsese tõendi allikas." [2]

Tunnistaja poolt sündmuse vaatlemist ei saa mõista tõenduslikku faktina, s.o.tõendina Grodzinski järgi. Sündmuse vaatlemine on ainult tingimuseks sellele,et tunnistajal oleks võimalus sündmust tajuda.

Tõendamise protsessis tuleb paratamatult kindlaks teha, et tunnistaja oli üldse sündmuse pealtnägijaks,kuid see on juba tõendamise mõistesse,mitte aga tõendi mõistesse kuuluv element.

Õigesti viidab Livšits,et juhul,kui pidada tunnistaja poolt sündmuse vaatlemist iseseisvaks tõenduslikuks faktiks,tuleb asuda seisukohale,et kaudse tõendi koosseisus peaks esinema siis kaks tõenduslikku fakti:tunnistaja poolt fakti vaatlemine ja see fakt ise.[3]

Ainuke protsessualist,kes,andes kohtuliku tõendi mõiste,on

---

1. М. М. Г р о д з и н с к и й, Улики в советском уголовном процессе,Учение труды,выпуск VII,Москва,1945,lk.3.

2. Ibid. lk. 4.

3. В. Я. Л и в ш и ц, Принцип непосредственности в советском уголовном процессе,Москва,1949,lk.31.

analüüsinud ka tõendi elemente ning nende omavahelist seost,on V.J. L i v š i t s.

Käsitledes kohtuliku tõendi koostisosi,teeb V.J.Livšits vahet obligatoorsete ja fakultatiivsete elementide vahel.

Kohtuliku tõendi obligatoorsete elementide hulka arvab Livšits 1) tõendamisesseme, 2) tõendamisvahendi, 3) tõendatava fakti teadasaamise allika, 4) kausaalsesse tõendamisesseme,allika ja vahendi vahel. Livšitsi järgi on kohtuliku tõendi fakultatiivseteks elementideks 1) tõenduslik fakt, 2) kausaalsess tõendusliku fakti ja tõendamisesset moodustava fakti vahel. Tõendi obligatoorsed elemendid esinevad kõikide tõendiliikide juures,fakultatiivsed elemendid on omased ainult mõnedele tõendiliikidele, nimelt kaudsetele tõenditele [1].

Kahelda tuleb selles,kas tõendamisesset (thema probandi), s.o. neid fakte,milliseid tuleb tõendada,saab üldse arvata tõendi elementide hulka.

Livšits kirjutab: " E i s a a m ä ä r a t e l l a t õ e n d i t, n ä i t a m a t a s e d a, m i d a m e t õ e n d a m e. Sellepärast tõendatav fakt,tõendamisese,on tõendi enda võõrandamatu koostisosa" [2].

On ju ilmne,et eesmärk on oluline tunnus,mis iseloomustab inimliku tegevuse kõiki liike. Tegevuse eesmärk vajutab oma pitseri kogu sellele tegevusele,kui ka vahenditele,millega teatavat eesmärki saavutatakse. Teatav tegevus võib olla vahendiks mitmesuguste tagajärgede saavutamiseks. Eesmärk ongi selleks, mis näitab neist ühe kui soovitud tagajärje.

Tunnetus teatavasti võib toimuda kas vahetu meelelise taju-

1. Ibid.,,lk.23.
2. Ibid.,lk.23 -24.

mise kujul või vahendlikult,tõendite kaudu. Prof.Strogovitš näitab,et ei tõendata neid otsustusi,milliste tõesust kinnitame vahetult oma meeleorganitega [1]. Tõendamine on vahendlik tunnetus. Tõendamisesemesse kuulub enneköike isiku kuriteoline käitumine. Kuna ta on alati mineviku sündmus,pole võimalik tema vahetu meeleline tajumine kohtuniku poolt. Kohtunik saab tunnetada kuriteolist käitumist ainult vahendlikult,tõendite abil. Kui kohtunik on ise vahetult kuriteolist käitumist tajunud,ei saagi ta selles asjas kohtunikuks olla. Järelikult on tõend see,mis seob kohtuniku teadvust tõendatava faktiga,s.o. tõendamisesemega. Ei saa tõendi mõistesse tõendava fakti kõrval kuuluda ka see fakt, mida ta tõendab, s.o. tõendamisese,kuigi nad on omavahel lahutamatult seotud mõisted.[2]

Küll kuulub tõendamisese t õ e n d a m i s e mõistesse. Tõendamine ongi tõendite abil kuriteo faktilise koosseisu (peafakti) ja selliste faktide,millest saab teha järeldusi peafakti suhtes, s.o. tõendamisoseme tuvastamine. Tõendamine sisaldab endas terve rea mitmesuguseid toiminguid,läbib mitmesuguseid etappe. Ta on protsess,tegevus,seega oma olemuselt peab olema sihipärane,tactlema kindlat eesmärki,milleks on kuriteolise käitumise tuvastamine. Tõendamisese kuulub seega tõendamise mõistesse, pole aga tõendi elemendiks.

Kuna tõendamisese ei saa kuuluda tõendi elemendina tõendi mõistesse,ei saa olla tõendi elemendiks ka kausaalseos tõendamiseseme ja tõendi teiste elementide vahel. Ei saa olla ka kaudse tõendi elemendiks kausaalseos tõendusliku fakti ja tõendamiseseme vahel,nagu see esineb Livšitsi juures. Selline seos on

---

1. Vt. М. С. С т р о г о в и ч, Логика,2-е изд.1948,lk.274.

2. Vt.ka К. С. Ю д е л ь с о н, Проблема доказывания в советском гражданском процессе,Москва,1951,lk.33.

muidugi olemas ühelpoolt sellise fakti vahel, mida tõendatakse ja teiselpoolt selle fakti vahel,millega tõendatakse. Seda seost ei saa aga pidada tõendi elemendiks. Selle seose olemasolu või puudumise tuvastab kohus. Kas enne seda pole tegemist tõendiga? Kas näiteks eksperdi arvamus muutub tõendiks alles siis,kui kohus on teda kontrollinud,hinnanud ja võtnud otsuse aluseks. Kindlasti mitte.

Kohtuliku tõendi kujunemise käiku võiksime mõista järgmiselt. Ühiskonnaohtlik käitumine,kuritegu,jätab välismaailma mitmesuguseid jälgi,kutsub esile ümbritsevail esemeil ja inimeste teadvuses mitmesuguseid mõjutusi. Nii võivad faktid,mis moodustavad kuriteolise sündmuse,mõjuda inimeste meeleorganitele (tulevased tunnistajad ja süüalused),asjadele (asitõendid),asjadele ja nende kaudu inimestele (ekspert),inimestele ja pärast seda asjadele (dokument). Selle tagajärjel tekivad inimeste teadvuses teatavad kujutlused ja asjadele tekivad jäljed. Need kujutlused ja jäljed on kuriteolise käitumisega kaheldamatult kausaalses seoses. Need jäljed inimese teadvuses ja asjadel kajastavad nende faktide tunnuseid,mis neid esile kutsusid. Kui nendele anda protsessuaalne vorm,ongi kujunenud tõend (tunnistaja ütlus,eksperdi arvamus),milline on võimeline seostama kohtuniku teadvust tegelikkuses asetleidnud faktidega,s.o. tõendamisesemega. Kohtulik tõend on tekkinud,kui teatavaile faktidele,mis on määratud teist fakti tõendama,on antud protsessuaalne vorm (tunnistaja ütlus,eksperdi arvamus jne.)

Kausaalseose tuvastamine tõendusliku fakti ja tõendamisesemе vahel on vajalik,kuid see ei kuulu tõendi mõistesse.Kausaalseos pole tõendi elemendiks.Kausaalseose t u v a s t a m i n e on üheks t õ e n d a m i s e elemendiks.Kausaalseose kindlakstegemiseta

ei saa toimuda tõendamise menetlus. Kui kausaalseost vaadelda tõendi elemendina, siis järelikult kausaalseose puudumine tõendusliku fakti ja tõendatava fakti, tõendamisesemo, vahel tähendaks seda, et meil pole tegemist tõendiga, kuna puudub üks tõendi elemente. Toome selle kohta näite. Ekspert annab arvamuse, et neal, millega on teostatud tapmine, leiduvad sõrmejäljed ei kuulu süüalusele vaid kellelegi teisele. Sõrmejälgede olemsolu neal on tõenduslik fakt, kaudne tõend, mis selle isiku poolt tapmist tõendab ainult siis, kui tuvastatakse kausaalseos tapmise fakti ja neo käeshoidmise vahel selle isiku poolt. Kuid sama eksperdi arvamus on tõendiks ka esimese süüaluse suhtes, kelle jälgi neal ei leitud. Tapmise ja tõendusliku fakti (sõrmejälgede puudumine) vahel ei saa aga loomulikult olla kausaalseost. Seega pole selleks, et teatavat fakti vaadelda tõendina, vaja kausaalseost selle fakti ja tõendatava fakti vahel. Kausaalseose puudumine ei võta faktilt tõendi tähendust. Tõend muutub ainult süüdistavast tõendist õigustavaks tõendiks, tõendades sel juhul kuriteo mittesooritamist teatava isiku poolt. Kuid kausaalseose puudumine tuleb kohtul tuvastada tõendamisprotsessis, nagu selle olemasolugi. Kausaalseos on järelikult tõendamise element, kuuludes tõendamise mõistesse.

Meie arvates on kohtuliku tõendi elementideks:

1) t õ e n d i a l l i k a s,

2) t õ e n d a m i s v a h e n d ja

3) t õ e n d a v f a k t.

T õ e n d i a l l i k a eraldas omaette tõendi elemendiks ka Livšits, ja seda põhjendatult. Sellist terminit kasutavad küll ka mitmed teised protseesualistid, kuid, nagu eespool nägime, tavaliselt tõendamisvahendi tähenduses, viimase paralleelterminina.

Sellega on tekitatud tõsine terminoloogiline segadus.

Ei saa aga nõustuda Livšitsi terminoloogiaga, kes seda tõendi elementi nimetab "tõendatava fakti teadasaamisallikaks". Tõendatav fakt on ju tõendamisese s.o. kuriteoline käitumine, kui ka asjaolud, millest saab teha järeldusi kuriteolise käitumise suhtes. Tõendatava fakti teadasaamisallikaks on aga kogu tõend tervikuna, mitte ainult üks tema elementidest. Livšitsil on selline terminoloogia muidugi põhjendatud, kuna tema tõendi struktuur sisaldas ka tõendamisesemе. Meie ei pidanud aga tõendamisesemе arvamist tõendi mõistesse õigeks, mis tõttu peame õigeks kõnesolevat tõendi elementi nimetada tõendava fakti teadasaamisallikaks. Nimetame teda aga lihtsalt t õ e n d i a l l i k a k s.

On aga igati õige, rääkida tõendamisvahendi kõrval eraldi tõendi allikast. Tunnistaja ütlus lähtub kindlast isikust - tunnistajast. Süüaluse ütlus saabub süüaluselt. Eksperdi arvamuse on kujundanud samuti kindel isik - e k s p e r t. Kirjalik dokument on alati koostatud teatava isiku poolt. Asitõendi puhul tuleb ka rääkida teatavate esemele omaste tunnuste kõrval, millistest kohus teeb järeldusi tõendatavate faktide suhtes, ka sellest esemest endast kui teatavate tunnuste kandjast.

Tõendi allikaiks on tunnistaja, süüalune, ekspert, dokumendi autor ja ese. Ei saa ühe nimetusega märkida tunnistajat ja tema ütlust, eksperti ja tema arvamust jne. Neid tuleb pidada tõendi eri elementideks.

T õ e n d a m i s v a h e n d. Tõendamine, nagu eespool nägime, on vahendlik tunnetus. Ühede faktide tuvastamine toimub teiste faktide vahendusel. Et neid fakte muuta kohtunikule tunnetatavateks on protsessiseadused nende jaoks ette näinud kindlad vormid. Seda protsessuaalset vormi, mis võimaldab kohtunikul

teatavaid fakte tunnetada, nimetame t õ e n d a m i s v a h e n d i k s. Tõendamisvahendite loetelu on antud VNFSV KrPK § 58 ja teiste liiduvabariikide kriminaalprotsessikoodeksides vastavates paragrahvides. Nimetatud paragrahv näeb tõendamisvahendeina ette tunnistaja ütlused, ekspertide arvamused, asitõendid, vaatluste protokollid, teised kirjalikud dokumendid ja süüdlase isiklikud seletused.

See vorm, mille kujul teatav fakt avaldub, peab võimaldama kohtul saada kõrgekvaliteedilisi tõendeid. Sellepärast näeb meie KrPK ette tõendavaile faktidele kindlad protsessuaalsed vormid, kindlad tõendamisvahendid. Kohus ei või hankida tõendavaid fakte teiste vahendite abil. Tõendavad faktid, millistel pole tunnistaja ütluse, eksperdi arvamuse, asitõendi jne. vormi, ei saa esineda kriminaalprotsessis kohtulike tõenditena.

T õ e n d a v f a k t on fakt, mis tõendab teist fakti. Tõendav fakt on tõendamisvahendi sisuks. Tõendamisvahend ilma tõendava faktita pole mõeldav, näiteks tunnistaja ütlus ilma mingisuguste faktideta, eksperdi arvamus ilma mingeid fakte avaldamata jne. Pole mõeldav ka tõendav fakt ilma tõendamisvahendita. Tõendav fakt ei saa ilma tõendamisvahendita üldse sattuda kohtu orbiiti.

Tõendamisvahendi kui vormi ja tõendava fakti kui sisu omavaheline vahekord on sisu ja vormi dialektiline vahekord. Dialektiline materialism vaatleb vormi ja sisu ühtsuses, kusjuures selles ühtsuses etendab määravat osa siiski sisu. Kuigi sisu omab primaati vormi ees, kinnitab dialektiline materialism samal ajal, et vorm pole midagi ükskõikset, sisu suhtes passiivset. Vorm mõjub sisule aktiivselt, soodustades või pidurdades tema arengut. Nii ~~ka~~ esineb tõendav fakt, kui tõendi sisu, ~~esineb~~ alati tõendamisvahendi

kui tõendi vormiga dialektilises ühtsuses. Pole üks mõeldav teiseta. Kuna vorm pole sisu suhtes ükskõikne,pole tõendava fakti seisukohalt ükskõik,milline on tõendamisvahend. Seepärast just reguleeribki protsessiseadusandlus üksikasjalikult tõendamisvahendeid,nähes ette tunnistaja ja süüaluse ülekuulamise korra, eksperdi arvamuse esitamise korra,asitõendite säilitamise reeglid jne.

Kui tõendav fakt peegeldab süüaluse poolt sooritatud kuriteolist käitumist,s.o. tõendav fakt annab otse ja vahetult vastuse kuriteolisele käitumisele ja tema sooritamisele süüaluse poolt,on tegemist otsese tõendiga. Kui aga tõendav fakt ei ole kuriteolise käitumisega vahetus seoses,vaid temast saab teha kuriteolise käitumise suhtes ainult järeldusi,on tegemist kaudse tõendiga. Tõendavat fakti kaudse tõendi puhul nimetame tõenduslikuks faktiks. Järelikult on kaudse tõendi puhul tõendamisvahendi sisuks t õ e n d u s l i k f a k t, otsese tõendi puhul t õ e n d a v f a k t.

Meie poolt esitatud käsitlus,mille järgi otsese tõendi puhul tõendamisvahendi sisuks olev fakt on peafaktiga,s.o.kuriteolise käitumisega vahetus seoses,kaudse tõendi puhul aga mõne teise fakti vahendusel,on omane mitmele nõukogude protsessualistile. Sellisel seisukohal olid,nagu nägime eelnevalt,Tšeltsov [1], Strogovitš [2], ja Grodzinski [3].

Tšeltsov ei näita aga lähemalt,mida ta mõistab selle vahetu seose all. Küll teeb seda Strogovitš,öeldes,et otseste tõendite puhul tõenduslik fakt langeb kokku peafaktiga. Ta väidab, et

---

1.Vt. М. А.Ч е л ь ц о в, Советский уголовный процесс,Москва,1951,lk.158, - Supra lk. 83

2.Vt. М.С. С т р о г о в и ч, Уголовный процесс,Москва, 1946,lk.166. - Supra lk.84

3. Vt.Г р о д з и н с к и й, op.cit.,lk.3, - Supra lk. 85

otsese tõendi puhul tõendamisvahendi sisuks ongi kuriteoline sündmus ise,tõendamisese ise. Seepärast on ka arusaadav,miks mõnikord Strogovitš otsese tõendi puhul tõenduslikku fakti eitab. N eil juhtudel on astunud ta asemele tõendamisese ise.Selles osas puudub Strogovitšil siiski järjekindlus.

Mõistes selliselt tõendamisvahendis sisalduva fakti ja tõendamiseseme vahekorda otsese tõendi puhul,võime õigusega küsida,mida selline tõend siis tõendab? Kas iseennast!

On selge,et otsese tõendi puhul on tõendav fakt tõendamiseesemega küll vahetus seoses,kuid ei lange temaga kokku,ei ole tõendamisese ise.

"Igale looduseuurijale" ,kirjutab Lenin, "keda professorlik filosoofia ei ole eksiteele viinud,samuti ka igale materialistile,on aisting tõesti teadvuse vahetu seos välismaailmaga, on välisärrituse energia muundumine teadvuse faktiks" [1].

Sama vahekord nagu välismaailma eseme kujutisel meie teadvuses on selle eseme endaga,on ka tõendaval faktil tõendamiseesemega.

"Aisting on objektiivse maailma - maailma an und für sich - subjektiivne kujund" ,kirjutab Lenin. [2] N agu ei saa väita,et ese ise oleks sama,mis tema aisting meie meeleorganeis,ei saa samuti väita,et otsese tõendi puhul tõendav fakt (kuriteolise käitumise taju meie teadvuses) oleks tõendamisese (kuriteoline käitumine välismaailmas). Üks esineb tajuva subjekti teadvuses, teine aga välismaailmas. Neid ei saa samastada.

Kaudse tõendi puhul tundub meile õigemana tõendamisvahendis sisalduvat fakti nimetada tõenduslikuks faktiks,kuna ta sellisel

---

1. V. I. L e n i n, Teosed,14.köide, Tallinn,1952,lk.38.
2. I b i d., lk.103.

kujul kuriteolist käitumist vahetult ei tõenda, temaga vahetult seoses ei ole. Ta on aga siiski tõenduslik, s.o.ta on teatavatel tingimustel võimeline teda tõendama.

Arvestades eelnevat käsitelu võiksime kohtuliku tõendi mõiste kujundada järgmiselt: k o h t u l i k u d t õ e n d i d o n m i t m e s u g u s e d f a k t i d, m i s p r o t s e s s i n o r m i d e p o o l t m ä ä r a t u d v o r m i s s e o v a d k o h t u n i k u t e a d v u s e n e n d e o b j e k t i i v s e s t e g e l i k k u s e s a s e t l e i d n u d f a k t i d e g a, m i l l i s e i d s e o s e s k o n k r e e t s e k u r i t e o l i s e k ä i t u m i s e g a o n v a j a l i k t u v a s t a d a.

Kohtuliku tõendi elementideks on.: 1) t õ e n d i a l l i k a s, 2) t õ e n d a m i s v a h e n d ja 3) t õ e n d a v f a k t (tõenduslik fakt).

Tõendi allikas ja tõendamisvahend moodustavad kohtuliku tõendi v o r m i, tõendav (tõenduslik) fakt aga on kohtuliku tõendi s i s u k s.

Kohtulik tõend kui terviklik mõiste koosneb seega sisulistest ja vormilistest tunnustest, millised on omavahel dialektilises ühtsuses .

Olles selgitanud kohtuliku tõendi mõiste ja tema elemendid, vaatleme järgnevalt, kas eksperdi arvamusele on omased tõendi tunnused ja kas tema struktuuris sisalduvad t õ e n d i l e vajalikud elemendid.

§ 6. Eksperdi arvamuse kui kohtuliku tõendi tunnused.

Kui eksperdi arvamus on kohtulik tõend, siis milline on tema puhul tõendi allikas?

Kuritegu jätab jälgi ümbritsevasse maailma, inimestele ja asjadele. Need inimesed ja asjad on tulevase tõendi allikad. Kuid tõendi allikaks võivad olla ka inimesed ja asjad, millistele kuritegu pole jälgi jätnud vahetult. Tunnistajaks on ka isik, kes räägib teise poolt nähtud sündmusi, kirjalikuks dokumendiks on ka dokumendi ärakiri, asitõendiks on ka jalajäljest võetud gipsijäljend jne. Eksperdi arvamuse puhul kuritegu mõjutab ka vahetult mitte eksperti, vaid mõnd muud isikut või eset ning nende kaudu alles eksperdi isikut. Ekspert ei tohigi olla sündmuse vahetu tajuja. Ta rajab oma arvamuse alati mõnele teisele kohtulikule tõendile, rakendades seejuures mõnesuguseid eriteadmisi. Ekspert on arvamuse autor. Ekspert on eksperdi arvamuse kui tõendi allikas.

Protsessinormid näevad ette, milline vorm tuleb anda tõendavaile faktidele, et nad muutuksid kohtule tajutavaiks, s.o. saaksid esineda tõenditena. Tõendavate faktide protsessuaalseid vorme nimetatsime tõendamisvahendeiks. Protsessuaalseadused näevad ette ka eksperdi poolt esitatavate faktide tarvis kindla vormi. Ekspert peab oma järeldused väljendama nimelt arvamuse kujul. Eksperdi arvamus ongi tõendamisvahendiks. Protsessinormid, eriti

aga mitmesugused ametkondlikud instruktsioonid,reguleerivad eksperdi arvamuse andmise korda,ekspertiisi akti välist vormi jne. Kohtupraktikas on kindel seisukoht,mille järgi ainult sellised arvamused on vaadeldavad tõendamisvahenditena millised on antud kooskõlas protsessinormidega.

Nii märgib NSVL Ülemkohtu Pleenum oma 16.nov.1944.a.määruses Telkov - Širjajevi asjas,et prof.K.arvamusel pole protsessuaalse akti jõudu,kuna ta polnud antud seaduses ettenähtud korras [1].

Tõendamisvahendi sisuks peavad olema teatavad faktid,millest saab teha järeldusi teiste faktide,tõendamiseseme suhtes. Eksperdi arvamuse sisuks olevad faktid annavad mõnel juhul otse ja vahetult vastuse kuriteo koosseisu kuuluvate faktide suhtes,peegeldavad viimaseid. Nad on sel juhul tõendavad faktid. Eksperdi arvamus on sel juhul otsene tõend. Mõnel juhul aga eksperdi arvamuse sisuks olevad faktid ei ole vahetus seoses peafaktiga, vaid võimaldavad ainult järelduste tegemist kuriteolise käitumise kui peafakti suhtes. Eksperdi arvamuse sisuks on sel juhul tõenduslikud faktid ja eksperdi arvamus on kaudne tõend. Näiteks süüaluse rõivastel verepleki olemasolu on selle isiku poolt tapmise sooritamise kaudseks tõendiks. Kaudseks tõendiks jääb ta ka siis,kui ekspert teeb kindlaks,et vereplekk kuulub samasse veregruppi kui kannatanu verigi.

Sageli on aga eksperdi arvamus ka otseseks tõendiks.Kui näiteks kuriteo koosseisu moodustab dokumendi võltsimine,siis eksperdi arvamus selle kohta,et allkirja dokumendil võltsis süüalune,on viimase poolt käitumise toimepaneku otseseks tõendiks.

Nagu nägime,sisaldab eksperdi arvamus kõik kolm tõendi elementi - tõendi allika,tõendamisvahendi ja tõendava või tõendus-

---

1. NSVL Ülemkohtu praktika 1944.a.vihud VII (XIII) - X (XVI) Tartu,1947,lk.136 jj.

liku fakti. Eksperdi arvamusel on seega tõendi struktuur.

Kas aga eksperdi arvamus on suuteline täitma neid ülesandeid,mis kuuluvad kriminaalprotsessis kohtulikele tõendeile? Kas need faktid,mis arvamuse kujul saabuvad eksperdilt,on võimelised kohtuniku teadvust seondama kuriteolise käitumisega ? See on ühtlasi küsimus selle kohta,kas eksperdi arvamusel on objektiivse tõe tähendus. Eksperdi arvamus põhineb üheltpoolt mingisugustel teistel uurimise käigus saadud kohtulikel tõendeil ja teiseltpoolt vastava isiku eriteadmistel. Ekspertiisi protsess on teatava nähtuse,fakti,eseme,tunnetusprotsess,s.o. objektiivse tõe tunnetusprotsess.

Nõukogude ekspert,kes oma töös kasutab dialektilist meetodit, on võimeline tunnetama objektiivset tegelikkust.

Nõukogude eksperdile pole tunnetamatuid nähtusi, "asju iseeneses". Nõukogude eksperdi poolt antud arvamusel on objektiivse tõe tähendus.

Faktid aga,millistel on objektiivse tõe tähendus,võimaldavad kohtunikul tunnetada kuriteolist käitumist ja temaga seonduvaid mitmesuguseid fakte. Eksperdi arvamus, sisaldades selliseid fakte,täidab kohtuliku tõendi ülesandeid.

Oleme seega näidanud,et eksperdi arvamusel on kõik kohtuliku tõendi tunnused,sisaldab kõiki tõendi elemente ning suudab seejuures täita neid ülesandeid,milliseid täidavad kohtulikud tõendid kriminaalprotsessis.

Järelikult eksperdi arvamus on kohtulik tõend.

See on aga ainult pool eksperdi arvamuse juriidilise olemuse probleemist. Järgnevalt tuleb tõestada,et eksperdi arvamus on seejuures iseseisev,omaette tõendiliik. Selleks peame selgitama, mille poolest eksperdi arvamus erineb teistest tõendiliikidest, peamiselt kohtulikust vaatlusest ja tunnistaja ütlusest,kui eksperdi arvamusega kõige lähemalt külgnevaistkohtulikest tõendeist

C. Eksperdi arvamus iseseisva kohtuliku tõendina.

§ 7. Eksperdi arvamuse erinevus tunnistaja ütlusest.

Eelnevalt näitasime,et eksperdi arvamus on kohtulik tõend. Talle olid omased kõik kohtuliku tõendi tunnused,ta sisaldas kõiki tõendi elemente ja ta oli võimeline täitma kõiki kohtuliku tõendi funktsioone. Kuid kas ta on iseseisev,omaette tõend ? Peale eksperdi arvamuse näeb VNFSV KrPK § 58 ette veel viis iseseisvat tõendamisvahendit: tunnistajate ütlused,asitõendid,vaatluste protokollid,teised kirjalikud dokumendid ja süüdlase isiklikud seletused. Tuleb selgitada,kas eksperdi arvamus,olles küll seadusandja poolt peetud iseseisvaks,omaette tõendiks,pole siiski oma juriidiliselt olemuselt mõne teise tõendi alaliigiks. Arvesse saavad tulla muidugi ainult tunnistaja ütlused ja vaatluste protokollid.

Käesolevas paragrahvis vaatleme eksperdi arvamuse erinevust tunnistaja ütlusest. Erinevuse all tuleb mõelda muidugi nii sisulist kui ka vormilist erinevust. Ainult teatava nähtuse käsitlemine selle kõigekülgsuses,sisu ja vormi ühtsuses,saab anda õige pildi tema tõelisest olemusest.

Nii eksperdi arvamus kui ka tunnistaja ütlus on kohtulikud tõendid. Mõlemate ülesandeks on avaldada uurijale ja kohtule fakte,millised on seoses arutatava asjaga ning on olulised asja

õige lahenduse seisukohalt. Nendel kui tõenditel on seega täita ühine ülesanne niihästi kriminaalasjade kohtulikul kui ka ennekohtulikul arutamisel. Sellega aga põhiliselt nende-vaheline ühine piirdubki.

Olulise tähtsusega eksperdi arvamuse juriidilise olemuse määratlemisel pole,ega saagi olla,üksikud kokkulangevad tunnused tunnistaja ütlusega,vaid just erinevused nende vahel. Oma vastuses sm.J.Kraševinnikovale näitab J.V.Stalin,et teadusele on kõige tähtsamad just nähtustele omased spetsiifilised iseärasused [1]. Seepärast peamegi suunama põhilise tähelepanu eksperdi arvamust tunnistaja ütlusest eraldavate,mitte aga kokkulangevate tunnuste leidmisele ja põhistamisele, ning jõudma sel teel eksperdi arvamuse juriidilise olemuse avastamiseni.

Millega erineb eksperdi arvamus tunnistaja ütlusest?

1. Nii ekspert kui ka tunnistaja vaatlevad fakte. Tunnistaja peab oma ütluses edasi andma fakte sellisena nagu ta neid tajus oma meeleorganitega. Ekspert peab aga andma arvamuse,s.o.tegema oma eriteadmiste alusel järeldusi tema poolt vaadeldud faktidest. Tunnistaja peab hoiduma tema poolt tajutud faktide hindamisest ja nende suhtes oma arvamuse avaldamisest. Tunnistaja arvamustel ja järeldustel puudub täiesti kohtuliku tõendi kvaliteet. Tunnistaja hinnangud ("huligaan", "hea" jne.) tulevad igal juhul taandada faktideks. Eksperdi ülesandeks aga ongi anda põhistatud arvamus teatavate faktide kohta. Ta ei tohi piirduda välismaailma nähtuste ja faktide tajumise ja tajutu lihtsa edasiandmisega,nagu see on omane tunnistajale.Ekspert teostab tajutud nähtuste üldistamist, kasutab mõisteid ja kategooriaid

---

1. J.V.Stalin,Marksism ja keeleteaduse küsimused,1953,lk.66.

ning rakendab objektiivse maailma arenguseadusi konkreetsete nähtuste tunnetamiseks. Võrreldes tunnistajaga suudab ekspert nähtusi tunnetada sügavamalt,avastada nende sügavamat olemust. Ekspert kontrollib oma tunnetuse tulemusi praktika abil. Sel viisil saab ta eraldada õigeid ja vääri järeldusi ning anda arvamuse,milline peegeldab õigesti objektiivset tegelikkust. Ekspert ongi selleks isikuks,kes rakendab kuritegude uurimisel oma eriteadmisi ja suudab seetõttu tunnetada kuriteolise käitumisega seosesolevate ja tähtsaiksosutuvate nähtuste olemust sügavamalt.

Selles ongi üks põhilisi erinevusi eksperdi ja tunnistaja isiku ning eksperdi arvamuse ning tunnistaja ütluse kui tõendamisvahendite vahel.

2. Tunnistaja annab oma ütlusi faktide suhtes,milliseid ta isiklikult tajus ja seda enamasti juhuslikult,igal juhul mitte uurija või kohtu korraldusel. Ekspert uurib aga fakte just uurija või kohtu ülesandel. Ta tutvub faktidega pärast seda kui nad said teatavaks uurijale või kohtule. Kui aga ekspert juba varem oli uuritavaid nähtusi tajunud,ei saagi ta olla selles asjas eksperdiks. Ta peab niisugusel juhul muutuma tunnistajaks. Näiteks isik,kes on tapmist pealt näinud,ei saa selles asjas esineda eksperdina,vaid tunnistajana. See põhimõte on meie kohtupraktikas leidnud alati arvestamist. Kehtiva kriminaalprotsessi korralduse järgi on eksperdi ja tunnistaja funktsioonid ühendamatud. VNFSV KrPK §43 ja 48 järgi isik,kes antud asjas on tunnistajaks, ei saa samas asjas olla eksperdiks. Siin pole mõeldud mitte ainult faktilist esinemist teatavas asjas tunnistajana. Siin tulevad arvesse ka juhud,kus isik on sündmust tajunud ja temal on tekkinud seetõttu võime olla selles asjas tunnistajaks. Ta on

potentsiaalne tunnistaja,kuigi võib-olla faktiliselt pole tunnistajana välja kutsutud ega seda ei tohtagi. Võiksime öelda, tarvitades R.D. Rahhunovi terminit,et tunnistaja avaldab seda, mida ta sai teada "väljastpoolt asja" , ekspert annab aga arvamuse selle kohta,mida ta sai teada "asjast" , s.o. neist materjalidest,mida talle esitasid uurija ja kohtunik [1].

NSV Liidu Ülemkohus on arvukais määrusis toonitanud,et isik, kes on esinenud teatava asutuse revidendina,ei saa sama asutuse tõõga seosesolevas kriminaalasjas esineda raamatupidamis-eksperdina. Sellist isikut võidakse kohtusse kutsuda ainult tunnistajana.[2]

3. Eksperdi arvamus peab alati olema rajatud mõnele teisele samas asjas esinevale kohtulikule tõendile. Tunnistaja ütlus seda loomulikult pole. Mitmed protsessualistid on küll seisukohal,et eksperdi arvamus ei pruugi alati olla rajatud mõnele teisele kohtulikule tõendile,kuid meie arvates on sellised seisukohad vähe põhjendatud [3].

Analoogilisi vaateid pooldab ka Strogovitš,kes väidab,et kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi puhul pole eksperdi uurimisobjektiks mingisuguseid tõendeid.[4] Strogovitš väidab,et kohtupsühhiaatria-alane ekspert uurib süüdlase psüühikat,milline ei kujutavat endast aga mingit tõendit.Järelikult eksperdi arvamus

---

I. Р. Д. Рахунов , Теория и практика экспертизы в советском уголовном процессе, Москва,1950,lk.11.

2.Sellekohast kohtupraktikat vaata käesolevas töös lk.196.

3. Никифоров, op.cit.,lk.106 jj.

4.Строгович , op.cit.,lk.217 jj. - Vaata ka Р. Д. Рахунов , Теория и практика экспертизы в советском уголовном процессе,Москва, 1953,lk.14.

kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi puhul ei põhinevat mingisugusel teisel kohtulikul tõendil.

Livšits,kritiseerides Strogovitšit,väidab omakorda,et viimane teeb sellega vea,kui ta peab süüdlase psühhikat eksperdi vahetuks uurimisobjektiks. Süüdlase psühhika,arvab Livšits,on tegelikult tõendamisese,kuna vahetuks uurimisobjektiks on tunnistajate ütlused,haiguslugu jne.,millistes on fikseeritud süüdlase käitumine kuriteo sooritamise ajal,enne ja pärast seda,süüdlase somaatiline ja psühhopatoloogiline sümptomaatika vajalikult vormistatud kujul jne. Viidates "Instruktsioonile kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi sooritamise kohta" (17.veebr.1940.a.) p.6,väidab Livšits,et just neile andmetele kui tõenditele rajab ekspert-psühhiaater oma arvamuse[1].

Tundub,et tõielikult ei saa nõustuda kummagi seisukohaga. Tuleb õigeks pidada seda üldist positsiooni,mille on omaks võtnud Livšits,väites,et eksperdi arvamus,teiste hulgas ka kohtupsühhiaatrilise eksperdi arvamus,põhineb alati mõnel teisel kohtulikul tõendil. Selle põhistamine pole aga veenev. Instruktsiooni p.6 loetleb need andmed,millistele ekspert oma arvamuse rajab: katsealuse psühhiaatriline uurimine,kriminaalasja materjalid,andmed katsealuse endise elu kohta,dokumendid ja teatised varem põetud haiguste kohta. Kolm viimast andmete gruppi,mida ekspert uurib,on kaheldamatult oma olemuselt kohtulikud tõendid. Lähemat käsitelu vajab aga loetelus esimene grupp andmeid - katsealuse psühhiaatriline uurimine. Millise tõendiga on siin tegemist? Livšits ei pakuta seda mõrka kohta vajaliku selgusega.Ta käsitlusest võib järeldada,et psühhiaatrilise uurimise tagajärjed kantakse haiguslukku,milline siis kirjaliku dokumendina on

---

1. Лившиц, op.cit.lk.123.

tõendiks ning aluseks eksperdi arvamuse kujundamisele. Üldse igasugune psühhiaatriline uurimine,mida teostab arst-psühhiaater peab saama vajaliku kirjaliku vormi ning on siis kirjalike dokumentidena arvamuse aluseks. Selliste vaadetega ei saa nõustuda.

Õigesti väidab prof.Strogovitš,et kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi korral on uurimisobjektiks süüaluse psüühika. Ei saa nõustuda aga prof.Strogovitši väitega,et süüaluse psüühika ei saa olla tõendiks. Süüaluse psüühika pole muidugi mingi tõend selle termini tavalises tähenduses. Ta pole käega katsutav ega silmaga nähtav. Inimpsüühika on selline tõend,mida meie saame tunnetada tema avaldumisvormide kaudu,mitte aga vahetult. Inimpsüühikat tunnetame inimese käitumise kaudu selle sõna kõige laiemas tähenduses. Selletõttu ei saagi rääkida eraldi inimpsüühikast ja tema avaldumisvormidest. See kõik kokku moodustab ühe terviku,milline on tõendiks selle isiku psüühilise seisundi tuvastamiseks. Livšitsil on õigus,kui ta kritiseerides Strogovitšit,peab süüaluse psüühilist seisundit tõendamisesemeks. Süüaluse psüühiline seisund on kaheldamatult selleks,mida tuleb kriminaalasja uurimisel tõendada. On aga ekslik,mitte eristada inimpsüühikat koos tema väliste avaldusvormidega inimese psüühilisest seisundist. Neid ei eralda ei Strogovitš ega Livšits. Inimese psüühiline seisund on selleks,mida tuleb tõendada,ta on tõendamisese. Inimpsüühika aga tema väliste avaldumisvormide kujul on selleks,mille abil saame tõendada psüühilist seisundit - on seega tõendiks. Inimpsüühika on eriilmeline tõend,mille avaldumisvorme uurib ekspert. Üksikud inimpsüühika avaldused võivad olla ka teiste tõendamisvahendite,näiteks tunnistaja ütluse,kirjaliku dokumendi jne.sisuks. Tõendavad faktid võivad olla ju igasuguste tõendamisvahendite sisuks. Inimese psüühilise seisundi

tuvastamiseks on aga seadusandja obligatoorse tõendamisvahendina ette näinud eksperdi arvamuse. See muidugi ei tähenda,et psühhilise seisundi tuvastamisel ei võiks asjas esineda üldse teisi tõendeid peale eksperdi arvamuse. Nad on isegi väga soovitavad, kuna võimaldavad kohtunikul kergemini hinnata eksperdi arvamust. Kohtupsühhiaatria-alase eksperdi arvamus on tehtud aga obligatoorseks.

Võime kokkuvõttes kindlasti väita,et igasugune eksperdi arvamus,teiste hulgas ka kohtupsühhiaatria-alase eksperdi arvamus, põhineb alati mõnele teisele kohtulikule tõendile. Seejuures kujutab ta endast tõiesti iseseisvat tõendiliiki,kuna tuvastab selliseid tõendavaid fakte,milliseid ei sisaldu neis tõendeis, millistele ta rajaneb. See on üks põhilisi tunnuseid,mis eksperdi arvamust eraldab tunnistaja ütlusest.

Seisukohal, et eksperdi arvamus peab alati põhinema mõnele asjas esinevale kohtulikule tõendile, on püris kindlalt ka NSV Liidu Ülemkohtu praktika. See nähtub selgesti NSV Liidu Ülemkohtu Raudteede Kolleegiumi 9.aprilli 1949.a. määrusest Start-Ševski asjas. Raudtee liinikohus oli saatnud asja täiendavale uurimisele, pidades vajalikuks teostada ekspertiisi küsimuste selgitamiseks, kas neli skulptuuri vajasid restauratsiooni, milline oli selle töö faktiline väärtus ja milline oli lastevagunis kunstilise kujunduse väärtus. Raudteede Kolleegium peab liinikohtu sellesisulist määrust ebatõigeks,kuna eksperdid,"andes Start-Ševski asjas oma arvamuse,ei näinud uuritavaid objekte,skulptuure ja lastevaguni kunstilist kujundust.Järelikult,nad ei võinud anda põhistatud arvamust"[1]. Eksperdi arvamus

---

1. Судебная практика Верховного Суда СССР /edaspidi С.П./ 1949,8,Ik.45.

peab seega obligatoorselt põhinema asitõendi uurimisel,mitte aga mingisugustel üldistel kaalutlustel.

Samal seisukohal on ka NSV Liidu Ülemkohtu Pleenum,kes oma 21.jaanuari 1949.a.määruses Jeftušenko asjas märgib: "Ilma neid asjaolusid arvestamata, milliste olemasolul toimus rongi pealesõit karjale, a i n u ü k s i t e o r e e t i l i s t e a r v e s t u s t e a l u s e l, andis Govorov arvamuse,et 151 tonnise rongi puhul,kui ta liigub 25 km.tunnikiirusega on 45 tonnise piduri surve juures pidurdamistee pikkus 39,8 m.[1].(Minu sõrendus O.P.). NSV Liidu Ülemkohtu Pleenum peab seega lubamatuks eksperdi arvamuse andmist üldiste,teoreetiliste arvestuste alusel,ilma toetumata asjas leiduvatele mitmesugustele tõenditele Ponarovski,Repetko jt.asjas toimunud kaubatundmis-ekspertiisi arvamuse kohaselt oli baasile ostetud kõrgendatud hindadega mittemainevat ja madalakvaliteedilist kaupa,kokku 2.182.100 rbl. eest. Kohus otsuses näitas,et ekspertiis andis arvamuse ka nende kaupade suhtes,milliseid ta ei näinud,kuna 1.detsembril 1949.a.seisu järgi oli 1.546.560 rbl.väärtuses kaupu juba realiseeritud.

K o h u s t u n n i s t a s e k s p e r t i i s i a r v a m u s e õ i g e k s a i n u l t n e n d e k a u p a d e s u h t e s, m i l l i s e d 1.d e t s. 1949.a. v e e l p o l n u d r e a l i s e e r i t u d, s.o.585.540 rbl.suuruses summas" [2]. (Minu sõrendus O.P.)

Kõik eeltoodud näited kinnitavad meie poolt esitatud seisukohta,mille kohaselt igasugune eksperdi arvamus peab tuginema mõnele samas asjas esinevale kohtulikule tõendile,kusjuures arvamus tuleb kujundada just nende tõendite uurimise alusel.

---

1. C.N.1949,3,lk.9.
2. C.N.1952,3,lk.13.

4. Et eksperdi arvamus alati põhineb teisele kohtulikule tõendile, siis tingib see seda, et ekspert on alati asendatav, tunnistaja aga asendamatu. Isik muutub tunnistajaks selletõttu, et ta isiklikult tajus kuriteolist käitumist või temaga mõnel viisil seondatud fakte. On selge, et teda ei saa asendada isikutega, kes neid fakte tajunud ei ole. Kuid konkreetne tunnistaja pole asendatav ka sellise isikuga, kes samaaegselt sedasama sündmust tajus. Inimeste tajuvõime on individuaalne. Üks isik paneb tähele hoopis erisuguseid asjaolusid ja teisiti kui teine isik, kes samades tingimustes sama sündmust tajub. Järelikult pole tunnistajad asendatavad ka omavahel.

Kui tunnistajaks olek eeldab vastavate nähtuste tajumist, siis seevastu eksperdiks olek eeldab vastavate spetsiaalsete teadmiste olemasolu. Seepärast on iga ekspert asendatav teisega, kes omab vastavaid erialaseid teadmisi. Eksperdiks oleku eelduseks, vastandina tunnistajale, pole mitte vastavate nähtuste tajumine, vaid nende mittetajumine. Kui isik on teatavat sündmust pealt näinud, ei saagi ta olla vastavas asjas eksperdiks vaid peab muutuma tunnistajaks.

See on tingitud sellest, et tunnistaja on asendamatu, ekspert aga asendatav teise isikuga, kel on vastavad eriteadmised. Tunnistajaks olekul on seega prioriteet eksperdiks oleku ees.

NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegiumi 23.apr. 1949.a.määruses Prikaztšikovi ja Frolovi asjas kirjeldatakse juhtu, kus isiku poole, kes pidi teostama vilja analüüsi, pöördus laojuhataja palvega seda analüüsi mitte teostada. Vastav isik ei saanud enam esineda asjas eksperdina vaid ta tuli ülekuulata tunnistajana [1].

---

1. C. II. 1949, lk. 22.

5. Eelkäsitletud sisulised erinevused ekspetdi ja tunnistaja kui tõendi allikate vahel on tinginud nõukogude kriminaalprotsessiõiguses ka eksperdi ja tunnistaja erineva protsessuaalse seisundi. Eksperdi juriidiline olemus on erinev ning seepärast on seadusandja tema jaoks ette näinud ka sellise protsessuaalse asendi,mis võimaldab tal maksimaalse edukusega teostada oma funktsioone. Protsessuaalsed õigused,millised on tunnistajal, osutuvad eksperdile sobimatuks.

a) Tunnistajad annavad oma ütluse üksikult,seni veel ülekuulamata tunnistajate juuresolekuta. Uurija on kohustatud rakendama vajalikke abinõusid selleks,et samas asjas väljakutsutud tunnistajad ei saaks ülekuulamise lõpuni astuda üksteisega ühendusse (VNFSV KrPK § 163). Samuti peab kohtu eesistuja eemaldama tunnistajad eriruumi ning võtma tarvitusele vahendeid,et nad ei saaks omavahel ühendusse astuda (VNFSV KrPK § 274).

Seevastu aga juhul,kui on välja kutsutud mitu eksperti,tuleb neile anda võimalus omavahel nõu pidada (VNFSV KrPK § 172) ning juhul kui nad on jõudnud üksmeelsele arvamusele,võivad nad formuleerida oma arvamuse ühiselt (VNFSV KrPK § 173). Samad eeskirjad kehtivad ka kohtuistungi suhtes (VNFSV KrPK § 298 lg.1).

Eksperte ei eraldata kuni arvamuse andmiseni kohtusaalist, nagu see on obligatoorne tunnistajate suhtes. Istungisaalist eemaldamine võib ekspertide suhtes toimuda ainult erandlikel juhtudel (VNFSV KrPK §275), kui seda kohus peab vajalikuks kas omal algatusel või poole taotlusel.

b) Tunnistajal pole õigust asja materjalidega tutvuda. Eksperdil on aga õigus tutvuda toimikuga selles ulatuses nagu see osutub vajalikuks arvamuse andmiseks (KrPK § 171). Võib koguni öelda,et uurija poolt vajalikuks peetud ulatuses eksperdil on

kohustus seda teha. See on kvaliteetse arvamuse kujunemiseks üks vajaldamatuid eeldusi.

d) Tunnistaja ei või kohtult taotleda mingisuguseid täiendavaid materjale,näiteks selleks,et oleks võimalik anda täielikumat ütlust. Nad ei või üldreeglina oma ütluse andmisel kasutada ka kirjalikke märkmeid. Kirjalikud märkmed on lubatud ainult juhtudel,kui nende ütlused sisaldavad arvutusi või muid raskesti meelespeetavaid andmeid (KrPK § 292). Eksperdid võivad aga uurijalt ja kohtult taotleda igasuguseid täiendavaid materjale,millised on neile vajalikud arvamuse andmiseks. Kui esitatud materjalid osutuvad talle mitteküllaldaseks,võib ekspert isegi keelduda arvamuse andmisest (VNFSV KrPK § 171 märkus).

e) Kuigi nii ekspert kui ka tunnistaja pole protsessis pooltekas,on märgatav vahe nende kui protsessiosaliste aktiivsuse astmes kohtuistungil. Tunnistaja on kohtus täiesti passiivne. Ta osa piirdub vastuste andmisega temale esitatud küsimustele. Ekspert sellevastu on aktiivseks protsessiosaliseks. Ta võtab osa kohtulikust uurimisest,esitades küsimusi pooltele ja tunnistajatele,võttes osa vaatlusest jne. Ta on kohustatud ilmutama aktiivsust talle esitatud küsimustele täielike vastuste andmiseks. Kuigi see pole VNFSV KrPK seisukoht,on ta praktikas leidnud kindlat järgimist. Ekspert kuulub taandamisele võrdsetel alustel kohtunikuga (KrPK § 48 ja 43). Tunnistajate suhtes ei kehti aga mingisuguseid taandamisaluseid. Teatud juhtudel pole ainult võimalik ta esinemine tunnistajana (KrPK § 61).Asjast huvitatus ei takista isiku esinemist tunnistajana,küll aga eksperdina.

Loomulikult on leida kehtivas protsessiõiguses rida norme, millised on ühised nii tunnistajale kui ka eksperdile.Teatavas

osas nende protsessuaalne seisund on kaheldamatult ühesugune. Nii on mõlematel õigus nõuda tasu ilmumisega seoses olevate kulude ja tavalisest tegevusest eemaldamise eest (KrPK § 65). Mõlemaid kuulatakse üle nii uurija poolt eeluurimisel kui ka kohtunike poolt asja kohtuliku uurimise staadiumis (KrPK § 162). Nende protsessuaalse seisundi osalist kokkulangemist näitab ka VNFSV KrPK 13.peatükk,mille pealkirjaks on "Tunnistajate ja ekspertide ülekuulamine",milline on pühendatud mõlemale tüüpiallikale ühiselt.

Sellised mõningased kokkulangemised eksperdi ja tunnistaja protsessuaalses seisundis ei ole sugugi määravad eksperdi juriidilise olemuse seisukohalt. Nägime,et sisulistelt tunnustelt polnud nende vahel midagi ühist. Põhiliselt erinevalt oli organiseeritud ka nende protsessuaalne seisund. Ei ole õige kahe nähtuse mõningate vormiliste tunnuste kokkulangemisest teha järeldust nende olemuse kohta. Kahel sisuliselt erineval nähtusel võib olla ka sarnane välisvorm. Iga nähtuse täielikuks iseloomustamiseks tuleb teda vaadelda sisu ja vormi ühtsuses. Seejuures tuleb arvestada kõiki vastavaid nähtusi iseloomustavaid tunnuseid nende kogumis.Käsitledes probleemi selliselt on selge, et eksperdi arvamus pole oma juriidiliselt olemuselt tunnistaja ütlus,vaatamata mõningatele üksikutele kokkulangemistele välist vormi iseloomustavates tunnustes.

Eksperte tunnistajaina käsitavaid vaateid ekspluatatorlikus kriminaalprotsessiõiguses ja-teoorias.

Vaateid eksperdi arvamusele kui tunnistaja ütlusele kohtame juba inkvisitsioonilises protsessitüübis. Kanoonilises õiguses,kus varem kui ilmalikes kohtutes pöörsid maksvusele inkvisit-

siconilised printsiibid,polnud toimunud veel ekspertide ja tunnistajate eraldamine [1].

Kodanlikus kriminaalprotsessiteoorias on esinenud ja esineb ka praegu vaateid eksperdile kui erililiki tunnistajale ja eksperdi arvamusele kui tunnistaja ütlusele. Vene juriidilises kirjanduses esindavad neid vaateid Šavrov[2] ja teatavas osas ka Vladimirov.

Šavrov asub seisukohal,et eksperdid täidavad samu funktsioone mis tunnistajad - nimelt avaldavad teatavate faktide kohta oma arvamust. Nii väidab Šavrov,et psühholoogiliselt vaatekohalt ei erine eksperdi poolt antud arvamus millegagi tunnistaja poolt antud ütlusest. Ka tunnistaja ei saa lübi ilma omapoolse otsustuseta,s.o.mõistuse tegevusest tajutud faktide kirjeldamisel, vaid ka kõige lihtsamatel juhtudel ta esitab teatavais piires ka oma järeldused. Kui need järeldused on väga lihtsad,tavalised, nii et neid praktilises elus ei märkagi,siis rüügime tunnistajast. Teisel juhul järeldused nõuavad keerulist mõistuse tegevust,teadmisi erialal ning siis rüügime eksperdist. Polevat järelikult mingit muud vahet eksperdi arvamuse ja tunnistaja ütluse vahel kui tunnistaja ja eksperdi teadmiste kvantitatiivses erinevuses,nende poolt tehtud järelduste usaldusväärsuse astmes. Polevat seega mingit alust eksperdi arvamust vaadelda eri tõendiliigina. Erandi teeb Šavrov ainult psühhiaatrilise ekspertiisi suhtes,milline nõuab kitsalt erialaseid teadmisi ning mida kohus ei saa hinnata selliselt nagu teisi tõendeid. Šavrov ei analüüsi aga küsimust lähemalt ega avasta seetõttu ka seda erinevust,mis

---

1.C a r l G r o s s, op.cit.lk.32,304.

2. К.В. Ш а в р о в, Экспертиза в уголовном суде i. Вестник права,1899 № 9

sisaldub eksperdi ja tunnistaja arvamustes. Siin ei esine mitte ainult kvantitatiivne, vaid ka kvalitatiivne erinevus.

Vladimirov, nagu ecspool nägime, vaatles selliseid eksperte, kes oma arvamuse rajavad mõnele käsitööle, tegevusele või tööstusele, (s.t. mitte teaduselo) i n f o r m e e r i v a t e t u n n i s t a j a t e n a. Kui Vladimirov võrrutas teaduslike ekspertide protsessuaalse seisundi kohtunike seisundiga, siis mitteteaduslike ekspertide (informeerivate tunnistajate) protsessuaalset seisundit pidas ta analoogseks tavaliste tunnistajate omaga [1]. Nagu tavalised tunnistajad, nii ka sellised eksperdid informeerivad kohut mõnesugustest asjaoludest, mis ei olnud kohtule enne teada ja mille alusel kohtunikud saavad lahendada vajalikke küsimusi. Vladimirov ignoreerib sisulist vahet ühelt-poolt tunnistaja ütluse ja teiseltpoolt käsitööl, tööstuslikel teadmisil jne. põhineva eksperdi arvamuse vahel ning jõuab seetõttu niisugustele väärseisukohtadele.

Üheks väljapaistvamaks kodanlikuks protsessualistiks, kes vaatles eksperdi arvamust tunnistaja ütluse ühe liigina oli inglise protsessualist S t e p h e n. Taoline vaade on omane inglise protsessiteadusele üldse. Need seisukohad on tingitud kehtivast inglise kriminaalprotsessiõigusest, milline ei käsita eksperdi arvamust omaette tõendiliigina vaid peab teda tunnistaja ütluseks. Inglise õiguses on üldse palju arhailisust ja formalismi. Esineb tendents säilitada vanu, tihti iganenud õiguseinstituute ja hoiduda uute sissetoomisest. Kui elu siiski uut peale surub, püütakse see uus suruda vanadesse vormidesse. Nii on sajandeid vanad seadused säilitanud formaalselt oma jõu, kuid saanud tõiesti

---

1. В л а д и м и р о в, op.cit., lk.199, 269. - Käesolevas töös vaata Vladimirovi vaadete kohta lähemalt supra lk. 44.

uue,kaasaegse sisu. Inglise tõendite teooria ei luba tõendina vaadelda fakti,mis kujutab endast kellegi arvamust (opinion), s.o.seda,et keegi isik loeb mõne asjaolu esinevaks ilma esitamata kindlaid konkreetseid fakte. Erandi moodustab siin ekspert, kelle arvamus esineb tõendina,kuid mitte omaette tõendina,vaid tunnistaja ütlusena [1]. Ekspert ise on üks liik tunnistajaid. Teda tihti ei nimetatagi eksperdiks vaid kas tunnistajaks (witness) või tunnistaja-eksperdiks. Neil on sama protsessuaalne seisund kui tunnistajatel. Neid kutsutakse välja ja neile tasutakse poolte poolt.Selletõttu ei saa ekspertidelt eeldadagi objektiivsust. Kaasaegseist kodanlikest õigustest vaatlevad eksperti tunnistajana inglise õiguse kõrval ka Põhja-Ameerika Ühendriikide üksikute osariikide protsessiõigused. Ka 1930.a. valminud Põhja-Ameerika Ühendriikide kriminaalprotsessi koodeksi projektis on ekspetiisi suhtes üldiselt omaks võetud samad printsiibid. Erandlikku olukorda on seatud ainult psühhiaatriline ekspertiis. Ekspert-psühhiaater,kellele on omistatud erilised protsessuaalsed õigused,pole nimetatud projekti kohaselt enam vaadeldav tunnistajana. Ta on saanud juba tunnistajast erineva protsessuaalse asendi [2]. Eksperdi arvamust tunnistaja ütlusena mõistvaid seisukohti tuleb hinnata reaktsioonilisteks.

Positivistid ja teised selle vaate pooldajad,kes vaatlesid eksperdi arvamust üksikküsimuses tehtud teadusliku kohtuniku otsusena,tõstsid eksperdi arvamuse ebaloomulikult kõrgele

---

1. Академик А.В. В ы ш и н с к и й, op.cit.,lk.122. - К. К е н н и, Основы уголовного права,Москва,Iк.397. - У и л ь я м У и л ь з, Опыт теории косвенных улик,Москва,I864,IK.65. - Д ж е м с С т и ф е н,Уголовное судопроизводство вообще,английское в особенности,Петербург,I866,Iк.57

2. Уголовно-процессуальный кодекс Штатов Северной Америки, Типовой проект Американского института права,Москва,I944,§ 307 - 309.

positsioonile. Nad taandasid kogu kriminaalprotsessi ekspertiisile. Eksperdi arvamus polnud taoliste vaadete kohaselt enam kohtulik tõend, vaid seisis neist kõrgemal. Ferri lisandas ju kohtulike tõendite arenguloo senistele faasidele veel ühe-teaduslik faasi, kus kohtuniku sisemise veendumuse asemel sai otsustavaks mitmesugustel teadusharudel rajanevad ekspertiisid.

Teooria, milline peab eksperti juriidiliselt olemuselt tunnistajaks, varustades teda tunnistajale analoogiliste protsessuaalsete õiguste ja kohustustega, satub aga vastasõõrmusesse. Eksperdi arvamuse juriidilise olemuse selline mõistmine pidurdab teaduse saavutuste rakendamise võimalusi kuritegude uurimisel. Kui ekspert asub protsessuaalselt samas seisundis kui tunnistaja, ei saa ta teostada vajalikul viisil tõendite uurimist. Tunnistaja piirdub ju ainult faktide tajumisega, ekspert aga peab läbi viima sageli väga mitmekesiseid ja laiaulatuslikke uurimusi. Seepärast on hädavajalik varustada ekspert eriliste volitustega ja asetada ta tunnistajast erinevale protsessuaalsele positsioonile. Vastasel korral on ekspert asetatud sellisesse olukorda, kus tal puudub faktiline võimalus eriteadmiste ja teaduslike meetodite rakendamiseks. Sellised vaated ignoreerivad teaduse tähtsust kuritegude uurimisel ja on seega reaktsioonilised. Poleks mõeldav nende rakendamine nõukogude kriminaalprotsessis. Eesrindlik nõukogude teadus on välja töötanud terve rea mitmesuguseid võtteid ja meetodeid, milliseid saadakse edukalt kasutada kuritegude uurimisel. Paigutades eksperdi tunnistaja protsessuaalsele positsioonile, meie ei võimaldaks tal oma funktsioonide korralikku täitmist. Jättes sel viisil uurimisorganid ilma eesrindlike loodus-, sealhulgas tehniliste teaduste saavutustest, ei saaks poliitilis-

õiguslik pealisehitus sotsialistlikus ühiskonnas täita temale omast aktiivset ja teenivat osa oma baasi kaitsmise, kindlustamise ja arendamise suhtes. Võitlus kuritegevuse kui sotsialismieelsete baasidele ja neile vastavate pealisehituste sõlme vastu ei saaks olla neil tingimustel vajalikult efektiivne. Nõukogude kriminaalprotsessiõigus vaatleb seepärast eksperti omaette tõendi allikana, on varustanud ta funktsioonide kohaste õiguste ja kohustustega ning peab eksperdi arvamust omaette, iseseisvaks kohtulikuks tõendiks.

Eksperdi arvamuse juriidilise olemuse mõistmine tunnistaja ütlusena on tavaliselt seotud nn. võistleva ekspertiisikorraldusega, s.o. võistlevuse põhimõttel organiseeritud ekspertiisiga. Võistleva ekspertiisikorralduse juures kutsutakse eksperdid kohtusse poolte poolt ning neile tasutakse samuti poolte poolt. Selliselt eksperdilt ei seldatagi objektiivsust vaid ta on tõlelikult ühe poole huvide eest väljas. Poljanski iseloomustab väga tabavalt sellise eksperdi seisundit: "Ekspert, kes on kohtusse kutsutud ühe poole poolt, ei pea välja kannatama mitte ülekuulamist, vaid vastaspoole tõelist rünnakut, kui viimane on esindatud energilise ja kohtus kogenud advokaadi läbi"[1] On ju ilmne, et paremaid eksperte ja kogenenumaid advokaate vastaseekspertide paralüseerimiseks saavad palgata ainult varakate kihtide esindajad. Selliste vaadete klassiloomus, kuigi mõnevõrra varjatud, on siiski täiesti ilmne.

Viimasel ajal on Põhja-Ameerika Ühendriiges märgata tendentsi, loobuda eksperdi arvamuse mõistmisest tunnistaja ütlusena. Selline arusaamine eksperdi arvamusest polnud mitte kuju-

---

1. Vt. П о л я н с к и й , op.cit., lk. 123.

nenud tingimustes enam võimeline küllaldaselt kaitsma kapitalismi majanduslikku baasi. Partei XIX kongressil peetud kõnes näitas J.V.Stalin kujukalt,kuidas varem kodanlus lubas endale liberaalitsemist,kuidas ta "kaitses kodanlik-demokraatlikke vabadusi ja lõi sellega endale populaarsust rahva hulgas. Nüüd ei ole liberalismist jäänud jälgegi. . . Kodanlik-demokraatlike vabaduste lipp on heidetud üle parda",ütleb eelnimetatud kõnes J.V. Stalin [1]. Sellistes uutes tingimustes olid kapitalistid sunnitud ümber kujundama ka oma õiguslikke instituute. Mitte juhuslikult ei teostatud vastavaid reforme esimeses järjekorras kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi alal. Valitsevaile ringkondadele meeldis kõige vähem see,kui vastukaaluks süüdistaja poolt valitud eksperdile võis kohtualune kutsuda kohtusse enda poolt valitud psühhiaatri ja sel viisil takistada ametliku psühhiaatri tegevust. Seni mõnevõrra varjatud klassiolemus ilmnes ekspertiisikorralduses palju avalikumalt.

Lõpuks tuleb käsitleda küsimust,kas ekspert pole juriidiliselt olemuselt vaadeldav nn. a s j a t u n d l i k u t u n n i s t a j a n a (сведущий свидетель) ja eksperdi arvamus asjatundliku tunnistaja ütlusena.

Asjatundlik tunnistaja on isik,kes omades teatavaid spetsiaalseid teadmisi,nägi pealt teatavat sündmust või tajus seda mõnel teisel viisil. Selline isik on muidugi omalt olemuselt tunnistaja. Tavalisest tunnistajast eraldab teda see,et ta tajus sellist nähtust,mille suhtes ta omas mõnesuguseid erialaseid teadmisi. Sellise tunnistaja ütlus,olles tihtipeale väärtuslikum kui tavalise tunnistaja oma,kuna ta suudab nähtusi tajuda sügavamalt,jääb siiski tunnistaja ütluseks. Nii suudab

---

1.J.V.Stalin,Partei XIX kongressil peetud kõne,Tallinn,1952, lk.10.

arst võibolla lihtsa pealiskaudse vaatlusega avastada inimese juures mõne haigusliku olukorra,mida võhik üldse ei märka. Lendur eraldab kõrgel lendava lennuki mürinas tunnuseid,mille järgi ta tunneb ära lennuki tüübi,samal ajal kui lennuasjanduses võhikule on kõik mootorimürinad ühesugused.

Meie kriminaalprotsessiõigus ei tunne asjatundlike tunnistajate eriinstituuti. Sellised isikud on nõukogude õiguse järgi vaadeldavad tavaliste tunnistajatena. Poleks samuti vähematki alust eksperte pidada asjatundlikeks tunnistajateks. Eksperdiks muutumiseks on isiku juures eriteadmiste olemasolust üksi veel vähe. Kõik tunnused, mis eraldasid eksperte tavalistest tunnistajaist,eraldavad eksperte ka eriteadmistega varustatud tunnistajaist.

Asjatundliku tunnistaja instituuti tunneb saksa kriminaalprotsessiõigus [1].

Väljapaistev vene protsessualist F o i n i t s k i ei pea küll eksperte asjatundlikeks tunnistajaiks,kuid leiab siiski nende juures hulgaliselt ühiseid jooni. Ta väidab,et eksperdi ja asjatundliku tunnistaja funktsioonid on väga sageli sel määral läbi põimunud,et nende vahel täpset piiri on raske määrata ning on võimatu öelda, kus üks lõpeb ja kus teine algab. See on tingitud Foinitski arvates sellest,et eksperte ei kutsuta välja mitte ainult oma arvamuse avaldamiseks teatavate faktide kohta, vaid ka otluse andmiseks fakti enda kohta,millist ta peab ju ka tingimata selgitama ja tuvastama,kuna muidu poleks ju võimalik tema suhtes arvamust kujundada. Foinitski teeb sellest järelduse,et eksperdi funktsioonidesse lülituvad muuhulgas ka asjatundliku tunnistaja funktsioonid. Ta peab ebaõigeks,keelata tingi-

---

1.J.Glaser,Handbuch des Stafprozesses,Bd.I,Leipzig,1883, lk.687 jj.

musteta ja alati eksperdi ja tunnistaja funktsioonide ühendamist [1]. Sellisele seisukohale ajendas Foinitskit senati kohtupraktika, milline oli real juhtudel selles küsimuses ebakindel, kuigi kehtiva protsessiõiguse sätted keelasid eksperdi ja tunnistaja funktsioonide ühendamise [2].

Eespool käsitlesime selliste vaadete reaktsioonilisust ning näitasime, millistele tulemustele saab viia nende praktiline rakendamine.

Meie kriminaalprotsessiteoorias, protsessiõiguses ning samuti kohtupraktikas ei esine taolisi kallakuid. NSVL Ülemkohtu praktikast võib tuua arvukalt näiteid selle kohta, kus toonitatakse eksperdi ja tunnistaja instituutide kokkusobimatust.

---

1. Ф о й н и ц к и й, op. cit., lk. 280 jj.

2. Устав уголовного судопроизводства § 693.

§ 8. Eksperdi arvamuse erinevus kohtulikust vaatlusest

Kas eksperdi arvamus, olles küll kohtulik tõend, pole mitte juriidiliselt olemuselt üks liik kohtulikku vaatlust? Selliste vaadete kujunemine on tingitud ekspertiisi ajaloolisest tekkimisvormist. Ekspertiis tekkis inkvisitsioonilises protsessis kohtulikust vaatlusest, milline sisuliselt on asitõendite vaatlus. Kui oli vaja spetsiaalteadmisi, võtsid vaatlusest peale kohtunike osa veel asjatundjad. See vaatluse vorm kandis kvalifitseeritud vaatluse (сложный ссмотр , zusammengesetzter Augenschein) nimetust ja oli algseks ekspertiisi vormiks. Sellist vaatlust teostati peamiselt tapetute ja haavatute puhul surmapõhjuse ja vigastuste iseloomu tuvastamiseks. Tsaari-Vene kohta on vastavaid andmeid 17.sajandist [1]. Esimeseks ekspertiisi liigiks oli seega kohtumeditsiiniline ekspertiis.

Vaade ekspertiisile kui ühele vaatluse vormile oli seega õigustatud ekspertiisi tekke perioodil. Nendest kitsastest piiridest on aga ekspertiis juba ammu väljunud. Õigusega väidab Nikiforov, et ekspertiis on vaatlusest küll tekkinud, kuid temast juba ammu üle kasvanud [2]. Ekspertiisi kaasaegse vormi juures ei saa aga enam kuidagi põhjendada vaadet, milline peab esper-

---

1. Vt. Никифоров, op.cit., lk.11.
2. Ibid., lk.102.

tiisi oma juriidiliselt olemuselt üheks kohtuliku vaatluse liigiks.

Teisi vaateid nõukogude protsessualistide juures ei ole kunagi esinenud. Küll olid selliste seisukohtade pooldajaiks revolutsioonieelses Vene kriminaalprotsessi-alases literatuuris S p a s s o v i t š [1] ja põhiliselt ka B a r š e v [2]. Prantsuse protsessiteoorias esindas neid vaateid B o n n i e r [3], saksa protsessiteoorias F e u e r b a c h [4].

Kõnesoleva vaate pooldajad pidasid kohtu koosseisu poolt teostatud isiklikku vaatlust väärtuslikuks tõendiks. Ekspertiisi vaatlesid nad sellise kohtuliku vaatluse ühe liigina. Nimelt juhul,kui vaatluse teostamine eeldas mõnesuguseid eriteadmisi, milliseid kohtunikul polnud,pöördus ta eksperdi,kui vastava spetsiaalsusega asjatundja poole,kes talle andis vajalikku abi. Ekspert oli lihtsalt vahend kohtuniku käes,või kasutades Bonnier'i sõnu: "Ekspertiis on ainult klaas,milline suurendab esemeid" [5]. Ekspert on taoliste vaadete järgi kohtu abiline,isik,kes võimaldab kohtul laiendada ja süvendada vaatluse sfääri.

Sellesisulised vaated ei kajasta mingil määral eksperdi arvamuse tõelist olemust. Ekspertiisi teostamine ei ole kuidagi taandatav ainult vaatlusele. Ekspert teatavasti ei raja oma ar-

---

1. С п а с о в и ч, О теории судебно-уголовных доказательств в связи с судоустройством и судопроизводством,СПБ,1861, Iк.37.

2.Vt.Ė. Б а р ш е в, Основания уголовного судопроизводства с применением к российскому уголовному судопроизводству, Санктпетербург,1841,Iк.76 -77.

3.E.B o n n i e r, Traite theorique et pratique des preuves en droit civil et en droit criminel,Paris,1862,lk.128 jj.

4.A.v.F e u e r b a c h, Lehrbuch des gemeinen,in Deutschland geltenden peinlichen Rechts,1847,§ 754.

5.E.B o n n i e r, op.cit.,lk.129.

vamust mitte ainult asitõendile,milliste suhtes on vaatluse teostamine võimalik,vaid ka mitmesugustele teistele kohtulikele tõenditele, milliste uurimine pole vaatluse vormis kuidagi mõeldav, (näiteks tunnistajate ja süüdaluste ütluste uurimine kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi puhul). Teiseltpoolt on aga eksperdil vaja teostada oma arvamuse kujundamiseks üsna sageli väga keerukaid ja pikaajalisi laboratoorseid uurimusi ning kasutada ülikeerukaid aparatuure. Sellelaadiliste toimingute suhtes on väga raske kasutada vaatluse terminit. Nad lähevad vaatluse raamidest tunduvalt kaugemale.

Taandades ekspertiisi kohtulikule vaatlusele,meie ei võimaldaks kaasaegse nõukogude eesrindliku teaduse rakendamist kuritegevuse vastases võitluses. Vähendades ekspertiisi tähtsust, takistaksime teadlikult võitlust kuritegevuse kui ühe vana korra jäänuse vastu. Kuritegevuse likvideerimine on aga üks eeldusi nõukogude ühiskonna jõudmiseks kommunismi.

§ 9.Eksperdi arvamus iseseisva kohtuliku tõendina.

Eespool põhistasime seisukohta,mille järgi eksperdi arvamus on üks kohtulikke tõendeid.Näitasime,et eksperdi arvamusele on omased kõik kohtuliku tõendi tunnused,et ta sisaldab kõiki tõendi elemente ja suudab täita neid ülesandeid,millised kuuluvad kriminaalasjade uurimisel kohtulikele tõenditele. Näitasime edasi,et eksperdi arvamus,olles oma juriidiliselt olemuselt kohtulik tõend,pole vaadeldav ühegi kohtuliku tõendi alaliigina. Käsitlesime eksperdi arvamuse erinevust tunnistaja ütlusest ja kohtulikust vaatlusest kui temaga kõige tihedamalt külgnevatest tõendi liikidest. Tundub,et lähemat käsitlust ei vaja eksperdi arvamuse erinevus teistest VNFSV KrPK § 58 loetletud tõendamisvahenditest,nimelt asitõenditest,kirjalikest dokumentidest ja süüdaluse ütlustest,kuna viimatimainitud tõendiliikide erinevus eksperdi arvamusest on sedavõrra ilmne ja silmapaistev.

Muidugi esineb,nagu eespool nägime,eksperdi arvamusel mõningaid sarnasei jooni niihästi tunnistaja ütluse kui ka kohtuliku vaatlusega. Sellisest mõnede tunnuste kokkulangemisest ei saa teha järeldust,et eksperdi arvamus peaks olema ühe või teise nimetatud tõendi alaliigiks. Ei tule lugeda ühte kategooriasse kuuluvaks olemuselt põhjalikult erinevaid nähtusi,vaatamata nende mõningale analoogiale. Vastuses seltsimees J.Kraševinnikovale näitas J.V.Stalin,et Marril polnud õigust arvata keelt tootmisriistade kategooriasse. Kuigi keele ja tootmisriistade vahel on

teatav analoogia, valitseb nende vahel siiski põhjalik erinevus. J.V.Stalin näitab, et ühiskondlistel nähtustel on peale neile omaste ühiste tunnuste "oma s p e t s i i f i l i s e d i s e ä r a s u s e d, mis neid üksteisest eraldavad ja m i s o n t e a d u s e l e k õ i g e t ä h t s a m a d" [1]. (Minu sõrendus O.P.) Iseenesest mõistetavalt tuleb neid J.V. Stalini juhiseid arvestada ka juriidiliste küsimuste käsitlemisel. Meie ei tohi kõrvaliste tunnuste analoogia alusel kujundada liike ega mõisteid. Sellest lähtudes ei ole meie põhiesmärgiks mitte nende tunnuste avastamine, millised on eksperdi arvamusel ühised teiste tõenditega (mis ka muidugi on tähtsad), kuid eeskätt just n e n d e s p e t s i i f i l i s t e i s e ä r a s u s t e l e i d m i n e, m i s e k s p e r d i a r v a m u s t e r a l d a b t e i s t e s t k o h t u l i k e s t t õ e n d e i s t. Millised on eksperdi arvamusele omased spetsiifilised iseärasused?

Võiks arvata, et kõik need protsessualistid, kes eksperdi arvamust peavad omaette, iseseisvaks tõendiks, oma seisukohta ka põhjendavad ja fikseerivad eksperdi arvamusele kui kohtulikule tõendile omased spetsiifilised tunnused. Kahjuks pole see aga nii. Kuigi eranditult kõik nõukogude protsessualistid vaatlevad eksperdi arvamust omaette, iseseisva kohtuliku tõendina, on nad piirdunud ainult paljasõnaliselt vastavasisulise väitega, ilma lähema põhistuseta [2].

---

1. J.S t a l i n, Marksism ja keeleteaduse küsimused, Tallinn, 1953, lk.68.

2. Г р о м о в, Л а г о в и е р, op.cit., lk.107. - П о з н ы ш е в, op.cit., lk.110. - В ы ш и н с к и й, op.cit., lk.276. - С т р о г о в и ч, op.cit., lk.217. - Н и к и ф о р о в, op.cit lk.108. - Р а х у н о в, op.cit., lk.27. - М.К. А л е к с а н д р о в, И.В. Т а р з и е в, Экспертиза на следствии и в суде Москва, 1947, lk.4. - А.И. В и н б е р г, Основные принципы советской криминалистической экспертизы, Москва, 1949, lk.66. - В.З. Ч е р н я к, М.А. Д о б и н и П.И. К о к у р и ч е в, Основы судебно-ветеринарной экспертизы, Москва, Ленинград, 1951, lk.11.

Kõnesolevas küsimuses moodustab ainukese erandi prof.Tšeltsov,kes,vaadeldes eksperdi arvamust iseseisva kohtuliku tõendina, püüab määratleda talle omaseid spetsiifilisi iseärasusi. Kahjuks ei tee aga prof.Tšeltsov seda vajaliku selguse ja järjekindlusega.

"Uurijale või kohtule kogemusliku teesi,mille alla tuleb paigutada asjasse kuuluv konkreetne fakt,avaldamine ongi eksperdi arvamuse spetsiifiliseks jooneks"[1], ütleb prof.Tšeltsov. Teisal väljendab ta sama mõtte lühemalt,öeldes et ekspertiisi kui tõendi erisus "seisneb k o h t u l e tundmatu k o g e m u s l i k u t e e s i a v a l d a m i s e s" [2].

Kogemuslike teeside (опытное положение) all mõistab Tšeltsov kõigepealt mitmesuguseid elukogemusi,milliseid kohus kasutab näiteks tõendite hindamisel.Kuid kogemuslike teeside all mõistab Tšeltsov ka eriteadmisi mõnes teadusharus. Kogemuslikud teesid sellel kujul ongi tema arvates eksperdi arvamuse sisuks. Kuna ükski kohtunik ega uurija ei saa olla spetsialist kõikidel teadusaladel,tuleb neil asja uurimiseks ja otsustamiseks vajalike "kogemuslike teeside" saamiseks pöörduda vastaval teadusalal spetsialisti,eksperdi poole. Ekspert ongi selline isik,kes avaldab kohtule mõne teaduse valdkonda kuuluva "kogemusliku teesi".

"Eksperdi kogu tegevus",ütleb prof.Tšeltsov, "võib selle avaldamisega ammenduda",kuid samas ta lisab: "Ent tegelikkuses ekspert ei piirdu tavaliselt kogemusliku teesi edasiandmisega. Esitades teda süllogismi suurema eeldusena,ta paigutab tema alla asjas esinevad konkreetsed faktid ja annab oma arvamuse kujul

---

1. Ч е л ь ц о в, op. cit.,lk.175.

2. I d.,Уголовный процесс,Москва,1948,lk.311. - Sama mõte ka I d., Экспертиза i Настольная книга следователя,Москва, 1949,lk.421.

kohtule e r i otsustuse" [1].

Siin avaldubki TŠeltsovi vaadete ebamäärasus. Kas eksperdi arvamus seisneb kohtule teatava kogemusliku teesi avaldamises või ka sellest teatavate konkreetsete faktide suhtes järelduste tegemises? Kas eksperdi arvamus kujutab endast ainult suuremat eeldust süllogismis, mille alla väiksema eeldusena konkreetsete faktide paigutamine ja järelduste tegemine oleks juba kohtu ülesanne või kuulub ka järelduste tegemine eksperdi ülesannetesse? Tundub, et eksperdi arvamuse iseloomulikuks jooneks on TŠeltsovi arvates siiski kogemusliku teesi avaldamine, sest ta ütleb sõnaselgelt, et "eksperdi kogu tegevus võib selle avaldamisega ammenduda", ja tema hilisem lisandus, et ekspert "tegelikkuses sellega t a v a l i s e l t ei piirdu" ei saa mõjutada eksperdi arvamuse olemust. (Minu sõrendus O.P.) Pealegi peab TŠeltsov kogemusliku teesi avaldamist just selleks tunnuseks, mis eksperdi arvamust eraldab tunnistaja ütlusest. "Tunnistaja rikastab kohut üksiku fakti teadmisega, ekspert aga kogemusliku teesi teadmisega, millele lisaks võib ta avaldada kohtule, nagu juba varem öeldud, tema poolt tuvastatud faktid" [2]. On ilmne, et TŠeltsov peab eksperdi arvamuse spetsiifiliseks jooneks kohtule kogemusliku teesi avaldamist.

TŠeltsovi vaateid on nende ebaselguse tõttu väga raske analüüsida. Kui ekspertiisi spetsiifiliseks tunnuseks pidada kohtu või uurimisorganitele eksperdi spetsiaalteadmiste valdkonnast mingi kogemusliku teesi avaldamist, siis sel juhul eksperdi arvamus lakkab üldse olemast kohtulik tõend. Kogemuslik tees suurema eeldusena (sest nii seda mõistab TŠeltsov) kujutab endast

---

1. I d., Советский уголовный процесс, Москва, 1951, lk. 175.

2. Ibid.

ainult mingit abstraktset üldseisukohta mõne teduse valdkonnast. Sellisena pole ta seoses ühegi konkreetse kuritegolise käitumisega, ega sisalda endas ühtki konkreetset tõendavat fakti. Selline kogemuslik tees pole järelikult üldse tõend. Eksperti ei saa järelikult üldse vaadelda tõendi allikana, kuna ta ei esita ühtki tõendavat fakti. Ta on pigem kohtu või uurimisorganite abiline või konsultant, kes teatades neile teatavaid üldisi teaduslikke seisukohti, aitavad uurijal ning kohtul orienteeruda uuritavas asjas.

Kuid nagu eelpool öeldud, Tšeltsov esitab oma seisukohad ebamäärases vormis. Kuigi ta väidab, et kogemusliku teesi (süllogismi suurema eelduse) avaldamisega võib tühjenduda eksperdi kogu tegevus, lisab ta samas, et tegelikkuses ekspert tavaliselt ei piirdu kogemusliku teesi avaldamisega, vaid ta paigutab viimase kui suurema eelduse alla asjas esinevad konkreetsed faktid ja "annab oma arvamuses kohtule e r i otsustuse". Kui ekspert kujundab teaduslike teesides pinnal konkreetsete faktide kohta oma järeldused, siis on meil tegemist juba asjas uute tõendavate faktidega ja sellist eksperdi arvamust tuleb pidada omaette kohtulikuks tõendiks. Kuid tundub, et ekspert Tšeltsovi arvates ei pruugi alati oma järeldusi konkreetsete asjaolude kohta esitada, sest ta ütleb et ekspert t a v a l i s e l t ei piirdu ainult kogemusliku teesi avaldamisega. Järelikult ta võib piirduda. Olulisemaks ja seega spetsiifiliseks jooneks jääb eksperdi arvamuse juures ikkagi kogemusliku teesi avaldamine, mitte aga selle alusel tehtud järelduste avaldamine.

Tšeltsovi vaadete mõistmise teist varianti tuleb põhimõtteliselt pidada õigeks. Eksperdi arvamuse üheks spetsiifiliseks jooneks tuleb kahtlemata lugeda seda, et spetsialist teeb eriteadmiste alusel konkreetsete faktide suhtes järelduse, millise ta esitab

oma arvamusena kohtu- ja uurimisorganitele. Seda peab aga ekspert a l a t i tegema,mitte t a v a l i s e l t ,nagu seda väljendab Tšeltsov.

Kodanlikus kriminaalprotsessiteoorias esindasid analoogilisi vaateid revolutsioonieelne vene protsessualist Spassovitš ja saksa protsessualist Friedrich Stein [1]. "Ekspert kui niisugune",ütleb Stein, "annab kohtunikule üle alati kogemuslikke teese" [2]. Need kogemuslikud teesid (Erfahrungssatz) moodustavad süllogismi suurema eelduse. Väiksemaks eelduseks on kriminaalasja konkreetsed tehiclud. Järelduse tegemine on kohtu ülesandeks. "Ekspert võib oma ülesande sellega täidetuks lugeda kui ta on avaldanud suurema eelduse,mis on vormilt abstraktne,seondamata konkreetse juhuga" [3], ütleb Stein,kuid jätkab samas : "Enamasti aga astub ekspert veel ühe sammu edasi. Ta võtab kohtuniku käest üle tuletise teostamise ja tema arvamus esineb valmis lõppjärelduse kujul" [4]. Käsitledes eksperdi arvamuse erinevust tunnistaja ütlusest, asub Stein seisukohale , et ekspert avaldab kohtule suurema eelduse (kogemusliku teesi, Erfahrungssatz) , tunnistaja aga väiksema eelduse süllogismis [5]. Nagu eelpool nägime,oli analoogiline vaheteo kriteerium omane ka Tšeltsovile.

On muidugi omaette küsimus,kuivõrd saab ja tohib eksperdi

---

1. Steini vaated sisalduvad ta teoses Das private Wissen des Richters,Leipzig,1893, lk.52 jj.

2. Fr. S t e i n , Das private Wissen des Richters,Leipzig, 1893.lk.68.

3. I b i d.,,lk.55.

4. I b i d.,lk.56.

5. I b i d.,lk.59.

arvamuse kujundamist taandada formaalloogilistele protsessidele ja näha eksperdi arvamuse spetsiifilise joonena ainult formaalloogiliste süllogismide resultaati, nagu see esineb Tšeltsovi vaadete mõistmise teise variandi juures. Kohtuliku tõendamise protsessi vaatlemine formaalloogilise mõtlemise protsessina on üldiselt omane kodanlikele juristidele. Seda tõendab muuhulgas eriti anglo-ameerika tõenditeteooria formaal-loogiline iseloom.

Igasuguse teadusliku uurimise meetodiks saab olla ainuüksi marksistlik dialektiline meetod. On ilmne, et ekspert peab oma uurimustes samuti rakendama dialektilist meetodit. Formaalloogiline meetod "ei avasta ega seagi oma ülesandeks avastada tõelisi elulisi suhteid, toimunud kuritegu või tekkinud õigussuhte tõelisi põhjusi" [1]. Tegelik elu on sedavõrra keerukas ja mitmekesine, et ta ei võimalda enda gavumist formaalloogilistesse raamidesse.

Teiselpoolt oleks muidugi väär arvata, et tõendamisprotsessis formaalloogikat üldse ei saa ega tohi rakendada. "Kohtulikus uurimises", ütleb akadeemik Võšinski, "on endastmõistetavalt kehtivad ka formaalse loogika eeskirjad. Siin on meil samuti tegemist faktide vaatlemisega, induktsiooni -ja deduktsioonimeetodiga kui järeldamise, faktide ja uuritud faktidest tehtud järelduste hindamise vahenditega. Hoolimata sellest ei ammendu kohtuliku uurimine formaalse loogika eeskirjade rakendamisega, mis iseendast on mittekülluldased ja ainult nende rakendamine võib kohtu ja uurimise eksiteele viia" [2]. "Seepärast just ongi vajalik", jatkab akadeemik Võšinski, "deduktsiooni-ja induktsiooni-reegleid rakendada tõendamise teadusliku põhimeetodi kontrolli

---

1. В ы ш и н с к и й, op.cit., lk.221.
2. Ibid., lk.225.

all,milleks on dialektiline otsustamismeetod,mis kinnitab vastandite ühtsust,kohustades käsitama nähtusi mitte üksteisest isoleerituna,vaid kõigi nende külgede ja erisuste kogumina,kõigis "üleminekuis" ja vastuoludes" [1].

On ilmne,et kõik mis öeldud kohtuliku tõendamismenetluse kohta,kehtib täies ulatuses ka eksperdi arvamuse kujundamise kohta. Põhiliseks meetodiks on siin samuti dialektiline otsustusmeetod,mille alusel toimub tõendite teaduslik uurimine eksperdi poolt. On ju selge,et eksperdi töö viimane staadium,lõppjärelduse tegemine konkreetsete faktide suhtes eriteadmiste alusel,kujutab endast deduktiivset otsustust ja toimub süllogismi vormis,samuti teeb ekspert deduktiivseid vahejäreldusi ka uurimise kestel,kuid kordame,see pole eksperdi kogu töö põhimeetodiks. Formaal-loogilise järelduse tegemine on kindlasti eksperdi arvamuse üks iseloomulikumaid jooni.Ta ei suuda aga ü k s i avada eksperdi arvamuse kui iseseisva tõendiliigi olemust.

Järgnevalt püüame fikseerida eksperdi arvamuse kui iseseisva kohtuliku tõendi spetsiifilisi tunnuseid.

Esimene tunnus: e k s p e r d i a r v a m u s o n j ä r e l d u s. Ta on nimelt spetsialisti poolt eriteadmiste alusel konkreetsete faktide suhtes tehtud järeldus. Ükski tõendi allikas, peale eksperdi,pole õigustatud kohtu ja uurimisorganitele esitama oma järeldusi. Ekspert on selleks aga kohustatud.

Tunnistaja peab oma ütluses edasi andma fakte sellisena,nagu ta neid tajus oma meeleorganitega. Ta ei tohi faktide suhtes teha omapoolseid järeldusi,avaldada nende suhtes oma arvamust. Tunnistaja järeldustel tema poolt tajutud faktide suhtes,kui ta

1. Ibid.,lk.230.

neid teebki,puudub kohtuliku tõendi kvaliteet. Sama kehtib süüaluse ütluse suhtes. Kuna süüaluse seisund on siiski oluliselt erinev teiste tõendiallikate protsessuaalsest seisundist,peatume tema juures veidi lähemalt. Süüaluse positsioon on protsessis kahesugune. Ta on esiteks tõendi allikas,isik,kes esitab kohtule tema poolt isiklikult tajutud fakte. Teiseks on ta isik,kelle käitumist uurimis ja kohtuorganid uurivad ja arutavad,ta on isik, keda süüdistatakse. See viimane on süüaluse seisundi olulisem külg. Süüdistatavaks jääb ta igas protsessis,tõendi allikana ei pruugi ta aga alati esineda. Süüalusel on teatavasti õigus ütluste andmisest loobuda. Teda ei või selleks mingisuguste abinõudega sundida (VNFSV KrPK § 136). Juhul kui süüalune ütlusi ei anna,ei olegi ta tõendi allikas. Seoses sellega,et süüalune on isik,keda süüdistatakse,on talle antud kõik võimalused enda kaitsmiseks talle esitatud süüdistuse vastu. Selletõttu ongi temal lubatud esitada enda kaitseks mitmesuguseid kaalutlusi ja arvamusi ning teha omapoolseid järeldusi uurimis ja kohtuorganitele esitatud faktidest. Need järeldused ja arvamused,nimetatuna süüaluse seletuseks,pole aga käsitatavad kohtulike tõenditena. Tõenditeks on ainuüksi süüaluse ütlused, s.o.tema poolt isiklikult tajutud faktide teatamine uurimis ja kohtuorganitele[1]. Vaatlusprotokollides (millised on omaette tõendamisvahendeiks) ei tohi samuti sisalduda vaatleja järeldusi ega omapoolseid arvamusi. Vaatlusprotokollid võivad sisaldada ainult fakte sellisel kujul nagu neid tajus vaatlust teostav isik. Selle vastu eksperdi ülesandeks pole mitte ainult teatavate faktide taju-

---

1. Süüaluse ütluste ja seletuste vahel teeb meie protsessi teooria kindlat vahet. Vrd. М.А.Чельцов, op.cit., lk.161 - М.С. Строгович, op.cit., lk.203.
Vahet nende mõistete vahel ei tunne VNFSV KrPK (§ 58) ega ka kohtupraktika.

mine ja tajutu kirjeldamine,vaid enneköike just nende faktide suhtes järelduste tegemine,oma arvamuse avaldamine. See viimane ongi üks iseloomulikke eksperdi arvamuse tunnuseid.

Teine tunnus: e k s p e r d i a r v a m u s e p u h u l k u j u n e b t õ e n d a v f a k t c r i t e a d m i s t e a l u s e l t e o s t a t a v a u u r i m i s t e g e v u s e l ü b i . Selles tunnuses sisaldub õieti kaks omavahel lahutamatult seotud eksperdi arvamuse iseloomulikku tunnust. Esiteks - eksperdina esinemine eeldab vastava isiku juures nõutavate eriteadmiste olemasolu,ja teiseks - tõendav fakt kujuneb selliste eriteadmistega varustatud isiku poolt teostatud uurimistegevuse tulemusena. Nende tunnustega erineb eksperdi arvamus kõigist teistest kohtulikest tõendeist. Ühegi teise kohtuliku tõendi puhul ei pea isik, selleks et võida esineda tõendi allikana,omama mõnesuguseid eriteadmisi. Samuti ei ole ühegi teise tõendi puhul tõendi allikal vaja teostada tõendava fakti saamiseks mingisugust uurimistegevust.

Sellest ei järeldu muidugi see,et isikud,kes esinevad mõne teise kohtuliku tõendi allikana,ei võiks omada ühelgi alal mingisuguseid eriteadmisi. Nii võib tunnistaja,süüdalune,vaatluse teostaja või dokumendi autor olla ettevalmistuselt keemik,raamatupidamis-ala eriteadlane,relvameister või mõnel teisel alal spetsialist.

Need eriteadmised,kuigi võivad avaldada teatavat mõju tõendavale faktile,pole siiski viimase kujunemise eelduseks. Seevastu saab aga eksperdi arvamus kujuneda üksnes sel juhul,kui eksperdina väljakutsutud isik on varustatud vajalike eriteadmistega.

Kui tunnistaja ja süüdaluse puhul on tõendava fakti saabumiseks vajalik isiku poolt kuriteolise käitumise tajumine ja tajutu järgnev reprodutseerimine uurija ja kohtu ees,vaatluse teos-

taja poolt kuriteoga seoses olevate esemete vaatlemine ja vaatlustulemuste kirjalik vormistamine ning dokumendi autori poolt teatavate faktide kirjalik fikseerimine,on eksperdil alati vajalik teostada kuriteolise käitumisega seoses olevate faktide uurimist eriteadmiste alusel.

Kasutades uurimise juures marksistlikku dialektikat kui ainuõiget teaduslikku meetodit,suudab ekspert sügavamalt tunnetada nähtuste olemust.

Et ekspert suudab teatavate nähtuste juures avastada nende olemust sügavamalt kui teised tõendi allikad,ei tähenda see seda, et teised tõendid oleksid eksperdi arvamusega võrreldes vähevääruslikumad. Uurimis- ja kohtuorganitel pole sageli mingit vajadust tungida sügavamale nähtuste olemusse kui seda ette kirjutab konkreetne kuriteo koosseis. Nii on varguse koosseisu puhul küllalt sellest, kui tunnistaja oma ütluses teatab,et nägi kuidas kohtualune võttis kannatanu rahatasku. Kohut ei huvita rahatasku võtmisega kaasnevad mitmesugused füüsikalised,keemilised,termilised jt. nähtused. Kohut ei huvita rahatasku ja kuue hõõrdumiskoefitsient, füüsikalistes mõõtühikuis töö hulk,mis tuli vargal sooritada rahatasku baaramisel,liigutuste tagajärjel tekkinud õhuvoolud jne.Kuriteo koosseisu kohaselt pole neil asjaoludel mingit tähtsust ja kohus ei tunne seepärast ka nende väljaselgitamise vastu huvi.Puudub seega vajadus rahatasku võtmise fakti sügavamaks tunnetamiseks.Puudub vajadus ekspertiisi teostamiseks.

Marksistliku dialektika alusel ja nõutavate eriteadmiste pinnal tõendite u u r i m i n e on eksperdi arvamuse üks iseloomulikke tunnuseid. Seepärast ei ole õige vaadelda eksperdi arvamuse spetsiifilise tunnusena a i n u l t süllogismi vormis toimuvat formaalloogilist järeldamise protsessi.

Vt. . .

Kolmas tunnus: e k s p e r d i a r v a m u s, p õ h i n e d e s m õ n e l t e i s e l k o h t u l i k u l t õ e n d i l, s i s a l d a b a l a t i u u s i t õ e n d a v a i d f a k t e, v õ r r e l d e s s e l l e t õ e n d i g a m i l l e l e t a p õ h i n e b.

Eksperdi uurimisobjektiks on alati mõni teine samas asjas esinev tõend, peamiselt muidugi asitõend. Tuleb pidada ebaõigeks neid seisukohti, milliste kohaselt mõned eksperdi arvamused ei põhinevat ühelgi kohtulikul tõendil. Selliseid vaateid kritiseerisime üksikasjalikult eespool [1].

See, et eksperdi arvamus, olles ise kohtulik tõend, tugineb mõnele teisele kohtulikule tõendile, pole siiski eksperdi arvamuse spetsiifiliseks tunnuseks. On ju kohtulikeks tõenditeks ka vaatluste protokollid (VNFSV KrPK § 58), kuid samas on ka ilmne, et näiteks asitõendi vaatlusprotokoll põhineb asitõendil kui omaette kohtulikul tõendil. Asitõendi vaatlusprotokoll pole muidugi eksperdi arvamus. Spetsiifiliseks tunnuseks eksperdi arvamusele on see, et tema s i s a l d a b a l a t i u u s i t õ e n d a v a i d f a k t e, v õ r r e l d e s s e l l e t õ e n d i g a m i l l e l e t a p õ h i n e b. Just see asjaolu muudabki ta omaette, iseseisvaks kohtulikuks tõendiks. Uute faktide ilmsikstulek on tingitud muidugi sellest, et ekspert oma eriteadmiste pinnal teostatud uurimise alusel avastab esemete välise avaldumisvormi taga nende sügavama olemuse. Võrreldes asitõendi endaga ei sisalda asitõendi vaatlusprotokoll uusi tõendavaid fakte, kuna uurija kirjeldab viimases ainult neid asitõendi tunnuseid, milliseid ta oli võimeline tajuma oma meeleorganitega, s.o. kirjeldab asitõendi tunnus-

---

1. Vt. supra lk. 101 jj.

te vÕimalikke avaldumisvorme.

Siit ei tohi muidugi jÄreldada,et asitÕendi vaatlusprotokollil kui tÕendil polegi tÄhtsust,kuna ta ei sisalda ju vÕrreldes asitÕendi endaga midagi uut. Iseenesest mÕistetavalt ei tohi arvata ka seda,et ta polegi omaette tÕend asitÕendi kÕrval. Asitõendi vaatluse toimetamise momendil ei sisalda vaatlusprotokoll tÕepoolest midagi uut, vÕrreldes asitÕendi endaga. Kuid asitÕendi esialgsed tunnused,need mis tal olid vaatluse momendil, vÕivad hÄvida ja muutuda ekspertiisi teostamisel,hooletu transportimise tagajÄrjel,ebakohaste hoidmistingimuste tÕttu,kuid ka asitÕendi loomuliku muutumise tÕttu. Sellistel juhtudel omab asitÕendi vaatlusprotokolli asendamatut tÄhtsust,kuna sisaldab asitÕendi esialgseid tunnuseid. See uus,mis sisaldub sel juhul vaatlusprotokollis,vÕrreldes asitÕendi endaga on aga midagi muud kui see uus,mis sisaldub eksperdi arvamuses vÕrreldes selle asitÕendiga, millele arvamus on rajatud.

Koopis erinev on olukord neil juhtudel,kui nÄiteks tunnistaja kirjeldab oma Ütluses mÕnd eset,mis samas asjas esineb asitÕendina. Sel puhul ei saa Öelda,et tema Ütlus pÕhineks asitÕendil. Tol ajamomendil,mida kirjeldab tunnistaja,ei olnud vastav ese veel asitÕend. Selleks muutus ta uurimise kÄigus hiljem.

Pidades silmas eksperdi arvamuse kÕnesolevat spetsiifilist tunnust,ei saa nÕustuda prof.TÕeltsoviga, kes kohtufotograafilist uurimust ei pea ekspertiisiks. TÕeltsov teatavasti pidas ekspertiisi iseloomulikuks tunnuseks eksperdi poolt kohtule kogemuslikku teesi avaldamist. "Kui aga kohtu poolt vÄljakutsutud isik", kirjutab TÕeltsov, "mingisuguse tehnilise vahendiga toob esile seni teadaolemata fakti,ei saa teda lugeda eksperdiks. Nii ei saa eksperdiks pidada nÄiteks kohtufotograafi,kes valmistab dokumen-

dist kas suurendamise või mõnede erimeetodite abil foto,millel muutuvad nähtavaiks väljakraabitud või keemiliselt kõrvaldatud teksti jäljed,mis olid paljale silmale nähtamatud.Sedaliiki fotosid tuleb lugeda asitõenditeks. Tehniline operatsioon,milline töi esile paljale silmale nähtamatud momendid, on algse asitõendi k v a l i f i t s e e r i t u d v a a t l u s e teostamine" [1].

Täeltsov,rääkides kohtufotograafiast,ei arvesta seda, et viimane jaguneb kahte suurte ossa: operatiivseks kohtufotograafiaks ja uurimuslikuks kohtufotograafiaks ehk kohtufotogfaafiliseks ekspertiisiks [2]. Operatiivse kohtufotograafia ülesandeks on saada esemete kujutusi absoluutse täpsusega, just sellistena nagu see on nähtav tavalisel vaatlemisel. Seevastu on uurimusliku kohtufotograafia peamiseks ülesandeks pildistatavail esemeil selliste detailide ja pisikeste värvivarjundite nähtavaletoomine,milliseid meie tavalisel vaatlemisel ei näe.Kohtufotograafia jagunemist sellisteks sisult erinevaiks osadeks ei tohi jätta käesoleva küsimuse lahendamisel arvestamata.

Kohtufotograaf,kui ta täidab operatiivseid ülesandeid,pole tõepoolest ekspert. Isik,kes pildistab sündmuspaiga,reprodutseerib dokumendi või valmistab kurjategijast signaleetilise pildi,ei too esile pildistatava objekti juures ühtki uut tunnust. Operatiivne kohtufotograafia ei seagi enda ülesandeks näha rohkem kui tavalisel vaatlemisel. Ta on ja jääb puht-tehniliseks toiminguks, millel on muidugi suur tähtsus uurimise seisukohalt, kuid mida ei saa vaadelda ekspertiisina.

Seevastu on uurimusliku kohtufotograafia puhul olemas kõik eksperdi arvamusele omased spetsiifilised tunnused. Kuna tema otseseks ülesandeks on esemete juures paljale silmale nähtama-

---

1.Vt. Ч е л ь ц о в, op.cit.,lk.175,176.

2.Vt. С.М. П о т а п о в, Судебная фотография,Москва, Ленинград,1948,lк.7 .

tute tunnuste esiletoomine,annab ta kohtule alati mingi uue fakti ja avastab eseme väliste avaldusvormide taga nii või teisel kujul tema sügavama olemuse [1].

Kahtlematult annavad real juhtudel asitõendite uurimise fotograafilised meetodid niivõrd ilmekad ja silmnähtavad ning kõigile mõistetavad lahendused,et eksperdil kaob tõesti vajadus omapoolseiks täiendavaiks selgitusteks. Kui näiteks ultravioletkiirtes pildistamisel ilmub selgelt loetavana nähtavale väljakraabitud tekst,on ekspert - fotograafi edasine osa muidugi väike,kuna igaüks näeb ise selgelt,milline tekst on välja kraabitud. Kuna kohtufotograafiliste uurimuste puhul tagajärjed ilmuvad selgel ja kõikidele arusaadaval kujul,ongi tekkinud püüd eksperdi osa neil juhtudel vähendada ja teda taandada puht-tehniliste operatsioonide läbiviijaks,õleks aga muidugi väär,pidada teaduslikeks ainult neid uurimusi,millistes resultaadid on mõistetavad ainuüksi spetsialistidele ja millest teised keegi midagi aru ei saa. Otse vastupidi - tuleb püüda kõikidel teadusaladel selle poole, et uurimuste resultaadid ilmneksid võimalikult reljeefselt ning

---

1.Ka selles küsimuses sarnanevad Tšeltsovi vaated Steini omadega.(F r i e d r i c h S t e i n, Das private Wissen des Richters,Leipzig,1893,lk.69 j.) Tuleb aga kohe märkida,et Stein kujundas oma vaateid teistes tingimustes kui Tšeltsov.Tol ajal kui Stein oma seisukohad avaldas (1893.a.),ei olnud veel uurimuslikku kohtufotograafiat laiemas ulatuses olemas.Küll oli vene teadlane Burinski,keda tuleb lugeda uurimusliku kohtufotograafia loojaks, juba teinud rea sellealaseid avastusi,kuid viimased polnud tsaari-Vene tingimusis jõudnud veel nimetamisväärselt levida.E.F.Burinski teos "Судебная экспертиза документов" ilmus 1903.a.

Kui Stein ei pidanud kohtufotograafi eksperdiks,siis on see temaaegseis tingimusis õige,kuna kohtufotograaf,niipalju kui ta üldse osines,täitis operatiivseid ülesandeid. Veel rohkem on põhjust kohtufotograafi eksperdiks mitte pidada G l a s e r'il,kes avaldas oma taolised vaated 1883.a.(Handbuch des Strafprozesses, I Bd.Leipzig,1883,lk.672). Huvitav on aga märkida,et F o i n i t s k i, kelle teos Курс уголовного судопроизводства T.II ilmus 1915.a.,peab kohtufotograafi tegevust juba ekspertiisiks.

Eriti väärad on T š e l t s o v i vaated kaasaegse nõukogude eesrindliku fotograafiateaduse saavutuste taustal.

kõikidele arusaadaval kujul. Tuleb asuda seisukohal,et juhul kui kohtufotograaf avastab fotograafiliste meetoditega asitõendil uusi tunnuseid, on ta käsitatav eksperdina.

Kogu eelnevast käsitlusest ilmneb,et eksperdi arvamus saab nõukogude kriminaalprotsessis esineda ainult iseseisva,omaette kohtuliku tõendina. Ekspert saab kriminaalprotsessis esineda ainuüksi tõendi allikana. Tema osavõtt pole protsessist võimalik ühelgi teisel viisil.

Tuleb aga kohe märkida ,et nii kriminaalprotsessi-alastes seadustes,asjakohastes instruktsioonides kui ka uurimis-ja kohtupraktikas kohtame eksperti ka sellistes funktsioonides,mida vaevalt saab pidada ekspertiisiks.

Nii näeb VNFSV KrPK § 192 ette ekspertide osavõtu vaatluse ja läbivaatuse toimetamisest. Õige kaugele läks eksperdi funktsioonide määratlemises aga Määrustik kohtumeditsiinilise ekspertiisi teostamise kohta (16.II 1934.a.).Nimetatud Määrustiku § 1 on öeldud: "Iga kohtumeditsiiniline ekspert peab a) aktiivselt ja pidevalt osa võtma kõikidest eeluurimise ja kohtuliku protsessi staadiumidest". Üsna ulatuslikult rakendatakse uurimispraktikas ekspertide abi sündmuspaiga vaatluse teostamisel. Uurijad kutsuvad sõltumispaigale kaasa tulekaitse inspektori,tapmispaiga vaatlusele kohtuarsti,autoõnnetuse paiga vaatlusele autoinspektori jne. Ekspert - kriminalisti konsultatsioon võib olla väga kasulik selliste teopaikade vaatlusel,kus on vajalik eritoadmisi mitmesuguste jälgede otsimisel ja fikseerimisel,kuulide otsimisel ja esemetest väljavõtmisel,lasu suuna tuvastamisel jne. Ekspertidega konsulteerimine on samuti väga vajalik asitõendite pakkimisel ja rea muude toimingute sooritamisel.

Kõikidel käsitletud juhtudel esineb ekspert uurija konsul-

tandina,erilise abilisena. Kas tema tegevus on ekspertiis? Kas ta on ise seejuures käsitatav kohtuliku tõendi allikana? Mõlematele küsimustele tuleb vastata eitavalt. Eksperdi sellelaadiline tegevus jääb väljaspoole ekspertiisi raame. Taoline ekspert-konsultant pole üldse tõendi allikas.

Kas tuleb siis pidada eksperti tõendi allika kõrval veel uurija või kohtuniku konsultandiks? Kas eksperdil on siis kriminaalprotsessis täita kahesugused ülesanded? Meie arvates tuleb ka nendele küsimustele anda eitav vastus. Protsessualistide seisukohad on selles küsimuses siiski lahkuminevad.

On protsessualiste,kes ekspertiisi ei vaatle mitte ühekordse toiminguna,vaid mingi pikaajalise protsessina,kus ekspert seisab erilise abilisena või konsultandina kogu uurimise kestel uurija kõrval [1]. Täielikult selles vaimus on koostatud,nagu nägime, 1934.a.määrustik kohtumeditsiinilise ekspertiisi teostamise kohta. Kõik taolised seisukohad on kaheldamatult väärad,kuna siin ekspert muutub paralleelseks uurijale. Eksperdi poolt uurija funktsioonide ülevõtmise lubamatust puudutasime üksikasjalikult eespool [2].

Üldiselt siiski need protsessualistid,kes peavad eksperti uurija konsultandiks või abiliseks,mõistavad eksperdi abi või konsultatsiooni ühekordse tegevusena,mitte pikaajalise,kogu uurimisele laieneva abistamisena. Nii ei leia näiteks Nikiforov selles midagi lubamatut, kui ekspert arvamuse andmise kõrval esineb ka uurija konsultandina: võtab osa sündmuspaiga vaatlusest,annab nõu uurijale ekspertiisi teostamiseks vajalike materjalide kogu-

---

1. Selliste vaadete esindajate kohta vaata lähemalt Рахунов, op.cit.,lk.109.

2. Vt.supra lk. 47 jj.

misel jne. Ta peab küll eksperdi arvamust omaette tõendamisvahendiks ja eksperti tõendi allikaks,kuid "ei tohi asetada", ütleb ta, "võrdusmärki eksperdi juriidilise olemuse küsimuse ja küsimuse vahele eksperdi osa kohta kriminaalprotsessis" [1]. Sellepärast arvabki Nikiforov,et ekspert,kuigi juriidiliselt olemuselt iseseisev tõendi allikas,täidab protsessis sageli ka konsultandi osa. Nende ülesannete teostamisel ei esinevat ta ühegi teise protsessiosalisena. Teda saavat iseloomustada ainult uurija konsultandina.

Rahhunovi arvates ei ole aga ekspert ei uurija abiline ega ka konsultant. Eksperdi ülesandeks on arvamuse andmine neil juhtudel,kui asja tehioiud tingivad eriteadmisi omava isiku väljakutsumise vajaduse. Muidugi ei arva Rahhunov seda,et ekspert ei võiks osutada uurijale abi sündmuspaiga vaatluse juures. Kuna seadus aga ise sellist osavõttu sõnaselgelt võimaldab,kannab Rahhunovi arvates eksperdi selline tegevus igati protsessuaalset iseloomu,ega ole teda vaja mõista uurija konsultandina või abilisena. Kuna ekspert rakendab enda kui spetsialisti teadmisi selleks,et vaatlust muuta edukamaks,siis osutavat selline tegevus spetsiifiliseks ekspertlikuks tegevuseks. Kuid Rahhunov toonitab,et eksperdi sellelaadiline osavõtt vaatluse teostamisest ei kujutavat endast veel ekspertiisi [2].

Selles küsimuses on oma seisukoha avaldanud ka prof.Vinberg. Tema peab kõikide protsessualistide veaks asjatundja ja eksperdi mõistete segiajamist. Uurimiskäigus on uurijal sageli vajadus ühe või teise uurimistoimingu (peamiselt sündmuspaiga vaatluse) sooritamisel pöörduda nõuküsimisega eriteadmisi omavate isikute poole. "Need konsultandid",ütleb Vinberg, "keda kutsutakse uurija

---

1. Никифоров, op.cit.,lk.104.
2. Рахунов, op.cit.,lk.117 - 119,133 jj.

poolt,pole üldse eksperdid ja neid on juriidiliselt ebaõige nimetada ekspertideks" [1]. Nendel konsultatsioonidel pole vähimatki tõenduslikku jõudu. Neid kasutab uurija selleks,et paremini orienteeruda mitmesuguste tõendite kogumisel ja fikseerimisel,uurimise suunamisel jne. Selliseid konsultante soovitab Vinberg nimetada a m e t l i k e k s a s j a t u n d j a i k s ,ja nende funktsioone hoida lahus e k s p e r t i d e (asjatundjad protsessuaalses mõttes) funktsioonidest.

Prof. Vinbergi seisukohta tuleb põhimõtteliselt pidada õigeks. Pole otstarbekohane täiesti erinevate funktsioonide täitjaid nimetada sama nimetusega. See tekitab ainult segadust ja annab põhjust pikalt ja laialt arutada eksperdi juriidilise olemuse ja tema protsessuaalse seisundi küsimust. Protsessualistid nõuavad asjatult vaeva sellega,kuidas asjatundja konsulteerivat tegevust ühendada eksperdi kui tõendi allika tegevusega ekspertiisi teostamisel. Tegelikult on meil tegemist erineva protsessuaalse mõistega,eksperdi ja konsultant-asjatundjaga,milliste kokkusobitamine pole üldse õige ega ka võimalik.

Erinevat terminoloogiat eksperdi kui tõendi allika ja eksperdi kui konsultandi suhtes kasutab ka NSV Liidu Ülemkohus. Kriminaalasjade Kohtukolleegiumi 20.jaan. 1951.a. määruses Martõnovi asjas loetletakse eeluurimise puudusi ning märgitakse muuhulgas ka seda,et "polnud teostatud auto vaatlust s p e t s i a l i s t i d e osavõtul" [2]. (Minu sõrendus.O.P.)

Jääb soovida,et tulevases NSV Liidu Kriminaalprotsessi koodeksis leiaks see protsessiosaline üksikasjaliku ja kõigekülgse väljaarendamise.Alged selleks praeguse VNFSV KrPK § 192 kujul on olemas.

---

1. В и н б е р г , op.cit. lk.73.
2. 6.II. 1951,5,lk.10.

§ 10. Eksperdi arvamuse asend kohtulike tõendite klassifikatsioonis.

Nõukogude protsessiteooriale omane tõendite klassifikatsioon tunneb üldiselt kolme põhiliigitust:

1.otsesed ja kaudsed tõendid

2.algsed ja tuletatud tõendid

3.õigustavad ja süüdistavad tõendid.

1.O t s e s t e j a k a u d s e t e kohtulike tõendite vahel tehakse vahet tõendamisvahendi sisuks olevate faktide ja kuriteo faktilist koosseisu moodustavate faktide vahelise seose vormi alusel. Otsese tõendiga on meil tegemist siis,kui tõendamisvahendi sisuks olev fakt (mida otsese tõendi puhul nimetame tõendavaks faktiks) on kuriteolise käitumisega vahetus seoses, s.o. tõendav fakt annab otse ja vahetult vastuse kuriteolisele käitumisele. Kaudse tõendi puhul aga tõendamisvahendi sisuks olev fakt (mida kaudse tõendi puhul nimetame tõenduslikuks faktiks) ei ole kuriteolise käitumisega vahetus seoses, vaid on seda mõne teise fakti vahendusel. Temast saab teha ainult järeldusi kuriteo faktilist koosseisu moodustavate faktide suhtes, ei saa aga otsest vastust kuriteolise käitumise kohta.

Eksperdi arvamus võib olla niihästi otseseks kui ka kaudseks tõendiks,olenevalt sellest, kas see fakt,mida tema abil tõendatakse,kuulub nende konkreetsete faktide hulka,mida seadusandja on abstraktsel kujul seaduses kuriteo tunnustena ette

näinud.

Näiteks on graafilise ekspertiisi puhul eksperdi arvamus, milles öeldakse, et võltsitud allkiri on kirjutatud süüdaluse käega, kahelda matult otsene tõend, kuna ta tõendab otseselt kuriteo sooritamist antud isiku poolt. Otseseks tõendiks on ka eksperdi arvamus, milles tuvastatakse dokumendi juures toimunud väljakraapimine. Kuulub ju võltsimise fakt kuriteo koosseisu.

Seevastu on aga daktüloskoopia-alase eksperdi arvamus, milles tehakse kindlaks, et tapetu kõrvalt leitud noal on süüdaluse sõrmejäljed, asjas kaudseks tõendiks. Selline arvamus ei tuvasta otseselt ühtki konkreetse kuriteo koosseisu kuuluvat fakti. Küll on ta süüdaluse poolt too sooritamise kaudseks tõendiks. Sõrmejälgede leidmise fakt on otsene tõend ainult selle kohta, et süüdalune on seda nuga katsunud. Noa katsumise fakt pole aga kuriteo koosseisu seisukohalt sugugi oluline.

Kõik kohtumeditsiini-alased eksperdi arvamused, millistes ekspert tuvastab surma saabumise vahetu meditsiinilise põhjuse, on asjas kaudseiks tõendeiks. Igal surmal on oma vahetu meditsiiniline põhjus, mis teda esile kutsus, kuid selline surma põhjus ei ole fakt, mis kuulub kuriteo koosseisu hulka. Kui ekspert oma arvamuses väidab, et surm saabus organismi hapnikupuuduse tagajärjel, siis on see surma saabumise meditsiiniliseks põhjuseks. Meditsiinilised põhjused võivad omakorda olla veel astendatud, osa neist surmale kui tagajärjele kaugemaid, osa lähemaid. Kuriteo koosseisu seisukohalt ei oma tähtsust ükski surma saabumise meditsiinilistest põhjustest, vaid kausaalseos surma kui tagajärje ja süüdaluse käitumise vahel. On muidugi selge, et surma saabumise vahetu meditsiiniline põhjus on üks tõendusliikc fakte, millest kohus saab teha järeldusi selle kohta, kas surma kui taga-

järje saabumine on seoses süüdlaluse käitumisega. Ta on selle kausaalseose tuvastamisel niivõrd asendamatuks tõenduslikuks faktiks,et kehtiv VNFSV KrPK näeb ette surma põhjuse kindlakstegemise obligatoorsena just eksperdi arvamuse teel. (VNFSV KrPK § 63 märkus 1.)

Juhul,kui kohtumeditsiini-alane ekspert ei piirdu ainult surma saabumise meditsiinilise põhjuse tuvastamisega,vaid selgitab mõnel määral ka seose kuritegeliku käitumisega,on eksperdi arvamus otseseks kohtulikuks tõendiks. Nii kirjeldatakse NSV Liidu Ülemkohtu Pleenumi 3.märtsi 1950.a.määruses Nadralievi asjas ühte kohtumeditsiini-alase eksperdi arvamust,mille kohaselt "Sarbaevi surm saabus verevalangu tagajärjel neljandasse ajuvatsakesse ja ajuainesse ja et verevalangu põhjusena võib oletada lööki tömbi esemega pähe" [1]. Siin tuvastab ekspert kõigepealt surma saabumise vahetu meditsiinilise põhjuse (verevalang ajju). Sellega aga ekspert ei piirdu,vaid teeb järeldusi ka surma saabumise ja kuriteolise käitumise vahelise põhjuslikkuse seose kohta. Öeldes,et verevalangu põhjuseks oli tömbi esemega tekitatud löök pähe,tuvastab ekspert juba sellise fakti,mis kuulub kuriteo koosseisu. Nimetatud osas on kõnesolev eksperdi arvamus otsene kohtulik tõend.

Paljud protsessualistid väidavad,et eksperdi arvamus on üldreeglina alati kaudne tõend [2]. Selline seisukoht on peaasjalikult tingitud otseste ja kaudsete tõendite ebaõigest eraldamiskriteeriumist. Nende seisukohalt on otsestpks tõenditeks faktid, mis otseselt ja vahetult tõendavad konkreetse teo sooritamist süüdlaluse poolt,tema süüdioiekut antud teos. Otsesteks tõenditeks on seega peamiselt just need faktid,mis vahetult tuvastavad kuriteolise käitumise subjekti ja subjektiivset külge,kuna faktid,

---

1.O.II.,1950,5,lk.10.

2.Näiteks Рахунов op.cit.,lk.25.

mis on seoses kuriteo objekti ja objektiivse küljega, kuuluksid kaudsete tõendite hulka. On selge et sellise kriteeriumi rakendamisel saadakse väga vähe otseseid tõendeid [1].

Rahhunov toob kaudse tõendina esineva eksperdi arvamuse näitena raamatupidamise-alase eksperdi arvamuse, milles ekspert tuvastab asutises puudujäägi olemasolu. "Ekspertide poolt kindlaks tehtud rahasumma puudujääk", ütleb Rahhunov, "võib olla tulikuks mis kinnitab puudujäägi eest vastutust kandva isiku osalisust riigivara raiskamises, ent otseselt ta veel ei tõenda tema süüdi antud raiskamises" [2].

Meie arvates tuleb eksperdi arvamust sellisel kujul lugeda otseseks tõendiks, kuna tema otseselt tuvastab kuriteo objekti kahjustamise fakti, s.o. kuriteo koosseisu kuuluva ühe fakti.

Kuriteo koosseisu sisu ja ulatus oleneb otseselt seadusandjast, kes näeb ette igale kuriteole teda iseloomustavad tunnused. Need kuriteo tunnused moodustavad kuriteo koosseisu. Seadusandja poolt fikseeritud kuriteo tunnused, s.o. seaduses kirjeldatud kuriteo koosseis, on oma olemuselt abstraktne. Tegelikkuses toimepandud kuritegu on aga konkreetse isiku konkreetne käitumine ja talle on omased väga mitmesugused konkreetsed tunnused.

Uurija ja kohtu ülesandeks pole konkreetsele, tegelikkuses asetleidnud kuriteole omaste kõikide tunnuste kindlakstegemine. Nende ülesandeks on tuvastada tegelikkuses asetleidnud kuriteo juures ainult neid konkreetseid tunnuseid, milliseid abstraktsel

---

1. Õigesti eristavad otseseid ja kaudseid tõendeid näiteks P o z n õ š e v, (op.cit., lk.31) G r o m o v ja L a g o v i e r (op.cit., lk.37 jj.) ja Г р о м о в, Следственная практика в примерах, Москва, 1948, lк.16) A b r a m o v (Гражданский процесс, Москва, 1948, lк.186)

2. Vt. Р а х у н о в, op. cit., lk.28.

kujul on oluliseks pidanud seadusandja. Nii on näiteks aeg ja koht iga teo tunnusteks, kuna ükski tegu ei saa ju toimuda väljaspool aega ega ruumi. Kuriteo aega ja kohta pole aga seadusandja ette näinud sugugi mitte iga kuriteo tunnusena. Sellisel juhul ei kuulu aeg ja koht kuriteo koosseisu ning seetõttu ka mitte tõendamisesemesse. Nii pole kuriteo kvalifitseerimise seisukohalt üldse oluline, kas tapmine pandi toime kolmapäeval või neljapäeval, enne või pärast lõunat. Tõend, milline tuvastab kuriteo täpse ajamomendi (näiteks ütleb kohtu-med.ekspert, et surm saabus 48 tundi tagasi), ei saa seetõttu selle konkreetse kuriteo puhul olla otseseks tõendiks. Küll võib taoline tõend olla sama kuriteo puhul kaudseks tõendiks, juhul kui kuriteo sooritamise aja kaudu saab tuvastada mõnda sellist fakti, mis kuulub kuriteo koosseisu.

Kui aga seadusandja on kuriteo sooritamisel aja ette näinud kuriteo tunnusena, kuulub viimane kuriteo koosseisu ja järelikult ka tõendamisesemesse. Sellisel juhul on tõend, millega tuvastatakse kuriteo sooritamise aeg, juba otsene tõend. Kuriteo sooritamise aeg kuulub rea sõjaväeliste kuritegude koosseisu, samuti näiteks hädakaitse piiride ületamise teel toimepandud tapmise koosseisu, juhul kui on tegemist hädakaitse ajaliste piiride ületamisega.

Kui rakendada otseste ja kaudsete tõendite vaheteo juures meie poolt õigekspeetud kriteeriumi, siis suureneb tunduvalt otseste tõendite arv üldse ja nende hulgas loomulikult ka otseste tõenditena esinevate eksperdi arvamuste arv. Meie arvates on liiga julge väita, et eksperdi arvamus esineb peamiselt kaudse tõendina. Võib olla on isegi vastupidine väide õigem.

Otseste ja kaudsete tõendite vaheteol on kuriteo tõendamise

seisukohalt suur praktiline tähtsus. Kuriteo koosseisu kuuluvaid fakte on võimelised vahetult tõendama ainult otsesed tõendid, mitte kunagi aga kaudsed tõendid. Kaudne tõend on fakt,mis iseenesest ei oma üldse tõenduslikku tähendust konkreetse kuriteo suhtes. Tõendi kvaliteedi omandab selline fakt alles ühenduses mõningate teiste faktidega. Kui uurija või kohtunik seda asjaolu ei arvesta,võib ta kergesti teha väga ohtlikke vigu oma töös. Eriti ohtlik on see,kui kohtunik seda ei arvesta,et kaudne tõend ei suuda tõendada vahetult ühtki selle kuriteo koosseisu kuuluvat fakti. Nii näiteks see fakt,et tapmiseks kasutatud noal leiduvad teatava isiku sõrmejäljed,ei tõenda vahetult ühtki kuriteole omast tunnust. Ta tõendab ainult seda,et vastav isik on oma sõrmedega puudutanud seda nuga. Tapmiseks kasutatud noa puudutamise fakt ei ole aga tapmise koosseisu kuuluvaks faktiks. Noa puudutamise fakt ei tõenda sugugi tapmise toimepanekut vastava isiku poolt. Ta võib tõenduslikku tähtsuse omada ainult seoses mõnesuguste teiste faktidega,milliste abil on võimalik tuvastada seda,et noa puudutamine toimus seoses kuriteo toimepanekuga selle isiku poolt. Sel juhul on sõrmejälgede esinemise fakt üks kaudseid tõendeid vastava isiku poolt tapmise toimepanekuks kohta. Kui aga kohtunik arvab,et sõrmejälgede esinemise fakt suudab isiku süüdi ise vahetult tõendada,teeb ta raske vea. Ühtki kuriteo koosseisu kuuluvat fakti ei suudeta vahetult tõendada ühegi kaudse tõendiga. Seega on otseste ja kaudsete tõendite vahetegu eriti tähtis just selle otsustamiseks,kunas lugeda tõendatuks üht või teist kuriteo koosseisu kuuluvat fakti.

2. Kas eksperdi arvamus on a l g n e või t u l e t a t u d kohtulik tõend?

Tõendid jagatakse algseteks ja tuletatuiks tõendi allika alu-

sel. Algsed on sellised kohtulikud tõendid, mis saabuvad uurijale või kohtule vahetult algallikast, n.ö. "esimesest käest". Tuletatud kohtulikud tõendid saabuvad kohtule mitte otse algallikast, vaid mõne vaheallika kaudu, n.ö. "teisest käest".

Enamus autoreid, kes selles küsimuses on oma seisukoha avaldanud, arvavad, et eksperdi arvamus on alati tuletatud tõend. Eriti üksikasjalikult põhjendab seda seisukohta Livšits [1]. Sellest, et eksperdi arvamus peab eranditult alati põhinema mõnel teisel kohtulikul tõendil, teeb ta järelduse, et eksperdi arvamus saab olla ainult tuletatud tõendiks. Selline järeldus on aga kahelda-matult viiv.

Vastupidisel seisukohal on selles küsimuses Rahhunov, kes peab eksperdi arvamust üldreeglina algseks tõendiks. Kritiseerides Livšitsi vaateid, kujundab ta välja enda seisukoha, milline tuleb tunnistada põhijoontes õigeks [2]. Algseks tõendiks peab eksperdi arvamust ka Koldin [3].

Rääkides tuletatud tõendist kui n.ö. "teisest käest" saadud faktidest, tuleb juba mõisteliselt eeldada teist tõendit, kust me samad faktid saaksime "esimesest käest". Õigusega väidab Rahhunov, et "iga tuletatud tõend eeldab tagant järele, et on või oli olnud algne tõend kohut huvitava küsimuse kohta" [4]. Sellist aga eksperdi arvamuse puhul ei ole ega saagi olla. Eksperdi arvamusele ei saa algseks tõendiks olla see tõend, millele ta põhineb,

---

1. Vt. Л и в ш и ц, op.cit., lk.122 jj. - Samal seisukohal on ka M a r i u p o l s k i ja F o r t i n s k i. Vt.nende artiklid "Пределы использования бухгалтерской экспертизой показаний свидетелей и обвиняемых" i Социалистическая законность 1949, Ik.I8.

2. Р а х у н о в, op.cit., lk.30 jj.

3. В.Я.К о л д и н, Основные вопросы теории и практики идентификации в советской криминалистике, автореферат, Москва, 1951, Ik.I5.

4. Р а х у н о в, op.cit., lk.31

sest eksperdi arvamus ei korda neid fakte, mis leidus selles tõendis, millele ta põhineb, vaid sisaldab endas täiesti uue, seni uurijale ja kohtule tundmatu asjaolu. Vahetegu algsete ja tuletatud tõendite vahel toimub ju tõendi allika alusel. Nende uute faktide jaoks on ekspert vaieldamatult algne allikas. Kohus, kasutades tuletatud tõendit, peab alati püüdma algset tõendit kätte saada. Kui eksperdi arvamus oleks tuletatud tõend, milline peaks siis tema suhtes olema see algne tõend, mille poole kohus peaks püüdma ja kust saaks samu fakte teada mis eksperdi arvamusest? Seda tõendit ei ole ja eksperdi arvamus on seepärast algne tõend.

Rahhunoviga ei saa nõustuda selles osas, kus ta väidab, et mõningatel juhtudel võib eksperdi arvamus olla siiski ka tuletatud tõendiks. "Neil juhtudel", ütleb Rahhunov, "kui ekspert ise ei teosta uurimist, vaid piirdub teiste isikute poolt varem toimetatud uurimisandmetega, tema arvamus omandab tuletatud tõendi iseloomu" [1]. Selliste tuletatud tõenditena esinevad Rahhunovi arvates korduvad meditsiinilised ekspertiisid, millised põhinevad varem teostatud uurimistel, enamasti lahanguprotokollidel.

Tundub, et Rahhunov pole oma seisukohtades järjekindel. Tuletatud tõend eeldab ju, nagu seda Rahhunov ise väga õigesti väljendas, seda et on olemas, või olid olemas ka algsed andmed kohut huvitava fakti kohta. Tuleb jälle küsida: kus nad on sellise eksperdi arvamuse puhul? Nad ei saa, nagu eespool nägime, sisalduda neis tõendeis, millele eksperdi arvamus põhineb. Sellised uued, seni uurijale või kohtunikule tundmatud faktid saavad sisalduda ainult mingis teises eksperdi arvamuses, mis pidi eelnema sellele tuletatud tõendina esinevale eksperdi arvamusele. Rahhunov ka seda ise tõenäoliselt mõtleb, sest ta viitab kordu-

---

1. Рахунов, op.cit., lk.29.

vatele meditsiinilistele ekspertiisidele,millised olevat sel juhul, kui nad piirduvad varem teiste isikute poolt teostatud uurimustega,tuletatud tõendid. Kas aga eksperdi arvamus saab üldse põhineda teisel samade asjade kohta avaldatud eksperdi arvamusel? Meie arvates mitte. Korduvaid ekspertiise saab ikka teostada niivõrd ja niikaua kui on olemas vastav kohtulik tõend (peamiselt asitõend), millele eksperdi arvamus põhineb. Kui pole enam laipa,mürgitatud siseelundeid,tulistamiseks kasutatud relva, võltsitud dokumenti jne.,pole võimalik ka uue ekspertiisi teostamine. Kui uuele eksperdile kütte anda asitõendi enda asemel ainult esimese eksperdi arvamus,kujutab see ju sisult esimese eksperdi arvamuse kui tõendi hindamist,kuid seda mitte uurija või kohtuniku, vaid eksperdi poolt. On ilmne,millistele tulemustele see viib, kui tõendite hindamine anda eksperdi kätte. Selline ekspert muutub sisult kohtunikuks ja tema arvamus pole enam üldse tõend,ei algne ega tuletatud.

Et eksperdi arvamus ei saa toetuda samas küsimuses avaldatud teisele eksperdi arvamusele,võib pidada ka NSV Liidu Ülemkohtu seisukohaks. NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegiumi poolt 25.mail 1949.a.Kaufmani asjas avaldatud erimääruses VNPSV KrPK § 300 rakendamise küsimuse kohta [1],näitab Kollegium, et juhul kui asjas esinevad üksteisele vastukäivad eksperdi arvamused, ei pruugi kohus obligatoorselt määrata uut ekspertiisi, vaid võib oma otsuse aluseks võtta ühe neist vastukäivatest eksperdi arvamustest,teised aga motiveeritult kõrvale jätta. "Kui aga kohus", öeldakse erimääruses, "ei loe veenvaks ühtki vasturääkivaist, üksteist välistavaist arvamusist, on tal õigus määrata uut ekspertii-

---

1.Vt.O.M.1950,4,lk.24.

si,milline kohtule küsimuse kohta sisulise arvamuse andmise k õ r v a l võib esitada talle s e l g i t u s e e e l n e v a t e e k s p e r t i i s i d e k o h t a" [1]. (Minu sõrendus O.P.) Ekspert järelikult võib esitada teiste ekspertiisside alusel mitte arvamuse, vaid ainult erilise s e l g i t u s e (раз'яснение) ja ta teeb seda väljaspool tema poolt esitatud sisulist arvamust, viimase s õ r v a l.

Kõige eelkäsitletu alusel tuleb asuda seisukohale, et eksperdi arvamus on alati algne tõend.

3. Tõendite kolmanda põhiliigitusena tunneb nõukogude protsessiteooria tõendite jagunemist s ü ü d i s t a v a i k s ja õ i g u s t a v a i k s kohtulikeks tõendeiks. See vahetegu põhineb tõendamisvahendi sisuks olevate faktide ja tõendamisesseme vahelise seose sisulistel tunnustel. (Otseseid ja kaudseid tõendeid eraldasime sama seose vormiliste tunnuste alusel). Süüdistavad tõendid on sellised faktid, mis kinnitavad kuriteolise käitumise sooritamist süüdaluse poolt või raskendavad tema vastutust. Õigustavad tõendid on faktid, mis kinnitavad kuriteo mittesooritamist süüdaluse poolt või kergendavad tema vastutust.

Kõnesoleva tõendite liigituse suhtes on nõukogude protsessualistide hulgas avaldatud diametraalselt vastupidiseid seisukohti. Osa protsessualiste, vaadeldes seda liigitust küll mõnevõrra tingimuslikuna, peavad teda siiski võimalikuks ja vajalikuks. Sellist seisukohta pooldab eriti Strogovitš [2], kuid sama vaadet jagavad ka Tšeltsov [3], Rahhunov [4], Poznõšev jt. [5].

---

1. Ibid.
2. С т р о г о в и ч, op.cit., lk.163.
3. Ч е л ь ц о в, op.cit., lk.156.
4. Р а х у н о в, op.cit., lk.31.
5. П о з н ы ш е в, op.cit., lk.30.

Sellise tõendite jaotusega ei nõustu aga akadeemik Võšinski, nimetades seda liigitust ekslikuks,puhtskolastiliseks ning kunstlikuks [1].

Milliseid vastuväiteid on avaldatud sellele liigitusele? "Süüdistavaist ja õigustavaist tõendeist",kõneleb akadeemik Võšinski, "võiks kõnelda alles pärast seda,kui need tõendid on oma omadustelt kohtuliku uurimise tules proovitud,pärast seda,kui nende süüdistav või õigustav tähendus protsessi lõpulejõudmisel selgunud. Kuid tõendite liigitusel on mõte mitte pärast seda, kui tõendid on praktiliselt rakendatud,vaid enne sellist rakendamist,selleks et mõistes nende erisusi,neid paremini rakendada praktikas. Vastasel korral kaotavad seesugused teoreetilised analüüsid igasuguse praktilise tähtsuse"[2].

Ei saa muidugi eitada selle liigituse tingimuslikku olemust, mida ükski selle liigituse pooldajaist ka pole teinud. On selge, et asja uurimise käigus võib algselt süüdistavana esinev tõend muutuda hiljem õigustavaks ja vastupidi. Samuti on sama tõend ühe isiku suhtes süüdistav,kuid teiste suhtes samal ajal õigustav. Pealegi kohtame asjas fakte,milliste suhtes on võimatu kindlaks määrata,kumba kategooriasse nad kuuluvad,kas nad on õigustava või süüdistava iseloomuga. Selline faktide iseloomu muutumine uurimise käigus on üsna loomulik. Kuid see pole iseloomulik mitte ainult sellele liigitusele. Uurimise käigus võib ka mõni algselt otsene tõend muutuda kaudseks tõendiks ja vastupidi,olenevalt süüdistuse sisu muutumisest protsessi käigus. Kas tuleb eitada ka vahetegu otseste ja kaudsete kohtulike tõendite vahel ?

---

1. Вышинский, op.cit. lk.253.
2. Ibid. lk.255.

Et tõendite süüdistav või õigustav iseloom lõplikul kujul alles protsessi lõppstaadiumis välja kujuneb, ei vähenda sugugi selle liigituse tähtsust. Ka mittelõplikul ja esialgsel kujul soodustab tõendite mõistmine süüdistava või õigustavana uurijal versioonide paremat ja põhjalikumat kontrollimist ning materiaalse tõe selgitamist. Kõnesoleva tõendite liigituse tähtsust näitab ilmekalt ka meie kriminaalprotsessi-alane seadusandlus. VNFSV KrPK § 111 sätib: "Eeluurimist toimetades peab uurija välja selgitama ja uurima süüdalust süüdistavaid kui ka teda kaitsvaid asjaolusid, samuti kõiki asjaolusid, mis kas raskendavad või kergendavad tema vastutuse iseloomu ja määra". Uurija on kohustatud asja uurima täielikult, igakülgselt ja objektiivselt. Vahetegu süüdistavate ja õigustavate tõendite vahel aitab uurijal õigesti orienteeruda tõendite sisus ja tähenduses. See vahetegu võimaldab seega asja igakülgse ja objektiivse uurimise praktilist teostamist.

Praktiliselt eriti suure tähtsuse omandab käesolev vahetegu aga kohtuotsuse kujundamise ajal, kus kohtunik peab andma oma sisemise veendumuse alusel tõenditele nende lõpphinnangu ning asuma VNFSV KrPK §320 fikseeritud küsimuste lahendamisele. Eriti tähtis on see vahetegu siis seepärast, et nüüd on selgunud kõigi tõendite süüdistav või õigustav iseloom juba lõplikul kujul.

NSV Liidu Ülemkohtu Pleenum juhib oma 28. juuli 1950. a. juhistavas määruses "Kohtuotsusest" kõikide kohtute tähelepanu sellele, et kohtuotsuses "tulevad näidata konkreetselt t õ e n d i d, m i l l i s t e l e p õ h i n e b k o h t u a l u s e s ü ü d i v õ i õ i g e k s m õ i s t m i n e, koos motiividega, miks kohus neid tõendeid arvestas. Lükates kõrvale ühtesid või teisi asjas leiduvaid tõendeid kohtualuse süüdi või õigeksmõistmisel, peab kohus otsuses näitama, miks ta just nimelt need

tõendid kõrvale lükkas.

Süüdimõistva otsuse tegemisel peab olema temas näidatud, miks on kohtu poolt kõrvale heidetud kohtualuse poolt enda kaitseks antud seletused ja samuti teised t e d a õ i g u s t a v a d t õ e n d i d" [1]. Kui kohus peab motiveerima, miks ta pole arvestanud süüdalust õigustavaid tõendeid, siis peab ta ju ennekõike olema teadlik, millised asjas leiduvatest tõendeist on õigustavad, millised süüdistavad, teiste sõnadega öeldult - ta peab tõendid jagama õigustavaiks ja süüdistavaiks. Ei vaja vist pikemat seletust, et kõnesoleval vaheteol on siiski ulatuslik praktiline tähtsus. Sama kinnitab ka NSV Liidu Ülemkohtu Pleenumi ja Kolleegiumide arvukad konkreetseis asjus tehtud määrused ja kõikide alamalseisvate kohtute praktika. Kuidas võiksime asuda seisukohale, et tõendite jaotamine süüdistavaiks ja õigustavaiks on otstarbetu ja skolastline kui praktilises uurimis- ja kohtutöös nii tihedalt selle liigitusega kokku puutume. Kui tal on ulatuslik praktiline tähtsus, on õigustatud ja vajalik selle vaheteo tunnistamine ka protsessiteoorias.

Vaheteo eitajate peamiseks argumendiks on see, et on võimatu ette kindlaks määrata tõendite õigustavat või süüdistavat loomust, kuna see sõltub asja teistest tehicludest. Kas on see aga midagi lubamatut, et ühegi tõendi olemust pole võimalik mõista isoleeritult, seostamata teda teiste tõenditega ja asja tehioludega. Materialistlik dialektika teist võimalust ei tunnegi.

Kohtulike tõendite jagamist süüdistavaiks ja õigustavaiks tõendeiks tuleb seega tunnistada igati õigeks ja otstarbekaks.

Mis puutub eksperdi arvamusse, siis võib ta esineda niihästi süüdistava kui ka õigustava tõendina.

---

1. C. II. 1950, 9, lk. 4.

III peatükk

E k s p e r t i i s i o b j e k t .

§ 11. Ekspertiisi objekti mõiste.

Ekspertiisi objektiks on need asjaolud, need faktid, milliste tuvastamine on eksperdile ülesandeks tehtud uurija või kohtuniku poolt esitatud küsimustega. Ebatäpseks tuleb pidada S.N.Abramovi formuleeringut, kes ütleb, et "ekspertiisi objektiks on e k s p e r d i l e e s i t a t u d k ü s i m u s e d, millistele ta peab andma vastuse, arvamuse." [1] (Minu sõrendus. O.P.) Ka V.J.Livšits ja M.A.Curvitš peavad ekspertiisi objektiks eksperdile esitatavaid küsimusi endid [2]. Ekspertiisi objektiks pole siiski mitte eksperdile esitatud küsimused ise, vaid ikkagi neis sisalduvad asjaolud. Kuigi tõenäoselt nii Abramov kui ka Livšits ja Curvitš seda mõtlevad, on formuleeringud, mille nad annavad, siiski mõnevõrra eksitusseviivad.

Ebatäpne on ka Nikiforovi poolt antud ekspertiisi objekti formuleering. "Ekspertiisi objektiks", ütleb Nikiforov, "on k ü s i m u s t e s e l g i t a m i n e, millised tekivad uurimise või kohtu ees mingisuguses konkreetses asjaolus, nähtuses või faktis ning milliste olemuse selgitamine ja mõistmine

---

1. Гражданский процесс, Москва, 1945, lk. 229.

2. Vt. В.Я.Л и в ш и ц, Новая книга о судебной экспертизы i Советское государство и право 1947, 6, lk. 72. - Проф. М. А. Г у р в и ч, Лекции по советскому гражданскому процессу, Москва, 1950, lk. 136.

nõuab eriteadmisi teaduses kunstis või käsitöös" [1]. (Minu sõrendus.O.P.) Eriteadmisi nõudvate küsimuste selgitamine on aga eksperdi poolt teostatav uurimistegevus ise. Samas annab Nikiforov ekspertiisi mõiste. Viimase all mõistab ta kompetentsete isikute poolt teostatavat faktide,nähtuste ja asjade uurimisprotsessi [2]. Seega on eksperdi poolt teostatav uurimistegevus nii ekspertiisi kui ka ekspertiisi objekti sisuks. Teiste sõnadega - eksperdi uurimistegevuse objektiks on eksperdi uurimistegevus ise. Seisukohad,mis viivad niisugustele järeldustele on kahtlematult väärad.

Loomulikult ei saa ekspertiisi objektiks olla teadusharu,millele pinnal ekspert vastab talle esitatud küsimustele. Selline seisukoht on väljendatud M.K.Aleksandrovi ja N.V.Terzievi poolt. "Ainult üks teadusala ja nimelt juriidiliste teaduste ala", ütlevad nad,"ei või mingil tingimusel olla ekspertiisi objektiks" [3]. Siin on tegemist ülimiselt ebatäpse väljendusega.

Arvestades eelnevaltöeldut,ei saa ekspertiisi objektiks pidada ei eksperdile esitatud küsimuste selgitamist ega ka neid küsimusi endid,ega ka teadusala,millise pinnal tuleb eksperdil küsimustele vastata,vaid neid asjaolusid ja fakte, milliste tuvastamine on eksperdile ülesandeks tehtud uurija ja kohtu poolt esitatud küsimustega. Need asjaolud ja faktid,milliste suhtes on vajalik eksperdi arvamus,kuuluvad t õ e n d a m i s e s e m e s s e, on osa tõendamisesemest. Eksperdi poolt antud vastus,tema arvamus,on aga kohtulik tõend,olles võimeline siduma kohtuniku teadvust süüdaluse kuriteolise käitumisega .

1.Vt. Никифоров, op.cit. lk.108. Vrd. Лившиц, op.cit lk.71.

2.Vt. Никифоров, op.cit.,lk.131.

3.Vt. Александров, Терзнев op.cit.,lk.8.

Ekspertiisi objektiga ei tule muidugi ära segada **e k s p e r d i u u r i m i s o b j e k t i**. Graafilise ekspertiisi objektiks on asjaolu,kas teatav tekst on kirjutatud süüaluse poolt. Graafilise ekspertiisi puhul uurimisobjektiks on aga vastav dokument. Kohtumeditsiinilise ekspertiisi objektiks on surma põhjus,uurimisobjektiks on aga laip. Kohtuballistikalise ekspertiisi objektiks on teopaigalt leitud kuuli tulistamine süüaluse juurest leitud relvast,uurimisobjektiks relv. Trasseoloogilise ekspertiisi objektiks on asjaolu,kas teatav jälg on tekitatud süüalusele kuuluva jalatsi poolt,uurimisobjektiks on jalanõu ja jälg. Kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi objektiks on süüaluse psüühiline seisund,uurimisobjektiks aga süüaluse psüühika.Dokument,laip,relv,jalanõu,jalanõu jälg ja inimpsüühika on tõendid. Eksperdi arvamus kui kohtulik tõend põhineb ise alati mingisugusel teisel kohtulikul tõendil,tavaliselt asitõendil. See tõend, millel eksperdi arvamus põhineb,ongi eksperdi uurimisobjektiks. Selle tõendi uurimise tulemusena annab ekspert oma arvamuse. Seega on ekspertiisi objektiks tõendamisese,eksperdi uurimisobjektiks aga mõni kohtulik tõend.

Küsimused,millistele eksperdid peavad andma oma vastuse,võivad puudutada väga mitmesuguseid tõendamisesemesse kuuluvaid asjaolusid,väga erinevaid osi tõendamisesemes. Nii võivad ekspertiisi objektiks olla asjaolud,millistest uurija või kohtunik saab teha järeldusi **k u r i t e o l i s e k ä i t u m i s e s u h t e s**. Kahjuvakvaliteedilise produktsiooni väljalaske asjade uurimisel ei pääse uurija produktsiooni kvaliteedi tuvastamisel mööda kaubatundmisekspertiisi määramisest. NSV Liidu Ülemkohtu praktikas ei esinegi juhte,kus nimetatud küsimuses oleks jäetud ekspertiis teostamata.Semjonovi asjas teostati ekspertiis,et selgi-

tada asjaolu kas süüaluse poolt valmistatud nuga on tavaline majapidamisnuga või kuulub keelatud külmarelva hulka [1]. Sellisest eks perdi arvamusest saab teha uurija ja kohtunik järeldusi süüaluse käitumise kuritegelikkuse kohta. Muhhejeva asjas, keda süüdistati raiskamises, tehti laboratoorse uurimisega kindlaks, et tema käest äravõetud viinale oli lisatud vett [2]. NSV Liidu Ülemkohtu Raudteede Kolleegium oma 26. juuli 1950. a. määruses Šakenovi asjas märgib, et olmuks tingimata vajalik raamatupidamise ekspertiisi abil selgitada, kas süüalune baasist väljavõetud kaupade eest ka kassasse raha tasus [3].

Kohtulik-raamatupidamis ekspertiisiga võidakse tuvastada, milliste meetoditega süüalune on varjanud enda poolt tekitatud puudujääki [4]. Dokumentide graafilise ekspertiisiga saadakse kindlaks teha kas teatav inkrimineeritav tekst, allkiri jne. on kirjutatud süüaluse või mõne teise isiku poolt. Arvukais määrustes on NSV Liidu Ülemkohus juhtinud tähelepanu graafilise ekspertiisi puudumisele ja seega kuriteo objektiivsesse külge kuuluvate tähtsate asjaolude selgitamata jätmisele [5]. Kohtumeditsiinilise ekspertiisiga saadakse kindlaks teha, millise vahendiga on tekitatud kehavigastus või surm, kas terarelvaga, tömbi esemega, pehme või kõva esemega.

Ekspertiisi objektiks võivad olla ka asjaolud, mis iseloomustavad kuriteolise käitumisega esilekutsutud t a g a j ä r g i. Kehavigastuse iseloomu kindlakstegemiseks on vastavalt VNFSV KrPK § 63 märkus 1-le, kohtumeditsiinilise ekspertiisi teostamine obli-

---

1. C.Ü. 1951, 1, lk. 26.
2. C.Ü. 1949, 8, lk. 21.
3. C.Ü. 1950, 11, lk. 29.
4. C.Ü. 1951, 6, lk. 4.
5. C.Ü. 1947, VIII, lk. 27. - C.Ü. 1949, 5, lk. 25. - C.Ü. 1949, 8, 44 C.Ü. 1949, 9, lk. 23. - C.Ü. 1949, 9, lk. 43. - C.Ü. 1950, 2, lk. 24 - C.Ü. 1950, 7, lk. 10. - C.Ü. 1950, 7, lk. 14. - C.Ü. 1950, 7, lk. 19. - C.Ü. 1950, 11, lk. 18.

gatoorne.NSV Liidu Ülemkohtu praktika on seda nõuet ka järjekindlalt arvestanud [1]. Kohtuliku raamatupidamisekspertiisi rakendatakse puudujäägi fakti ja täpse suuruse kindlakstegemiseks. NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegium oma 21.juuni 1950.a.määruses Mjasnikovi jt.asjas märgib,et "uurimisorganid oleksid pidanud teostama raamatupidamisekspertiisi riigile ja kolhoosile tekitatud faktilise kahjusumma kindlakstegemiseks" [2].

Ekspertiisi objektiks võib olla ka k a u s a a l s e o s süüaluse käitumise ja kuriteolise tagajärje vahel. Seejuures võib väita,et kausaalseose tuvastamine saab väga arvukail juhtudel praktiliselt toimuda ainuüksi ekspertiisi abil. Ühel juhul on eksperdi arvamus juba seadusandja poolt kausaalseose tuvastamiseks ettenähtud obligatoorse vahendina. Vastavalt VNFSV KrPK § 63 märkus 1-le on surma põhjuse kindlakstegemiseks eksperdi väljakutsumine kohuslik. Surma saabumist põhjustanud asjaolu tuvastamine ei saa toimuda ilma eksperdi arvamuseta. Sellel seisukohal on järjekindlalt ka NSV Liidu Ülemkohtu praktika. Kui surma põhjuse selgitamiseks pole teostatud ekspertiisi,või on viimane toimunud mittekõllaldaselt ja laip on juba maha maetud,tuleb ta ekshumeerida. Teised tõendid,peale eksperdi arvamuse,pole surma põhjuse tuvastamiseks lubatud.Meie uurimispraktika pakub sellele kinnitust [3]. Ka kehavigastuste korral saab kausaalseost süüaluse käitumise ja kehavigastuse kui tagajärje vahel tegelikult kõige edukamalt kindlaks teha ekspertiisi abil. Raamatupidamisekspertiis võimaldab kindlaks teha kausaalseose olemasolu või puudumise süüaluse käitumise ja asutuses avastatud puudujäägi vahel. NSV Liidu Ülemkohus juhib neil juhtudel eks-

1. Vt.näiteks C.II.1946,III lk.7; - C.II.1951,3,lk.17.
2. C.II.1950,9,lk.19.
3. C.II.1946,III lk.17.

pertiisi vajadusele otseselt tähelepanu [1]. Samuti toimub tulikahju põhjuste selgitamine praktikas sageli just tuletõrje-tehnilise ekspertiisi abil [2].

Ekspertiisi objektiks võib olla ka k u r i t e o s o o r i t a m i s e a e g. Vägistamise puhul on võimalik määrata defloratsiooni toimumise aega, kui sellest pole möödas üle 10 päeva (mõnikord ka kauem) [3]. Selle kohta esineb näiteid ka NSV Liidu Ülemkohtu praktikas.[4] NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegium oma 14.märtsi 1951.a.määruses A.asjas märgib eeluurimise olulise lünga seda, et polnud ekspertiisiga tuvastatud defloratsiooni tekkimise aega [5]. Kohtulik-raamatupidamisekspertiisi kasutatakse puudujäägi tekkimise aja kindlakstegemiseks. Viimase mittetuvastamine kujutab endast uurimislünka [6].

Ekspertiisi objektiks võivad olla ka asjaolud, mis on seoses kuriteo s u b j e k t i g a. Kuriteo subjektiks võib olla iga süüdiv füüsiline isik, kes on saavutanud vajaliku vanuse. Ekspertiisi objektiks võib olla kõigepealt süüdlase vanus, kui viimast ei ole võimalik kindlaks teha dokumentide põhjal [7]. Mõnikord osutub vajalikuks kindlaks teha ka kannatanu vanust (seksuaalkuritegudes) [8]. Üsna sageli on aga ekspertiisi objektiks asjaolud, millistest uurija või kohus võivad teha järeldusi isiku süüdivuse suhtes. Vastavalt VNFSV KrPK §63 märkus 1-le on eks-

---

1. Vt.näiteks C.N.1949,3,lk.32. - C.N.1949,5,lk.29. - C.N.1949,9,lk.30. - C.N.1951,5,lk.4. - C.N.1951,5,lk.14.
2. Vt.näiteks C.N. 1949,11,lk.46. - C.N. 1950,1,lk.23 C.N.1950,5,lk.23.
3. М.И.А в д е е в, Судебная медицина, Москва, 1951, lk.368.
4. C.N1949,11,lk.41.
5. C.N.1951,6,lk.18.
6. C.N.1949,9,lk.30.
7. C.N.1949,3,lk.34.
8. C.N.1949,11,lk.41.

perdi väljakutsumine kohuslik "süüaluse või tunnistaja vaimse seisundi kindlaksmääramiseks,kui kohtul või uurijal tekib selle kohta kahtlus". Isiku vaimse seisundi kindlaksmääramisel on kohtupsühhiaatriline ekspertiis obligatoorne. Seda pole lubatud teostada ainuüksi teiste kohtulike tõenditega,ilma kohtupsühhiaatrilise ekspertiisita. Reas määrustes on NSV Liidu Ülemkõhus juhtinud alamalseisvate kohtute tähelepanu selle ekspertiisiliigi tecstamise vajadusele.[1)]

Ekspertiisi objektiks võivad olla ka asjaolud,mis on seoses kuriteo subjektiivse küljega,s.o.asjaolud,millest saab teha järeldusi t a h t l u s e, e t t e v a a t a m a t u s e, t e o m o t i i v i, s i h i jne.kohta. Toome selle kohta järgmise näite [2)]. Terava vahendiga on sõrme otsast tükk ära raiutud.Sõrme raiumine toimub enda käega nii õnnetu juhuse kui ka tahtliku endavigastuse puhul. Med.eksperdi poolt tuvastatud mitmekordne löök iseloomustab aga tahtlikku tegu. Sõrme ääraraiumine mitme löögiga on seega asjaolu,mis (muidugi seoses teiste asjaoludega) laseb uurijal ja kohtunikul teha järeldusi selle kohta,kas käitumine on toime pandud tahtlikult või ettevaatamatult.

On mõeldavad ekspertiisi objektina ka sellised asjaolud,milliste najal uurija või kohtunik saab kindlaks teha h ä d a k a i t s e j a h ä d a s e i s u n d i esinemist.

Lõpuks nimetame ekspertiisi objektidena mitmesuguseid k u r i t e o s o o r i t a m i s t s o o d u s t a v a i d

---

1.Vt.näiteks C.Ü.1946,X,lk.10. - C.Ü.1949,6,lk.45.- C.Ü.1949,8,lk.44. - C.Ü.1949,9,lk.43. - C.Ü.1950,5,lk.24.

2.Toodud prof.A.M. H a m b u r g i poolt teoses Судебно-медицинская экспертиза саморанении,краткое пособие для врачей Киев,1946,lк.71.

a s j a o l u s i d.

Uurija ülesandeks on iga kuriteo uurimisel välja selgitada ja uurida asjaolusid millised soodustavad,teevad võimalikuks või hõlbustavad kuritegude toimepanemise. Sellega välditakse analoogiliste kuritegude kordumisi ja aidatakse kaasa kuritegevuse täieliku likvideerimisele meie maal. Kuritegude toimepanemist soodustavate asjaolude väljaselgitamine on ilma ekspertiisita aga sageli väga raske. Ekspertiisi abil selgitatakse selliste kuritegude toimepanemist soodustavad asjaolud,nagu seda on sotsialistliku vara raiskamine,halvakvaliteedilise,mittestandardse ja mittekomplektse toodangu väljalaskmine,töökaitset käsitlevate seaduste rikkumine jne. Sotsialistliku vara raiskamist võib hõlbustada asutise raamatupidamise korrast kõrvalekaldumine,asjaajamise mitterevideerimine kõrgemalseisvate asutiste poolt,ebaotstarbekad kohakaaslused (raamatupidaja ja laekur) ja rida muid asjaolusid. Kõiki neid asjaolusid saab selgitada sageli ainult raamatupidamisekspertiisi abil.

Kuritegude toimepanemist soodustavate ja hõlbustavate asjaolude väljaselgitamist tuleb pidada väga oluliseks. Kohtu ja uurimisorganid kui osa sotsialistliku baasi poliitilis-õiguslikust pealisehitusest,peavad kogu oma tegevuse suunama sellele,et kaitsta ja kindlustada nõukogude ühiskondlikku korda,sotsialistlikke ühiskondlikke suhteid ning aidata kõigiti kaasa sotsialismi põhilise majandusseaduse toimesfääri avardumisele. Selle ülesande täitmiseks on muidugi vähe sellest,kui uurimis ja kohtuorganid suudavad kiiresti avastada toimepandud kuriteo,leida kurjategija ja määrata talle õiglase karistuse. Uurimis ja kohtuorganite tegevus peab olema suunatud kuritegude ärahoidmisele,nad peavad teostama kuritegude profülaktikat. Ainult kuritegude ärahoidmise

teel saavad uurimis- ja kohtuorganid tõeliselt kaitsta ja kindlustada nõukogude ühiskondlikku korda,kuna ainult sel teel suudavad nad ära hoida sotsialistlikele ühiskondlikele suhetele kahjulike tagajärgede tekkimise. Kui kuritegu on juba toimunud, ei suudeta tihti faktiliselt heastada kahjulikke tagajärgi,kuigi kurjategijale määratakse karm karistus. Riigi vara jääb raisatuks,riiklikud saladused jäävad ülesantuks,inimene jääb tapetuks,tema tervis kahjustatuks,kuigi kurjategija kannab talle määratud karistuse.

Käsitletud asjaoludel tuleb sotsialistlike ühiskondlike suhete kaitsmisel eriti rõhutada kuritegude profülaktika tähtsust. Selletõttu tuleb ka kuritegude toimepanemist soodustavate,hõlbustavate ja võimaldavate asjaolude väljaselgitamist pidada üheks kohtuliku ekspertiisi ülesandeks. [1)]

On ilmne,et eespoolтoodud ekspertiisi objektide loetelu sisaldab ainult olulisemaid ekspertiisi objekte ega ole kaugeltki täielik. Ammendavat loetelu polegi üldse võimalik anda,kuna iga konkreetse kuriteo puhul on tõendamisese eri ulatuse ja eri sisuga

Ekspertiisi objektiks saavad olla ainult f a k t i l i s e d asjaolud. Ekspertiisi objektiks ei saa olla juriidilise sisuga asjaolud,kuna viimased ei kuulu tõendamisesemesse. Eksperdile ei saa esitada arvamuse avaldamiseks juriidilisi küsimusi. Õiguse rakendamine on ainuüksi uurimis- ja kohtuorganite ülesanne. Eksperdid saavad ja võivad arvamust anda ainult mõne kuriteolise

---

1. Vrd. А.Г.Б у л о х о в, Пособие по судебно-бухгалтерской экспертизы,Москва,1941,lk.27. - С.М.П о т а п о в, Роль экспертизы в уголовном процессе i Методика и техника следственной работы,Киев,1934,lk.324. - П.И.Т а р а с о в, - Р о д и о н о в, Пределы и содержания предварительного следствия i Советская криминалистика на службе следствия,Выпуск первый, Москва,1951,lk.25.

käitumisega seosesoleva fakti kohta. Juriidilisi järeldusi nendest faktidest teevad aga uurimis- ning kohtuorganid. Kui eksperdid hakkavad lahendama juriidilisi küsimusi,likvideerub eksperdi arvamus kui kohtulik tõend,ekspert muutub sisuliselt kohtunikuks ja tema arvamus otsuseks teatavas üksikküsimuses.

Juriidilise sisuga asjaolude hulgas ei saa ekspertiisi objektiks ennekõike olla käitumise ü h i s k o n n a c h t l i k k u s. Nii ei või ekspert oma arvamust avaldada VNFSV KrPK § 8 märkuses ettenähtud asjaolude kohta. Ta ei või tunnistada tegu vähest tähtsust omavaks ega öelda,et konkreetsel teol puuduvad kahjulikud tagajärjed.Eksperdi ülesandeks pole ka arvamuse andmine selle kohta, kas tegu,mis toimepanemise hetkel oli kuritegu,on uurimise või kohtus asja arutamise ajaks kaotanud ühiskonnaohtliku iseloomu sotsiaalpoliitilise olukorra muutumise tõttu (VNFSV KrPK § 8).Asutise kassas puudujääägi fakt ja viimase suurus on faktilised asjaolud,mis kuuluvad tõendamisesemesse ja seega saavad olla ekspertiisi objektiks.Kas aga väga väikest,mõnerublalist puudujääki ja seda põhjustanud kassapidaja käitumist lugeda ühiskonnaohtlikuks ja seega kuritegu,pole mitte enam eksperdi,vaid uurija ning kohtu ülesanne.

Ekspertiisi objektiks ei saa olla ka käitumise õ i g u s v a s t a s u s. Ekspert ei tohi anda arvamust käitumise juriidilise kvalifikatsiooni kohta.Ekspert ei otsusta ka analoogia küsimusi, s.o.millist KrK paragrahvi rakendada siis,kui mõni ühiskondlik tegu pole kriminaalkoodeksis otseselt kuriteona ette nähtud (VNFSV KrPK § 16).Ekspertiisi objektiks ei saa olla ka tahtlus ja ettevaatamatus.

Juriidilise sisuga asjaolud ei kuulu üldse tõendamisesemesse. Juhul kui nendega hakkab tegelema ekspert,võtab ta üle uurija ja kohtu funktsioonid. Juriidilise sisuga asjaolude ekspertiisi objekti koosseisu mittekuulumine leiab järjekindlat rõhutamist

NSV Liidu Ülemkohtu praktikas. Enne kui asume sellekohase (ekspertiisi objekti laiendamise kohta kõiva) kohtupraktika analüüsimisele,peatume veel eksperdi u u r i m i s o b j e k t i avardamise juures. Viimane ei pruugi küll alati viia e k s p e r t i i s i o b j e k t i laiendamisele,sagedasti aga seda siiski teeb. Kindlasti viib ta e k s p e r d i f u n k t s i o o n i d e laiendamisele uurija ja kohtu funktsioonide arvel.

Eksperdi arvamus on teatavasti selline tõend,mis alati põhineb mõnel teisel kohtulikul tõendil. Viimaste uurimise alusel peab ekspert kujundama oma arvamuse talle esitatud küsimustele.

Eksperdi uurimisobjekti ulatuse,s.o.eksperdi poolt uuritavate tõendite ringi määrab uurija.Ekspert ei tohi omal algatusel laiendada uurimisobjekti.Ta ei tohi hakata uurima selliseid tõendeid,milliseid pole talle ei uurija ega kohtuniku poolt uurimiseks esitatud.Kuid ei uurija ega kohtunik ei saa määrata eksperdi uurimisobjekti meelevaldselt. Uurimisobjekti ulatus, s.o. eksperdi poolt uuritavate tõendite ring,oleneb enneköike eksperdi spetsiaalsusest ja temale esitatud küsimuste iseloomust.

Eksperdile tohib esitada ja ta saab oma arvamuse aluseks võtta selliseid tõendeid,millistest ta oma s p e t s i a a l s u s e k o h a s e u u r i m i s e teel saab vastuseid talle esitatud küsimustele. Siit järeldub eksperdi uurimisobjekti suhtes kaks tingimust.Eksperdi uurimisobjekti ei kuulu,s.t.eksperdi arvamuse aluseks ei saa olla, e s i t e k s sellised tõendid,millistest ekspert saab vastuse talle esitatud küsimusele ilma vastavat tõendit uurimata,ega t e i s e k s, sellised tõendid, milliste uurimiseks puudub eksperdil erialane ettevalmistus.

Öeldu ei tähenda kaugeltki seda,et taolisi tõendeid ei võiks

ekspert oma arvamuse kujundamise juures üldse arvestada. Eksperdil lasub koguni arvamuse andmiseks vajalikus ulatuses toimiku materjalidega tutvumise kohustus. Selliste tõenditega t u t v u m i n e, millistest ekspert saab valmis kujul vastuse talle esitatud küsimustele, on eksperdile väga vajalik. Selliste tõenditega tutvumine võimaldab eksperdil oma uurimusi õigesti suunata, valida õigeid uurimismeetodeid, vahendeid jne. Taolistele tõenditele ei tohi ekspert aga oma arvamust r a j a d a. Kui näiteks med-eksperdilt küsitakse arvamust selle kohta, millise mürkainega on kannatanu mürgitatud, siis peab ta teostama vajalikke uurimisi laiba juures, mitte aga põhistama oma arvamust süüdaluse ütlusele, kes ülekuulamisel kõik üksikasjalikult ära seletas, muuhulgas nimetas ka mürgi nime. Süüdaluse ütlusega tutvumine (mitte talle oma arvamuse rajamine) on aga eksperdil kaheldamatult ka konkreetsel juhul vajalik. Informeeritus teatava mürkaine esinemise võimalusest aitab eksperdil õigesti suunata ja organiseerida asitõendite uurimist. Dokumentide graafilise uurimise alune ekspert peab teksti autori kohta andma vastuse kirjatunnuste uurimise alusel, mitte aga rajama oma seisukoha tunnistaja ütlusele, kes nägi pealt teatava dokumendi koostamist.

Mõlemal ülalkirjeldatud juhul sai ekspert süüdaluse ja tunnistaja ütlustest, ilma igasuguse omapoolse uurimiseta, otse ja vahetult valmis vastuse temale esitatud küsimustele. Tal oli vajalik selgitada ainult tõendite usaldusväärsus, milleks ta pidi teostama nimetatud ütluste kui tõendite omapoolse hindamise. Tõendite hindamine kuulub aga juba uurija ja kohtu, mitte enam eksperdi ülesannetesse.

Praegu käsitletud näidete juures laiendas ekspert ainult oma uurimisobjekti, jättes muutmata ekspertiisi objekti. Esimese näite

puhul jäi ekspertiisi objektiks endiselt määrkaine olemasolu ja liik. Arvamuse andis ta aga mitte ainult laiba uurimise, vaid peamiselt just süüdaluse ütluse alusel (s.o. laiendas uurimisobjekti). Samuti jäi teise näite korral ekspertiisi objekt samaks. Teksti autorit ei tuvastanud aga ekspert temale uurimiseks antud tõendi (dokumendi kui asitõendi) alusel, vaid hoopis tunnistaja ütluse alusel (s.o. laiendas samuti uurimisobjekti).

Võime kokkuvõttes väita, et eksperdi uurimisobjekti laiendamine eksperdi poolt pole üldse lubatud. Kuna uurimisobjekti ulatuse määrab uurija, siis tähendaks laiendamise fakt juba ise uurija ülesannete ülevõtmist eksperdi poolt. Kui ekspert leiab olevat vajaliku uurimisobjekti täiendamise mõne uue tõendiga, tuleb tal pöörduda vastava taotlusega uurija poole [1]. Juhul kui uurija ei täienda uurimisobjekti eksperdile arvamuse andmiseks vajalike uute tõenditega, ja ekspert leiab, et uurija poolt talle esitatud materjalid on puudulikud arvamuse andmiseks, võib ta arvamuse andmisest keelduda, koostades selle kohta akti (VNFSV KrPK § 171 märkus).

Üsna sageli toob eksperdi uurimisobjekti laiendamine endaga kaasa ka ekspertiisi objekti avardumise.

Nagu eksperdi uurimisobjekti, nii määrab ka e k s p e r t i i s i o b j e k t i kindlaks uurija või kohus. Ekspertiisi objektiks saavad olla ainult konkreetse kuriteo faktilisse koosseisu kuuluvad asjaolud ja asjaolud, millistest saab teha järeldusi kuriteo faktilisse koosseisu kuuluvate asjaolude suhtes. Ekspertiisi objektisse saavad järelikult kuuluda ainult tõendamisesse kuuluvad asjaolud. Ei või kuuluda ekspertiisi objekti

---

1. Eksperdi sellesuunaline initsiatiiv on väga soovitav, olles end uurimispraktikas alati õigustanud. Vt. Ф. С о р о к и н, Инициатива эксперта i Социалистическая законность 1950, 6, lk. 66-67.

kooseisu e s i t e k s juriidilise sisuga asjaolud, t e i - s e k s väljaspool tõendamiseset olevad faktilised asjaolud, k o l m a n d a k s sellised tõendamisesemesse kuuluvad faktilised asjaolud,milliste selgitamine ei ole kooskõlas konkreetse eksperdi spetsiaalsusega ning n e l j a n d a k s tõendamisesemesse kuuluvad sellised faktilised asjaolud,milliste selgitamiseks pole olemas vajalikku uurimisobjekti, s.o. ekspertlikuks uurimiseks vajalikke kohtulikke tõendeid. Ekspertiisi objekti laiendamine viimatinimetatud nelja liiki asjaoludega on lubamatu nii uurijale kui ka eksperdile.

Kui aga ekspert leiab,et temale ekspertiisi teostamiseks esitatud tõendite spetsiaalsusekohane uurimine võimaldaks tal selgitada selliseid kuriteolisse käitumisse kuuluvaid või viimasega seosesolevaid faktilisi asjaolusid,mida ei sisaldanud temale uurija poolt algselt esitatud küsimused, on ta kohustatud neid asjaolusid omal algatusel selgitama. Sellistel kordadel on ekspert kohustatud iseseisvalt avardama ekspertiisi objekti. Taolistel juhtudel oleks mõttetu eksperdil taotleda uurijalt endale uute täiendavate küsimuste esitamist. See viidaks asjatult aega.

Oma käsitluse selgitamiseks toome alljärgneva näite.

Eksperdile on esitatud uurimiseks inkrimineeritav dokument (uurimisobjekt) ja esitatud küsimus,kas numbritega kirjutatud rahasumma juures on ette võetud muudatusi (ekspertiisi objekt).

Uurija ei tohi anda eksperdile uurimiseks süüdalusele kuuluvast tindipotist võetud tindiproovi. (Eksperdil pole vastavat erialast ettevalmistust,kuna ta pole keemik.) Uurija ei tohi eksperdi uurimisobjekti hulka arvata ka tunnistaja ütlusi,milles võltsimise pealtnägija kirjeldab numbritega kirjutatud rahasumma võltsimist. (Sellises tõendis sisaldub juba valmis kujul vastus uurija poolt eksperdile esitatud küsimusele). Küll saab

ekspert nimetatud tunnistaja ütlust ära kasutada dokumendi uurimisvõtete valikul,kuna ütluses on andmeid selle kohta,et võltsimine toimus kraapimise teel. Sel juhul ei kuulu selle tunnistaja ütlus muidugi uurimisobjekti koosseisu. Mingil juhul ei tohi aga ekspert laiendada uurimisobjekti, hakates omal algatusel uurima kuivatuspaberit,millega on kuivatatud võltsitud dokumenti. Kui kuivatuspaberi uurimine osutub vajalikuks,peab ekspert taotlema uurija juures selle kuivatuspaberi asitõendina asja juurde võtmist ja endale uurimiseks esitamist.

Mis puutub käesolevas näites ekspertiisi objektisse,siis ei kuulu ekspertiisi objekti hulka selle asjaolu tuvastamine, kas dokumendi võltsimine kujutab endast ettevalmistust sotsialistliku vara riisumiseks (ekspertiisi objekti laiendamine juriidilistele asjaoludele). Ekspertiisi objekti hulka ei kuulu ka selle asjaolu tuvastamine,millises vabrikus on valmistatud võltsitud dokumendi paber(faktiline asjaolu,milline ei kuulu konkreetse kuriteo faktilisse koosseisu). Samuti ei saa kuuluda käesoleva ekspertiisi objektisse dokumendil leiduvate sõrmejälgede järgi nende tekitaja identifitseerimine (asjaolu,mille selgitamine ei ole kooskõlas antud eksperdi spetsiaalsusega). Käesoleva ekspertiisi objektisse ei saa kuuluda ka võltsija isiku tuvastamine (asjaolu,mille selgitamiseks pole olemas nõutavat uurimisobjekti,s.o. vajalikul hulgal tõendeid,kuna võltsitud tekst, koosnedes ainult mõnest numbrist,on selleks liiga lühike).

Kui aga ekspert avastab uurimise käigus,et välja kraabitud ja uuesti kirjutatud pole mitte ainult rahasumma,vaid ka isiku nimi,siis peab ekspert ka selle asjaolu suhtes oma arvamuse andma,kuigi talle ei olnud esitatud vastavasisulist küsimust. Ekspert on käesoleval juhul kohustatud omal algatusel avardama

ekspertiisi objekti,kuna ta selle küsimuse lahendamiseks ei vaja uurimisobjekti täiendamist, s.o.uute tõendite esitamist,kusjuures küsimuse lahendamine on seoses tema spetsiaalsusega,olles ühtlasi kuriteo faktilisse koosseisu kuuluvaks faktiliseks asjaoluks.

Kokkuvõttes võime väita,et eksperdi uurimisobjekti ei tohi ekspert omal algatusel kunagi laiendada,ekspertiisi objekti võib ta iseseisvalt laiendada ainult siis,kui ta uusi asjaolusid suudab selgitada senise uurimisobjekti piirnal,uued asjaolud ei seisa väljaspool kuriteo faktilist koosseisu,pole juriidilise sisuga ning nende selgitamine on kooskõlas antud eksperdi spetsiaalsusega.

Ei saa õigeks pidada praktikat,milline on omaks võetud kohtumeditsiiniliste ekspertide poolt kehavigastuse iseloomu määramisel. On kujunenud reegliks,et ekspert peale vigastuste meditsiinilist kirjeldamist määrab ära ka tema kuulumise raskete või kergete kehavigastuste liiki VNFSV KrK § 142 ja § 143 mõttes, viimasel juhul ka selle,kas ta tõi kaasa tervisrikke või mitte. Selle praktikaga on leppinud meie uurimis ja kohtuorganid,kaasaarvatud NSV Liidu Ülemkohus,kelle praktikas ei leidu vihjetki kujunenud olukorra teissuguse lahenduse võimalusele. Protsessiteoorias pole seda küsimust üldse puudutatud. On aga ilmne,et juhul kui ekspert ütleb: on tekitatud kerge kehavigastus,mis ei põhjustanud tervisriket,siis on ta sellega andnud VNFSV KrK §143 lg.2 ettenähtud kuriteo objektiivse külje juriidilise kvalifikatsiooni. Kaheldamatult on siin ekspert asunud lahendama küsimusi, mida oleks pidanud tegema uurija või kohus. Kehavigastuse iseloomu kindlaksmääramisel peaks ekspert piirduma ainult isiku tervisliku seisundi üksikasjaliku kirjeldamisega. Sellest tulenevate juriidiliste järelduste tegemise, s.o.kehavigastuse liigi

kindlaksmääramise peaks teostama uurija või kohus.On ju nii,et kehavigastuse liiki ei saa määrata ainult ekspertiisi ajal isikul leiduvate vigastuste järgi,vaid tuleb arvestada teatavaid asjaolusid,mida ei pruugi ega saagi teada med.-ekspert. Toome selle kohta näiteid.

Isikule tekitati vigastusi silma piirkonda ja vigastati nähtavalt silmaava (pupilli). Med.-ekspert,toimetas kannatanu meditsiinilist uurimist,andis arvamuse,milles märkis,et vigastus kuulub raskete liiki,kuna üks silm on kaotanud nägemisvõime. Uurija loeb aga vigastuse siiski kergeks kehavigastuseks,kuna asjas leiduvate teiste tõendite alusel puudus vigastatud silmal juba varem nägemisvõime. Uurijat huvitas eksperdi arvamuses ainult vigastuse üksikasjaline kirjeldus,kuna selle alusel ta sai ise teha järelduse kehavigastuse liigi suhtes.

Teine näide.Isikule tekitati vigastus,mille tagajärjel tema parema käe nimetissõrm kaotas liikumisvõime. Med.-ekspert annab arvamuse,milles loeb tekitatud vigastuse kergete liiki kuuluvaks. Kohtul olevatel andmetel oli kannatanu aga tuntud klaverimängija, kes talle tekitatud vigastuse tagajärjel pidi sellest elukutsest loobuma. Samuti tuvastatakse kurjategija juures tahtlus tema klaverimängija karjäärile lõpu tegemiseks. Kohus loeb sel puhul vigastuse raskeks kehavigastuseks. Eksperdi arvamuses huvitab teda jällegi ainult vigastuse üksikasjaline ning kõigekülgne kirjeldus. Viimase alusel on kohus ise võimeline vigastusele andma juriidilist hinnangut.

Ekspert,andes arvamuse kehavigastuse liigi suhtes,laiendas mõlemal eeltoodud juhul ekspertiisi objekti juriidilistele asjaoludele ja võttis seega üle uurimis ja kohtuorganite funktsioonid. Nende arvamused oleksid pidanud sisaldama ainult vigastuste

kõigekülgse ning põhjaliku kirjelduse.Kuna kehavigastuse raskuse määramisel tuleb arvestada kõiki asjas leiduvaid tõendeid nende kogumis,saavad seda ülesannet täita ainuüksi uurija ning kohus. Kui peaksime vajalikuks (nagu see praegu meie praktikas esineb),et ekspert määraks ka kehavigastuse raskuse,peaksime tema uurimisobjekti laiendama ja andma tema käsutusse kõik asjas leiduvad tõendid. Selline ekspert,hinnates kõiki asjas leiduvaid tõendeid ja tehes neist oma järelduse,muutuks selle üksikküsimuse lahendamise osas tõiesti kohtunikuks. Taolistele tendentsidele, kui nõukogude protsessi printsiipidega tülelikus vastuolus olevaile,andsime vajaliku kriitika eespool [1].

Tõiesti võõralt orienteerib kohtu med.-eksperte prof.Avdejev. Tema arvates on kehavigastuse raskuse määrajaks üldreeglina alati ekspert,ainult erandlikult kohus."Üksikutel harvadel juhtudel, kui eksperdil on raske määrata kehavigastuse raskust", kirjutab prof.Avdejev, "on ta kohustatud oma arvamuses üksikasjalikult kirjeldama temal esinevaid kahtlusi,selgitama kehavigastuse iseloomulikke tunnuseid ja takistusi kehavigastuse raskuse kvalifitseerimisel,esitades oma kaalutlused kohtule. Tuleb öelda,et taolisi raskusi kohtame kehavigastuse raskuse määramisel suhteliselt harva" [2].

Selliste seisukohtadega ei saa nõustuda. Mitte erandlikult, vaid alati peab kehavigastuse raskuse üle otsustama uurija või kohus. Samuti on nõutav,et ekspert kehavigastuse iseloomulikke tunnuseid kirjeldaks üksikasjalikult alati,mitte ainult erandlikel juhtudel. Kui ekspert ei piirdu kehavigastuse väga üldise meditsiinilise kirjeldusega (millega ta ei tohi piirduda) vaid

---

1.Vt.supra lk. 161 jj

2.Vt. М.И.А в д е е в, Судебная медицина,Москва,1951,lk.310.

annab kõigekülgselt detailse ülevaate tekitatud vigastusest, märkides kindlasti ära kehavigastuse iseloomu, tööjõu kaotuse ulatuse ja kestvuse ning muud kehavigastuse raskuse määramiseks vajaminevad asjaolud, on kohus alati võimeline ise määrama kehavigastuse raskust.

Täiesti õiged seisukohad sisalduvad Kehavigastuse raskuse kohta arvamuse koostamise eeskirjade § 6-ndas. (Kinnitatud Tervishoiurahvakomissari ja Kohturahvakomissari poolt 27.jaan.1928.a.) Nimetatud paragrahvi kohaselt on ekspert kohustatud mittesurmatate kehavigastuste uurimisel tuvastama: 1) vigastuse iseloomu meditsiinilisest vaatepunktist (haav, muljumd, murre jne.) 2) vigastuse tekitamise aja, 3) vigastuse mõju tervisele ja eluohtlikkuse, 4) tervenemisprotsessi kestvuse, 5) vigastuse ravi ja viimase tavalise kulgemise, 6) konkreetse organismi konstitutsiooni ja individuaalsed omadused, 7) kannatanu professionaalsed eripärasused; kas tööjõu kaotus on ajutine või jääv.

Kui kohtumeditsiini-alane ekspert kõik § 6 nimetatud asjaolud põhjalikult selgitab ja ekspertiisi aktis üksikasjalikult kirjeldab, on uurijal ja kohtunikul täiesti võimalik määrata kehavigastuse raskust VNFSV KrK § 142 ja § 143 mõttes.

Täiesti ülelliigne ja sisuliselt väär on 1928.a. Eeskirjade § 7, mille kohaselt "on ekspert kohustatud peale selle määrama vigastuse raskuse vastavalt Kriminaalkoodeksis esinevale klassifikatsioonile." Tuleb veelkord toonitada, et KrK paragrahvi rakendab ikkagi kohus, mitte ekspert.

Mis puutub nõo parandamatusse inetukstegevasse rikkesse, kui ühte raske kehavigastuse liiki, siis saab ekspertiisi objektiks olla ainult rikke parandamatus. Inetukstegemise üle otsustab aga juba uurija või kohus. Seda küsimust käsitleb NSV Liidu Ülemkohtu

Kriminaalasjade Kohtukolleegium oma 6.juuni 1951.a.määruses Savini asjas [1]. Savin'ile oli tekitatud vigastusi näo piirkonda. Ekspert andis arvamuse,mille järgi "trauma raske,tuues kaasa näo inetuksmuutumise ". Edasi on Ülemkohtu määruses öeldud : "Kohtumeditsiiniline ekspertiis,märkides oma aktis, et Nekrassovile tekitatud noahaavade tagajärjel on viimasel vasak kulm allapoole vajunud,vasaku silma ava kitsenenud, vasakpoolne nina ja huule vaheline kurd tasandunud,suu muutub naermise juures pirnikujuliseks,on märgata vasaku näopoole närvilist tõmblemist,andis arvamuse,et "antud vigastused pole ohtlikud,ent jätavad näkku püsivad haavad ning vasaku näo närvi püsiva rikke,mis tingib näo jääva ebasümmeetrilisuse". Rahvakohus tuli aga järeldusele,et tekitatud vigastused ei too kaasa näo piirkonnas selliseid muudatusi, mis näo muudaksid inetuks ning vaatles vigastusi kergetena. NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegium peab selliseid järeldusi võimalikeks,kuid käesolevat juhul pole ta kooskõlas asjas leiduvate materjalidega ja seepärast tuleb tunnistada sisuliselt valeks. Neil sisulistel motiividel tühistab Kolleegium rahvakohtu ja VNFSV Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegiumi määruse.

Et eksperdile ei saa esitada vastamiseks juriidilisi küsimusi on juristidele endastmõistetav ega leia vastuvõiteid kellegi poolt. Seevastu leidub kahjuks kohtumeditsiini-alaste ekspertide hulgas seisukoha pooldajaid,mille kohaselt eksperdid peaksid lahendama ka juriidilisi küsimusi,peamiselt just süüvormi ja teomotiivi küsimust. Selliste vaadete esindajatena tuleb nimetada prof. V.P.Tšervakovi, prof. A.M.Hamburgi, prof. J.S.Sapožnikovi

---

1. O.N. 1951,8,lk.21.

ja prof.M.I.Raisski't [1]. Raisski on viimasel ajal oma endistest seisukohtadest siiski mõnevõrra loobunud. Nii peab ta endavigastusasjades tahtluse tuvastanist mitte enam eksperdi,vaid uurija ning kohtu ülesandeks [2].

Prof.Tšervakov,käsitledes endavigastuste asjas teostatavat kohtu-meditsiinilist ekspertiisi,ütleb,et "faktide konstateerimine endavigastuse-alases ekspertiisis ei saa kuidagi rahuldada eeluurimisorganeid. Endavigastuse asjas esitatakse alati küsimus tahtluse kohta,millist küsimust meie loeme täiesti loomulikuks. Ekspert võib ja peab uurija ning kohtu ettepanekul laiendama oma teadusliku arvamuse ulatust,kasutades selleks kõiki asja materjale" [3].

Samuti peab prof.Hamburg täiesti loomulikuks,et süüvormi küsimust peab otsustama ekspert,mitte aga uurija või kohtunik [4]. Sama seisukohta jagab prof.Sapožnikov [5].

Armastatud näitena tuuakse nende vaatekohtade pooldajate

1.Vt. В. М. Никифоров, О пределах компетенции эксперта i Вопросы советской криминалистики,Москва,1951,lk.15 - 21 М. Чельцов, Неправильное понимание задач судебно-медицинского эксперта i Социалистическая законность 1952,1lk.23

2. М. И. Райский, Судебная медицина,Москва,1953,lk. 327.

3. Червяков, О самоповреждениях в судебно-медицинском и криминалистическом отношении сб. "Проблемы социалистического права" № 2,1939./ Osundatud teose järgi А. И. Винберг, Основные принципы криминалистической экспертизы, Москва,1949,lk.61.

4. А. М. Гамбург, Судебно-медицинская экспертиза обвиняемого,Киев,1948,lk.88.

5. М. С. Сапожников, О правовом положении эксперта. Научные записки Киевского Университета,1948,lk.142.

poolt seda, et juhul kui sõrme äralõikamise korral ekspert avastab mitu korda lõikamise fakti, siis on see tõendiks selle kohta, et sõrme äralõikamine toimus tahtlikult ega olnud õnnetu juhuse tagajärjeks. Tahtlust saavat avastada seega ainult ekspert! Selliste järeldustega ei saa muidugi nõustuda. Väga hästi võib olla mõeldav ka olukord, kus puulõhkuja endale tahtmatult lõõb järjest kaks korda sõrme pihta. Sellisest juhtumist rääkibki R.D.Rahhunov [1]. Kergesti võib automaatrelvadest tulistada ettevaatamatult üksteise järele mitu lasku. Kuigi momendiks nõustuksime sellega, et kirvega saab sõrmele mitu korda lüüa ainult tahtlikult, siis mis takistab seda järeldust teha uurijal või kohtunikul, kes on tuttav kõikide asjas tuvastatud faktidega. Süüvormi küsimust saab lahendada ikkagi ainult uurija või kohtunik, kes teeb seda kõikide tõendite hinnangu põhjal nende kogumis, mitte aga ekspert, kes kasutab ainult temale uurimiseks antud asitõendit.

Millistele vigadele võib viia see, kui juriidiliste küsimuste otsustajaks jäetakse ekspert, näitab V.Tanassevitš oma artiklis: "Kus on kohtu-meditsiinilise eksperdi pädevuse piirid?" [2] Tanassevitš kirjeldab seal juhtu, kus kogenud ekspert, teostades laiba lahangu, väitis oma arvamuses kategooriliselt, et tegemist on enesetapmisega tulistamise teel. Varsti peale seda avastas uurimine aga tapja, kes end ka tunnistasid süüdi. Süütunnistust toetasid veel rida teisi tõendeid. Kui asjas määrati uuesti ekspertiis, kusjuures eksperdiks määrati sama ekspert, jäi ta endiselt oma arvamuse juurde, väites: "Ma kinnitan täielikult oma arvamust, mis kirjeldatud Tšižikovi laiba lahkamisaktis". Sellisele järeldusele

---

I. P. Д. Р а х у н о в, Теория и практика экспертизы в советском уголовном процессе, Москва, 1950, lk. 19.

2. Vt. В. Т а н а с е в и ч, Где границы компетенции судебно-медицинского эксперта i. Социалистическая законность 1949, lk.

tuli ekspert selletõttu,et avastas tapetu käes olnud kinda nimetissõrme välispinnal verepritsmeid ja kõrva krõmpsuu tükikese. Ka lasu suund ja püssirohuosakeste leid sisenemisava ümbruses, tõendas lähilasu esinemist. Neil asjaoludel ekspert tuli kõigutamatule järeldusele,et tegemist on enesetapmisega. Sellega ekspert tungis uurimis-ja kohtuorganite funktsioonidesse,kuid tegutses seal väikese eduga. Kas tegemist on enesetapmise või tapmisega, see on teo kvalifitseerimise küsimus ning kuulub uurimis ning kohtuorganite kompetentsi. Ainuüksi nemad saavad seda teha,kuna nende käsutuses on kõik asjas kogutud tõendid,millistest eksperdi arvamus on ainult üheks selliseks.

Et ekspert ei või teostada uurimis ega kohtuorganitele kuuluvaid funktsioone,on leidnud NSV Liidu Ülemkohtu praktikas järjekindlat rõhutamist. NSV Liidu Ülemkohtu Pleenum oma 3.veebruari 1944.a. määruses Stupini jt. asjas märgib: "Ekspert Petrov võttis endale eksperdile mitteomased uurija ülesanded,tehes järeldusi Sadrini süü kohta tarbijatele valekaalumises ja toetudes sealjuures mitte raamatupidamise dokumentidele,vaid toimikus leiduvatele seletustele. Samasuguseid järeldusi tegi ekspert ka Stupini kohta. ... Põhjendades oma järeldusi selle kohta,et Stupin tegeles laost väärtuste riisumisega,viitab ekspert Stupini korteris toimepandud läbiotsimise tulemustele. Olenemata sellest,et sõõrane argument ei ole ühendatav eksperdi funktsioonidega,see järeldus ise,et läbiotsimisel avastatud tõõstuskaubad pärinevad laost,ei järeldu toimikus leiduvaist andmeist,milliste kohaselt Stupini juures avastatud kaupade osas laos puudujääki ei olnud." 1)

Milles avaldub käesolevas kaasuses uurija ülesannete ülevõt-

---

1. NSVL Ülemkohtu praktika 1944.a. Vihud I (VII) - VI (XII) Tartu,1946,lk.88.

mine eksperdi poolt ? Kõige pealt avaldub see selles,et ekspert tegi järeldusi süüaluse süü kohta. Ekspert asus siin lahendama ilmselt juriidilist küsimust,milleks on pädev ainuüksi uurija. Lisaks sellele laiendas ekspert lubamatult uurimisobjekti. Selle asemel,et oma arvamust rajada raamatupidamise dokumentide kui uurimisobjekti moodustavate tõendite uurimisele,tugines ekspert toimikus leiduvatele seletustele ja läbiotsimise tulemustele. Viimaste hindamine ja neist järelduste tegemine kuulub aga ainuüksi uurija funktsioonidesse.

Esineb juhtumeid,kus ekspert otseselt tuvastab isiku süü ja kvalifitseerib süüaluse käitumise. Nii märgib NSV Liidu Ülemkohtu Raudteede Kolleegium oma 11. novembri 1950.a. määruses Sergijenko asjas,tühistades liinikohtu otsuse: "Sergijenko süüdistus 7714 rbl. omandamises ja 7413 rbl. ebaseaduslikus kulutamises on rajatud raamatupidamis-eksperdi arvamusele,kes eeluurimisel kinnitas,et Sergijenko "omastas" 7714 rbl. ja "raiskas" 7413 rbl. ning kokku põõras enda kasuks 15127 rbl. Sellise eksperdi arvamuse alusel,milline asub Sergijenko s ü ü küsimust lahendama ega anna rahaliste operatsioonide põhistatud analüüsi,ei saa tulla õigele järeldusele,kas Sergijenko teostas omastamise,millise summa ta omastas ja millest see koosnes". [1] (Minu sõrendus.O.P.) Selline ekspert teostab juba kõik uurija funktsioonid.

Analoogiline kaasus esineb ka kohtumeditsiinilise ekspertiisi valdkonnas. NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegiumi 3.septembri 1947.a. määruses Milahhina K.ja tema tütre Milahhina Z. asjas on öeldud: "Kohtumeditsiinilise eksperdi arvamuse kohaselt saabus Milahhini surm südametegevuse lakkamise tõttu,mis oli tingitud soolestiku ja mao haavamisest ja ribide

---

1. O.H. 1951,3,lk.21.

murdumisest esilekutsutud organismi intoksikatsioonist. S u r m o l i v õ g i v a l d n e - t a p m i n e . Vigastused olid tekitatud kõva tümbi esemega" 1). (Minu sõrendus.O.P.)

Eksperdi poolt uurija ja kohtu funktsioonide ülevõtmise lubamatust toonitab NSV Liidu Ülemkohtu Pleenum oma 7.detsembri 1951.a. määruses Kolesnikovi asjas,tuues väljavõtte eksperdi arvamusest,millos konstateeritakse ,et "21667 rbl. ja 34 kop. suuruse rahasumma omastamises tuleb lugeda o t s e s e k s s ü ü d l a s e k s endist kassiiri Bondarevi. Raha riisumise võimaldamisel tuleb k a a s a a i t a j a k s lugeda pearaamatupidaja Manko ja vanemraamatupidaja Kolesnikov" 2). (Minu sõrendus.O.P.)

Kõigil kirjeldatud juhtudel jääb uurijal ja kohtunikul üsna vähe omaltpoolt teha.

Mõnikord on sellised vead,kus ekspert otsustab juriidilisi küsimusi,tingitud otseselt uurija poolt. NSV Liidu Ülemkohtu Pleenum oma 17.märtsi 1950.a. määruses Sigatševa asjas märgib,et "uurimisorganid esitavad eksperdile täiesti ebaõigesti küsimuse Sigatševa s ü ü d i s t u s e t õ e n d a t u s e j a r a h a o m a s t a m i s e kohta,kuna selle küsimuse otsustamine ei kuulu ekspertiisi kompetentsi" 3). (Minu sõrendus.O.P.) On muidugi täiesti lubamatu, kui uurija ja kohus ise esitavad eksperdile juriidilisi küsimusi ja delegeerivad ainuüksi nende kompetentsi kuuluvate asjaolude tuvastamise eksperdile. Tõendite hindamine ja süüdistuse tõendatuse küsimuse otsustamine on ju kohtuorganite endi tegevuse kogu sisu. Kui selle teostab ekspert, jääks kohtule üle ainult karistuse määramine. Selline protsessi-

---

1. C.N.1948,11,lk.26.j

2. C.N.1952,2,lk.2. Juhtu,kus ekspert tuvastas teo motiivi vt. C.N. 1951,4,lk.16.

3. C.N.1950,5,lk.4.

korraldus oleks nõukogude kriminaalprotsessi põhiprintsiipide ilmne ignoreerimine. Meie kohtupraktika on selle otsustavalt hukka mõistnud,mille tõenduseks toome järgnevalt veel mõned väljavõtted Ülemkohtu määrustest.

Mitmes määruses juhib Ülemkohus tähelepanu sellele,et on täiesti lubamatu kui ekspert haldab uurija või kohtu asemel hindama kas kõiki või osa asjas leiduvaid tõendeid. NSV Liidu Ülemkohtu Raudteede Kolleegiumi 22.nov.1950.a.määruses Bazžin - Novikovi ja Meženitsevi asjas on kirjeldatud,kuidas kohtuliku tehnilise-ala ekspert tuleb arvamuses järeldusele,et kahe tunnistaja ütlusi tuleb pidada vaieldavaiks,kuna nad ei leia kinnitust teiste tunnistajate ütlustega. "Sel viisil ekspertiis" märgib Ülemkohus oma määruses,"selle asemel et anda arvamust varisemise põhjuste kohta, t e g e l e s t u n n i s t a j a ü t l u s t e h i n d a m i s e g a, mis ei kuulunud tema kohustustesse, vaid on uurimis ja kohtuorganite ülesandeks" [1]. (Minu sõrendus O.P.)

Kui toodud näites ekspert asus ainult tunnistaja ütluse hindamisele,siis esineb praktikas ka juhte,kus ekspert viib läbi kõikide asjas leiduvate tõendite hindamise ja oma arvamuse kujundab selle hindamise tulemustele. NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegiumi 8.jaan.1949.a. määruses Šaulski asjas ongi kirjeldatud üht sellist juhtu: "Asetades oma arvamuse aluseks" kõikide asjaolude uurimise "tulemused,ekspert Koldin, andes asjas leiduvate tõendite hinnangu ja luues oma süüdistava versiooni,läks üle oma kompetentsi piiride ning võttis endale

---

1.C.N. 1951,2,lk.25. Analoogilist juhtu vt.ka C.N.1952, 3,lk.30.

uurimis ja kohtuorganite funktsioonid. Oma kompetentsi piires ta ei andnud aga midagi konkreetset" [1].

Peaaegu täiesti uurijaiks muutusid eksperdid Popovi jt.süüdistusasjas. NSV Liidu Veetranspordi Kolleegium toob oma 11.okt. 1950.a.tehtud määruses otseseid väljavõtteid selles asjas esinevaist ekspertide arvamustest. Viimastes on raske ära tunda ekspedi arvamust.

Näiteks kirjutab tehnilise-ala ekspert oma arvamuses: "Ülalkirjeldatud kaalutlusil tuleb ekspertiis järeldusele,et raud,mis oli vajalik nendeks toodeteks,oli Sadovi poolt omandatud mittelegaalselt mahinatsioonide teel sadama kaastöölistele juures. . . Sellepärast l o e b e k s p e r t i i s t õ e n d a t u k s riigivara riisumise fakti,mis toimus pandud ehitusmaterjalidega teostatud mahinatsioonide teel. . . (Minu sõrendus O.P.) Süvenedes asja sisusse,selleks et selgitada igaühe osavõtu astet,samuti riisutud materjalide väärtust,saame seda teha alljärgnevast tabelist". Tehes oma tegevusest kokkuvõtteid,ütleb ekspert edasi: "Üldkokkuvõttes moodustab isikute grupi poolt,mille koosseisu kuuluvad Popov,Krotov,Sadov,Paštšenko ja Sumarokov,omastatud summa 223670 rbl. Sellest summast leidis tehniline ekspertiis olevat võimaliku ülalnimetatud isikute vahel ära jagada 55240 rbl, nagu see ülal ka näidatud.Ülejäänud summa,168430 rbl.suuruses tuleb jagada tema omastamisest osavõtjate vahel: Popovi,Krotovi, Sadovi ja võib olla ka teiste isikute vahel,kes senini on veel ekspertiisile teadmata,mistõttu jaotamise jätame uurimisele ja õigusmõistmisele nende äranägemise järgi [2].

1.C.II:1950,4,lk.28.
2.C.II.1951,1,lk.27 j.

Mida on siis ekspert teinud käesolevas kaasuses? Kõigepealt on ta teostanud kõikide asjas leiduvate tõendite hindamise ja lugenud tõendatuks riigivara riisumise isikute grupi poolt. Ta on seega andnud süüalaste käitumisele täpse juriidilise kvalifikatsiooni.kuid vähe sellest! Ta on otsustanud ka tsiviilhagi rahuldada ja ettenähinud igale süüalusele tema vastutuse ulatuse. Mis ülesanded on ta jätnud kohtule? Ainult kohase karistuse leidmise. Sellised mõisted,nagu ekspertiisi objekt ja eksperdi uurimisobjekt on sellise olukorra juures kaotanud oma sisu. Ekspertiisiobjekt on hõlmanud kogu tõendamisseisme ja lisaks sellele peaaegu kõik asjas lahendatud juriidilised küsimused. Uurimisobjekt sisaldab aga kõiki asjas leiduvaid kohtulikke tõendeid.

Samas asjas on tehnilise ekspertiisi kõrval teostatud ka raamatupidamise ekspertiis. Imelikul kombel on ka viimase puhul ekspert ületanud kaugelt oma funktsioonid ja muutunud uurijaks. Tema "arvamus" tuletab igati meelde süüdistuskokkuvõtet,nii sisult kui ka vormilt. Selles kirjutatakse: "Popov,kasutades Potiiski sadamaülema asetäitjana ja nimetatud sadama peainseneri ja krediitide käsutajana oma teenistuslikku seisundit,organiseeris isikliku kasusaamise sihil riisujate grupi,püstitades oma eesmärkideks suurtes summades riigi raha omastamise,tõmmates sellesse asjasse kaasa artelli hankija insener Sadovi ja Poliiski sadama pearaamatupidaja asetäitja Krotovi. Mitte piirdudes oma organisatsiooni (sadama) tüüesti ebaseaduslike kuritegelike operatsioonidega,ta kandis oma mõjupiirkonna üle ka tehasele,mille tagajärjel õnnestus kaasa tõmmata kuritegelikesse operatsioonidesse ka tehase töötajaid,insener Sumarokovit,Paštšenkot ja teisi"[1]. NSV Liidu Ülemkohtu Veetranspordi Kollegium iseloomustab eeltoo-

1. Ibid,lk.28.

dud arvamust järgmiselt: "Kõikidest toodud andmetest võib teha järelduse,et eksperdid ei teadnud oma õigusi ja kohustusi ja esitasid ekspertiisi arvamuse asemel sisuliselt süüdistuse formuleeringu,milleks on aga volitatud ainult uurimisorganid.

Kuid eksperdi funktsioonide moonutamises on praktikas mindud veelgi kaugemale. Nimelt on asunud eksperdid ise tõendeid koguma. Sellist juhust on kirjeldanud NSV Liidu Ülemkohtu Veetranspordi Kolleegium oma 26.oktoobri 1949.a.määruses Kurevlevi jt. asjas. "Veel enam",öeldakse nimetatud määruses, "tehnilise ekspertiisi teostamise juures ületas ekspert Amosov temale seadusega antud õigusi,sisuliselt täitis uurija funktsioone,kuulas üle 10 tüütajat,ent seejuures ei rääkinud üldse nendega,keda ta oma arvamuses tunnistas vastutavaks orderite registreerimise ja koostamise eest"[1]. Käesoleval juhul ekspert jõllegi laiendas ekspertiisi objekti väljapoole tõendamiseset ja tuvastades isikute vastutuse orderite registreerimise ja koostamise eest,hakkas vastuseid andma juriidilistele küsimustele. Antud korral huvitab meid aga rohkem eksperdi uurimisobjekti väga ulatuslik laiendamine. Ekspert ei laiendanud oma uurimisobjekti mitte ainult uurija poolt kogutud ja asjas juba leiduvate kohtulike tõendite arvel, vaid ~~ta~~ kuulates iseseisvalt üle tunnistajaid, asus ise tõendeid koguma.

Lausa kurioosumina kõlab aga järgmine tehnilise-ala eksperdi arvamus ühes ehitustehnika rikkumise asjas. Arvamuses on öeldud: "Kohtuistungi käigus on kinnitust leidnud,et õnnetu juhtumi peapõhjuseks oli tehase "Boretz" juhtkonna otsus kambri ehitamise kohta ilma projekteerimisorganisatsiooni loata, selleks mitte ettenähtud kohale,seoses tehnoloogilise protsessi rikkumisega. Ohu-

1. C.M.1950,1,lk.15.

tustehnikat juhtis insener Ž., kes temale määratud tööga ei tegelnud. On hädavajalik ette panna ministeeriumile, et ta hoiataks tehase juhtkonda kambri töö uuesti kontrollimise vajadusest ja teeks sellest oma järeldused. Arvestades seda, et Ž. juba kandis karistuse administratiivkorras, on otstarbekas piirduda minimaalse karistusega. Arvestades seda, et tšehhi ülem insener Š. on hea töötaja, kellel on autoriteet tööliste seas ja kes on osutunud arenevaks spetsialistiks, on otstarbekas teda vabastada karistusest. Kraanajuhi V. suhtes, kes kraanal töötas jubuslikult, on otstarbekas piirduda tingimusi määratud karistusega. Tehniline ekspert insener T." [1]. (Minu sõrendus O.P.)

Selline eksperdi arvamus erineb juba väga vähe kohtuotsusest. Eksperdi uurimisobjektiks oleks pidanud olema vastav ehitus kui asitõend ja ehitusprojektid kui kirjalikud dokumendid. Nende uurimise tulemusena oleks ta pidanud andma vastused kohut huvitavaile ehitustehnilistele küsimustele, õnnetuse põhjuste jne. kohta. Selle asemel aga rajas ekspert oma arvamuse kõikidele asjas leiduvaile ja kohtus kontrollitud tõenditele. Õnnetuse põhjuseks ei pidanud ta neid asjaolusid, mis tema enda poolt teostatud uurimise käigus selgusid, vaid neid asjaolusid, mis "kohtuistungi käigus on kinnitust leidnud". Igasugused lubatud piirid ületas ekspert aga ekspertiisi objekti juures. Ta määrab oma arvamuses isegi kohtualustele karistused ja seejuures määratleb nad täpsetena:

---

1. Архив народного суда Дзержинского р-на г. Москвы за 1948, дело № 81941 / Osundatud teose järgi Р. Д. Рахунов, Теория и практика экспертизы в советском уголовном процессе, Москва, 1953, lk. 22.

Ž- le - karistuse miinimum,Š - vabastada karistusest, V - le - karistus määrata tingimusi. Kõikidel juhtudel esitab oma seisukohtadele ka vajaliku motivatsiooni,seejuures põhistades insener Š.karistusest vabastamist eksperdi enda poolt antud hea karakteristikaga.

Kohtupraktikast on teada isegi juhte,kus ekspert on asunud teostama selliseid uurija funktsioone,millised pole ekspertiisi sooritamisega vähemaski seoses. Nii kirjeldatakse NSV Liidu Veetranspordi Kollegiumi 9.veebruari 1952.a. määruses Galaktionovi jt.asjas juhtu,kus eksperdid tutvustasid süüaluseid toimiku materjalidega,s.o. teostasid VNFSV KrPK § 206 otte nähtud protsessuaalseid toiminguid. "Kollegium on seisukohal" öeldakse nimetatud määruses,"et ekspertide poolt taoline uurimistoimingute sooritamine on vasturäkiv seaduse nõuetele. Vastavalt VNFSV KrPK §§ 63 ja 64 kutsutakse eksperte välja arvamuse andmiseks, . . . mitte aga uurija funktsioonide täitmiseks" 1).

1.C.II.1952,4,lk.27.

§ 12. Ekspertiisi määramise obligatoorsus.

Ekspertiisi objektiks võivad olla igasugused tõendamisesemе koosseisu kuuluvad faktid,milliste selgitamiseks on vaja rakendada mõnesuguseid eriteadmisi. Seda,kas teatavaid fakte tõendada eksperdi arvamusega või mõne muu kohtuliku tõendiga,otsustab uurija või kohus. VNFSV KrPK § 57 kohaselt ei ole kohus piiratud mingite formaalsete tõenditega ja "temast oleneb vastavalt asjaoludele ühe või teise tõendi lubamine või nende nõudmine kolmandailt isikuilt, kellede suhtes seesugune nõue on kohuslik". Siiski on mõned faktid juba oma sisult sellised,et nende väljaselgitamiseks on üldreeglina vajalik eriteadmiste rakendamine, s.o. ekspertiisi teostamine.

Kehtiva VNFSV KrPK § 63 märkus 1.kohaselt on kolmel juhul eksperdi väljakutsumine kohuslik: 1) surmapõhjuse selgitamiseks, 2) kehavigastuse iseloomu kindlakstegemiseks, 3) süüaluse või tunnistaja vaimse seisundi kindlaksmääramiseks. Muidugi ei tähenda see seda,et nimetatud faktide tõendamiseks ei tohi üldse kasutada teisi tõendamisvahendeid,peale eksperdi arvamuse. Vastupidi. Mida mitmekesisemaid tõendeid on uurijal ja kohtul teatava fakti kindlakstegemisel kasutada,seda efektiivsemalt saadakse seda teha. Seaduse nõue tähendab ainult seda,et neil juhtudel tõendeist peab üks olema tinginata eksperdi arvamus.

Ühtki eespoolnimetatud kolmest asjaolust,ei surma põhjust, kehavigastuse iseloomu ega isiku vaimset seisundit,ei ole või-

malik ammendavalt tuvastada ilma vastava ala spetsialisti poolt teostatud eriuurimisteta. Just seepärast nõuebki kehtiv protsessiõigus mõnede faktide tuvastamiseks otte eksperdi arvamuse esinemise obligatoorsena (VNFSV KrPK §63,märkus 1). NSV Liidu Ülemkohus on arvukais määrusis järjekindlalt rõhutanud ekspertiisi kohustuslikkust kõigil kolmel,VNFSV KrPK § 63 märkus 1 loetletud juhul. Nimetatud loetelu ei saa aga lugeda tühjaks.

Milliste asjaolude tuvastamisel on ekspertiisi teostamine veel mõõdapüüdmatult vajalik?

Ekspertiisi teostamine on tingimata alati vajalik i s i k u v a n u s e kindlaksmääramiseks, juhul kui isikul puuduvad vastavad dokumendid ja on põhjust arvata,et ta on alaealine. Süüaluste suhtes sisaldub see nõue VNFSV KrPK § 141. Praktikas on see nõue leidnud alati järgimist,kuid mitte ainult süüaluste, vaid ka kannatanute suhtes, juhul kui viimaste vanadus omab tähtsust konkreetse asja lahendamise seisukohalt [1].

Kaheldamatult on ekspertiisi teostamine alati tarvilik dokumendi võltsimise puhul d o k u m e n d i t e k s t i a u t o r i tuvastamiseks. Seda asjaolu,kelle poolt on kirjutatud mõnesugune tekst,on võimatu kindlaks teha lihtsa vaatluse teel. Selleks on tingimata vaja võrreldavate tekstide kriminalistikateadusele põhinevat teaduslikku uurimist, s.o. dokumentide graafilist ekspertiisi. NSV Liidu Ülemkohus on pidevalt toonitanud graafilise ekspertiisi teostamise vajadust kõigil juhtudel, kui on vaja kindlaks määrata dokumendi teksti autorit [2].

1.Süüaluste vanuse määramise suhtes vt.näiteks C.II.1952,2, lk.26; kannatanu vanuse määramise suhtes vt.näiteks C.II.1949, 11,lk.41.

2.Vt.näiteks NSVL Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegiumi 16.veebr.1949.a.määrus Gašimirovi asjas (C.II.1949,5,lk.25)NSV Liidu Ülemkohtu Pleenumi 5.mai 1950.a.määrus Fedorovi asjas (C.II. 1950,7,lk.10).

Seevastu ei saa pidada alati obligatoorseks dokumendi tehnilist ekspertiisi. Neid fakte,kas dokumendi tekstist on mõned osad välja kraabitud,keemiliselt kõrvaldatud,mõningaid osi hiljem juurde lisatud,milline tekst oli kraabitud kohal algselt,kas pitser on võltsitud jne.,on mõnel juhul võimalik kindlaks teha dokumendi kui asitõendi lihtsa vaatlusega uurija või kohtuniku poolt,ilma ekspertiisi teostamiseta. Mõnikord on dokumendi teksti juures muudatusi teostatud sedavõrra labaselt,et võltsimine on igale dokumendi vaatlejale ilmne. Neil juhtudel pole võltsimise fakti tuvastamiseks tarvis rakendada mingisuguseid tehnilisi vahendeid ega erilisi võtteid. Võltsitud dokument ise kui asitõend ja tema vaatlusprotokoll on taolistel juhtudel küllaldasteks tõenditeks võltsimise fakti kindlaksmääramiseks. Ekspertiisi teostamiseks puudub igasugune vajadus.

Üht niisugust juhtu kirjeldatakse NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukollegiumi 12.juuli 1950.a.määruses Šablovski asjas. "Peale selle",öeldakse määruses, "on aruandesse tehtud juurdekirjutus ebaseaduslikul teel saadud vilja kohta süüdaluste poolt alles siis,kui viimased olid paljastatud. Seda kinnitavad asjaolud,et juurdekirjutused on tehtud teise tindiga,erineva käekirjaga ja koguni pliiatsiga ning alles pärast seda,kui kolhoosnikud avastasid süüdaluste juures riisutud ja krapeidetud vilja, selle ära võtsid ja kolhoosi lattu andsid" [1]. Seda fakti,et juurdekirjutused tehti süüdaluste poolt alles pärast kuriteo avastamist,tõendasid ka kaks tunnistajat.

Toodud kaasusest nähtub,et dokumendi tehnilise ekspertiisi teostamine pole kaugeltki mitte alati obligatoorne.

Kokkuvõttes võime seega väita,et kohtuliku ekspertiisi mää-

1.C.II.1950,10,lk.16.

ramise vajadus sõltub tõendamisesemest, sõltub nende faktide iseloomust,milliseid on konkreetses asjas vaja selgitada.Mõned faktid on aga oma olemuselt juba sellised,et nende tuvastamine saab toimuda eranditult ainuüksi ekspertiisi teel. Seepärast on taoliste faktide puhul ekspertiisi teostamine nähtudki ette alati obligatoorsena,olenemata konkreetse asja tehioludest. (VNFSV KrPK § 63 märkus 1). Enamus tõendamisesemesse kuuluvaid fakte on aga sellised,milliste tuvastamine on võimalik väga mitmesuguste tõenditega. Ekspertiisi teostamine pole neil juhtudel sugugi obligatoorne. Niisuguste faktide puhul sõltub ekspertiisi määramine uurija ja kohtu äranägemisest,kes peavad määramise juures lähtuma tuvastatavate asjaolude iseloomust.

Ekspertiisi objekti ulatus, s.o.nende asjaolude ring,milliste selgitamiseks on vaja rakendada eriteadmistel põhinevat uurimist, muutub pidevalt olenevalt teaduse arengust ja eriteadmiste levikust laiades elanikkonna massides. Ekspertiisi abil tuvastatavate asjaolude ring ühelt poolt k i t s e n e b: kui minevikus mõnede faktide selgitamiseks oli tingimata vajalik eriteadmistega isiku väljakutsumine,siis vastavate faktide üldtuntuiks muutumise tõttu on kaasajal selline vajadus tihtilikult kadunud. Teiselt poolt ekspertiisi abil tuvastatavate asjaolude ring pidevalt l a i e n e b: rida küsimusi,mis minevikus olid lahendamatud,on teaduse arengu tõttu muutunud lahendatavaiks ja seoses sellega ekspertiisi objektiks.

IV peatükk

E k s p e r t i i s i s u b j e k t.

§ 13. Ekspertiisi subjekti mõiste

Ekspertiisi subjektiks on isik, kes teostab ekspertlikku uurimist ning kujundab selle põhjal oma arvamuse, milline on üks tõendeid kriminaalprotsessis. Ekspertiisi subjektiks on seega e k s p e r t.

Kes võib olla eksperdiks? Millistest nõuetest tuleb juhinduda eksperdi isiku valikul? Eksperdi isiku valikule tuleb pühendada väga suurt tähelepanu. Ekspert kui tõendi allikas on üks kohtuliku tõendi elemente. Enneköike just eksperdi isikust oleneb kogu eksperdi arvamuse kui tõendi kvaliteet.

Eksperdi isiku valikul tuleb arvestada samu nõudeid, milliseid on püstitatud kaadrite valiku ja paigutuse puhuks üldse. Marksism-leninism õpetab, et kaadrite valiku ja paigutuse puhul tuleb arvestada esiteks p o l i i t i l i s t tunnust, s.o. selgitada, kas teatav töötaja on ära teeninud poliitilise usalduse ja teiseks e r i a l a s t kvalifikatsiooni, s.o. kas tal on teadmisi oma erialal [1]. Iseenesestmõistetavalt on need kaadri valiku bolševistlikud printsiibid täies ulatuses kehtivad ka eks-

---

1. J.S t a l i n, Parteitöö puudustest ning abinõudest trotskistide ja teiste kahekeelsete likvideerimiseks. Tallinn, 1947, lk. 30 - 31.

perdi valiku puhul. Lisaks poliitilisele ja erialasele kvalifikatsioonile tuleb eksperdi valikul arvestada veel j u r i i d i l i s i tingimusi. Ekspert on osaline kriminaalprotsessis, mistõttu kriminaalprotsessi seadusandlus ja kohtupraktika nõuavad ette rea mitmesuguseid nõudeid selle isiku suhtes,keda võidakse uurimis-ja kohtuorganite poolt kutsuda eksperdi funktsioonide täitmisele.

Eksperdi valikul tuleb erilist tähelepanu pöörata isiku e r i a l a l i s e l e kvalifikatsioonile. Uurija ja kohus, määrates asjas ekspertiisi,peavad selgitama kas nende poolt väljakutsutud isik on pädev neis küsimustes,mis huvitavad uurijat ning kohtunikku.

Kuidas on aga uurijal ja kohtunikul võimalus veenduda eksperdi kompetentsuses? Kas eksperdi ametisisundit saab pidada tema kompetentsuse küllaldaseks tagatiseks? Kas mitmesuguste ekspertiisi - alaste asutiste kaastööliste juures saab eeldada ilma pikemata vastavaid erialaseid teadmisi ning oskusi? Viimases küsimuses võime leida protsessualistide juures erinevaid seisukohti. Kuigi pole ühtki protsessualisti,kes selliste ekspertide autoriteeti peaks kohtule või uurijale absoluutselt vaieldamatuks,peavad mõned protsessualistid seda siiski üldreegliks. Sellisel seisukohal on M.K.Aleksandrov ja N.V.Terziev.[1] "Sageli juba ainuüksi eksperdiks kutsutud isiku teenistuslik seisund", ütlevad nad, "on tema kompetentsuse küllaldaseks garantiiks. See käib enne-kõike kohtumeditsiiniliste,kohtupsühhiaatriliste,kriminalistika - alaste labotatooriumide kaastööliste ja teiste kohta; nende kvalifikatsiooni eest kannavad vastutust riigiorganid millised neid

---

1. М. К.А л е к с а н д р о в, Н. В. Т е р з и е в, op.cit.,lk.12 - 13.

ametisse määrasid". Analoogilist vaatekohta jagab ka E.E.Leventon [1].

Selliseid vaatekohti ei saa pidada õigeks. Eksperdi kvalifikatsiooni üle ei tohi otsustada formaalselt - puht väliste asjaolude järgi. On ju selge,et ekspertiisialaste asutuste kaastöölisteks saavad isikud ainult teatavate eelduste olemasolul. Kuid ainuüksi vastavasisuline teoreetiline ettevalmistus ei taga alati eksperdi juures kõrget kvalifikatsiooni. Kõrgetasemeline eksperdi arvamus eeldab eksperdi juures teoreetiliste teadmiste kõrval alatuslikke praktilisi kogemusi. Viimast ei pruugi aga omada mitte kõik ekspertiisialaste asutiste kaastöötajad. Mõnel neist võib puududa praktika teatavates küsimustes. Mõne kaastöölise juures võib soovida jätta ka teoreetiline ettevalmistus. Teaduse kiire areng nõuab eksperdilt pidevat tutvumist uusimate saavutuste ja avastustega,enda pidevat täiendamist. Kunagine hea teoreetiline ettevalmistus võib osutuda kiiresti iganenuks ning selline isik eksperdina kõlbmatuks. Kõik see tingib individuaalse lähenemise vajaduse igale eksperdile iga konkreetse ekspertiisi puhul. Vaatamata eksperdi ametiseisundile,tuleb uurijal ja kohtul alati kontrollida eksperdi kompetentsust. Tuleb kontrollida tema hariduslikku taset,spetsiaalsust,teaduslik-teoreetilist ettevalmistust ja praktilist staaži. Vajaduse korral tuleb selline ekspert asendada teisega või kutsuda talle kõrvale teisi eksperte. NSV Liidu Ülemkohtu Veetranspordi Kolleegium märkis oma 9.veebr.1952.a. määruses Galaktionovi jt.asjas,saates asja täiendavale eeluurimisele: "Tuleb samuti selgitada,kas ta omab teadmisi,milliseid on vaja raamatupidamis-eksperdina,millist

---

1. E.E. L e v e n t o n, Ekspertiis nõukogude kriminaalprotsessis,Tartu,1946,lk.7.

haridust ning praktilise töö kogemusi omab Maljutin" [1].

Eriti hoolikalt ja kõigekülgselt tuleb teostada nende ekspertide erialase kvalifikatsiooni kontrollimist, kes ei kuulu ühegi ekspertiisi-alase asutise koosseisu. Tuleb hankida andmeid nende üld-ja erialase hariduse, kitsama spetsiaalsuse, teaduslik - teoreetilise, praktilise ja ekspertiisialase staaži kohta. Neid andmeid saab uurija ja kohtunik enneköike eksperdilt endalt, kellega on soovitav ja kasulik alati enne vormilist ekspertiisi määramist ekspertiisi teostamise suhtes läbi rääkida. Vajalike andmete saamiseks tuleb nõuda teateid ka mitmesugustest asutistest ja organisatsioonidest, kus see isik on oma töö poolest tuntud. Eksperdi erialase kvalifikatsiooni kontrollimiseks võidakse kasutada ka mitmesuguseid teisi vahendeid, mida dikteerib ja tingib konkreetne olukord.

On seega ilmne, et erialane kvalifikatsioon tuleb kindlaks määrata iga eksperdi puhul, nii mõnesugusesse ekspertiisi-alasesse asutisse kuuluva kui ka sinna mittekuuluva suhtes. Vahe seisneb siin ainult selles, et esimesel juhul on seda teha tunduduvalt kergem kui teisel juhul. Küsimusele endale tuleb aga pöörata tõsist tähelepanu, kuna madala kvalifikatsiooniga ekspert põhjustab madalakvaliteedilise töendi kujunemise ning tekitab sel viisil nõukogude õigusmõistmisele tõsist kahju.

Meie kriminaalprotsessuaalses seaduseandluses ei räägita sõnagi eksperdi erialasest kvalifikatsioonist. Et eksperdilt nõutakse eriteadmisi, järeldub muidugi KrPK § 63, millise kohaselt kutsutakse eksperte välja juhtudel, kui uurimisel või asja arutamisel vajatakse eriteadmisi teaduse, kunsti või käsitöö alal. Et eksperte kutsutakse välja just siis kui tekib vajadus eritead-

---

1. C.H. 1952, 4, lk. 28.

miste jürele, peavad muidugi kutsutavatel isikutel vastavad eriteadmised olema. VNFSV KrPK §§ 43,45 ja 48 annavad eksperdi taandamisaluste loetelu. Taandamisalusena ei näe aga ükski neist paragrahvidest ette eksperdi mittekompetentsust. Tuleks kaaluda kas poleks otstarbekas nimetatud taandamisalust sisse võtta Üleliidulisse kriminaalprotsessi koodeksisse.

Seevastu on kohtupraktika eksperdi erialase kvalifikatsiooni küsimustele pühendanud alati ulatuslikku tähelepanu. NSV Liidu Ülemkohus on arvukais määrustes rõhutanud, et uurimis ja kohtuorganid peavad ekspertideks kutsuma ainult kõrgestikvalifitseeritud eriteadlasi. Võib kulgaliselt tuua näiteid selle kohta, kus Ülemkohus on jätnud eksperdi arvamuse tõendina arvestamata motiivil, et ekspert polnud uuritavas küsimuses kompetentne. Vastavasisulisi näiteid esitame ja teostame nende sisulise analüüsi käesolevas töös hiljem, nimelt eksperdi arvamuse hindamise küsimuse käsitlemisel.

Erialase kvalifikatsiooni kõrval peab eksperti iseloomustama tema kõrge poliitiline teadlikkus. "Tuleb tunnistada kui aksioomi, et mida kõrgem on ükskõik missuguse riigi-või parteitöö ala töötajate poliitiline tase ja marksistlik-leninlik teadlikkus, seda kõrgem ja viljakam on ka töö, seda efektiivsemad on töötulemused, ja, vastupidi, mida madalam on töötajate poliitiline tase ja marksistlik-leninlik teadlikkus, seda tõenäolisemad on ebardused ja nurjumised töös, seda tõenäolisem on töötajate enesetekidunemine ja mandumine võiklasteks tegelinskiteks, seda tõenäolisem on nende degenereerumine" [1]. Neid J.V.Stalini poolt Partei XVIII kongressil peetud aruandekõnes öeldud sõnu tuleb täiel määral arvestada ka eksperdi valikul. Samas aruandekõnes nähtas

1. J. S t a l i n, Leninismi küsimusi, Tallinn 1952, lk. 557.

J.V.Stalin,kuivõrd nõukogude spetsialist peab kõrge erialase kvalifikatsiooni kõrval olema poliitiliselt arenenud teadlik kommunismiehitaja. "Ei ole vaja,"ütles J.V.Stalin, "et spetsialist-meedik oleks ühtlasi spetsialist füüsikas või botaanikas, ja vastupidi. Kuid on olemas üks teadusharu,mille tundmine peab olema kohustuslik bolševikele kõigis teadusharudes,see on marksistlik-leninlik teadus ühiskonnast,ühiskonna arenemise seadustest,proletaarse revolutsiooni arenemise seadustest,sotsialistliku ülesehitustöö arenemise seadustest,kommunismi võidust. Sest ei saa pidada tõeliseks leninlaseks inimest,kes nimetab ennast leninlaseks,kuid on sulgunud oma erialasse,on sulgunud näiteks matemaatikasse,botaanikasse või keemiasse ning ei näe midagi väljaspool oma eriala"[1]. On ülimalt vajalik,et uurija ja kohtunik,kui teostab eksperdi valikut,ei unustaks neid J.V.Stalini poolt öeldud sõnu ning püüraks täie tähelepanu eksperdi poliitilisele arengutasemele ja ta poliitilis-moraalsetele omadustele.

Peale erialase kvalifikatsiooni ja üldpoliitilise arengutaseme tuleb eksperdi valikul arvestada veel mitmesuguseid juriidilisi tingimusi,millised on püstitatud kriminaalprotsessi-alaste seaduste poolt ja millistele peab vastama isik,keda uurija või kohtunik kutsub eksperdi funktsioonide täitmisele.

Ekspert on eksperdi arvamuse kui tõendi allikas ja sellisena üks kriminaalprotsessi osalisi. Nagu kõikide protsessiosaliste, nii ka ekspertide protsessuaalset seisundit ja tegevust reguleerivad kriminaalprotsessi-alased seadused. Protsessinormid reguleerivad ka eksperdi valikuga seotsesolevaid küsimusi. VNFSV KrPK § 43 ja 45 loetlevad isikuid,kes ei saa olla kohtunikeks. KrPk § 48 alusel tuleb samu eeskirju kohaldada ka ekspertidele. Kui

---

1. Ibid.lk.557 - 558.

eksperdiks on määratud isik,kes ei vasta KrPK § 43,45 ja 48 nõuetele,kuulub selline ekspert taandamisele.

Alljärgnevalt vaatleme,millised isikud ei saa olla eksperdiks.

1. Eksperdiks ei või olla isik kes on ise protsessis p o o l v õ i m õ n e p o o l e s u g u l a n e (KrPK § 43 p.1). Vastavalt VNFSV KrPK § 23 p.6.tuleb mõista kriminaalprotsessis pooltena kohtualust,kohtualuse kaitsjat,kohtualuse seaduslikke esindajaid,riikliku süüdistajana esinevat prokurõri, tsiviilhagejat,tsiviilhageja huvide esindajat,süüdistamisõigusega kannatanut ja süüdistamisõigusega kannatanu huvide esindajat. See loetelu ei ole siiski täielik. Teatavatel juhtudel võib kriminaalprotsessis poolena esineda veel tsiviilkostja ja tsiviilkostja huvide esindaja. KrPK § 43 p.1 täpse mõtte kohaselt ei saa nimetatud isikud olla ekspertideks samal kohtuistungil. Arvestades aga sama paragrahvi p.3.,tuleb asuda seisukohale,et nad ei saa olla ekspertideks teatavas asjas üldse. Nii ei saa isik, kes asja esmakordsel arutamisel oli näiteks süüdaluse kaitsjaks, olla teistkordsel arutamisel samas asjas eksperdiks. KrPK § 43 p.3, loetledes protsessiosalisi,ei loetle küll kõiki kriminaalprotsessuaalse menetluse pooli,kuid on püris ilmne, et ükskõik millise protsessipoolena asjas üldse (mitte ainult samal kohtuistungil) esinemud isik ei saa samas asjas,ka asja hilisematel kohtulikel arutamistel,olla eksperdiks. KrPK § 43 p.3 pole loetletud protsessipooltest kohtualust,kohtualuse seaduslikke esindajaid,tsiviilhagejat,tsiviilkostjat ning tsiviilkostja huvide esindajat. On aga püris selge,et isik ei või olla eksperdiks, kui ta samas asjas on ise kohtualune või tema seaduslik esindaja. Kui § 43 p.3 näeb ette kaitsja,siis on loomulik,et teisi seaduslikke esindajaid pole põhjust asetada erinevasse olukorda. § 43 p.3 näeb ette ka tsiviilhageja huvide esindaja. Kui eksperdiks

ei või olla isik,kes samas asjas on esinenud tsiviilhageja huvide esindajana,siis seda enam ei või eksperdiks olla isik,kes samas asjas on varem esinenud tsiviilhageja endana. Samadel kaalutlustel ei või eksperdiks olla ka isik,kes varem samas asjas on olnud tsiviilkostjaks ja tsiviilkostja huvide esindajaks.

Eksperdiks ei või aga olla ka isik,kes küll ise pool ei ole, ei sellel kohtuistungil ega antud asjas üldse,kuid on mõne poole sugulane. Mida mõista aga sugulase all? VNFSV KrPK ei anna sugulase mõistet. Küll on KrPK § 23 p.8 antud lähemate sugulaste mõiste. Lähemate sugulastena mõistab VNFSV KrPK meest,naist,isa, ema,poega,tütreid,lihaseid vendi ja õdesid. Loomulikult hõlmab sugulase mõiste kõik lähemate sugulaste hulka kuuluvad isikud, ei piirdu aga nendega vaid on endastmõistetavalt laiem. Kahjuks pole ka NSV Liidu Ülemkohus selles küsimuses oma seisukohta avaldanud. Tundub õigena,mõista sugulaste all isiku ülenevaid ja alanevaid sugulasi,ning nende õdesid ja vendi,samuti isiku enda õdesid ja vendi. Eksperdiks olaku keeldu tuleks aga laiendada ka isiku abikaasa sugulastele.

2. Eksperdiks ei või olla isik,kes on antud asjast osa võtnud t u n n i s t a j a n a, j u u r d l u s e t e o s t a j a n a või u u r i j a n a. Ei ole oluline,kas isik on tunnistajaks olnud kriminaalprotsessi ennekohtulikus või kohtulikus staadiumis.

Nõukogude kriminaalprotsessis pole lubatud ühendada ühe isiku kütte eksperdi ja tunnistaja funktsioonide täitmist [1]. Sellel seisukohal on järjekindlalt ka meie kohtupraktika. Nii ei saa isikud,kes asjast on võtnud osa ametkondlike revidentidena,esineda samas asjas ekspertidena. Kui on revidentideks määratud ametkond-

1.Eksperdi arvamuse ja tunnistaja ütluse erinevuse juures peatusime üksikasjalikult eespool lk. 98 jj

likus korras,kõrgemalseisvate instantsidе poolt,mitte aga nagu eksperdid,uurimis ja kohtuorganite poolt. Nende poolt koostatud revisjoniaktid tulevad protsessis arvesse kirjalike dokumentidena,ise aga esinevad nad tunnistajatena ning annavad uurija juures ning kohtus ütlusi. Nii on öeldud NSV Liidu Ülemkohtu Veetransporti Kolleegiumi 13.aprilli 1949.a.määruses Žuikovi asjas. "Kohus on jämedalt rikkunud VNFSV KrPK § 43 ja 48: raamatupidaja Pestov,teostades ametkondlikku revisjoni,võis kohtuistungist osa võtta ainult tunnistajana,ta oli aga sinna kutsutud eksperdina"[1]. Samuti märgib NSV Liidu Kaudteede Kolleegium 7.mai 1949.a.määruses Tsivlini ja Romanovi asjas,et ekspertiisi komisjoni eesotsas seisis vanem insener-dispetser Voronovitš,kes oli teostanud Tsivlini juures revisjoni peakomitee ülesandel ning kelle materjalide alusel algatati kriminaalasi Tsivlini vastu. Selline isik ei saa esineda asjas eksperdina [2]. Analoogilisi seisukohti on avaldatud paljudes teistes NSV Liidu Ülemkohtu määrusis [3].

Teatavatel tingimustel võib isik,kes on määratud uurija või kohtu poolt eksperdiks,protsessi kestel muutuda tunnistajaks. Nimelt siis,kui teatavad asjaolud,mida ta on tajunud,osutuvad seosesolevaiks ja tähtsaks arutatava asja seisukohalt või ta tajub hiljem mõnesuguseid fakte,millised osutuvad kaudseiks tõendeiks selle isiku suhtes,kelle süüdistusasjas tema on eksperdiks. Üht sellist juhtu on kirjeldatud NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegiumi 23.aprilli 1949.a.määruses Prikaztšikovi ja Frolovi asjas [4]. Laborant Andrejeva poole,kes pidi teostama

1.C.II.1949,8,lk.44.

2.C.II.1949,9,lk.27.

3.C.II.1945,VI,lk.21; 1948,II,lk.26; 1949,3,lk.9; 1949,12, lk.24; 1950,1,lk.24; 1950,11,lk.19; 1952,2,lk.1; 1952,7,lk.23.

4.C.II.1949,8,lk.21.

kottides avastatud nisuterade analüüsi,pöördus laojuhataja Jašin palvega,seda analüüsi mitte teha,öeldes,et ta palubseda süüdaluse Frolovi nimel. Laborant Andrejeva kuulati nende asjaolude suhtes üle tunnistajana. Ülemkohtu määruses ei rüägita sellest,kas nimetatud laborant,kes muutus tunnistajaks,ka eksperdiks edasi jäi. Selleks ta mingil juhul ei oleks tohtinud jääda. Ekspert on alati asendatav. Nisuterade analüüsi saab teostada iga isik,kel on vastav erialane kvalifikatsioon. Tunnistaja on aga alati asendamatu. Laojuhataja ettepanekust,nisuterade analüüsi mitte teostada,on teadlik ainult laborant ja seepärast peab ta olema esijoones tunnistaja ja loobuma esinemast eksperdina.

Sedalaadi probleemid tekivad alati siis,kui mõnesugune spetsialist,kelle arvamus oleks asja seisukohalt väga oluline,on olnud kuriteolise käitumisega seosesolevate faktide vahetuks tajujaks. Tuleb püsida kindlalt seisukohal,et selline isik saab selles asjas olla ainult tunnistajaks,mitte mingil juhul aga eksperdiks.

Mõned autorid peavad selles küsimuses siiski võimalikuks ka erandeid. Nii toob R.D.Rahhunov näitena Vrangeli saarel toimunud doktor Vulfsoni tapmise asja uurimise. Selles asjas oli kohtusse kutsutud tuntud polaarmaade uurija Ušakov,kellele esitati küsimusi kui tunnistajale faktide suhtes,mis olid seoses uuritava asjaga ning ühtlasi esitati küsimusi kui polaarmaade eriteadlasele-eksperdile. Rahhunov väidab,et Ušakovi ülekuulamine samas asjas tunnistajana ja eksperdina kujutab endast harva esinevat juhtumit,mis on tingitud uuritava asja omapärast,kus polnud võimalik asendada Ušakovi,kui teatavate faktide tunnistajat kompetentse eksperdiga polaarmaade uurimise alalt [1].

Ka Aleksandrov ja Terziev peavad mõningatel eritingimustel

---

1. Рахунов, op.cit.,lk.74,jj.

võimalikuks tunnistaja ja eksperdi funktsioonide ühendamise ühe isiku kätte [1].

Selliseid seisukohti ei saa pidada õigeks. Vaevalt oli see nii, et Ušakov oli NSV Liidus ainuke inimene, kes tundis talvitamistingimusi kaugel põhjas, nii et tema muutumisega tunnistajaks polnud kedagi kutsuda eksperdi funktsioonide täitmisele. Milleks on vaja õigustada KrPK sätete (§ 43 ja 48) otsest rikkumist? Pealegi võib taoline rikkumine oluliselt kahjustada eksperdi arvamuse kvaliteeti.

Eksperdiks ei saa olla ka isik, kes on asjast varem osa võtnud u u r i j a n a või j u u r d l u s e t e o s t a j a n a. Sellise isiku juures, kui ta on määratud eksperdiks, ei saa eeldada objektiivsust. Ta püüdlused on tahes-tahtmatult suunatud sellele, et asi leiaks sellise lõpplahenduse, mis on kooskõlas tema poolt sooritatud juurdluse või eeluurimisega. NSV Liidu Ülemkohtu praktika on järjekindlalt eelnimetatud seisukohal. NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegiumi 16. märtsi 1949. a. määruses Farberi jt. asjas on öeldud: "Ekspert Drozdov, kes võttis osa kohtuistungist, oli Läti NSV Rahandusministeeriumi revidendiks ja teostas sisuliselt juurdlust antud asjas, s.t. ta kutsus välja rahandusosakonda talupoegi ja selgitas millisel hulgal ja millise summa eest nad olid müünud produkte varujatele. Sama Drozdov oli kutsutud asjast osa võtma eksperdina, kus juures tuleb märkida, et sellise eksperdi arvamus osutus sisult süüdistuskokkuvõtteks. Sel viisil rikuti VNFSV KrPK § 43 ja 48" [2].

Eksperdi funktsioonide ühendamatust samas asjas juurdluse teostaja funktsioonidega on rõhutanud NSV Liidu Ülemkohtu Kri-

---

1. М. К. Александров, Н. В. Терзиев, op.cit., lk. 6 - 8.

2. C.II.1949, 6, lk. 28.-

minaalasjade Kohtukolleegium oma 3.juuli 1946.a.määruses Samoilovi asjas. "Vähem vastutustundetu ei ole ka oblastikohus,kes ei ole märganud asjas esinevaid protsessinormide rikkumisi,kuigi toimikust on näha,et Gaidukov,kes teostas asja juurdlust,oli siiski üle kuulatud eksperdina. Vähe sellest,prokurör,aga tema järgi ka oblastikohus,peavad täiesti loomulikuks,et Gaidukov oli üle kuulatud samaaegselt eksperdina ja tunnistajana,pidamata silmas seda,et KrPK § 43 mõtte ja sisu järgi,milline kehtib § 48 alusel ka eksperdi suhtes,isikut ei saa välja kutsuda eksperdina kui ta asjas esines tunnistajana. Lisaks sellele oli Gaidukovi eksperdiks määramine seda enam lubamatu,et oma eksperdina antud ütlusis ta polemiseerib Samoiloviga,tunnistas Gaidukovi enda asjaosalisust avarii faktis. Selletõttu oli Gaidukovi eksperdiks kutsumine lubamatu samaaegselt kolmel põhjusel: k u i i s i k, k e s t e o s t a s j u u r d l u s t, k u i i s i k, k e s e s i n e s t u n n i s t a j a n a j a k u i i s i k, k e s o l i i l m s e l t h u v i t a t u d a s j a t u l e m u s t e s t (KrPK § 43 pp.2 ja 3,laiendatud § 48 abil ka eksperdile)". (Minu sõrendus O.P.) [1].

3. Eksperdiks ei või olla isik,kes samas asjas on esinenud k o h t u n i k u n a. Kuigi see pole ette nähtud otseselt KrPK §43 ega § 48,siis järeldub see ometi nende paragrahvide mõttest. Otseselt ei saagi see KrPK §43-s olla ette nähtud,kuna see paragrahv on sõnastatud kohtuniku jaoks. Eksperdi suhtes kohaldatakse teda VNFSV KrPK § 48 alusel. Põhimõte,et ekspert ei tohi olla olnud varem samas asjas kohtunikuks,on tingitud eksperdi arvamuse objektiivsuse nõudest. Isik,kes varem on samas asjas olnud kohtunik,arutanud seda asja,saanud tuttavaks

1. C.L:1946,VIII,lk.29.

asja tehioludega mitmesugustest allikatest,ei saa selles asjas anda objektiivset arvamust. See on täielikult ka kohtupraktika seisukoht. NSV Liidu Ülemkohtu Kaudteede Kolleegium oma 2.veebr. 1949.a.määruses Manuilenko ja Sevastjanovi asjas märgib: "Liinikohus suunas asja täiendavale eeluurimisele,selleks et teostada uut raamatupidamisekspertiisi,kuna uurimisorganite poolt oli raamatupidamiseksperdiks kutsutud Sidorov,kes varem samast asjast oli osa võtnud rahvakaasistujana. Prokurör oma eriprotestis näitab,et kohus,viidates VNFSV KrPK §43,suunas põhjendamatult asja täiendavale eeluurimisele ja palub määruse tühistamist.Prokuröri protestis kirjeldatud motiivid on põhjendamatud. VNFSV KrPK § 43 näeb ette,et varasem osavõtt asjast eksperdina ei või olla taanduse aluseks,siiski Sidorov ei võtnud varem asjast osa mitte eksperdina vaid kohtunikuna. Seepärast,lähtudes vajadusest, omada objektiivset eksperdi arvamust,kohtul oli õigus taandada Sidorovi eksperdina selles asjas" 1).

4. Eksperdiks ei saa olla isik,kes ise,või kelle sugulane on h u v i t a t u d a s j a t u l e m u s e s t. Isiku huvitatus asja tulemustest võib olla tingitud väga mitmesugustest põhjustest. Nii võib näiteks süüdalune olla eksperdile hea tuttav, vaenlane,ametialane ülemus või alluv,ekspert võib soovida isiku süüdimõistmist,lootuses saada tema ametikohale jne.

Mittehuvitatus asja tulemustest,täielik erapooletus,on kindlasti üheks põhinõudeks eksperdi isiku valikul. Erapooliku eksperdi poolt antud arvamusel ei saa olla kohtuliku tõendi tähendust. Õieti kõik eelnevaltesitatud nõuded,mida tuleb arvestada eksperdi isiku valikul (ei tohi olla protsessi pool,tunnistaja, juurdluse teostaja,uurija ega kohtunik) on tingitud vajadusest,

1.C.II.1949,5,lk.45.

et ekspert oleks erapooletu. Isikul,kes protsessist on eelnevaltnimetatud vormis osa võtnud,on raske suhtuda ükskõikselt protsessi tulemustesse. Sellise isiku juures eeldatakse alati huvitatust asja tulemustest,erapoolikust ning sellest tingitult ei luba protsessiseadused neil olla mingil tingimusel samas asjas eksperdiks. Kõikidel teistel juhtudel peavad uurimis-ja kohtuorganid lahendama eksperdi huvitatuse küsimuse iga konkreetse asja puhul eraldi.

Nõue,et ekspert ei tohi olla huvitatud uuritavast asjast,on meie kohtupraktikas leidnud korduvalt toonitamist. Nii tühistas NSV Liidu Ülemkohtu Raudteede Kolleegium oma 24.dets.1949.a.määrusega Kuznetsovi ja Homjakovi asjas liinikohtu otsuse,kuna avarii asjas esines eksperdina vaneminsener Rozanov,kelle süül oli raudtee viidud sellisesse seisukorda,et võis tekkida avarii. Kolleegium märkis,et "Rozanov asjast huvitatud isikuna ei oleks võinud olla selles asjas eksperdiks"[1].

Juhtumeid,kus eksperdiks on kutsutud isik,kelle enda käitumine on mõnesuguses seoses kuriteolise käitumisega ja seega otseselt huvitatud asja lahendusest,esineb kohtupraktikas korduvalt. Nii märgib NSV Liidu Ülemkohtu Raudteede Kolleegium oma 12.aprilli 1949.a.määruses Nerabko ja Ivanjuki asjas: "Pimenov ei oleks võinud antud juhul osa võtta ekspertide komisjonist ja anda arvamust avarii põhjuste kohta, kuna ta on administratiiv isik ja kannab vastutust tee seisukorra eest isikuna,kes pole rakendanud õigeaegselt vahendeid selliste korratuste kõrvaldamiseks teedel,millised mõjutasid rongide liiklemise ohutust" [2].

Seos eksperdiks määratud isiku käitumise ja kuriteolise

---

1. C.II.1950,2,lk.32.
2. C.II.1949,8,lk.43.

käitumise vahel ning selle järeldusena eksperdi otsene huvitatus asja lahendusest esineb enamasti siis,kui ekspert määratakse samast ametiliinist. On ju selge,et teatavas küsimuses on kõige kvalifitseeritum sama või naaberasutise töötaja,kuna ta on vastava erialaga kõige tuttavam. Selline isik aga tavaliselt on ikka ühel või teisel viisil seotud kuriteolise käitumisega või süüdaluse isikuga ning sel viisil huvitatud asja tulemustest.NSV Liidu Ülemkohtu Veetranspordi Kolleegium oma 8.veebr.1950.a. määruses Kartavski asjas tühistas liinikohtu otsuse järgmistel motiividel: "Ekspertide koosseis käesolevas asjas ei vasta seaduse nõuetele ja pole oma kvalifikatsioonilt suuteline andma õiget arvamust asjas. Üks põhilistest ekspertidest käesolevas asjas, kes andis arvamuse nii eeluurimisel kui ka kohtulikul uurimisel, on Ida-Siberi jõeteede valitsuse teede teenistuse ülem Loškarev. Asja materjalidest on näha,et Loškarev osutub isikuks kes on huvitatud asja käigust,ega või esineda eksperdina. Seepärast tuleb taandus,mis ekspert Loškarevi suhtes on avaldatud kohtualuse advokaadi ja Kartavski enda poolt,tunnistada õigeks ning liinikohtu keeldumine Loškarevi taandamisest ilmselt põhjendamatuks, millega rikkus VNFSV KrPK §§ 43,45ja 48 eeskirju" [1].

Sedalaadi vigu saab kohus ja uurija vältida sel teel,et hoiduvad eksperte määramast samast ametkondlikust liinist kus töötab süüdalune.

Vastavalt VNFSV KrPK § 48 võivad ekspertideks olla isikud,

---

1. O.П .1950,4,lk.23. -Analoogilistel motiividel otsuse tühistamist vaata veel O.П .1950,11,lk.26. - Vt.ka М. Л. Шифман ,Некоторые вопросы экспертизы в практике Верховного суда СССР по уголовным делам i. Советское государство и право 1947, 9,lк.78.

kes varem on asjast osa võtnud ekspertidena või tõlkidena.

On isegi soovitav,et sama isik,kes oli eksperdiks eeluurimisel,kutsutaks eksperdiks ka kohtusse.Ta on asjaoludega juba varem tuttav,tõendeid juba varem uurinud ning seetõttu võimeline kiiremini ja paremini arvamust kujundama kui isik,kellele küsimused esitatakse alles kohtuistungil. Muidugi võidakse kohtuistungile kutsuda ka uusi eksperte lisaks eeluurimisel esinenutele. Varem samas asjas eksperdiksolek ei ole taanduse põhjuseks sellepärast,et eksperdi arvamus on eriteadmisel põhinev kohtulik tõend,kusjuures tõendav fakt kujuneb eksperdi poolt teostatava uurimistegevuse tagajärjel. See võib toimuda nii eeluurimisel kui ka asja kohtulikul uurimisel sama isiku poolt,ilma et seejuures kuidagi oleks kahjustatud arvamuse kvaliteet. Otse vastupidi-tõendite korduv uurimine võimaldab kaheldamatult veelgi kvaliteetsema arvamuse kujundamise.

Põhimõte,et sama isik võib olla eksperdiks kõikides kriminaalprotsessi eri staadiumides (eeluurimisel,kohtulikul uurimisel jne.) pole kuidagi erandlik ainult eksperdi suhtes. Ka teised kohtuliku tõendi allikad esinevad muutmatul kujul mitmes protsessistaadiumis. Nii esineb sama tunnistaja,sama ese,sama dokument jne.tõendi allikana nii eeluurimisel kui ka asja kohtulikul arutamisel. Eksperdi suhtes on see ka kohtupraktika seisukoht. NSV Liidu Ülemkohtu Raudteede Kolleegium oma 2.veebr.1949.a. määruses Manuilenko ja Sebastjanova asjas märgib: "VNFSV KrPK § 48 näeb ette,et eelnev osavõtt asjast eksperdina ei saa olla taandamise aluseks. . ." 1)

Vastavalt VNFSV KrPK § 48 võib eksperdiks olla ka isik,kes

---

1. C.II .1949,5,lk.46.

varem samas asjas esinenud tõlgina.

Alljärgnevalt peatume lühidalt eksperdi taandamise küsimuse juures.

Nagu eespool nägime, peab uurija ja kohtunik eksperdi valikul arvestama kolmesuguseid asjaolusid: erialast kvalifikatsiooni, poliitilist arengutaset ja juriidilisi nõudeid. Nende asjaolude mittearvestamisel on kehtiva protsessikorralduse kohaselt erisugused juriidilised tagajärjed. Kui selgub, et eksperdi poliitiline arengutase või erialane kvalifikatsioon jätavad soovida, saab seda arvestada eksperdi arvamuse kui tõendi hindamisel. Kui sellealased puudujäägid on suured, ei saa vastavat eksperdi arvamust tõendina üldse arvestada. Kui eksperdi valikul pole aga arvestatud eelpoolkäsitletud juriidilisi nõudeid, kuulub selline ekspert taandamisele. Puudulikku poliitilist arengutaset ja mittekülladast erialast kvalifikatsiooni ei näe meie protsessi-alane seadusandlus taandamisalusena ette. Seda tuleb siiski lugeda meie KrPK lüngaks. Jääb ära hulga asjatut vaeva, kui vajalikku kvalifikatsiooni mitteomav ekspert kõrvaldada juba enne ekspertiisi teostamisele asumist.

VNFSV KrPK § 43 tähendatud põhjuste olemasolul on ekspert ise kohustatud asja arutamisest taanduma (KrPK § 45 ja 48). Kui ekspert ise ei taandu, tuleb ta taandada kohtu poolt. Ka pooltel on õigus taotleda eksperdi taandamist. VNFSV KrPK § 45 kohaselt võib ekspert kuuluda taandamisele, kui pool esitab asjaolusid, mis tekitavad kahtlust eksperdi erapooletuses. Selle eraldi mainimine on tegelikult üleliigne, kuna eksperdi erapoolikus on ju KrPK § 43 p.2 sisuks ja pooltel on õigus taotleda eksperdi taandamist kõigi § 43 ettenähtud põhjusil, teiste hulgas ka mui-

dugi kahtluse puhul eksperdi erapooletuses. Taanduse lahendab see kohus, kes antud asja arutab (VNFSV KrPK § 48). Taanduse lahendamisel peab kohus esitatud asjaolusid kaaluma väga põhjalikult. Põhjendamatult õige taotluse tagasilükkamine või sisult ebaõige taotluse rahuldamine võivad tingida ebaõige eksperdi arvamuse ning selle tulemusena kogu asja väära lahenduse. NSV Liidu Ülemkohtu praktikas on juhitud sellele korduvalt tähelepanu.

Meie protsessiteoorias, samuti seaduseandluses ja kohtupraktikas on alati esinenud seisukoht, mille kohaselt pooltel on õigus taotleda ekspertide taandamist. Eksperdilt nõutakse objektiivsust arvamuse kujundamisel. Järelikult peab olema võimalus neid isikuid, kel puuduvad eeldused erapooletuks suhtumiseks uuritavasse asjasse, kõrvaldada juba enne kui nad asuvad tõendite uurimisele.

Käsitledes ekspertiisi subjekti, tuleb peatuda küsimusel, kas võib eksperdina esineda ka juriidiline isik, s.o. mõni ekspertiisialane asutus. Protsessiteoorias on leidnud üldise tunnustuse seisukoht, mille järgi eksperdiks võib olla ainult füüsiline isik [1]. Esineb siiski ka vastupidise vaate pooldajaid [2]. Muuhulgas oli sel seisukohal ka NSV Liidu KrPK projekt (teine redaktsioon 1939.a)

---

1. Никифоров, op.cit., lk.124 jj. - Александров, Терзиев, op.cit., lk.11 jj. - Строгович, op.cit., lk.226. - Чельцов, op.cit., lk.178 jj. - Полянский, op.cit., lk.131. - А. Винберг, Особенности процессуального положения эксперта-криминалиста i Социалистическая законность, 1947, IO, lk.I6. - I d. Основные принципы советской криминалистической экспертизы, Москва, 1949, lk.74, - Leventon, op.cit., lk.7. - Советский уголовный процесс Москва, 1953, lk.98 -99.

2. С. М. Потапов, Роль экспертизы в уголовном процессе i Методика и техника следственной работы, Киев, 1934, lk.222 kus autor asub seisukohal, et arvestades praktikat, võivat ekspertiise teostada nii üksikisikud kui ka asutused

millise § 31 nägi ette,et "ekspertiisi teostamine võis olla ülesandeks tehtud t e a d u s l i k - k o h t u l i k e l e e k s p e r t i i s i a s u t i s t e l e, riiklikele kohtumeditsiinilistele ja teistele ekspertidele,samuti isikuile,millised kompetentsete asutiste kinnituse kohaselt omavad spetsiaalseid teadmisi ja praktilisi kogemusi vastaval erialal" [1]. (Minu sõrendus O.P.)

Kehtiva kriminaalprotsessi koodeksi kohaselt saab eksperdiks olla ainult füüsiline isik,mitte mingil tingimusel aga mõnesugune ekspertiisi-alane asutis. Kuigi koodeksis pole ühtki paragrahvi,mis selle sõnaselgelt nii sätiks,järeldub see siiski vaieldamatult ekspertiisi-alaste paragrahvide mõttest. Kõikjal räägitakse e k s p e r d i s t ning kõikjal on nad varustatud selliste õiguste ja kohustustega, milliste täitmine eeldab ainult füüsilisi isikuid.

Kui eksperdina võiks esineda ka juriidiline isik,poleks enamust ekspertiisi kohta käivaid protsessuaalseid eeskirju faktiliselt võimalik täita. See tähendaks terve rea protsessuaalsete eeskirjade otsest rikkumist,oluliste kriminaalprotsessi põhiprintsiipide eitamist ning protsessiosalistele,eriti aga süüdalusele antud protsessuaalsete garantiide mittevõimaldamist. Järgnevalt vaatleme,milliseid protessinormide rikkumisi toob kaasa asutuse nimel ekspertiisides teostamine.

1. Ekspert kutsutakse oma ülesannete täitmisele vastava määrusega uurija või kohtuniku poolt. Nad peavad teostama eksperdi valiku,arvestades seejuures isiku erialast kvalifikatsiooni,poliitilist arengutaset ja protsessiseadustes ettenähtud tingimusi

---

1. Уголовно-процессуальный кодекс СССР /проект,составленный ВИЮН,Москва,1939/.

Saates materjalid ekspertiisi teostamiseks mitte konkreetsele isikule, vaid teatavale ekspertiisi-alasele asutisele, ei tea uurija või kohtunik, millisele konkreetsele eksperdile antakse vastav ekspertiis teha. Nad ei saa tutvuda eksperdi poliitilise ega erialase kvalifikatsiooniga ega KrPK § 43 ja 48 ettenähtud tingimustega. Nad saavad eksperdi isiku teada alles siis, kui neile saadetakse valmis eksperdi arvamus . Kui aga ekspertiis on tehtud asutise nimel, ei saa nad ekspertiisi teostaja nime ka siis teada. Igal juhul ei saa uurija ega kohtunik teostada eksperdi valikut kui üht neile kuuluvat protsessuaalset õigust .

2. VNFSV KrPK § 45 ja 48 kohaselt võivad pooled taotleda eksperdi taandamist. Kui aga uurija ega kohtunik isegi ei tea, kes teatavas asjas ekspertiisi teostab, ei saa nad seda teatavaks teha ka pooltele. Järelikult ei saa pooled esitada eksperdi suhtes taandust. Näeme, et poolte õigus, taotleda eksperdi taandamist, on reaalne ainult siis, kui eksperdiks määratakse konkreetne füüsiline isik. Kui eksperdiks võidakse määrata juriidilist isikut, s.t. mõnda ekspetiisi-alast asutist, muutub poole poolt eksperdi taandamise õigus fiktiivseks.

3. VNFSV KrPK § 170 kohaselt peab uurija hoiatama eksperti 1) selle kohta, et ta annaks oma arvamuse valjult kooskõlas asja tehioludega ja nende eriteadmistega, milleks ekspert välja kutsuti, 2) vastutuse kohta arvamuse andmisest keeldumise eest, 3) vastutuse kohta valearvamuse andmise eest. Nimetatuile peaks lisanduma veel 4) eksperdi hoiatamine uurimisandmete avaldamise eest. Uurija ei saa ühtki nendest nõuetest täita juhul, kui eksperdiks määratakse juriidiline isik. Eksperdi hoiatamise vajadu-

sele on aga NSV Liidu Ülemkohus juhtinud korduvalt tähelepanu. Nii teeb seda näiteks Raudteede Kolleegium 16.juuni 1949.a.määruses Balasanjani ja teiste asjas [1] ning 22.aprilli 1950.a. määruses Radajevi asjas [2]. Muidugi ei pea hoiatamatajätmine alati kaasa tooma otsuse kohustuslikku tühistamist kassatsiooniastme poolt. Viimasena mainitud määruses märgib NSV Liidu Ülemkohtu Raudteede Kolleegium : "Viide liinikohtu määruses VNFSV KrPK §170 rikkumisele eeluurimisorganite poolt on õige,ent konkreetsel juhul pole neil motiividel asja saatmine täiendavaks uurimiseks hädavajalik".

4. Seoses eksperdi poolt antud arvamusega võib uurija ja kohus pidada vajalikuks eksperdi ülekuulamise. (VNFSV KrPK § 162) Kui ekspertiis on teostatud asutuse poolt,on loomulik,et asutust kui niisugust ei saa üle kuulata. Üle võidakse kuulata muidugi vastava asutuse esindajat,kuid viimane ei saa avaldada oma isiklikku arvamust,vaid saab selgitada ainult neid seisukohti,milliseid sisalduvad asutuse juhataja poolt allakirjutatud arvamused. Mõningatel juhtudel võib osutuda aga vajalikuks mõningate muudatuste sisseviimine varemesitatud arvamusse. Võib ju asja uurimisel selguda uusi asjaolusid,mis tingivad teissuguseid eksperdi seisukohti. Asutise esindaja ei saaks muidugi teha asutise nimel avaldatud arvamuses mingeid muudatusi.

Kõikide eelnimetatud sätete kõrval on VNFSV KrPK -s veel rida sätteid,millised eeldavad eksperdina ainuüksi füüsilist isikut. Pole ühtki paragrahvi,mis võimaldaks eksperdi arvamuse andmist asutuse nimel.

Samal seisukohal on järjekindlalt ka NSV Liidu Ülemkohtu

1.C.II .1949,11,lk.34.
2.C.II .1950,7,lk.29.

praktika. Eelnevalt nägime milliseid olulisi protsessinormide rikkumisi töi kaasa ekspertiisi teostamine asutuse nimel, s.o. juriidilise isiku poolt. Kõiki eelpoolkäsitletud juhte on KrPK normide rikkumisena vaadelnud ka meie kohtupraktika [1]. Ta on seega kindlalt seisukohal, et eksperdiks saab olla ainult füüsiline isik.

Kahjuks esineb aga meie uurimispraktikas siiski juhte kus kogu ekspertiis teostatakse ja arvamus antakse asutuse nimel, arvamus ise aga kirjutatakse alla asutuse juhataja poolt [2]. Sellisel juhul rikutakse kehtiva KrPK norme niihästi uurijate ja kohtunike kui ka ekspertide poolt.

Sellist praktikat süvendavad muidugi mõned kehtivate protsessinormidega lausa vastuolulised ja vährad ametkondlikud instruktsioonid, millistega on sätitud mõnede ekspertiisiliikide sooritamise kord. Instruktsioon kohtu-psühhiaatrilise ekspertiisi sooritamise kohta NSV Liidus, kinnitatud NSVL RKN, NSVL Prokuröri, NSVL SaRK ja Tervishoiu RK poolt 17.veebr.1940.a. näeb ette statsionaarse kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi teostamiseks komisjoni, mille koosseisu ei määra ei uurija ega kohtunik, vaid millise koosseisu moodustub kindlatest isikutest, kes on vastava ekspertide komisjoni liikmeteks juba oma ameti poolest. Sellise korra juures ei ole võimalik uurijal ega kohtunikul vähemalgi määral teostada eksperdi isiku valikut. Sama Instruktsioon näeb ette (§ 25 lg.2), et ekspertide komisjoni akt tuleb kinnitada

---

1. VNFSV KrPK § 43,45 ja 48 rikkumise kohta on kohtupraktika näiteid tooduc eespool, lk. 194 jj. Eksperdi valikul erialase kvalifikatsiooni arvestamise vajaduse kohta. vaata näiteid lk. 296 jj.

2. Vt. А. И. Винберг, op. cit. ss 75.

asutuse juhataja poolt. See süte muudab kohtupsühhiaatria-alase eksperdi arvamuse juba vastava asutuse, s.o. juriidilise isiku arvamuseks, mis on ilmselt vastuolus kehtiva kriminaalprotsessi-alase seadusandlusega. Asutuse juhataja poolt eksperdi arvamusele kirjutatud viisal pole muidugi mingisugust juriidilist tähendust. Ekspertidena on vaadeldavad ikkagi need üksikisikud, kes on faktiliselt teostanud ekspertiisi. Oleks aeg selliste instruktsioonide asendamiseks uutega, millised on kooskõlas kehtivate protsessiseaduste ja väljakujunenud kohtuprakikaga.

Paraku esineb meil uurimispraktikas üsna sageli ka juhte, kus uurijad või kohtunikud saadavad asitõendeid ekspertiisi teostamiseks ekspertiisi kabinettidesse, määramata seejuures ekspertiisi teostajaks konkreetset isikut. Nii oli Eesti NSV Kohtuliku Ekspertiisi Teadusliku Uurimise Instituuti 1945. ja 1946. a. saabunud ekspertiisidest 88 % suunatud Instituudi nimele, ilma konkreetset isikut eksperdiks määramata. Eksperdi arvamust ei antud siiski mitte Ekspertiisi Instituudi nimel, vaid viimase direktor määras ekspertiisi teostajaiks konkreetsed isikud Instituudi kaastöölis-te hulgast [1]. Sel viisil ei muutunud eksperdi arvamus küll asutuse, s.o. juriidilise isiku arvamuseks, küll aga kaasnes rida protsessinormide rikkumisi, eriti süüaluse protsessuaalsete garantiide tagamise osas.

Sellist praktikat kohtame üsna sageli kriminalistika-alaste ekspertiiside puhul. Peamiselt on see tingitud kriminalistika-alaste ekspertiisiasutuste suhtelisest vähesusest. Nad on koondunud peamiselt suuremates keskustesse, asudes perifeerias asuvatest prokuratuuri ja kohtuorganitest kaugel. Uurijad ja kohtu-

---

1. Eesti NSV Kohtuliku Ekspertiisi Teadusliku Uurimise Instituut tegutses Tartus 1945. a. kuni 1946. a. Eesti NSV Kohtuministeeriumi süsteemis.

nikud teavad paremal juhul ainult selliste asutuste olemasolust, mitte aga sellest,kui palju ja kes nimeliselt on seal kaastöölised,rääkimata viimaste erialasest ja poliitilisest kvalifikatsioonist ning vastavusest protsessiseadustega püstitatud nõuetele. Uurimis-ja kohtuorganitel puudub seega faktiline võmalus kõikide ekspertiisi-alaste protsessiseaduste järgimiseks. Kujunenud olukord on ilmselt ebanormaalne,millest tuleb leida väljapääs.

Rida protsessualiste soovitab kõnesoleval juhul rakendada e r i n õ u d e menetlust (VNFSV KrPK § 126). Uurija,kes peab vajalikuks ekspertiisi teostamise tema rajoonis mitteasuvas ekspertiisiasutuses,suunab vajaliku materjali sellele prokuratuurile,millise tegevuspiirkonnas asub vastav ekspertiisiasutus,tehes sealsetele prokuratuuritöötajatele ülesandeks ekspertiisi määramise ning sellega seotud protsessuaalsete toimingute sooritamise. Vastava prokuratuuri uurija,saanud matrjalid,kutsub ekspertiisiasutusest ühe kaastöölise enda juurde,tutvub ta erialase ja poliitilise kvalifikatsiooniga,selgitab tema juures taandamisaluste puudumise (KrPK § 43,45 ja 48),koostab ekspertiisi määramise korralduse ning hoiatab teda vastavalt KrPK § 170 nõuetele. Sellist eksperdi määramise moodust pooldavad Strogovitš [1] ja Nikiforov [2].

Vinbergi arvates ei kujutavat see moodus kujunenud olukorrast siiski väljapääsu. Suuremad kriminalistika-alased ekspertiisi asutused,asudes enamuses Moskvas, sooritavad ekspertiise kogu NSV Liidu jaoks,ning on seetõttu tööga väga ülekoormatud. Ainuüksi Moskva Juriidilise Instituudi laboratoorium saab iga kuu üle 200 ekspertiisi. Saabuvate erinõuete arv oleks niivõrd ulatuslik,et

---

1. С т р о г о в и ч , op.cit.,lk.227.
2. Н и к и ф о р о в , op.cit.,lk.126.

uurijad ei suudaks neid juba puht füüsiliselt täita. Vinberg soovitab NSV Liidu Prokuratuuril ja NSV Liidu Kohtuministeeriumil välja anda teatmikku, milles sisalduks ekspertiisi-alaste asutuste loetelu, neis töötavate kaastööliste nimed, spetsiaalsused, teaduslik ettevalmistus üksikutes spetsiaalsustes ja praktilise töö staaž. Selle nimestiku alusel saaks uurija ise otsida nõuetekohase eksperdi, määrata ekspertiisi ja lisada juurde allkirja hoiatamise kohta KrPK § 170 järgi [1]. Sama seisukohta peab õigeks ka Rahhunov [2].

Otstarbekamana tundub siiski ekspertiisi määramine erinõude korras, kuigi ei saa vaielda selle vastu, et suuremates keskustes, kuhu saabub palju ekspertiise, võib erinõuete täitmine muutuda väga tülikaks. Erinõuete rohkust võib aga arvestada vastavatesse prokuratuuridesse koosseisude määramisel.

Koopis suuremate raskustega on seotud sellekohase teatmiku väljaandmine. Ekspertiisiasutuste isikuliste koosseisude muutumise tõttu tuleks kogu aeg anda teatmikule täiendusi. Väiksemgi viivitus muudatuste teatavakstegemisel kohtu ja prokuratuuriorganitesse tingiks asjatut kirjavahetust ja mis veel olulisem, asjatut ajakulu. Nii võidakse näiteks kohtadel määrata eksperdiks isik, kes enam vastavas asutuses ei tööta. Ekspertiisi määramise korraldus saadetakse uurijale tagasi ning viimane peab ta teise eksperdi nimel uuesti teele saatma. Kõik see raiskab juba niikuinii suhteliselt lühikest aega, mida seadus näeb ette ennekohtuliku menetluse jaoks. Ka võib selline kooskõlastamata ekspertide valik tingida ebaühtlast ekspertide töökoormust. Mõned

---

1. А. М. Винберг, Особенности процессуального положения эксперта-криминалиста і Социалистическая законность 1947, 10, lk. 17. і Основные принципы советской криминалистической экспертизы, Москва, 1949, lk. 78.

2. Рахунов, op.cit., lk. 81.

nimekamad,laialttuntumad isikud võidakse koormata ekspertiisidega üle,samal ajal kui mõned (kaugeltki mitte halvad eksperdid) on päris ilma tegevuseta. Liigne töökoormus tingib viivitusi ekspertiiside teostamisel ning madaldab arvamuste kvaliteeti,kuna ekspertidel puudub vajalik aeg objektide igakülgseks ning põhjalikuks uurimiseks.

Tehes eelnenud käsitlusest kokkuvõtet,saame kindlasti väita, et nõukogude protsessiõiguse järgi võib eksperdiks olla ainult füüsiline isik. Täiesti lubamata on arvamuse andmine asutuse nimel,s.o. juriidilise isiku poolt. Hukkamõistetav on samuti mõnede uurijate ja kohtunike praktika,määrata ekspertiisi teostajaks teatavat ekspertiisi-alast asutust,mitte konkreetset isikut. Kuigi arvamus antakse konkreetsete füüsiliste isikute poolt nende endi nimel,rikutakse sel viisil ikkagi protsessiõiguslikke norme,eriti süüalusele protsessuaalsete garantiide tagamise osas

Kas on aga üldse vajadust ekspertiisi-alaste asutuste järele,kui juriidiline isik ei või olla eksperdiks? Kas ei peitu selles vastuolu,kui me üheltpoolt peame lubamatuks arvamuse andmise asutuse nimel,kuid teiseltpoolt soodustame uute asutuste loomist? Mingit vastuolu siin siiski ei esine. Lubamatud on arvamused,mis on antud asutuse nimel,mitte aga arvamused mis antud asutuse kaastöötliste poolt iga kaastöötlise enda nimel. Mõne ekspertiisi-alase asutuse koosseisu kuulumine loob arvamuse andmiseks mitmeti paremad tingimused. Keerulisemate uurimuste teostamiseks on tihtipeale vajalik keerulist aparatuuri,erisisustusega laboratooriume,kvalifitseeritud abijõude jne.,mida kõike saavad võimaldada ainult spetsiaalsed ekspertiisi-alased asutused. Asutuse koosseisu kuuluvad isikud saavad teostada kollektiivselt teaduslikku uurimistööd,saavad vastastikku vahetada ek-pertiisi-

alaseid kogemusi, teha üldistusi ja anda vajalikku konsultatsiooni. See kõik avaldab otsest ja vahetut mõju arvamuse kvaliteedile.

Asutuse nimel, s.o. juriidilise isiku poolt tehtava ekspertiisiga ei tohi muidugi ära segada mitmesuguseid kollektiivseid ekspertiisi vorme, milliseid rakendatakse tavaliselt keerulisemate uurimuste puhul. Kollektiivne on selline ekspertiis, kus ekspertideks on määratud mitu vastava ala spetsialisti, kes kõik teostavad oma eriteadmiste alusel tõendite ekspertlikku uurimist. Juhul, kui eksperdid jõuavad ühistele seisukohtadele võivad nad formuleerida oma arvamuse ühiselt. Lahkuminevate järelduste korral peab aga neist igaüks formuleerima oma arvamuse eraldi (VMFSV KrPK § 173). Kollektiivselt teostatud ekspertiisi puhul loetakse iga uurimist teostav isik iseseisvaks eksperdiks. Igaüks neist kannab individuaalselt oma arvamuse eest vastutust.

Asitõendite kollektiivne uurimine on alati mitmekülgsem, sügavam ja täielikum kui nende uurimine üksik-eksperdi poolt. Kollektiivne uurimine on seepärast alati parim asitõendite uurimise meetod.

Kollektiivsetest ekspertiisidest tuleb muidugi lahus hoida sellised ekspertiisid, kus ekspert teostab uurimusi labotatoorseis tingimusis ja kasutab laborantide ning mitmesuguste teiste tehniliste kaastöölise abi. Kuigi ka sel juhul võtab ekspertiisi teostamisest osa mitu isikut, pole sellised ekspertiisid siiski mitte kollektiivsed selle termini eespoolkäsitletud mõttes. Selliseid tehnilisi kaastöölisi pole uurija ega kohtuniku poolt ekspertideks määratud ja nad ei teosta uurimisi ega anna arvamust oma nimel. Nad on eksperdile uurimuse teostamisel ainult tehnilisteks abilisteks.

§ 14. Ainuüksi praktilisi kogemusi omavad isikud ekspertiisi subjektidena.

Lõpuks peatume küsimusel, kas eksperdiks saab olla ainult mõnesuguse teadusharu esindaja või võib eksperdiks olla ka isik, kel pole mingit teaduslikku ettevalmistust, vaid omab mõnes elukutses ainult praktilisi kogemusi.

Nõukogude protsessiteoorias on avaldatud selles küsimuses mitmesuguseid seisukohti. Prof. Strogovitš leiab, et pole kuidagi normaalne, kui lukumurdmise puhul kutsutakse eksperdiks lukusseppa, relvast tulistamise aja määramiseks relvameister, käekirjade võrdlemiseks joonistusõpetaja jne. Strogovitši arvates võib selliseid mõnteid seletada ainult sellega, et kohtadel pole kõikjal organiseeritud teaduslikku ekspertiisi. Sellised ekspertiisid on, nagu õigusega märgib Strogovitš, "tõeliselt teadusliku ekspertiisi surrogaadid". Seejuures ei asu Strogovitš muidugi seisukohal, et ekspertidena saaksid esineda ainult teadlased. "Eksperdiks võib olla ka praktiline töötaja - arst, keemik, insener, raamatupidaja jne.", ütleb prof. Strogovitš, "ent kohustusliku tingimusega, et tal on küllaldaselt teadusalaseid teadmisi omal alal" [1]. Põhijoontes samal, kuid mõnevõrra siiski erineval seisukohal on V.M. Nikiforov. Ka tema ei eita ekspert-käsitöölise kasutamise võimalust kriminaalprotsessis. Ekspert-käsitöölise all mõistab aga

---

1. Строгович, lk.220.

Nikiforov sellist isikut,kel peale praktiliste kogemuste pole mingeid teadusalaseid teadmisi omal alal. Erinevalt Strogovitšist, peab ta selliste isikute eksperdiks olekut teatavatel tingimustel siiski võimalikuks.

Ta peab selliste ekspert-käsitöölíste rakendamist võimalikuks aga ainult väga elementaarsete küsimuste selgitamisel. Nikiforovi arvates võiks neile esitada ainult selliseid küsimusi,millis-te lahendamise juures ei ole tarvis minna palju kaugemale nendest tavalistest,igapäevase elu kujutlustest,mida kõik inimesed omavad ümbritsevatest esemetest ja nähtustest. "Kui aga teatavate küsimuste lahendamine nõuab mitte ainult kogemusi,vaid ka analüüsi ja üldistusi",ütleb Nikiforov, "on vajalik tõehuvides välja kutsuda suurema ettevalmistusega eksperte,kuigi sellega kaasneks suurem ajakulu" 1).

Seega peab Nikiforov ainuüksi praktiliste kogemustega varustatud isikute eksperdina kasutamist n.ö.hädaabinõuks,mis on tingitud sellest,et kõikides rahvamajandusharudes pole veel küllaldasel hulgal teadusliku ettevalmistusega spetsialiste. Niipea kui viimaseid on vajalikul arvul olemas,pole ainuüksi praktiliste kogemustega varustatud töötaja eksperdina esinemine enam võimalik. "Ekspert -käsitöölise saatus," ütleb Nikiforov, "On sama, nagu omal ajal puuadra saatus: nagu tema tõrjuti välja raudadra ja traktori poolt,samuti ka taoline "ekspertiis" tõrjutakse välja teadusliku ekspertiisi poolt" 2).

Nikiforovi poolt kujukalt väljendatud lõppeesmärk on kaheldamatult õige. Ei saa aga nõustuda sellega,et ta peab võimalikuks,kuigi möödamineva st olukorrast tingituna,hädaabinõuna,sel-

---

1. Никифоров, op.cit.,lk.118.
2. Ibid.lk.119.

liste isikute eksperdina esinemise, kes ei oma mitte mingisuguses ulatuses teaduslikku ülevaadet oma elukutsest. Sellised isikud ei tohiks olla ekspertideks mitte mingil tingimusel ega mingisuguse reservatsiooniga.

Tuleb arvestada seda, et nõukogude ühiskonna praeguses arengufaasis, kus toimub hiiglaslike sammudega järkjärguline üleminek kommunismi, tungivad teadusalased teadmised üha laiematesse töötajate hulkadesse, tõuseb pidevalt töötajate poliitiline ja erialane kvalifikatsioon. Seetõttu on alati võimalik leida sellist praktikut kes, kuigi pole vastava ala teadlane, omab oma elukutsest siiski mõnesuguses ulatuses teaduslikku ülevaadet.

J.V.Stalin püstitas kommunismi saavutamise kolmanda põhilise eeltingimusena ühiskonna sellise kultuurilise tõusu saavutamise, mis kindlustaks ühiskonna kõigile liikmeile nende füüsiliste ja vaimsete võimete igakülgse arenemise [1]. Selle saavutamise ühe vahendina näeb J.V.Stalin ette üldkohustusliku polütehnilise õppuse sissetoomise. Polütehniline haridus pole mitte pealiskaudne tutvumine kõigi tootmisaladega, vaid tähendab tootmise teaduslike aluste omandamist, mis võimaldab omakorda sügavamat spetsialiseerumist ja teadlikku töövõtete omandamist. Töötajate kultuurilis-tehnilise taseme tõstmine aitab kaasa olulise erinevuse kaotamisele füüsilise ja vaimse töö vahel. Meie riigis osutatakse määratu suurt tähelepanu kvalifitseeritud töötajate ettevalmistamisele tööstuse, põllumajanduse, transpordi ja ehitusala jaoks. Tehase-, tööstus- ja raudteekoolid lasksid sõjajärgsel viisaastakul välja ligi 3,5 miljonit kvalifitseeritud töölist. Samal ajal tõsteti mitmesuguste õppuste ja kursuste abil 31 miljoni inimese

---

1. J. S t a l i n, Sotsialismi majandusprobleemid NSV Liidus 1953, lk. 146.

kvalifikatsiooni. Iga päevaga kasvab stahhaanovlaste, leidurite ja ratsionaliseerijate arv. See on tõend meie maa töötajate erialase kvalifikatsiooni pideva kasvu ja nende kultuurilis-tehnilise taseme tõusust, tõend sellest, et ollakse oma elukutses rakendanud teaduslikke meetodeid, et tuntakse oma ala juba teatavas ulatuses teaduslikust aspektist. Kuivõrd need teadmised on küllaldased, et täita eksperdi ülesandeid, otsustab uurija ja kohtunik, kui ta teostab eksperdi valikut. Ainult selliseltmõistetud tähenduses võime rääkida ekspert-käsitöölistest. Kuid ka selliselt mõistetuna (mitte Nikiforovi mõttes) on ekspert-käsitööline siiski ainult hädaabinõu, keda peame sallima seni, kui kõikidel rahvamajandusaladel pole veel teadusliku ettevalmistusega spetsialiste.

Töötajad aga, kel pole mingit teaduslikku ülevaadet oma elukutsest, ei saa üldse olla eksperdiks. Isik, kes on puht mehaaniliselt kätte õppinud teatavad töövõtted ega oma sügavamat arusaamist tema poolt sooritatavast tööprotsessist, ei ole võimeline tegema mingisuguseid üldistusi, avastama nähtuste juures põhjuslikke seoseid, ega järelikult lahendama uurijat või kohtunikku huvitavaid küsimusi. Selline puht-praktiliste kogemustega varustatud töötaja ei ole võimeline olema eksperdiks. Sellise "eksperdi" arvamus ei saa üldse olla kohtulikuks tõendiks.

Eespool väitsime, et teatava elukutse esindaja saab eksperdina esineda ainult siis, kui ta omab oma elukutsest vajalikku teaduslikku ülevaadet, kuid temagi ainult niikaua kuni pole võimalik kasutada vastaval alal erialase teadusliku ettevalmistusega spetsialisti.

Real aladel ongi juba saavutatud olukord, kus ekspertidena lubatakse esineda ainuüksi teadusliku ettevalmistusega eriteadlasil.

Nii nägi ette juba 16.II 1934.a.kehtestatud "Eeskiri kohtumeditsiinilise ekspertiisi teostamise kohta" § 20,et kohtu-meditsiinilist ekspertiisi võis teostada ainuüksi vastav arst. Samal kategoorilisel seisukohal on ka praegukehtiv "Instruktsioon kohtumeditsiinilise ekspertiisi teostamise kohta", millise § 25 näeb ette,et "kohtu-meditsiiniliseks eksperdiks võib olla ainult isik,kes omab arsti kutset,on saanud spetsiaalse kohtu-meditsiinilise ettevalmistuse ja kes on kohtu-meditsiinilise eksperdi koosseisulisel ametkohal".

Sama kehtib ka kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi kohta. 1940.a. kehtestatud kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi instruktsiooni § 12 kohaselt võib kohtupsühhiaatriliseks eksperdiks olla "ainult isik,kes omab arsti kutset ja psühhiaatrilist ettevalmistust".

NSV Liidu Ülemkohtu praktikas on kohtumeditsiini-ja kohtupsühhiaatria-alaste ekspertide juures ülalmainitud instruktsioonides püstitatud nõudeid alati arvestatud. Nii seletas NSV Liidu Ülemkohtu Pleenum oma 19.apr.1946.a. määruses S.asjas,et kohtumeditsiini-ala eksperdiks ei saa olla velsker. "Nagu juba märgitud", öeldakse Pleenumi määruses, "oli tunnistajate hulgas,kes kuulusid süüdistuskokkuvõttele lisatud nimestiku järgi kohtuistungile kutsumisele,kuid kohtusse polnud ilmunud,ka med.velsker Morev,Rodjukanski med.punkti juhataja. Viimane teostas S. meditsiinilise vaatluse ja andis välja teatise selle kohta,et tal leidusid mitmesugustel kehaosadel korged kehavigastused verimuhkude ja paistetuse näol,samuti hambajäljed põsel ja ninal. Vastavalt VNFSV KrPK § 63 märkus 1-le on kehavigastuse iseloomu kindlakstegemiseks kohuslik eksperdi väljakutsumine. Järelikult on sellise asja arutamisel kohuslik teostada kohtumeditsiinilist ekspertiisi. Siit järeldub samuti,et toimingud,mis on seotud kehavigas-

tuse iseloomu tuvastamisega,aga samuti dokumentide väljaandmine, mis kinnitab kehavigastuste tekitamist ja nende iseloomu,võib toimuda ainult isikute poolt,kel on õigus täita kohtumeditsiinilise eksperdi funktsioone. Pealegi,antud asjas,kus S.-le tekitatud kehavigastuse iseloomu tuvastamine omas olulist tähtsust tema vägistamise kohta tehtud avalduse õigsuse kontrolliks,polnud jürgitud neid eeskirju,mis oleks kindlustanud vastavate asjaolude tuvastamise. Ei olnud mitte ainult teostatud kohtu-meditsiinilist ekspertiisi,vaid ka meditsiiniline vaatlus ja vastavad tunnistused olid välja antud isikute poolt, kel polnud õigust selliste toimingute sooritamiseks. (vt.VNFSV ÜKTK ja RKN 1.dets. 1924.a.määrus meditsiiniliste töötajate professionaalsest tõõst ja õigustest (§§ 10,17 ja 27) ja NSVL Tervishoiu Rk poolt 9.juun. 1940.a.kinnitatud Eeskiri velskrite õigustest ja kohustustest). Kuivõrd S. vaatlus ei olnud teostatud kompetentse isiku poolt, tulnuks Morev tema poolt teostatud vaatluse suhtes üle kuulata tunnistajana ning tema ütlused tulnuks kontrollida eksperdi väljakutsumise ja ülekuulamise teel. Jättes tegemata nii ühe kui teise,ei saanud kohus ka seda tähtsat tõendit vajalikulviisil kontrollida ega hinnata" [1].

NSV Liidu Ülemkohus on rõhutanud eksperdi teadusliku kvalifikatsiooni tähtsust mitte ainult kohtumeditsiinilise ja kohtupsühhiaatrilise,vaid ka rea teiste ekspertiisiliikide puhul. Eriti on see kehtiv kriminalistika-alaste ekspertide suhtes,kelledelt Ülemkohus on järjekindlalt nõudnud erialast teaduslikku ettevalmistust. Nii näitab NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtu-

---

1. C.N .1946,III,lk.7.

kolleegium oma 12.oktoobri 1949.a.määruses Nabievi ja Kasumovi asjas,et ei saa dokumentide graafilisel uurimisel eksperdiks määrata kooliõpetajaid,vaid selleks tulevad määrata vastava ala spetsialistid [1]. Kuigi kooliõpetajail on praktilisi kogemusi kirjatehnika jne.osas,on sellest vähe.Dokumentide graafiline uurimine on omaette kriminalistika haru. Marksistliku dialektika baasil on nõukogude kriminalistikas välja kujunenud teaduslikud kirja graafilise uurimise meetodid. Ilma seda tundmata,lihtsalt käekirja välise ja juhusliku sarnasuse alusel,toetudes ainult kirjatehnilistele kogemustele,pole võimalik teksti autori tuvastamine.

Sama seisukoht on väljendatud ka NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegiumi 9.märtsi 1949.a.määruses Magaloblisvili ja teiste asjas. Määruses on öeldud : "Eksperdi arvamust, esitatud uurimisorganite poolt,ei saa tegelikult võtta vaieldamatu tõendina,kuna ekspertidena ei esinenud mitte spetsialistid, vaid kaks kohalikku keele ja kirjanduse õpetajat" [2]. Sellised ainult praktiliste kogemustega isikud,omamata igasugust teaduslikku ettevalmistust,ei saa olla ekspertideks. Kohus ei pidanud nende ekspertideks olekut võimalikuks,vaatamata sellele,et neil kahel kokku olid võrdlemisi ulatuslikud kogemused. Keleõpetajaina olid nad tuttavad kirjatehnika ja ortograafia küsimustega, kirjandusõpetajaina kirjutiste sisu,stiili ja sõnavara küsimustega,seega peaaegu kõikide graafilise ekspertiisi puhul arvestatavate kirja elementidega. Kuid,omades neis küsimusis küll praktilisi kogemusi ja ametalalist vilumust,oneti puudus neil nimetatud elementide süsteemipärane,terviklik,teadusele põhinev kasu-

1. C.N.1950,1,lk.18.
2. C.N.1949,6,lk.45.

tamisoskus.

Et kriminalistika-ala eksperdiks saab olla ainult teadusliku ettevalmistusega isik, selgub reast NSV Liidu Ülemkohtu määrustest, kus toonitatakse korduvalt, et eksperdi arvamus peab põhinema teaduse saavutustele. Nii on öeldud NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegiumi 8. jaan. 1949. a. määruses Šaulski asjas: "Arvamus peab olema rajatud kaasaegse k r i m i n a l i s t i k a t e a d u s e nõuetele". (Minu sõrendus O.P.) Ja veidi hiljem: "Kategoorilist järeldust ei tehta mitte t e a d u s l i k u k r i m i n a l i s t i k a alusel, vaid oletuste pinnal, millel pole midagi ühist antud eksperdi spetsiaalsusega. (Minu sõrendus O.P.) Ülemkohus, tühistades kõnesoleva otsuse ja suunates asja uuesti eeluurimisele, märgib: "Graafilise ekspertiisi teostamisel pöörata tähelepanu sellele, et ekspertiis oleks teostatud t e a d u s l i k u k r i m i n a l i s t i k a saavutuste pinnal". (Minu sõrendus O.P.) [1].

Eksperdi arvamuse teadusliku põhistuse olulisust toonitab samuti NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegium oma 3. nov. 1950. a. määruses Semjonovi asjas. Selles asjas oli vaja kindlaks teha, kas teatavat endavalmistatud nuga võis pidada külmaks relvaks. Eksperdiks oli kutsutud kohale jahindussektsiooni esimees Tihomirov, kellel kindlasti jahimehena oli vajalik praktika nugade omaduste tundmisel, nugade kasutamises jne., kuid puudus sellealane teaduslik ettevalmistus. Juhtides tähelepanu reale puudustele tema poolt teostatud noa vaatlusel ja selle vormistamisel, märgib Ülemkohus muuhulgas ka seda, et aktis polnud ära näidatud töötlemise ja terase kvaliteet. Kui eksperdilt nõutakse

---

1. C.II.1950, 4, lk. 27, 28.

terase kvaliteedi kindlakstegemist,siis läheb see kaugelt välja neist piiridest,milleks võimeline on ilma teadusliku ettevalmistuseta praktiline töötaja. Sellise küsimuse lahendamiseks on vaja rakendada juba teaduslikke meetodeid. Nagu Ülemkohus oma määruses otseselt märgib,ei ole jahindussektsiooni esimehe arvamus vaadeldav kohtuliku tõendina just sellepärast,et ta polnud "motiveeritud ega t e a d u s l i k u l t põhistatud". (Minu sõrendus O.P.) [1].

Samuti öeldakse NSV Liidu Ülemkohtu Veetranspordi Kolleegiumi 9.jaan.1952.a.määruses Romanovi jt.asjas,seoses kohtuliku raamatupidamisekspertiisiga: "Ekspertiisi arvamus peab olema motiveeritud ja t e a d u s l i k u l t põhistatud,. . .(Minu sõrendus O.P.) [2].

Näeme,et Ülemkohus nõuab teatavate ekspertiisiliikide puhul ekspertidelt oma arvamuse teaduslikku põhistust. On ju ilmne,et teaduslikult saab arvamust põhistada ainult see,kel on vastavaid teadusalaseid teadmisi.

Kokkuvõttes võime väita,et seni kuni kõikidel aladel pole teadusliku ettevalmistusega spetsialiste,võib eksperdiks olla ka praktilisi kogemusi omav töötaja,ent ainult juhul kui tal on oma elukutsest vajalik teaduslik ülevaade. Selleks,et anda arvamust peab ta vähemalt mõistma teha üldistusi ja tundma uuritavate nähtuste juures esinevaid põhjuslikke seoseid.

---

1. C.II.1951,1,lk.26.
2. C.II.1952,3,lk.30.

V peatükk

E k s p e r t i i s i p r o t s e s s u a a l n e o r g a n i s e e r i m i n e.

Ekspertiisi protsessuaalse organiseerimise küsimust ei tohi ära segada eksperdi arvamuse juriidilise olemuse probleemiga. Viimast käsitlesime käesoleva töö teises peatükis ja võtsime omaks nõukogude tõendite teoorias ja kohtupraktikas üldtunnustatud seisukoha, mille kohaselt eksperdi arvamus on iseseisev, omaette kohtulik tõend. Seejuures võib aga ekspertiis olla protsessuaalselt väga mitmeti organiseeritud. Võib olla erinev kord ekspertiisi määramiseks, ekspert võib olla varustatud erinevate õiguste ja kohustustega, sõltuvalt erinevad õigused ekspertiisi teostamisel ja rida muid erinevusi ekspertiisi toimumise protsessuaalses korras ja eksperdi protsessuaalses asendis. On aga muidugi ilmne, et vorm, milles ekspert oma ülesandeid täidab, ei jäta avaldamata oma mõju eksperdi tööle sisuliselt, s.o. sellele, kuivõrd eksperdi arvamus suudab säilitada oma juriidilist olemust. Ekspertiisi protsessuaalsest organiseerimisest oleneb olulisel määral see, kuivõrd eksperdi arvamus saab täita iseseisva ja omaette kohtuliku tõendi ülesannet ja aidata kaasa objektiivse tõe tuvastamisele uuritavas asjas. Ekspertiisi protsessuaalne organiseerimine ja eksperdi arvamuse juriidiline olemus, olles seega küll eriprobleemid, on omavahel tihedalt seotud, määravad ja tingivad teineteist vastastikku.

Järgnevalt püüame analüüsida mõningaid ekspertiisi protsessuaalse organiseerimisega seonduvaid olulisemaid probleeme.

§ 15. Ekspertiisi määramine.

Käesolevas paragrahvis vaatleme,kelle poolt ja kuidas toimub kriminaalprotsessis ekspertiisi määramine.

Praegukehtiv VNFSV KrPK ei sisalda ühtki üldist sätet otseselt selle kohta,kelle poolt tuleb ekspertiis määrata. Ainult § 300,käsitledes ebaselgeid ja puudulikke ekspertiise ning juhte,kus samades küsimustes on ekspertidel lahkuminevad arvamused, näeb ette,et neil juhtudel "võib k o h u s omal algatusel või mõne poole taotlusel m ä ä r a t a uue ekspertiisi,. ."(Minu sõrendus O.P.) Analoogiline on ka KrPK § 174 sisu.

Samuti on VNFSV KrPK § 193 kohaselt uurija ülesandeks kohtumeditsiini-alaste ekspertide väljakutsumine.

On muidugi ilmne,et mitte ainult KrPK §-is 300,174 ja 193 ettenähtud juhtudel,vaid e r a n d i t u l t a l a t i v õ i v a d e k s p e r t i i s i m ä ä r a t a a i n u ü k s i u u r i m i s j a k o h t u o r g a n i d ja muidugi ainult need uurimis ja kohtuorganid,millised tegelevad konkreetse kriminaalasja uurimise ja otsustamisega. Üsna sageli esineb aga kohtupraktikas juhtumeid,kus uurimis-või kohtuorganitele esitatakse mitmesugustelt spetsialistidelt eraviisil hangitud arvamusi. Sellistest arvamustest pole ükski käsitatav eksperdi arvamusena. Kui nad kohtulike tõenditena üldse arvesse tulevad,siis ainuüksi kirjalike dokumentidena.

Real juhtudel on NSV Liidu Ülemkohus toonitanud,et eksperdi

arvamusena kui ühe kohtuliku tõendina saavad esineda ainult selliste asjatundjate arvamused,kes on eksperdiks määratud kohtu või uurimisorganite poolt selleks ettenähtud korras.

Sageli juhtub,et kannatanu kui asjast huvitatud isik,annab omal algatusel mõnesuguseid esemeid spetsialisti kätte ja esitab viimase poolt esitatud seisukohad uurimis või kohtuorganitele kui eksperdi arvamuse. Taolistel juhtudel pole tegemist protsessuaalses mõttes eksperdi arvamusega kui iseseisva ja omaette kohtuliku tõendiga. Nii märgib NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegium oma 6.aprilli 1946.a.määruses Kruglovi ja Vdovini asjas,seoses veterinaar-arsti poolt teostatud sea liha identsuse määramiseks toime pandud liha uurimisega,et "liha oli antud eksperdile mitte uurimisorganite,vaid kannatanu,s.o. asjast huvitatud isiku poolt ning pole teada,kuipalju ja millist liha ta andis, mistõttu eksperdi arvamusel ei saa olla tõenduslikku jõudu" [1].

Ekspertiisidena ei saa ka vaadata ebakindlalt diagnoositud haigustesse surnud isikute lahkamisi. Sellised lahangud pole seoses ühegi kriminaalasjaga. Neid teostatakse ainuüksi meditsiinilise uurimise eesmärkidel. Lahangu tulemuste alusel võidakse aga mõnikord kriminaalasi algatada ja sellisel juhul muutub lahangu teostanud arsti arvamus asjas kohtulikuks tõendiks. Tekib küsimus: milliseks tõendiks? Meie arvates tuleb lahangu sooritanud arsti arvamust vaadelda sel juhul kirjaliku dokumendina,mitte aga eksperdi arvamusena.

Ei saa nõustuda R.D.Rahhunovi seisukohaga,kes meditsiinilise uurimise eesmärgil sooritatud lahanguid,juhul kui samade asjaoludega seoses hiljem algatatakse kriminaalasi,peab siiski ekspertiisideks. Kui sellised lahanguaktid võetakse asja juurde

---

1.C.N.1946,5,lk.12.

"omandavad nad tõendi iseloomu, ja nimelt - eksperdi arvamuse iseloomu" [1], ütleb Rahhunov. On muidugi selge, et nad omandavad tõendi iseloomu, kuid mingil juhul ei muutu nad eksperdi arvamuseks. Ekspertiis peab olema määratud ettenähtud vormis selle uurimis või kohtuorgani poolt, kes uurib või otsustab konkreetset kriminaalasja. Kõnesoleval juhul ei esine ühtki neist tingimustest ega saa seetõttu rääkida ka eksperdi arvamusest kui kohtulikust tõendist. Selliseid lahanguid ei saa ka puht sisuliselt vaadelda ekspertiisidena. Nad on teostatud meditsiinilise uurimise eesmärgil, arvestamata neid asjaolusid, millised on olulised konkreetse kuriteo uurimise seisukohalt. Seega on põhjalikult erinev lahangulise uurimise aspekt.

Mõnel määral valesti orienteeris uurijaid ja kohtunikke ka "Kohtumeditsiinilise ekspertiisi teostamise määrus" (16. veebr. 1934. a.), millise § 5 kõlas: "Kohtumeditsiinilisi ekspertiise teostatakse uurimisorganite, kohtu, asutiste ja organisatsioonide, kuid samuti ka üksikkodanike (eraisikute) nõudel". (Minu sõrendus O.P.) Poleks õige eraisikute nõudel sooritatud uurimist nimetada kohtumeditsiiniliseks ekspertiisiks. Seda ta ju ei ole, ega saa selleks ka siis, kui nimetatud arvamus hiljem seostatakse mõne kriminaalasjaga. Ta on lihtsalt kirjalikus vormis antud meditsiinilise spetsialisti seisukoht mõnede kriminaalasjas tähtsustomavate asjaolude suhtes. Viimane, esitatuna uurimis või kohtuorganitele, võib arvesse tulla kohtuliku tõendina kirjaliku dokumendi kujul.

---

1. Vt. Р. Д. Рахунов, Теория и практика экспертизы в советском уголовном процессе, Москва, 1950, lk. 117. Sama teose teises trükis (1953) Rahhunov sellist seisukohta enam ei esita. Ta jätab aga ütlemata, millise tõendi iseloomu sellised lahanguaktid omandavad sel juhul kui neid hiljem võetakse asja juurde. Ta jääb seega kogu küsimuse õieti lahendamata. (lk. 136)

Uus, praegukehtiv "Instruktsioon kohtumeditsiinilise ekspertiisi teostamise kohta NSVL-s" (kehtestatud 13.dets.1952.a.) on selles küsimuses õigel seisukohal. Nimetatud instruktsiooni p.2 näeb ette, et "kohtumeditsiinilist ekspertiisi teostatakse kõigil juhtudel ainult uurimis-ja kohtuorganite ettepanekul".

See, et ekspertiisi võidakse määrata ainult uurimis ja kohtuorganite poolt, ei tähenda muidugi seda, et ekspertiisi määramist ei võiks taotleda ka teised protsessiosalised, ennekohtulikul menetlusel süüdalune või kannatanu ja asja kohtulikul arutamisel pooled. (VNFSV KrPK §§ 112,253,254,272,273). Kohtupsühhiaatrilist ekspertiisi võivad taotleda veel näiteks süüdaluse kinnipidamiskoha arst, kui viimasel tekib kahtlus mõne kinnipeetava psüühilise seisundi suhtes, samuti süüdaluse sugulased [1]. Igal juhul kuulub ekspertiisi määramise küsimuse lahendamine uurimis ja kohtuorganite ülesannetesse. Kui nad leiavad taotluse olevat põhjendatud, määravad nad ekspertiisi, mis toimub aga mitte taotleja, vaid uurimis või kohtuorganite nimel.

Ekspertiisi võidakse uurimis-ja kohtuorganite poolt määrata kõikides kriminaalprotsessi staadiumides, alates kriminaalasja algatamisest ja lõpetades asja kohtuliku arutamisega. Alljärgnevalt vaatlemegi ekspertiisi määramise küsimust üksikute kriminaalprotsessi staadiumide kaupa.

1. Ekspertiisi määramine ennekohtulikul menetlusel.

Ennekohtulikul menetlusel võivad ekspertiisi määrata nii eeluurimis-kui ka juurdlusorganid. Viimased teevad seda täpselt samasuguses protsessuaalses korras ja arvestavad samu tingimusi ja nõudeid kui eeluurimisorganid. Kui järgnevalt räägime uurimisorganeist, siis mõtleme nende all mõlemaid eelnimetatuid.

1. Vt. Судебная психиатрия Москва, 1949, lk. 52.

Enneкohtulik menetlus on otsustava tähtsusega kriminaalprotsessi staadium. Uurimisorganite töö kvaliteedist oleneb suuresti kohtuorganite töö kvaliteet. Hästi läbiviidud enneкohtulik menetlus kergendab kohtu tööd ja tagab õiglase otsuse kujunemise. Teiseltpoolt on üsna sagedased juhtumid,kus enneкohtulikul menetlusel tehtud vigu ja puudujääke osutub võimatuks parandada kohtuliku uurimise käigus. Eriti tähtsaks tuleb enneкohtulikku menetlust pidada nende kohtulike tõendite suhtes,milliste kogumine on seotud ulatuslikuma ajakuluga. Üks selliseid tõendeid on eksperdi arvamus. Enamus kõigist kriminaalprotsessis esinevaist ekspertiisidest leiavadki aset enneкohtulikul menetlusel,mistõttu tuleb pidada eriti tähtsaks ekspertiisi õiget protsessuaalset organiseerimist enneкõike just selles protsessi staadiumis.

Uurimisorgan vormistab ekspertiisi määramise erilise e k s p e r t i i s i m ä ä r a m i s e k o r r a l d u s e kujul. Kehtiv kriminaalprotsessialane seadusandlus ei reguleeri üldse nimetatud korraldust. Küll on tema suhtes püstitatud mõnesuguseid sisulisi ja vormilisi nõudeid ametkondlikes instruktsioonides ja NSV Liidu Prokuröri käskkirjades. Nii on NSV Liidu Prokuröri 13.aprilli 1940.a. käskkirjas nr.74/3 antud psühhiaatrilise ekspertiisi määramise korra kohta järgmised juhised: "Kriminaalvastutusele võetud isikute statsionaarse või ambulatoorse psühhiaatrilise ekspertiisi tegemisel mitte piirduda vaid kirja saatmisega tervishoiu organitele,vaid kindlasti koostada ka põhjalikult motiveeritud määrus ekspertiisi määramise kohta,tuues määruses ära küsimuste loetelu,mis esitatakse eksperdile lahendamiseks" [1]. Neid nõudeid tuleks arvestada ka kõikide teiste, mitte ainult kohtupsühhiaatriliste ekspertiiside määramisel.

1.Vt.P.I.Tarassov-Rodionov,Eeluurimine,Tartu,1947,lk.188.

Tundub otstarbekohasena,et ekspertiisi määramise korraldus sisaldaks endas järgmisi andmeid: 1) korralduse koostamise aeg; 2) ekspertiisi määrava uurimisorgani ametinimetus ja nimi; 3) millise kriminaalasjaga seoses ekspertiis määratakse; 4) ekspertiisi määramise põhjalik motiveering; 5) eksperdiks määratud isiku nimi ja ametikoht,tema teoreetiline ettevalmistus ja praktilise töö staaž; 6) eksperdile lahendamiseks esitatud küsimuste loetelu; 7) materjalide loetelu,mis esitatakse eksperdile uurimiseks; 8) materjalide loetelu,mis esitatakse eksperdile tutvumiseks [1].

Tarvilikke andmeid sisaldava ekspertiisi määramise korralduse vajalikkust on mitmel korral rõhutanud ka NSV Liidu Ülemkohus. Tühistades liinikohtu otsuse,mürgib NSV Liidu Ülemkohtu Kaudteede Kolleegium oma 16.juuni 1949.a.määruses Balasanjani ja teiste asjas: "Kohtulik raamatupidamisekspertiis on teostatud kriminaalprotsessialaste normide rikkumisega: uurija pole teinud ekspertiisi määramise korraldust,eksperdile pole esitatud konkreetseid küsimusi. . . [2]

Uurimisorganid jätavad ekspertiisi määramise korralduses sageli märkimata eksperdi ameti ja töökoha. Sellisele veale juhib tähelepanu ja põhjendab selle nõude vajalikkust NSV Liidu Ülemkohtu Veetranspordi Kolleegium oma 9.veebr 1952.a.määruses Galaktionovi ja teiste asjas. Nimetatud määruses öeldakse: "Uurija

---

1.Vrd.Ibid.,lk.187 j. - E.E.L e v e n t o n,Ekspertiis nõukogude kriminaalprotsessis,Tartu 1946,lk.10- М. И. А в д е е в, Судебная Медицина,Москва,1951,lk.26. - А л е к с а н д р о в, Т е р з и е в, op.cit.,lk.19.- Настольная книга следователя lk.429. - Р. Д. Р а х у н о в, Теория и практика экспертизы в советском уголовном процессе,Москва,1953,lk.132 -133.

2. C.II .1949,11,lk.34. Vt.ka NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegiumi 3.juuli 1946.a.määrus Samoilovi asjas (C.II. 1946,VIII,lk.28.)

korralduses raamatupidamisekspertiisi teostamise kohta ja selle ekspertiisi arvamuses pole näidatud, kellena nimelt ja kus Maljutin töötab, millised andmed on aga vajalikud selle kontrollimiseks, kas tal on ekspertiisi teostamise õigust ja kas ta pole mitte sama süsteemi või sama asutise töötaja, kus töötasid süüdalused" [1].

Mis puutub **ekspertiisi määramise ajalisse momenti** ennekohtulikul menetlusel, siis määrab selle kindlaks see uurimisorgan, kelle menetluses on vastav kriminaalasi. Uurija peab uurimisplaanis ette nägema kõigi uurimistoimingute teostamise aja, seejuures muidugi ka ekspertiisi määramise momendi. Kuna iga kriminaalasi on individuaalne, täpselt samal kujul tegelikkuses kordumatu sündmus, saab kuriteo uurimisplaan olla samuti individuaalne, kõlbulik ainult selle konkreetse kuriteo uurimiseks. Tingitult konkreetse teo isepärast, uurija käsutuses olevate tõendite hulgast, iseloomust ja muist tingimustest, tuleb iga kuriteo puhul ekspertiis määrata erineval ajamomendil. Üldistades samaliigiliste kuritegude uurimist, võime siiski ühe ja sama liigi piires leida ühiseid lähtekohti ekspertiisi määramise aja tuvastamiseks.

Kuriteo uurimise seisukohalt on kahjulik niihästi liiga hiline kui ka liiga varajane ekspertiisi määramine. Kuidas leida aga õiget aega? Selleks peab uurija arvestama väga mitmesuguseid asjaolusid. Neist on olulisemad: 1) ekspertiisiks vajalike tõendite olemasolu ja 2) eksperdi uurimisobjekti iseloom ja erilised omadused.

Ekspertiis tuleb määrata siis, kui uurija käsutuses on tõendeid sellisel hulgal, et nende alusel on eksperdil võimalik kujundada oma arvamust.

Kohtumeditsiinilist ekspertiisi saab ja tuleb määrata üld-

---

1. C.N.1952, 4, IX.28.

reeglina kohe peale kriminaalasja algatamist. Nii on näiteks tapmise,kehavigastuse,abordi,vägistamise jne.puhul ekspertlikuks uurimiseks vajaminevad tõendid,laip (välja arvatud tapmisjuhud, kus laipa pole avastatud) isik,kellele tekitatud kehavigastusi või tehtud abort,vägistatud isik jne.,olemas juba kriminaalasja algatamise momendil. Sellele lisaks iseloomustab kohtumeditsiinilise ekspertiisi uurimisobjekti suhteliselt kiire muutuvus, mistõttu on vajalik ekspertiisi teostamise aja maksimaalne lühendamine kuriteo toimumise ajale.

Näitena selle kohta,kuidas hilinenult teostatud kohtumeditsiiniline ekspertiis kahjustab uurimise tulemusi,õieti nad täielikult rikub,võib tuua L. süüdistusasja VNFSV KrK § 136 ja § 153 lg.1 järgi,millist on kirjeldatud NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegiumi 6.veebr.1946.a.määruses. L.mõisteti kraikohtu poolt süüdi K.vägistamises ja tapmises. Inkrimineeritav käitumine leidis aset 5.aug.1944.a.Samal päeval teostatud ekspertiis piirdus ainult laiba välisvaatlusega,kusjuures eksperdid ei leidnud vägistamise ega vägivaldse surma tunnuseid. Laip anti omastele välja ja maeti. Hiljem tekkinud kahtluste kontrollimiseks,kas pole siiski tegemist vägivaldse surmaga,ekshumeeriti laip 16.aug.,ja 18.aug. andis ekspert arvamuse,et tegemist on siiski vägivaldse surmaga. Kuna surmast oli möödunud juba kaks nädalat,ei suutnud ekspert enam anda esitatud küsimustele kategoorilist vastust. Vägivaldne surm oli aga vastolus kõigi teiste asjas leiduvate tõenditega,mistõttu kohus ei pidanud võimalikuks ainuüksi temale rajada süüdimõistvat otsust. Kujunenud olukorras osutus aga asja tõeliste tehiolude väljaselgitamine võimatuks. Viimase olulisemaks põhjuseks peab Kriminaalasjade Kohtukolleegium seda,et prokuratuur ei "pidanud silmas K. laiba õigeaegset ja nõuetekohast kohtu-meditsiinilist

läbivaatust" [1]. (Minu sõrendus O.P.) NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegium oli seetõttu sunnitud asjas menetluse lõpetama.

Kriminalistika-alane ekspertiis, selle väga mitmesugustes vormides, tuleb määrata niipea kui uurija on suutnud koguda identifikatsiooniks vajalikku võrdlusmaterjali. Nii tuleb graafiline ekspertiis määrata siis, kui uurija on jõudnud hankida kahtlusaluselt isikult käekirjaproove, traseoloogiline siis, kui on õnnestunud kätte saada kahtlusalust jalanõu, kohtuballistika-alane ekspertiis siis, kui on avastatud kahtlusalune relv jne. Kriminalistika-alaste ekspertiiside puhul peab uurija peamine tähelepanu olema suunatud võimalikult kiirele võrdlusmaterjali, s.o. identifitseerivate objektide hankimisele. Niipea kui viimased on saadud, ei tohi ekspertiisi määramisega enam viivitada. On ilmne, et kriminalistika-alast ekspertiisi ei saa uurija määrata kohe kriminaalasja algatamise momendil, (nagu see oli üldreeglina võimalik kohtumeditsiinilise ekspertiisi puhul), vaid mõnevõrra hiljem, peale võrdlusmaterjali hankimiseks vajalike toimingute sooritamist.

Raamatupidamis-, finants jt. ekspertiise saab uurija määrata alles peale kõikide asja suhtes tähtsustomavate materjalide kogumist ja läbitöötamist uurija enda poolt. Sellelaadilisis asjus on liiga varane ekspertiisi määramine lubamatu, tuues sageli kasu asemel kahju. Ekspert, kes ei saa kasutada kõiki vajalikke materjale, ei saa anda ka kõrgekvaliteedilist arvamust. Sellele juhtis tähelepanu NSV Liidu Prokurör oma 7.okt.1936.a. käskkirjas, milline oli pühendatud kohtuliku raamatupidamisekspertiisi küsimustele. Nimetatud käskkirjas on öeldud : "Sageli kutsuvad uuri-

---

1. C.II.1946, III, lk.16, jj.

jad ekspert-raamatupidajaid välja enneaegselt, päris kriminaalasja uurimise alguses, kui pole veel kogutud arvamuse andmiseks vajalikke materjale. Esinevad samuti ekspertide väljakutsumise juhud, kus ekspertiisiks vajalikud materjalid, olgugi et on toimikus juba olemas, on veel uurija enda poolt läbitöötamata, mistõttu ei saa formuleerida veel eksperdile lahendamiseks esitatavaid küsimusi". Samas käskkirjas nähakse ette kohtuliku raamatupidamisekspertiisi määramine alles pärast ametkondliku revisjoni käigus kõikide materjalide toimikusse koondamist ja pärast nende läbiuurimist uurija enda poolt, siis kui on juba võimalik küsimuste formuleerimine ekspertiisiks [1].

Ekspertiisi määramisel peab uurija hoolikalt arvestama uurimisobjekti iseloomu ja eriomadusi ning vältima enda tegevuse läbi majanduslikku kahju tekkimist. Nii on vajalik kiirelt riknevate objektide suhtes määrata ekspertiis võimalikult kohe ning ekspertideks juba alguses määrata kvalifitseeritud asjatundjad. Sellega suudetakse teataval määral ette ära hoida korduvate ja täiendavate ekspertiiside määramise vajadust, millised asjatult viivitavad aega ning võivad põhjustada suureulatuslikke objektide riknemisi.

Väga palju oleneb muidugi eksperdist, kelle ülesandeks on ekspertiis teostada minimaalse ajaga ning vältida igasuguseid asjatuid viivitusi. Kohtupraktikast on teada juhte, kus uurimisorganid kõrvaldavad müügilt ulatuslikke toiduainete koguseid ja lasevad teostada nende suhtes mitmekordseid ekspertiise. Kui toiduained uuesti müügile lubatakse, on nad juba jõudnud rikneda. Sel viisil on uurimisorganite süü läbi tekkinud suur majanduslik

---

1. Vt. Сборник приказов Прокуратура СССР, Москва, 1939, lk. 181 -182. (Osundatud teose järgi - Ахунов, op.cit., lk.88.)

kahju. Kusnetsov oli antud kohtu alla VNFSV KrK § 111 alusel ja teda süüdistati selles,et võtmata kasutusele õigeaegseid kalade realiseerimise vahendeid,põhjustas oma hooletu käitumisega 496 kg. värskete kalade riknemise. NSV Liidu Ülemkohtu Raudteede Kollegium aga oma 7.juuli 1949.a.määruses märgib,et "Kusnetsovi poolt oli rakendatud vahendeid kalade realiseerimiseks,ent 496 kg.ulatuses jäi kalu realiseerimata põhjusel,et sanitaarjärelvalve korraldusel teostati mitmekordselt ekspertiisi,millise aja vältel kalad polnud müügil" 1).

Vaieldav on küsimus,kas uurija peab ekspertiisi määramisel ette nägema ka eksperdile ekspertiisi teostamiseks tähtaja. Praegukehtiv kriminaalprotsessi seadusandlus ei piira eksperti mingisuguste tähtaegadega. Seda küsimust ei reguleerita ka ekspertiisialastes ametkondlikes instruktsioonides. Eraldi moodustab ainult Kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi teostamise instruktsioon NSV Liidus (17.veebr.1940.a.),millise p.26 näeb ette,et statsionaarne psühhiaatriline uurimine ei tohi kesta üle 30 päeva. Kui osutub vajalikuks pikem aeg,taotleb ekspertide komisjon endale uurimistähtaja pikendamist.

On selge,et ekspertiisi teostamiseks kuluv aeg peaks mahtuma kriminaalasja uurimistähtaja sisse. VNFSV KrPK § 105 kohaselt ei või juurdluse kestvus ületada 1 kuud,eeluurimine tuleb lõpule viia aga 2 kuu jooksul (KrPK § 116). Nende tähtaegade pikendamine on võimalik § 116 ettenähtud korras.Tegelik ekspertiisipraktika aga näitab,et ekspertiiside teostamise aeg ületab üsna sageli nii § 105 kui ka § 116 ette nähtud ajapiirid. Pikad ekspertiisi ajad on tingitud väga mitmesugustest põhjustest: ekspertiisi komplitseeritusest,mõnesuguste analüüside loomupäraselt pikast kestvu-

1. C.II.1949,11,lk.33.

sest, ekspertide ülekoormatusest,kuid mõnikord ka eksperdipoolsest lohakast suhtumisest oma ülesannetesse.

Protsessualistidest,kes kõnesolevas küsimuses on oma seisukoha avaldanud ,pooldab enamus eksperdi piiramist ekspertiisi teostamisel kindlate tähtaegadega. Sellisel seisukohal on Vinberg, Nikiforov,ja Avdejev. Vastupidist seisukohta pooldab Rahhunov.

Prof.Vinberg on seisukohal,et ekspertiisi teostamisel aeg ei tohtivat ületada kriminaalasja üldisi uurimistähtaegu. Juhul kui ekspert ei suutvat nimetatud aja jooksul oma uurimist lõpule viia, pidavat ta uurijale esitama viivituse põhjuste kohta motiveeritud seletuse. Kui tähtaegade rikkumine polnud tingitud mõjuvatest põhjustest,võivat kerkida küsimus eksperdi distsiplinaar-või isegi kriminaalvastutusest [1].

Nikiforov peab vajalikuks ekspertiisi tähtaegade kindlaksmääramise juba protsessialase seadusandluse poolt ja otstarbekaks ette näha eksperdi vastutuse põhjendamatute viivituste eest [2].

Prof.Avdejevi arvates peaks uurija ekspertiisi määramise korralduses ette nägema arvamuse esitamise tähtaja [3].

Eelkäsitletud seisukohti ei jaga Rahhunov,kes ei eita küll ekspertiisi kiire toimumise vajadust,kuid ei pea võimalikuks ekspertiisi tähtaegade kindlaksmääramist seadusandlikus korras [4].

Rahhunovi seisukohtadega tuleb üldiselt nõustuda. Kuidas saab seadusandlikus korras ekspertiisi teostamise aega kindlaks määrata ? Eksperdi poolt teostatava uurimise kestvus oleneb väga mitmesugustest asjaoludest,millised on aga iga konkreetse asja

---

1. Vt. В и н б е р г , op.cit.,lk.78 jj.
2. Vt. Н и к и ф о р о в, op.cit.,lk.129 - 130.
3. Vt. М.И.А в д е е в,Судебная медицина,Москва,1953,lk.24.
4. Vt. Р а х у н о в, op.cit.,lk.132.

puhul erinevad. Seadusandja ei saa neid ette näha. Neid ei saa ette näha ka üksikuid ekspertiisiliiike reguleerivad ametkondlikud instruktsioonid, kuna ekspertiisi teostamise kestvus on, nagu nägime , erinev mitte ainult ekspertiisi liikide vaid ka konkreetse asjade puhul. Arvestades viimast asjaolu, pole ekspertiisi kestvust iga kord võimalik kindlaks määrata isegi konkreetse ekspertiisi määramise korralduses. Uurija kui mittespetsialist ei suuda sageli arvestada ekspertiisiks vajaminevat aega. Kui ta oma korralduses määrakski eksperdile arvamuse esitamise tähtaja siis oleks see kõike muud kuid mitte reaalne. Sageli ei aita siin uurijat ka eelnev konsulteerimine eksperdiks määratava isikuga, kuna ka ekspert ei suuda alati ette näha kõike, mis võib ekspertiisi kestel põhjustada suuremat ajakulu.

Meile tundub, et praegusel kujul võimaldab ekspertiisi protsessuaalne organiseerimine teostada uurijal ekspertiisi tegemisel esinevate viivituste üle küllaldast kontrolli, ega ole vaja ekspertiisi teostamise tähtaega ette näha ei seaduses, ametkondlikes instruktsioonides ega ka ekspertiisi määramise korralduse. On ainult vajalik kinni pidada kehtivast ekspertiisi organiseerimise korrast, mida uurijate poolt aga seni kahjuks ei tehta.

Eksperdi arvamus kui kohtulik tõend saabub ekspertiisi, s.o. eksperdi poolt sooritatava uurimise, tulemusena. Uurija ülesandeks on kõigi tõendite, teiste hulgas muidugi ka eksperdi arvamuse "kogumine". Uurija peab olema pidevas kontaktis ka eksperdi arvamuse kui ühe kohtuliku tõendi kujunemisega. Mõnel juhul on isegi vajalik, et uurija viibiks ekspertiisi teostamise juures [1].

---

1. Instruktsioon kohtumeditsiinilise ekspertiisi teostamise kohta NSVL-s (1952.a.) p.11 näeb ette uurimisorganite osavõtu laipade kohtumeditsiinilisest uurimisest. Kohtumeditsiinilise ekspertiisi teistest liikidest võivad uurimisorganid vajaduse korral osa võtta.

Peale eksperdiga peetava kontakti tuleb pidada soovitavaks uurija kontakti ka vastava ekspertiisi-alase asutuse juhatajaga, kes on teadlik iga eksperdi töökoormusest ja suudab uurijat kõige edukamalt aidata ekspertiisi teostamise juures esinedavõivate põhjendamatute viivituste vältimisel. Tegelikkuses neid nõudeid kahjuks sageli ei täideta. See on aga tõsine viga,millel on küllaltki tähelepandavad tagajärjed.

Kui uurija on eksperdiga ja ekspertiisialase asutuse juhatajaga pidevas kontaktis või koguni viibib ekspertiisi tegemise juures on ta informeeritud selle tõendi kujunemisest. Ta saab ekspertiisi teostamisel vältida kõiki viivitusi,mis ei ole tingitud ekspertliku uurimise eriomadusist ja iseärast,vaid mitmesugustest kõrvalistest asjaoludest,eriti aga avastada hooletut suhtumist eksperdi poolt oma ülesannete täitmisesse. Sellega on aga õieti kogu probleem lahendatud,sest selleks oligi mõeldud ekspertide sidumine tähtaegadega. Keegi ei kavatse ju võidelda ekspertiisi aja lühendamise eest,mis saavutatud ekspertiisi tulemuste arvel!

Eeluurimise kiirus,mida taotletakse ekspertiisi teostamiseks tähtaja ettenägemisega,pole ainuke eeluurimise põhimõte. Sidudes ekspertiisi teostamise kindlate tähtaegadega,jälgiksime ainuüksi seda printsiipi. Eeluurimise kiirust on aga vaja ühendada teiste eeluurimise põhiprintsiipidega,eriti uurimise täielikkuse ja objektiivsusega. Seda suudabki teha uurija,kui ta viibib eksperdiga pidevas kontaktis. Uurija saab sel juhul arvestada eeluurimistähtaja kulgu korraga kõigi tõendite kujunemise ja kogu asja uurimise seisukohalt tervikuna. On võimatu ja pole üldse õige,ainult ekspertiisi kui ühe tõendi kujunemist piirata mingite omaette tähtaegadega. On aga täiesti väär ekspertiisi tegemise maksimaaltähtajana ette näha KrPK § 105 ja 116 antud kriminaalasjade

uurimise tähtaegu. Eksperdi arvamust pole asjas vaja selleks,et teda mehaaniliselt lisandada muule uurimismaterjalile.Eksperdi arvamust tuleb hinnata alati seoses teiste asjas kogutud tõenditega. Võib olla tuleb uurijal kujundada eksperdi arvamuse alusel täiesti uusi uurimisversioone,sooritada viimaste kontrollimiseks rida uusi uurimistoiminguid,nende hulgas võibolla määrata koguni uusi ekspertiise jne. Selleks kõigeks ei jääks aega,kui saaksime eksperdi arvamuse kätte uurimistähtaja lõppemise eelpäeval

Sidudes ekspertiisi teostamist tähtaegadega,taotletakse suuremat uurimise kiirust,kuid võidakse mõnikord saavutada oodatule hoopis vastupidiseid tulemusi,nimelt teadlikku viivitust.Kujutleme olukorda,kus asjatundmatu (mida uurija ekspertiisi-alaste küsimuste suhtes on alati) uurija on määranud eksperdile arvamuse esitamiseks tähtaja,viimane osutub aga suhteliselt pikaks,kuna ekspertiis tegelikult kujuneb üsna lihtsaks. Ekspert,ellles seotud uurija poolt määratud kindla tähtajaga,ei ruttagi arvamust varem ära saatma. Kui uurija oleks viibinud eksperdiga pidevas kontaktis,oleks ta eksperdi arvamuse saanud minimaalse tähtajaga ja omakorda saanud kogu eeluurimise lõpetada tunduvalt varem.

Kokkuvõttes võime väita,et e k s p e r t i i s i t e o s t a m i s e l e s i n e d a v õ i v a t e p õ h j e n d a m a t u t e v i i v i t u s t e v ä l t i m i s e k s p o l e v a j a l i k e g a õ i g e e k s p e r d i l e e k s p e r t i i s i t e g e m i s e k s e t t e n ä h a k i n d l a i d t ä h t a e g u. I g a s u g u s e i d p õ h j u s e t a v i i v i t u s i s a a b v ä l t i d a s e l t e e l, e t n õ u t a k s e u u r i j a l t p i d e v a l t k o n t a k t i e k s p e r d i g a j a e k s p e r t i i s i - a l a s e a s u t u s e j u h a t a j a g a.

2. Ekspertiisi määramine ettevalmistaval istungil.

Iga asi,mis saabub kohtusse prokuröri poolt kinnitatud süüdistuskokkuvõttega,vaadatakse eelnevalt läbi selle kohtu ettevalmistaval istungil. Põhiliseks,mida seal lahendatakse,on süüaluse kohtu alla andmise küsimus. Sellega seoses tuleb ettevalmistaval istungil läbi arutada terve rida mitmesuguseid üksikküsimusi,milliste loetelu on antud NSV Liidu Ülemkohtu 54.Pleenumi 29.märtsi 1936.a.määruses "Ettevalmistavate istungite tööst" 1).

Selgitades seda,kas eeluurimine on olnud küllalt täielik, peab kohus ettevalmistaval istungil hoolega tutvuma ka kõikide ekspertiisimaterjalidega,juhul kui eeluurimisel esines ekspertiis. Ettevalmistaval istungil ei kontrolli kohus eksperdi arvamust mitte sellest aspektist,millist lõplikku hinnangut talle anda süüdistuse tõendatuse seisukohalt,vaid sellest aspektist,kas eksperdi arvamus sellisel kujul,nagu ta asjas esineb,saab olla koos teiste tõenditega aluseks süüaluse kohtu alla andmiseks ning võimaldab asja kohtulikku arutamist.

Kuna ettevalmistav istung ei lahenda asja sisuliselt,ei või ettevalmistaval istungil toimuda ekspertiisi. NSV Liidu Ülemkohtu 54.Pleenumi ülalnimetatud määruses on ekspertide kutsumine ettevalmistavale istungile sõnaselgelt ära keelatud. Nimetatud määruse 3-ndas punktis on öeldud: „Tunnistajate ja e k s p e r t i d e k u t s u m i n e e t t e v a l m i s t a v a l e i s t u n g i l e ä r a k e e l a t a. (Minu sõrendus O.P.)

Kuigi ettevalmistaval istungil endal ei saa teostada ekspertiisi,võib kohus siiski teatavatel tingimustel ettevalmistaval

---

1. NSV Liidu Ülemkohtu Pleenumi kehtivate määruste kogu, Tallinn,1953,lk.36.

istungil teha ekspertiisi määramise korralduse. Tundub siiski, et see võib toimuda erandlikel tingimustel.

Ettevalmistava istungi poolt teostatav eeluurimise tõiuslikkuse kontroll võib ekspertiisi suhtes anda üldiselt järgmisi tulemusi: a) eeluurimisel on teostatud ekspertiis ja kõigiti nõuetekohaselt, b) eeluurimisel pole ekspertiisi teostatud,asja uurimise seisukohalt olnuks see aga hädavajalik, c) eeluurimisel on küll ekspertiis toimunud,kuid puudulikult. Võivad esineda nii sisulised kui ka vormilised puudused ja vead. Ta võib olla ebatõielik,ebaselge,ekspertiisi teostamisel võib olla rikutud süüaluse õigusi jne.

Punktides b ja c mainitud juhtudel on vajalik ekspertiisi teostamine,esimesel juhul täiesti uue ja teisel juhul täiendava. Ekspertiisi teostamine,nagu teame,on võimalik nii ennekohtulikul menetlusel kui ka asja kohtulikul arutamisel,mitte aga ettevalmistaval istungil. Kuna ekspertiis on tavaliselt seotud aeganõudva uurimisega,sageli laboratooriumide ja tehniliste instrumentide kasutamisega,siis tuleb pidada normaalseks esmase ekspertiisi teostamist just ennekohtulikul,ja ainult erandlikult kohtulikul menetlusel. Seepärast peaks kohus,kui ta ettevalmistaval istungil tunnistab ekspertiisi (nii uue kui ka täiendava) teostamise vajalikuks,selleks asja suunama täiendavale eeluurimisele.

Tuleb siiski asuda seisukohale,et mõningatel juhtudel võib ettevalmistav istung,selle asemel,et asja suunata täiendavale eeluurimisele,ette näha ekspertiisi teostamise ka kohtulikul menetlusel. See osutub otstarbekaks aga ainult neil juhtudel,kui sooritamiseletulev ekspertiis ei nõua erilist ajakulu ega ole seotud laboratoorsete ega tehnilisi vahendeid vajavate uurimustega,samuti ka neil juhtudel,kui kohus ettevalmistaval istungil pole eeluurimisel teostatud ekspertiisi juures avastanud olulisi

vigu ega puudusi,kuid peab siiski otstarbekaks mõningate täiendavate,kas enamkvalifitseeritud või veidi erineva spetsiaalsusega ekspertide seisukohtade ärakuulamise. Need on kõik sellised juhud,kus ekspertiisi saab teostada kohtuistungi kestel,ilma asja kohtulikku arutamist edasi lükkamata. Neil juhtudel ei pruugi kohus saata asja täiendavale eeluurimisele,vaid võib ettevalmistava istungi määruses ette näha ekspertide väljakutsumise otse kohtuistungile. Need on ka ainukesed juhtumid,kus kohus võiks ettevalmistaval istungil määrata ekspertiisi.

3. Ekspertiisi määramine kohtuistungil.

Kohtuistungil määratakse ekspertiis kohtu põhistatud määrusega. Kohus võib määrata ekspertiisi kas enda algatusel või mõne poole taotluse alusel. Pooled võivad esitada omapoolseid taotlusi ka enne asja kohtuliku arutamise algust. Sel puhul peavad nad olema esitatud kirjalikul kujul. Kohtuistungil esitatud taotlused võivad olla ka suulised. Pooled võivad esitada kohtule ka neid taotlusi,mis on varem juba uurimisorganite või ettevalmistava istungi poolt tagasi lükatud. Nende taotluste läbivaatamisel pole kohus seotud nende suhtes varem tehtud lahenditega,võides rahuldada ka varem tagasilükatud taotlusi.

Kuigi kohus määrab ekspertiisi poole taotluse alusel,loetakse ekspertiis määratuks ikkagi kohtu nimel. Sellekohane kohtu määrus peab sisaldama üldiselt samu andmeid, mida uurimisorganite poolt koostatud ekspertiisi määramise korralduski,millisest räägisime üksikasjalikult eespool [1]. Ekspertiisi määramise määrus tuleb kohtu poolt teha tingimata nõupidamistoas,kuna eksper-

---

1. Vt.supra lk. 230.

tiisi määramise vajadust on tarvis määruses põhjalikult motiveerida. Kohtumäärused aga mis nõuavad üksikasjalikku motiveerimist, tulevad vastavalt NSV Liidu Ülemkohtu Pleenumi 15.apr.1943.a. määrusele nr.8/m 3/u teha nõupidamistoas, vormistada seal omaette dokumentidena ja kirjutada alla kogu kohtu koosseisu poolt [1].

Ekspertiis määratakse esmakordsena kohtuistungil siis, kui ekspertiisi teostamise vajadus kerkib alles asja kohtulikul arutamisel, kusjuures ekspertiisi teostamine osutub asja uurimise seisukohalt tingimata vajalikuks. Taolistel juhtudel tuleb ekspertiis määrata kohtuistungil ja juhul, kui ekspertiisi sooritamine on seotud suurema ajakuluga, lükata kohtuistung edasi kuni ekspertiisi sooritamiseni. Seejuures tuleb pidada vajalikuks eksperdile selle aja jooksul sellise õigusliku positsiooni andmist, milline on talle omane eeluurimise staadiumis (eriti tuleb talle võimaldada asja materjalidega tutvumist).

Eksperdi arvamuse kujunemine peaks reeglipäraselt läbima kõik kriminaalprotsessi staadiumid, alates eeluurimisest ja lõpetades asja sisulise arutamisega kohtuistungil. Seoses teaduse ja tehnika pideva arenguga ei leidu enam ekspertiisi liiki, kus ei oleks võimalik rakendada suuremas või vähemas ulatuses laboratoorseid sisseseadeid, aparatuure, mitmesuguseid tehnilisi vahendeid ja instrumente. Kaasajal on vaevalt ükski ekspertiis mõeldav ilma uurimusliku kohtufotograafia abita. Kõik see seob aga ekspertiisi sooritamise kindla kohaga (labotatooriumide ja aparatuuride asukoht), mitmesuguste eritingimustega ja sageli küllaltki suure aja-

---

1. Vt. NSV Liidu Ülemkohtu Pleenumi kehtivate määruste kogu 1924 - 1951.a., Tallinn, 1953, lk. 88.

kuluga. Sellistel tingimustel on võimalik ekspertiisi nõuetekohane teostamine ainult ennekohtuliku menetluse staadiumile omastes faktilistes ja juriidilistes tingimustes. Sama, ennekohtulikul menetlusel toimunud ekspertiis peaks aga hiljem jätkuma kohtuistungil, kuna ekspert on kohtus asetatud hoopis erinevatesse tingimustesse. Ennekohtulikul menetlusel on ekspert suhteliselt passiivne. Ta ei viibi eeluurimistoimingute teostamise juures. Talle võimaldatakse ainult uurimisorganite loal tutvuda nende uurimisandmetega, mis on talle vajalikud arvamuse andmiseks. Hoopis erinev on eksperdi seisund kohtus. Tal pole mitte ainult võimalik kohtulikku uurimist pealt kuulata (vastavalt VNFSV KrPK § 275 eeskirjadele võivad eksperdid viibida kohtusaalis), vaid ka sellest aktiivselt osa võtta (kohtupraktikas väljakujunenud seisukoht). Ekspert võib esitada küsimusi kohtualusele ja tunnistajatele, vaadelda asitõendeid, kirjalikke dokumente jne. Seega ei kattu eksperdi õiguslik ja faktiline seisund ennekohtulikul menetlusel ja kohtus. Seepärast ei saa sisuliselt võrdsustada ka neis staadiumes teostatud ekspertiise. Võib ju kohtulikul uurimisel selguda palju uut, mis valgustab hoopis erinevalt ennekohtulikul menetlusel uuritud tõendeid. Ilma neid arvestamata oleks ennekohtulikul menetlusel antud arvamus sisult väheväärtuslik. Seepärast on meie arvates vajalik, et e k s p e r t, k e s e n n e k o h t u l i k u l m e n e t l u s e l o n t e o s t a n u d v a j a l i k u d u u r i m u s e d j a a n d n u d o m a a r v a m u s e, v i i m a s t a l a t i k o h t u l i k u u u r i m i s e a n d m e t e a l u s e l k o n t r o l l i k s j a t ä i e n d a k s. Ainult sel viisil on võimalik kujundada kõigekülgselt läbikontrollitud ja kõrgetasemelist kohtulikku tõendit.

Kui aga ekspertiis esmakordselt toimub kohtuistungil,on vaja ekspertiisi tulemuste huvides anda eksperdile võimalus kasutada ka neid õigusi ja faktilisi tingimusi,millised kuuluvad talle ennekohtuliku menetluse staadiumis.

Seisukoht,et ennekohtulikul menetlusel teostatud ekspertiisi tulemusi tuleb kontrollida ja täiendada asja kohtuliku arutamise staadiumis,leiab kinnitamist NSV Liidu Ülemkohtu praktika poolt. Oma 26.novembri 1949.a.määruses Dobrõnini asjas heidab NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegium rahvakohtule ette,et Dobrõnini süüdistusasja vaatas kohus läbi kolmel päeval, kuid ainult viimasel päeval kutsuti kohtuistungile ekspertiisikomisjoni liikmed Ždanov ja Tšernitsko. Ekspertiisikomisjoni liige Kolosovski ei ilmunud istungile teadmata põhjusil" [1].

Kui ennekohtulikul menetlusel esines mitu eksperti,kes kõik jõudsid ühistele seisukohtadele,pole alati vajalik nende kõikide kutsumine kohtuistungile. NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegium märgib oma 15.aug.1951.a.määruses Stepanovi jt. asjas: "Ei saa olla otsuse tühistamise aluseks ka see fakt,et kolmest eksperdist,kes kirjutasid alla 27.märtsi 1950.a.arvamusele,oli kohtuistungile kutsutud ainult üks - tehniliste teaduste doktor Gerdov,kuivõrd ekspertide vahel,kes andsid oma arvamuse 27.märtsil 1950.a.,ei esinenud lahkarvamusi ja ekspert Gerdov ainult kinnitas kohtus tema poolt varem koos teiste ekspertidega antud arvamust" [2].

Pidades eeluurimisel arvamuse andnud ekspertide kohtusse kutsumise tingimata vajalikuks,ei taha keegi väita,nagu ei võidaks samas küsimuses kutsuda kohtusse täiesti uusi eksperte. Kui ennekohtulikul menetlusel antud arvamus vajab mõnesuunalist erilist

---

1. C.N.1950,1,lk.24.
2. C.N. 1951,10,lk.21 - 22.

kontrollimist,on selleks uute ekspertide kohtussekutsumine otse nõutav. Samuti on,nagu see eelnevast pidi selguma,võimalik ja mõnikord väga soovitav,kohtuistungil ka päris uue ekspertiisi määramine ja endistele ekspertidele uute asjaolude suhtes küsimuste esitamine.

§ 16. Eksperdi õigused ja kohustused.

Niihästi ennekohtulikul kui ka kohtulikul menetlusel on ekspert varustatud rea mitmesuguste õiguste ja kohustustega. Talle kuuluvad õigused ja kohustused on igati kooskõlas tema kui iseseisva kohtuliku tõendi allika seisundiga nõukogude kriminaalprotsessis. Nad annavad eksperdile sellise protsessuaalse asendi, millises viimasel on võimalik kujundada kõrgetasemelist arvamust kui üht kohtulikku tõendit ja sel viisil maksimaalsel määral kaasa aidata konkreetse kuriteo ja kurjategija avastamisele.

Eksperdi õigusliku seisundi, talle kuuluvate õiguste ja kohustuste kindlaksmääramisel tuleb lähtuda eksperdi arvamuse olemusest. Eksperdi arvamus, nagu teame, on iseseisev kohtulik tõend. Nagu kõikide kohtulike tõendite, on ka tema ülesandeks, kohtuniku teadvuse seondamine kuriteolise käitumisega. Ainuüksi selle ülesande täitmiseks kutsutakse ekspert protsessist osa võtma ja seda ülesannet on ta k o h u s t a t u d täitma. Õigesti väidab akadeemik Võšinski: "Eksperdi ülesande täitmine on riiklik kohustus" [1]. Ainult sellistest seisukohtadest lähtudes, s.o. mõistes eksperdi ülesannet riikliku kohustusena, saame õigesti lahendada eksperdi õigusliku seisundi küsimusi.

Traditsioonipäraselt omistatakse protsessialases literatuuris eksperdile järgmisi õigusi: õigust tutvuda asja materjalidega (VNFSV KrPK §171, § 275), õigust pidada nõu kaaseksper tidega

---

1. В ы ш и н с к и й, op.cit., lk.276.

(VNFSV KrPK § 172),õigust avaldada arvamust iseseisvalt,juhul kui mõni ekspertidest jõuab eri seisukohtadele (VNFSV KrPK § 173) ja õigust saada kulude hüvitust ja tasu tehtud töö eest (VNFSV KrPK § 65).

Eksperdile kuuluvate kohustustena nimetatakse tavaliselt: kohustust ilmuda uurimis või kohtuorganite kutsel (VNFSV KrPK § 64),kohustus anda oma arvamus koosskõlas asja tehioludo ja eksperdi eriteadmistega (VNFSV KrPK § 170).

Loetletud kohustused on kaheldamatult omased igale eksperdile. Küll ei saa nõustuda meie juriidilises literatuuris esitatava eksperdile kuuluvate õiguste loeteluga. Vaevalt saab asja materjalidega tutvumist pidada eksperdi õiguseks. Asja materjalidega tutvumine on üks eksperdi esmajärgulisi kohustusi. Samuti juhul,kui mõni ekspert tuleb eriseisukohtadele, on ta mitte õigustatud,vaid kohustatud esitama arvamuse iseseisvalt.Ta ei tohi mingil juhul oma veendumuste vastaselt ühineda teiste ekspertide seisukohtadega.

Tuleb asuda seisukohale,et kõiki toiminguid millest oleneb eksperdi arvamuse kvaliteet, on ekspert mitte õigustatud vaid kohustatud sooritama.

Käsitletud seisukohast lähtudes tuleb suuremat osa traditsiooniliselt eksperdi õigusteks peetud toiminguist vaadelda eksperdi kohustustena. Nende hulgas võiks eksperdi õigusteks pidada ainult eksperdi õigust saada tasu ja õigust pidada nõu kaaseksspertidega,juhul kui samas asjas esineb mitu eksperti.

Vaatleme eksperdile kuuluvaid olulisemaid õigusi ja kohustusi veidi üksikasjalikumalt.

1. Eksperdi kohustused.

1) K o h u s t u s t u t v u d a u u r i j a p o o l t m ä ä r a t u d u l a t u s e s a s j a n e n d e m a t e r j a l i d e g a, m i l l i s e i d o n e k s p e r d i l v a j a l i k k a s u t a d a a r v a m u s e a n d m i s e k s. Nagu juba varem tähendatud, rõhgitakse protsessi-alases literatuuris mitte asja materjalidega tutvumise kohustusest, vaid õigusest. Selliseid seisukohti tuleb pidada ilmselt vääraiks. Kas on üldse mõeldav eksperdi arvamuse kujundamine ilma vajalike materjalidega tutvumata? Kindlasti mitte. Kui omistame eksperdile ainult asja materjalidega tutvumise õiguse, mitte aga kohustuse, loeksime sellega normaalseks, et eksperdi arvamus ei tarvitse vastata objektiivsele tegelikkusele. Selline eksperdi arvamus ei suudaks mingil määral kaasa aidata kuriteo ega kurjategija avastamisele, s.o. abistada nõukogude uurimis- ja kohtu organeid sotsialistliku baasi kaitsmisel ja kindlustamisel. Kitades eksperdil asja materjalidega tutvumise vajadust, eitaksime koos sellega dialektilise meetodi rakendamist eksperdi töösja üldse kuritegude uurimisel.

Eksperdi poolt asja materjalidega tutvumise küsimus on olnud seni väga mitmeti vaieldav. Ühelpoolt esinevad olulised lahkuminekud kehtiva kriminaalprotsessi-alase seadusandluse ja kohtupraktika vahel, teiselpoolt puudub ühtsus ka protsessualistide vaadetes. Omakorda esinevad erinevused ka ennekohtuliku ja kohtuliku menetluse osas.

Kehtiv VNFSV KrPK reguleerib seda küsimust, kuid mõnevõrra puudulikult ja ebatäpselt. KrPK § 171 sätib ennekohtuliku menetluse osas küsimuse järgmiselt: "Eksperdil on õigus uurija loal tutvuda asja nende eludega, millede selgitamiseks tal tuleb arva-

mus anda". Paragrahvi selline redaktsioon jätab küsimuse siiski ebaselgeks. Lähemalt peatume selle küsimuse juures aga hiljem, esitades omapoolseid seisukohti.

Kohtuliku menetluse suhtes ei näe aga kehtiv VNFSV KrPK eksperdile asja tehioludega tutvumise õigust üldse sõnaselgelt ette, rääkimata vastavast kohustusest. KrPK § 275 sõnastusest saab teha ainult sellesisulise järelduse. "Kohtuistungile ilmunud eksperdid ", öeldakse §-is 275, "jäetakse istungisaali, väljaarvatud juhud, kui kohus oma algatusel või mõne poole taotlusel tunnistab tarvilikuks ekspertide eemaldamise istungisaalist". Selles seisneb ekspertide protsessuaalse seisundi üks erinevusi tunnistajate omast, kuna viimased eemaldatakse istungisaalist (KrPK § 274). Seadus ei säti aga lähemalt, milleks nad saali jäetakse. Tuleb muidugi järeldada, et eksperdid jäetakse istungisaali selleks, et nad saaksid osa võtta kohtulikust uurimisest. Kõige olulisem on aga see, et seadus jätab selgusetuks just osavõtu ulatuse - kas eksperdid on saalis mõeldud passiivsete pealtkuulajatena või kohtulikust uurimisest aktiivsete osavõtjatena. Seega jääb õieti kogu küsimus ebaselgeks.

Eksperdi poolt kohtuistungil asja tehioludega tutvumise õigust reguleerivad küll mitmed ekspertiisi-alased ametkondlikud instruktsioonid. "Instruktsioon kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi teostamise kohta NSV Liidus" (kinnitatud 17.veebr.1940.a.), sisaldab järgmise juhendi: "Kohtuliku uurimise protsessis on eksperdil õigus esitada küsimusi kannatanutele, süüdistatavatele ja tunnistajatele".(p.14)

Küllaltki üksikasjalikult reguleerib kõnesolevat küsimust 1952.a. kinnitatud "Instruktsioon kohtu-meditsiinilise ekspertiisi teostamise kohta NSVL-s". Selle instruktsiooni § 38 koha-

selt "kohtumeditsiiniline ekspert,kutsutuna kohtusse,omab õigust tutvuda asja materjalidega ja kirjutada nendest välja kõiki arvamuse andmiseks vajalikke andmeid. Kohtuistungil on eksperdil seoses kohtumeditsiinilise ekspertiisi teostamisega õigus esitada küsimusi kannatanuile,süüalustele ja tunnistajatele.

Analoogiliselt reguleeritakse seda küsimust ka raamatupidamisekspertiisido puhul [1].

Kohtupraktika on selles küsimuses aga välja kujundanud päris kindla seisukoha,mille kohaselt mitte ainult kolmel praegukäsitletud alal,vaid eranditult kõikidel ekspertidel on õigus esitada kohtulikul uurimisel küsimusi kannatanuile,süüalusele ja tunnistajaile,vaadelda asitõendeid ja kirjalikke dokumente. Eksperdi aktiivne osa kohtulikul uurimisel on saanud kohtupraktikas sedavõrra endastmõistetavaks,et ei ole teada juhte,kus kohtud oleks selle vastu vaielnud. Ei ole selles küsimuses erinevaid seisukohti ka protsessualistide-teoreetikute juures, Nii kirjutab akad.Võšinski: "Ekspert viibib kohtusaalis kogu protsessi kestel ja võib kohtuliku uurimise käigus esitada kohtualusele või tunnistajaile küsimusi,millele vastamine on vajalik arvamuste andmiseks. See seisukoht,kuigi seda ei saa kinnitada otsese viitega VNFSV KrPK paragrahvile,on tüiesti vaieldamatu,lähtudes ekspertiisi kui tõendiliigi aluseks olevaist põhimõtetest" [2].

On muidugi selge,et ekspert saab kohtus küsimusi esitada kohtu eesistuja kaudu ja ainuüksi selliseid,milliste vastamine on arvamuse andmiseks vajalik.

---

1. Инструкция Министерства финансов СССР от 19.мая 1958.г. № 835 "Положение о бюро государственной бухгалтерской экспертизы при министерстве финансов СССР и о порядке расчетов за бухгалтерские экспертизы" р 19 К.

2. Вышинский, op.cit.,lk.277.

Tuleb pidada vajalikuks,et küsimus leiaks ka seadusandluses, nimelt NSV Liidu Kriminaalprotsessikoodeksis,sellise lahenduse nagu ta on välja kujunenud kohtupraktikas.

Kui eksperdi õigus,tutvuda asja tehioludega on kriminaalprotsessi kohtuliku menetluse staadiumis oma ulatuselt ja sisult kohtupraktikas kindlalt välja kujunenud ja teoorias vaieldamatu, ei saa seda öelda eksperdi analoogilise õiguse kohta ennekohtulikul menetlusel. VNSV KrPK § 171,nagu eespool nägime,on ainuke seaduse säte,mis seda küsimust reguleerib,kuid ilmselt puudulikult. Ka sellealast uurimispraktikat iseloomustab kindlusetus ja ebamäärasus. On selge,et KrPK § 171 täpse mõtte kohaselt on ekspert ennekohtulikul menetlusel asetatud täiesti passiivsesse seisundisse,samal ajal kui ta kohtus esines aktiivse protsessiosalisena. Ennekohtulikul menetlusel pole tal õigust osa võtta süüdlase ja tunnistajate ülekuulamisest ega isegi viibida nende uurimistoimingute sooritamise juures. Kuid isegi selles passiivses vormis sõltub tutvumise ulatus täiel määral uurija kaalutlusest. See järeldub § 171 sõnastusest: "Eksperdil on õigus u u r i j a l o a l tutvuda asja nende oludega,millede selgitamiseks tal tuleb arvamus anda."(Minu sõrendus O.K.) Tegelikus uurimispraktikas siiski selliseid juhte ei esine,kus uurijad poleks võimaldanud eksperdil vajalike materjalidega tutvumist. Pigem esineb vastupidine tendents: uurijad annavad eksperdi kätte kogu toimiku,kes selles siis ise peab orienteeruma ja leidma endale vajalikud materjalid. Selline praktika on kahtlematult väär ja lubamatu. Uurija on eeluurimise staadiumis ikkagi "asja peremees" ja peab teadma,kes ja millises ulatuses on materjalidest teadlik või neid kasutavad.

Mõnevõrra täpsemalt juhendab kohtumeditsiinilisi eksperte

1952.a. "Instruktsioon",millise p.31 kohaselt on kohtumeditsiinilistel ekspertidel õigus viibida juures,kui süüalused ja tunnistajad annavad uurijale vastuseid eksperdi poolt esitatud küsimustele ning ühtlasi esitada ka täiendavaid küsimusi. Selline säte on kohtumeditsiiniliste ekspertide suhtes tuletatud sellealasest uurimispraktikast.

Viimasel ajal on eksperdi protsessuaalsele seisundile ennekohtulikul menetlusel hakatud tähelepanu pöörama ka protsessiteoorias. Põhjalikumalt analüüsib eksperdi poolt eeluurimise staadiumis asja materjalidega tutvumise õigust Rahhunov. Toetudes ekspertiisi suurele tähtsusele selles protsessi staadiumis, peab Rahhunov vajalikuks eksperdile eeluurimisel samade õiguste andmist,millistega ta on varustatud asja kohtulikul arutamisel [1]. Talle peab olema antud asja materjalidega tutvumise õigus,kuid kui see osutub vajalikuks,ka õigus osa võtta uurimistoimingute sooritamisest (ülekuulamistest,vaatlustest jne.). Kuid mitte alati polevat uurijal vajadust asja materjalidega tutvuda,veel enam aga uurimistoimingutest otseselt osa võtta. Real juhtudel võivat see isegi avaldada kahjulikku mõju eksperdi arvamuse kujunemisele,sugereerides teda võõras suunas. Rahhunov toob selle kohta kujukaid näiteid uurimispraktikast.

Rahhunovi seisukohti tuleb pidada põhijoontes õigeks ning nõukogude kriminaalprotsessi üldprintsiipide seisukohalt kõigiti vastuvõetavaiks.

Meile tundub siiski,et kogu küsimus laseb ennast mõnevõrra tagajärjekamalt lahendada,kui kogu käsitlus baseerida nendele spetsiifilistele tunnustele,millised meie arvates on omased eks-

---

1. Рахунов, op.cit.,lk.91 jj. - А. И. Винберг, op.cit.,lk.51.

perdi arvamusele kui iseseisvale kohtulikule tõendile. Neid tunnuseid kujundasime käesoleva töö esimeses osas. Eksperdi arvamus, näitasime seal, peab alati põhinema mõnele teisele kohtulikule tõendile. Selle kohtuliku tõendi uurimise alusel kujundab eriteadmisi omav isik järeldused teatavate uurijat ja kohut huvitavate asjaolude kohta. Need spetsialisti poolt tehtud järeldused avastavad uuritava tõendi olemuslikke tunnuseid sügavamalt ja kujutavad endast seega alati midagi uut.

Kui asuda sellelt pinnalt küsimuse lahendamisele, kas ja millises ulatuses on vajalik eksperdil eeluurimise staadiumis tutvuda asja materjalidega, tuleb kõigepealt vahet teha nende kohtulike tõendite, s.o. nende asja materjalide vahel, milliste uurimisele ekspert r a j a b oma järeldused ja teiseltpoolt nende materjalide vahel, milliseid ta ei uuri, vaid milliseid ta antud kujul ä r a k a s u t a b nende tõendite uurimise juures, millistele ta oma järeldused rajab. Nende kahe materjalide (tõendite) liigiga tuleb eksperdil erineval viisil tutvuda ja siit saamegi selle võtme, mis aitab meil lahendada küsimust, miks eksperdil on üldse arvamuse kujundamisel vajalik tutvuda uurimismaterjalidega ning miks ta ühede uurimistoimingute suhtes võib leppida passiivse tutvumisega, teiste sooritamisest aga aktiivselt osa võtma.

Neid tõendeid, millistele ekspert oma arvamuse rajab, peab ta uurima põhjalikult ning igakülgselt. Neid materjale aga, milliseid ta antud kujul ainult ära kasutab uuritavates tõendites esinevate asjaolude õigeks tõlgendamiseks, ekspert ei uuri ning nende suhtes võib ta seepärast piirduda ainult passiivse tutvumisega. Põhiliseks tõendiliigiks, millistele eksperdid oma arvamuse rajavad, on asitõendid. Kellelgi ei tule mõttessegi arutada küsimust, kas

ekspert on õigustatud asitõendit aktiivselt uurima või mitte. On enesestmõistetav,et ta on selleks kohustatud. Niipea aga kui asitõendi asemel rääkida tunnistaja ütlusest,tekib kohe küsimus,kas eksperdil on õigus tunnistaja ülekuulamisest osa võtta ja omaltpoolt küsimusi formuleerida,või peab ta leppima ainult ülekuulamisprotokolli lugemisega. Meie arvates siin erilist probleemi ei tohiks tekkida. Juhul,kui eksperdi arvamus rajaneb mõnel tunnistaja ütlusel,s.o. teeb järeldusi just tunnistaja ütlusest,avastades tunnistaja ütluses sisalduvate faktide kui mõnesuguste nähtuste väliste avaldamisvormide taga nende olemuslikke tunnuseid sügavamalt,on ta otse k o h u s t a t u d isiklikult osa võtma selle tunnistaja ülekuulamisest. Enesestmõistetavalt võib ta tunnistajale esitada küsimusi ainult uurija kaudu. Mingil tingimusel ei saa lubada seda,et ekspert asub ülekuulaja kohale,jättes uurija passiivse pealtvaataja ossa. Üks ekspertiisi liike,millline muude tõendite kõrval pea alati toetub ka tunnistajate (ning muidugi ka süüdaluste) ütlustele on kohtupsühhiaatriline ekspertiis. Kohtupsühhiaatria-alane ekspert peaks olema alati ise kohustatud nende tunnistajate ülekuulamisest osa võtma kelle ütluste uurimusele ta rajab oma arvamuse. Kui aga ekspert oma järeldusi otseselt tunnistaja ütlustes sisaldavatele faktidele ei raja,neid fakte endid ei uuri,neid ainult ära kasutab nende tõendite uurimise juures,millistele ta oma arvamuse rajab, p o l e t a k o h u s t a t u d selliste tunnistajate ülekuulamisest o s a v õ t m a. Ta on aga igal juhul kohustatud nende ütlustega t u t v u m a. Kui aga asjaolud seda tingivad, on ta siiski kohustatud ka selliste tunnistajate ülekuulamisest osa võtma.

Kõik,mis praegu öeldud tunnistaja ütluste kohta on loomuli-

kult kehtiv ka kõigi teiste kohtulike tõendite suhtes. Kõik asjas leiduvad tõendid võivad omada eksperdi suhtes meie arvates kahesugust tähendust: 1) olla tõendiks,mille uurimise alusel ekspert teeb oma järelduse ja 2) esineda eksperdi jaoks materjalina (tõenditena) mida ekspert oma eriteadmiste alusel ei uuri ega raja temale oma arvamust,mida ta ainult ära kasutab arvamuse aluseks võetavate tõendite uurimisel (viimastele omaste tunnuste õigeks mõistmiseks,õige uurimismeetodi valikul jne.).Nimetame esimesi tõendeid eksperdi poolt u u r i t a v a i k s t õ e n d e i k s teisi aga eksperdi poolt k a s u t a t a v a i k s t õ e n d e i k s. Kolmandasse kategooriasse võiks arvata need tõendid,millised ei oma eksperdi suhtes mingit tähtsust.

Öeldu selgituseks toome mõned näited.

Kohtupsühhiaatria-alasele eksperdile on esitatud küsimus,kas kohtualune suutis teo toimepaneku ajal anda endale aru oma tegudest ja neid juhtida. Ekspert rajab sel juhul oma arvamuse kohtualuse enda psühhiaatrilisele uurimisele,mitmesugustele kirjalikele dokumentidele ja tunnistajate ütlustele. Tunnistajad kirjeldavad mõnesuguseid isiku käitumisfakte,millistest ekspert saab teha järeldusi tema psüühilise seisundi kohta. Tunnistajate ütlused on sel juhul tõenditeks,milliste uurimisele ekspert oma arvamuse rajab. Nad on e k s p e r d i p o o l t u u r i t a v a d t õ e n d i d. Sellisel juhul peaks eksperdi osavõtt olema tunnistajate ülekuulamisest obligatoorne.

Eksperdi poolt k a s u t a t a v a t e tõendite näitena, s.o. selliste tõendite näitena, milliseid ekspert ei uuri, oma arvamust neile vahetult ei raja, neid siiski antud kujul ekspertiisi teostamisel arvestab, toome Gromovi ja Lagovieri

poolt kirjeldatud juhu [1]. Kohtumeditsiini-alane ekspert pidi andma laiba uurimise alusel vastuse surma põhjuse kohta. Lahkamisel kasutas ta desinfitseeriva ainena sublimaati. Eksperdi poolt uuritavaks tõendiks surma põhjuse selgitamisel oli kannatanu laip. Oma arvamuse pidi ta rajama ainuüksi laiba uurimisele. Rohkem tõendeid tal vaja u u r i d a polnud ja ta seda ei teinudki. Kuid t u t v u m a oleks ta pidanud veel mõningate teiste asjas leiduvate tõenditega, kus leidus andmeid, et kannatanu end tõenäoliselt mürgitas sublimaadiga. Olles sellistest andmetest teadlik, oleks ta saanud valida desinfitseerimiseks mitte sublimaadi, vaid mõne teise vahendi. Nüüd osutus aga surma põhjuse kindlakstegemine võimatuks, kuna säilis võimalus, et kehas leiduv sublimaat viidi sinna eksperdi poolt.

Millised on tagajärjed, kui eksperdile ei anta teatavate asja materjalidega tutvumise võimalust, selgub NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegiumi 1. aug. 1951. a. määrusest Kalašnikovi jt. asjas. Ülemkohus näitab, et selline tõend ei saa olla süütõendiks, kuna ". . . küsimuse selgitamisel, kas kviitungi tekst oli kirjutatud pitseri peale või oli pitser löödud pärast teksti, ekspertiisi ei olnud tutvustatud asjaoludega, et selle kviitungi tekst oli muudetud" [2].

Eksperdi poolt k a s u t a t a v a t e tõendite suhtes võib ekspert tavaliselt leppida ainult tutvumisega (nagu see esineb eeltoodud näites laiba kohta) kuid vajaduse korral tuleb tal võimaldada ka osavõttu vastavate uurimistoimingute sooritamisest.

---

1. Vt. Г р о м о в, В. и Л а г о в и е р, Н. Искуство расследования преступлений. Дело о смерти Марии Розановой, Москва, 1930, Ик. 14 - 24. (Osundatud teose järgi Р. Л. Р а х у н о в, Теория и практика, Москва, 1950, Ик. 130)

2. С.Л. 1951, II, Ик. 18.

Tuleb veelkord toonitada,et eksperdile tutvumiseks antava materjali ulatuse peab määrama uurija. On täiesti lubamatu,kui ekspert tutvub ilma valikuta kogu toimikuga.

2) Eksperdile kuulub k o h u s t u s, n õ u d a t a l l e a n t a v a ü l e s a n d e t ä p s e t f o r m u l e e r i m i s t k ü s i m u s t e k u j u l. Mõistes eksperdi arvamust iseseisva,omaette kohtuliku tõendina,on kõneoleva kohustuse kuulumine eksperdile loomulik ning enesestmõistetav, kuigi seda otseselt pole ette nähtud koodeksi üheski paragrahvis. Mõnevõrra saaks seda välja lugeda ainult VNFSV KrPK § 171 sõnastusest.

Küll näeb seda otseselt ette "Instruktsioon kohtumeditsiinilise ekspertiisi teostamise kohta NSVL-s" (1952.a.). Nimetatud instruktsiooni § 34 kohaselt on "kohtumeditsiinilisel eksperdil õigus nõuda uurimis ja kohtuorganeilt, et talle oleks täpselt selgitatud ekspertiisi eesmärk ja esitatud konkreetsed küsimused,millistele tal tuleb anda vastus. Seejuures on eksperdil õigus paluda talle esitatud küsimuste redaktsiooni täpsustamist ja selgitamist ja ta võib keelduda neile küsimustele vastamast, millised jäävad väljapoole tema teadmisi või ei kuulu kohtumeditsiinilise eksperdi pädevusse".

Eksperdi arvamuses sisalduv tõendav fakt,seob kohtuniku teadvuse mõne tõendamisesemesse kuuluva k o n k r e e t s e tõendatava faktiga. Eksperdi arvamus saab seepärast olla seoses ainult mingi konkreetse faktiga. Ekspert saab arvamust anda järelikult ainult siis,kui ta on täpselt teadlik sellest,milliste konkreetsete asjaolude suhtes ta peab andma arvamust, s.o.talle peavad olema esitatud täpselt formuleeritud küsimused.

NSV Liidu Ülemkohtu Raudteede Kolleegium,tühistades oma 16. juuni 1949.a. määrusega Balasanjani jt.asjas tehtud liinikohtu otsuse,märgib ühe protsessi eeskirjade rikkumisena asjaolu, et "eksperdile polnud esitatud konkreetseid küsimusi" [1]. Ilma täpselt formuleeritud küsimusteta muutub ekspert paratamatult uurija või kohtuniku üldiseks abiliseks. Sellisena ei saa teda aga pidada enam tõendi allikaks. Niisugune konstruktsioon oli aga, nagu seda näitasime üksikasjalikult eespool,nõukogude õigusele võõras ja lubamatu. Järelikult on eksperdi arvamuse iseseisva, omaette kohtuliku tõendina realiseeritavuse üheks eelduseks konkreetsete küsimuste formuleerimine eksperdile. Seejuures on ekspertiisi efektiivsus otseselt ja vahetult sõltuv esitatud küsimuste iseloomust,nende selgusest ja täpsusest. Eksperdile esitatud küsimuste vastavus nimetatud tingimustele oleneb muidugi uurimis-ja kohtuorganeist,kes peavad teatavasti küsimused formuleerima ekspertiisi määramise korralduses. Protsessialases kirjanduses võime leida sageli ekspertiisi eri liikide puhuks koostatud tüüpküsimusi.Selliste tüüpküsimuste koostamist tuleb pidada üldiselt kasulikuks ja õigeks,kuid ainult sel eeldusel, et nad on formuleeritud iga ekspertiisi liigi jaoks eraldi. Üldkehtivaid,s.o. kõikidele ekspertiisi liikidele sobivaid tüüpküsimusi pole võimalik koostada. Ekspertiisi liigid erinevad ekspertiisi objekti poolest. Ekspertiisi objektiks on eksperdile esitatud küsimuste sisuks olevad asjaolud. Järelikult erinevad ekspertiisi liigid üksteisest just eksperdile esitatud küsimuste sisu poolest. Seega pole üldse mõeldavad ühised tüüpküsimused mitmele ekspertiisi liigile. Tuleb muidugi meeles pidada,et ka

---

1. C.II.1949,11,lk.34.

ühe ekspertiisi liigi piires on ja jäävad nad ainult tüüpküsimusteks, s.o. tulevad arvesse konkreetses asjas küsimuste formuleerimisel ainult näidistena. Iga kuritegu on ainulaadne, mitte kunagi täpselt samasugusena korduv inimkäitumine. See individuaalsus peab loomulikult väljenduma ka eksperdile esitatavais küsimusis.

Kõikide ekspertiisi liikide jaoks saavad ühised olla ainult mõned metoodilised juhendid, millistest peavad uurimis-ja kohtuorganid küsimuste formuleerimisel juhinduma. Olulisematena võiks neist märkida järgmisi.

a) Küsimused peavad olema formuleeritud konkreetsetena.

b) Küsimused peavad olema formuleeritud selliselt, et nad võimaldavad eksperdil anda kategoorilist arvamust. Selleks on ennekõike vajalik, et küsimused oleksid lühikesed, lakoonilised, tõendatava fakti tuuma hõlmavad.

c) Küsimused peavad olema formuleeritud selliselt, et iga järgnev tuleneks loogiliselt eelmisest, oleks tema sisuliseks edasiarenduseks.

3) E k s p e r t o n k o h u s t a t u d i l m u m a u u r i m i s- j a k o h t u o r g a n i t e k u t s e l. Nimetatud kohustus on ettenähtud VNFSV KrPK § 64. Juhul, kui ekspert jääb mõjuvate põhjusteta uurija juurde või kohtusse ilmumata, võidakse mitteilmunu allutada sundtoomisele ning samal ajal võtta kriminaalvastutusele VNFSV KrK § 92 lg.2 järgi.

4) E k s p e r t o n k o h u s t a t u d a n d m a a r v a m u s t. Kui ekspert keeldub arvamuse andmisest uurimisorganitele, peavad viimased selle kohta koostama protokolli ja saatma lähemale rahvakohtule. Kui ekspert keeldub arvamuse andmisest kohtus, karistab teda selle eest vahetult see kohus, kes

---

arutab asja milles antud isik oli eksperdina välja kutsutud (VNFSV KrPK § 64 ja 60). Arvamuse andmisest keeldumise eest võetakse ekspert vastutusele KrK § 92 lg.2 järgi.

Tekib küsimus,kas ekspert on igal juhul kohustatud arvamust andma? Kas esineb olukordi,kus ta on õigustatud või isegi kohustatud arvamuse andmisest keelduma.

VNFSV KrPK § 64 kohaselt võetakse ekspert kriminaalvastutusele siis,kui ta i l m a s e a d u s l i k u a l u s e t a keeldub oma kohuseid täitmast. Järelikult on eksperdil seaduslikul alusel võimalik keelduda. Kuskil aga,ei kriminaalprotsessi koodeksis ega mujal,ei räägita sellest,milliseid keeldumise aluseid tuleb lugeda seaduslikeks. Kaheldamatult esinevad sellistena kõik eksperdi taandamisalused (VNFSV KrPK § 43,46,48) ja eksperdile uurimiseks esitatud materjalide puudulikkus (VNFSV KrPK § 171 märkus). Juhul,kui mõni neist alustest esineb,on ekspert mitte ainult õigustatud,vaid kohustatud arvamuse andmisest keelduma.

Kas võib aga eksperdiks kutsutu keelduda arvamuse andmisest motiivil,et ta ei oma vastaval alal mittekõllaldast kvalifikatsiooni?

Eespool,ekspertiisi subjekti käsitlemisel märkisime eksperdi valiku ühe kriteeriumina eksperdi kõrge erialase kvalifikatsiooni. Eriteadmiste esinemise vajadus tuleneb ju vahetult eksperdi arvamuse kui kohtuliku tõendi olemusest endast. Samuti tuleneb see VNFSV KrPK § 63 tekstist: "Eksperte kutsutakse välja juhtudel,kui uurimisel või asja arutamisel vajatakse e r i t e a d m i s i teaduse,kunsti või käsitöö alal". (Minu sõrendus O.P.). Otseselt räägib arvamuse andmisest keeldumise õigusest 1952.a. "Instruktsioon kohtumeditsiinilise ekspertiisi

teostamise kohta NSVL-s". Nimetatud instruktsiooni p.35 kohaselt võib ekspert keelduda neile küsimustele vastamisest,millised lähevad väljapoole tema teadmiste piire või ei kuulu kohtumeditsiinilise eksperdi pädevusse.

Meie arvates on igati loomulik,et juhul kui eksperdina väljakutsutu ei oma vastaval alal nõutaval määral eriteadmisi, ta pole mitte ainult õigustatud,vaid on k o h u s t a t u d arvamuse andmisest keelduma. Sellise isiku mittekeeldumine tähendaks ju mittekvaliteetse arvamuse kujundamist,seega kuriteo uurimise kahjustamist.

Ei tohi muidugi lubada sellise olukorra kujunemist,kus kõrge erialase kvalifikatsiooniga isik eitab enda juures vastavate eriteadmiste olemasolu lihtsalt selleks,et kõrvale hoiduda eksperdi kohuste täitmisest. Tuleb alati hoolikalt kontrollida, kuivõrd eksperdiks kutsutud isiku väited endal eriteadmiste puudumise kohta on tõele vastavad. Kontrollimise võimalusi leidub mitmesuguseid.

5) K u i m i t m e e k s p e r d i o l e m a s o l u l m õ n i e k s p e r t i d e s t j õ u a b e r i s e i s u k o h t a d e l e, o n t a k o h u s t a t u d o m a a r v a m u s e f o r m u l e e r i m a i s e s e i s v a l t (VNFSV KrPK § 173). Ei saa lugeda õigeks seisukohti,mis peavad seda eksperdile kuuluvaks õiguseks. Kui ekspert jõuab teissugusele seisukohale võrreldes kaaseksperdidega, ei ole mõeldav,et ta oma veendumuse vastavalt võtaks omaks võõrad seisukohad. Selline arvamus,kui tegelikkusega kooskõlas mitteolev,ei aitaks uurimis ning kohtuorganeid kuriteo uurimisel. Seepärast on ekspert eriseisukohtade olemasolul k o h u s t a-

t u d kujundama arvamuse iseseisvalt.

2.Eksperdi õigused.

Kuna eksperdi ülesande täitmine esineb riikliku kohustusena, tuleb lugeda suur enamus eksperdi toiminguist talle kohustuslikeks. Ainult väikest osa,nimelt selliseid toiminguid,millistest ei olene mingil määral arvamuse kvaliteet on ekspert mitte kohustatud,vaid õigustatud sooritama.

1) E k s p e r d i l o n õ i g u s t a s u l e. VNFSV KrPK § 65 kohaselt on eksperdil õigus tasu saada, a) ilmnemisega seosesolevate kulude katteks, b) tavalisest tegevusest eemaldamise eest ja c) oma ülesande täitmise eest. NSV Liidu Kohtu RK ja NSV Liidu Prokuratuuri juhend kulude tasumise kohta, mis on seoses kohtute ja uurimisorganite poolt tunnistajate, ekspertide ja tõlkide väljakutsumisega (kinnitatud NSV Liidu RKN 29.apr.1939.a.määrusega nr.597), näeb ette eksperdi tasustamise alused ja määrad juba konkreetselt[1].

Uurimis-ja kohtuprganid on kohustatud tasuma eksperdile kohe pärast ülesannete täitmist. Tasumine toimub eelarves selleks eraldi ettenähtud summadest. Eksperdile kohtu poolt väljamakstud summad lisandatakse kohtukuludele ja nad kuuluvad sissenõudmisele kas kohtualuselt (tema süüdimõistmise korral) või võetakse riigi kanda (asja lõpetamise,kohtualuse õigeksmõistmise või maksuvõimetuse korral). (VNFSV KrPK § 88 - 90)

Tekib küsimus,kellele asetada ekspertiisi kulud neil juhtudel,kui mõne poole taotlusel on välja kutsutud täiendav ekspert, lisaks uurimis-või kohtuorganite algatusel kutsutud eksperdile.

---

1. Справочник по законодательству для судебно-прокурорских работников,Том III,Москва,1949,стр.402 -403.

Siin tuleb lähtuda sellest,et poolte poolt taotletud täiendavad eksperdid kutsutakse välja ikkagi uurimis-või kohtuorganite nimel. Järelikult peab neile tasumine toimuma üldistel alustel,nii nagu see on ette nähtud eespooltoodüd NSV Liidu Kohtu RK ja NSV Liidu Prokuratuuri juhendis p.10 all.

2) J u h u l k u i ü h e s a s j a s e s i n e b m i t u e k s p e r t i, o n n e i l õ i g u s e n n e a r v a m u s e a v a l d a m i s t o m a v a h e l n õ u p i d a d a (VNFSV KrPK § 172).

Lõpuks vaatleme veel üht eksperdi toimingut,mis meie arvates võib mõnel juhul esineda eksperdi õigusena,teistel juhtudel aga kohustusena.

VNFSV KrPK §212 kohaselt võivad "eksperdid ... esitada kaebusi uurija toimetuste peale,mis rikuvad või kitsendavad nende õigusi". Kuigi nimetatud paragrahv sätib edasikaebamise eksperdi õ i g u s e n a, tuleks teda meie arvates sageli pidada eksperdi k o h u s t u s e k s, olenevalt edasikaevatava toimingu iseloomust.

Järelikult - juhul kui uurija on takistanud eksperti selliste sammude sooritamisel,millisteks ekspert oli õigustatud,kuulub eksperdile edasikaebamise õigus. Kui aga uurija on takistanud eksperdil selliste toimingute teostamist,millisteks ekspert oli kohustatud,kuulub eksperdile edasikaebamise kohustus. Teissugustele seisukohtadele on raske asuda.

Nagu näeb ette VNFSV KrPK § 212 lg.2,tulevad kaebused esitada sellele prokurörile,kellele uurija allub.

Need õigused,olles süüalusele kaitsevahendiks,peavad soodustama uurimis ja kohtuorganitel kuriteolise käitumise ja tõelise kurjategija avastamist. See tingib ka nende õiguste sisu ja ulatuse. ~~Neid~~ kuulub süüalusele üsna ulatuslikult.

1. Juhul kui asjas pole ekspertiisi üldse määratud,võib süüalune seda taotleda nii eeluurimisel (VNFSV KrPK § 112),kui ka kohtus (VNFSV KrPK § 253). Kui asjas pole toimunud ennekohtulikku menetlust,on rahvakohtunikul õigus enne asja arutamisele määramist süüalust välja kutsuda,ära seletada talle esitatud süüdistuse sisu,ja küsida temalt,kas ta teiste tõendite hulgas taotleb ka ekspertide väljakutsumist (VNFSV KrPK § 256).

2. Kuigi asjas on juba uurimis või kohtuorganite poolt määratud ekspertiis,on süüalusel õigus esitada eksperdile omapoolseid küsimusi nii eeluurimise (VNFSV KrPK § 171) kui ka kohtuliku uurimise staadiumis (VNFSV KrPK §277).

3. Süüalune ei tarvitse aga piirduda ainult senistele ekspertidele omapoolsete küsimuste esitamisega,vaid on õigustatud taotlema enda poolt valitud ekspertide kutsumist lisaks uurimis ja kohtuorganite poolt määratule. See õigus kuulub süüalusele nii eeluurimise (VNFSV KrPK § 169) kui ka kohtuliku uurimise staadiumis (VNFSV KrPK § 272).

4. Kui süüaluse arvates asjas sooritatud ekspertiis on ebaselge või mittetäielik,võib ta taotleda uue ekspertiisi määramist, niihästi eeluurimise staadiumis (VNFSV KrPK § 174) kui ka asja kohtulikul arutamisel (VNFSV KrPK § 300).

5. Süüalusele kuulub õigus esitada taandusi uurimis ja kohtuorganite poolt määratud ekspertide vastu (VNFSV KrPK § 48).

Selleks,et süüalune saaks faktiliselt kasutada temale kuuluvaid ekspertiisi määramise ja teostamisega seosesolevaid õigusi,

peab ta olema teadlik tema asjas ekspertiisi määramisest ja teostamisest. Uurija ja kohtu ülesandeks on süüalust sellest kõigest informeerida. Kahjuks on uurimisorganite suhtes see kohustus fikseeritud ainult ühel juhul - VNFSV KrPK § 206 näeb ette süüaluse tutvustamise eeluurimise materjalidega,seehulgas muidugi ka eksperdi arvamusega. Taolist kohustust ennekohtuliku menetluse palju varasemas staadiumis tuleb aga järeldada koodeksi nende sätete olemasolust,millised näevad ette süüalusele eelpoolkäsitletud ulatuslikud õigused ekspertiisi teostamisel.Meie õigus ei tunne paljasõnalisi fraase,milliste realiseerimiseks puuduvad vajalikud tingimused.Mis tähtsus oleks süüaluse õigusel,esitada taandust uurimis ja kohtuorganite poolt määratud ekspertiisi vastu,kui süüalune pole üldse teadlik sellest, kes nimelt on määratud tema asjas eksperdiks. Selleks,et süüalune võiks esitada omapoolselt küsimusi eksperdile,peab ta olema ometi teadlik sellest,millised küsimused on seni juba esitatud eksperdile uurimis-või kohtuorganite poolt. Selleks,et süüalune saaks taotleda enda poolt valitud ekspertide väljakutsumist,lisaks uurimis ja kohtuorganite poolt määratuile,peab ta ometi teadma,kes ja milliste asjaolude suhtes on ekspertideks määratud uurimis ja kohtuorganite poolt.

Asja kohtuliku arutamise staadiumis on süüalusele kuuluvate õiguste faktiliseks kasutamiseks loodud kõik vajalikud tingimused,kuna kogu kohtulik asja arutamine toimub süüaluse vahetul osavõtul. Kohtus on süüalusel faktiline võimalus igal ajal esitada seaduses ettenähtud taotlusi nii ekspertiisi määramiseks, ekspertide taandamiseks,uute ekspertide väljakutsumiseks ja senistele omapoolsete küsimuste esitamiseks.

Nagu näitab meie uurimis-ja kohtuorganite praktika,on nad olnud alati valvel selle eest,et oleksid loodud kõik vajalikud

tingimused süüalusele kuuluvate ekspertiisi-alaste õiguste realiseerimiseks ka ennekohtulikul menetlusel. Kuigi seadusandluses seda ei reguleerita,on praktikas juurdunud seisukoht,mille kohaselt uurimisorganid,enne kui nad ekspertiisi määramise korralduse annavad üle eksperdile,tutvustavad selle sisuga süüalust. Sellega antakse talle võimalus taotleda määratavate ekspertide taandamist,omapoolsete küsimuste esitamist uurimisorganite poolt määratud ekspertidele või enda valiku kohaselt koguni uute,täiendavate ekspertide väljakutsumist.

NSV Liidu Prokurör on korduvalt juhtinud uurimisorganite tähelepanu vajadusele,kindlustada süüalusele seadusega antud õiguste kasutamist. NSV Liidu Prokuröri 13.mai 1939.a.käskkirjas nr. 90-3 öeldakse: "Iga kord,kui uurimisstaadiumis määratakse mõni ekspertiis,kra seletada süüdistatavale tema seadusega antud õigused,vormistades selle eriprotokolliga,juurdelisatud vormi järgi" 1).

Ekspertiisi määramisest süüaluse mitteinformeerimist,samuti süüalusele tema õiguste mitteselgitamist peab NSV Liidu Ülemkohus oluliseks protsessieeskirjade rikkumiseks. Kujutades endast süüaluse kaitseõiguse kui protsessi ühe konstitutsioonilise põhiprintsiibi vahetut rikkumist,tingib nende esinemine,niihästi ennekohtulikul kui ka kohtulikul menetlusel,otsuse tühistamise.

Nii öeldakse NSV Liidu Ülemkohtu Veetranspordi Kolleegiumi 11.oktoobri 1950.a.määruses Popovi jt.asjas: "Ekspertiis on toimunud mitte ainult ilma süüaluste osavõtuta,vaid ekspertiisi määramisest endast ja ekspertiisi toimumisest sai Krotov teada alles

---

1. NSVL prokuröri 13.mai 1939.a.käskkiri nr.90/3. Tsiteeritud VNFSV KrPK(Tartu,1947) § 169 ja 171 kommentaaride järgi.

kuuendal päeval,Popov aga kahe nädala järele. Vaatamata sellele on ekspertiisi aktides kirjutatud,et ekspertiis toimus Popovi osavõtul ja juuresolekul" [1]

Eriti reljeefselt on NSV Liidu Ülemkohtu seisukoht väljendatud Veotranspordi Kolleegiumi 9.jaan.1952.a.määruses Romanovi jt. asjas,kus öeldakse: "Samal ajal ei juhtinud liinikohus uurimisorganite tähelepanu süüdaluse kaitseõiguse rikkumisele... VNFSV KrPK § 169,171 ja 174 näevad ette süüdalusele õiguse välja kutsuda oma valikul eksperti,taotleda uurija poolt määratud eksperdi taandamist,esitada kirjalikult neid küsimusi,millistele peab ekspert andma arvamuse,nõuda uue ekspertiisi teostamist. S ü ü d a l u s e l e s e a d u s t e g a õ i g u s t e k a s u t a m i s v õ i m a l u s t e k i n d l u s t a m i n e o m a b N S V L i i d u K o n s t i t u t s i o o n i § 111 v a l g u s e s e r i l i s e t ä h t s u s e , o l l e s s ü ü d a l u s e k a i t s e õ i g u s e g a r a n t i i d e k s. Käesolevas asjas on uurimisorganite poolt toime pandud jämedaid seaduse rikkumisi,kusjuures uurimisorganite poolt süüdaluse protsessuaalsete õiguste rikkumine kajastus eeluurimise täielikkuses ja kvaliteedis" [2].(Minu sõrendus O.P.)

Otsuse tühistamise aluseks on ka see,kui kohus jätab istungi sissejuhatavas osas pooltelt küsimata,kas neil on taotlusi uute ekspertide väljakutsumiseks. Nii tühistas NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegium oma 9.detsembri 1950.a. määrusega Arutjunjani jt.asjas alamalseisvate kohtute otsused, märkides ühe motiivina: "Kohus ei küsinud pooltelt,kas neil on

---

1. C.II .1951,1,lk.27. - Vt.ka C.II .1949,11,lk.20.
2. C.II .1952,3,lk.30.

taotlusi uute tunnistajate ja ekspertide väljakutsumise,uute tõendite väljanõudmise või poolte käes olevate tõendite asja juurde võtmise kohta,rikkudes sellega Armeenia KrPK § 249 nõudeid (VNFSV KrPK § 272)" [1].

Kõigil eeltoodud juhtudel väljendus süüdalusele kuuluvate ekspertiisi-alaste õiguste kasutamise mittevõimaldamine selles, et uurimis ja kohtuorganid ei andnud süüdalusele vastavasisuliste taotluste esitamise võimalust. Õiguste kasutamise mittevõimaldamine võib aga seisneda ka selles,et uurimis ja kohtuorganid lükkavad süüdaluse poolt esitatud ekspertiisi-alased taotlused põhjendamatult tagasi.

VNFSV KrPK sätted,millised näevad ette süüdalusele taotluste esitamise õiguse,näevad ühtlasi ka ette selle,millistel tingimustel neid taotlusi võidakse jätta rahuldamata.

Üldteos,millest peavad juhinduma niihästi uurija eeluurimisel kui ka kohtunik kohtuliku uurimise teostamisel,on asja täielikku ja igakülgse läbivaatamise nõue. Sellest lähtudes tuleb rahuldada igasugune süüdaluse poolt esitatud taotlus,milles sisalduvad asjaolud võivad asja suhtes omada tähtsust. Sellest üldnõudest peab niihästi uurija kui ka kohtunik iga taotluse otsustamisel rangelt kinni pidama. Rahuldamata võiks jääda ainult selline taotlus,milles soovitakse asja suhtes tähtsust mitteomavate asjaolude tuvastamist. Kehtiv VNFSV KrPK näeb sellise juhise ette §-is 112 eeluurimise ja §-des 253 ja 254 asja kohtuliku arutamise suhtes. Ainukesena läheb kaugemale KrPK § 169,milline paragrahv,andes süüdalusele õiguse eeluurimise staadiumis taotleda peale uurija poolt määratud eksperdi ka enda poolt nimetatud eksperdi välja-

---

1. C.II.1951,4,lk.25.

kutsumist, sätib, et "seesugusest väljakutsumisest võib uurija keelduda, kui ta tunnistab, et selle eksperdi väljakutsumine on võimatu või ühvardab venitada eeluurimist". Tähendab - kuigi taotluses sisalduvate asjaolude selgitamine omab asja suhtes tähtsust, võidakse neid mitte selgitada juhul, kui uurija leiab, et süüdlase poolt valitud eksperdi väljakutsumine on võimatu või ühvardab venitada eeluurimist. Kuigi uurija peab iga taotluse rahuldamata jätmist üksikasjalikult motiveerima (VNFSV KrPK § 114), on kõnesoleval juhul süüdlase taotluste rahuldamine siiski jäetud liigselt uurija meelevalla alla. On muidugi ilmne, et taotlus tuleb tagasi lükata kui konkreetse eksperdi väljakutsumine on tõepoolest sõna tõsises mõttes võimatu. Sellise tingimuse esitamine on seetõttu täiesti asjatu. Mis puutub aga teise tingimusse, siis on ju vaieldamatu, et igasugune uue eksperdi väljakutsumine mitte ainult ei ühvarda, vaid kindlasti igal juhul ka venitab eeluurimist. Järgides rangelt VNFSV KrPK § 169 eeskirju, ei oleks üldse võimalik süüdlasel taotleda enda valikul uue eksperdi väljakutsumist. Selline säte muudab süüdlasele antud ulatusliku õiguse faktiliselt olematuks. Tuleb seepärast asuda seisukohale, et VNFSV KrPK § 169 formuleeritud taotluse tagasilükkamise alused on nõukogude protsessiõigusele võõrad ja sobimatud[1]. Ka uute ekspertide väljakutsumise taotlust peaks saama tagasi lükata ainult siis, kui taotluses sisalduvate asjaolude selgitamine ei oma asja suhtes tähtsust, s.o. üldistel alustel. Pole õige siia lisada veel kitsendavaid kriteeriume.

Huvitav on märkida, et kõnesoleva kitsenduse näeb ette meie

---

1. VNFSV KrPK § 169 muutmise vajadust peavad vajalikuks ka Rahhunov (op.cit. lk.123) ja Poljanski (op.cit., lk.126)

kriminaalprotsessi-alane seadusandlus uute ekspertide väljakutsumise taotluse rahuldamisel ainult eeluurimise staadiumi kohta (VNFSV KrPK § 272).

Mõistetav ja mõnevõrra loomulikum olnuks vastupidine olukord. Eeluurimise venitamine on kindlasti vähem ohtlik kui kohtuliku uurimise venitamine. Uue eksperdi kutsumine eeluurimisel tähendab ainult ühe uurimistoimingu rohkemsooritamist. Uue eksperdi kutsumine kohtuistungile toob aga sageli kaasa asja arutamise edasilükkamise. See tähendab aga suure hulga protsessiosaliste asjatut aja ja rahakulu. Sellega ei taha meie muidugi mitte väita,et kitsendused uute ekspertide väljakutsumise taotluste rahuldamisel oleksid eeluurimise asemel vaja kehtestada kohtuliku arutamise staadiumi kohta. Erikitsendused on mõlemas staadiumis lubamatud. Need tulevad kaotada ka eeluurimise suhtes.

Mis puutub kohtupraktikasse,siis NSV Liidu Ülemkohus pole neid kitsendusi kunagi arvestanud. Nii märgib NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegium oma 19.aprilli 1952.a. määruses Iluridze ja Makašvili asjas: "Iluridze esitas kohtule taotluse,arvata ekspertide hulka üht tema poolt näidatud ekspertidest. Kohus rahuldas Iluridze taotluse,kuid pärast seda kui ekspert,kes oli kutsutud Iluridze nõudmise peale,avaldas et originaaldokumentide kontrolliks on vajalik nädal aega,kohus tegi määruse Iluridze poolt näidatud eksperdi vabastamiseks,motiveerides seda sellega,et puudub võimalus ekspertiisi teostamise peale kulutada nädalat aega. Kohtu selline motiveering on ilmselt seadusevastane,kuna kohus ei või kitsendada kohtualuse õigusi ja keelduda põhjendatud taotluse rahuldamisest ainult sellepärast,et selle täitmine nõuab teatavat ajakulu". Kokkuvõtlikult väljendab NSV Liidu Ülemkohtu seisukoha kõnesolevale kaasusele

formuleeritud peakiri: "Kohus,tunnistades kohtualuse taotluse põhjendatuks,ei tohi teda tagasi lükata motiivil,et tema täitmiseks puudub aeg" 1).

Tuleb asuda seisukohale,et uurija ja kohus võivad süüaluse poolt esitatud taotlusi lükata tagasi a i n u l t s i i s k u i s e l g i t a t a v a d a s j a o l u d e i o m a a s j a s u h t e s t ä h t s u s t. Vajalik on sellise seisukoha sisseviimine ka ettevalmistatavasse (Eesti NSV Üleliidulisse) kriminaalprotsessi koodeksisse. Selline seisukoht järeldub täielikult NSV Liidu Ülemkohtu praktikast.

NSV Liidu Ülemkohus pole kunagi lubanud süüaluse poolt esitatud ekspertiisi-alase taotluse põhjendamatut tagasilükkamist. Kriminaalprotsessi koodeks nõuab taotluses nende asjaolude äranäitamist,millistega seoses eksperdi kutsumine on vajalik (VNFSV KrPK §§ 112,253,256). Ilma nende asjaolude esitamiseta pole uurimis- ega kohtuorganitel võimalik otsustada kuivõrd nende selgitamine omab asja suhtes tähtsust ja seega lahendada taotluse rahuldamise või tagasilükkamise küsimust.

Järgnevalt vaatleme NSV Liidu Ülemkohtu sellealast praktikat veidi lähemalt.

Teatavasti on süüalusel õigus asjas,kus uurimis-või kohtuorganite poolt pole ekspertiisi määratud,taotleda viimase teostamist.

NSV Liidu Ülemkohus on juhtinud korduvalt uurimis ja kohtuorganite tähelepanu selliste taotluste põhjendamata tagasilükkamise lubamatusele ja juhtudel kui see on toimunud,tühistanud alamalseisva kohtu otsuse.

Nii tühistas NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleg

---

1. C.N.1952,8,lk.22.

gium oma 12.jaan.1949.a.määrusega rahvakohtu otsuse ja Moldaavia NSV Ülemkohtu määruse G. asjas,saates asja täiendavale eeluurimisele. G.süüdistati kahe naisisiku vägistamises. Kohtualune oli varem asja uurimisel avaldanud,et lõpetatud haiguse tagajärjel ta on suguvõimetu ja taotlenud kohtumeditsiinilise ekspertiisi teostamist,millest temale aga põhjendamatult oli kra öeldud. Sellise põhjendamatu keeldumise märgib Ülemkohus otsuse tühistamise ühe põhjusena [1].

Samal seisukohal on NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegium oma 16.veebr.1949.a. määruses Gašimovi asjas. Gašimov eitas teatava allkirja kirjutamise fakti ja taotles allkirja autori tuvastamiseks graafilise ekspertiisi teostamist "millest temale aga alusetult oli kra öeldud". See asjaolu oli üheks otsuse tühistamise põhjuseks [2].

Samadele seisukohtadele on NSV Liidu Ülemkohus asunud ka paljudes teistes asjades [3]. Toome siinkohal veel väljavõtte NSV Liidu Ülemkohtu Pleenumi poolt 28.veebr.1947.a.tehtud määrusest Muzõkini jt.asjas,kus eriti huvipakkuvad on kohtu poolt taotluse tagasilükkamise motiivid. Nimetatud asja kohtulikul arutamisel oli jämedalt rikutud kohtualuse kaitseõigust. "Selle seadusrikkumise kõrval", öeldakse määruses, "võimaldas kohus veel teise olulise protsessieeskirjade rikkumise,milline ei saanud jätta avaldamata mõju süüdimõistetu süüdlastme küsimuse lahendamisele,

---

1. C.II.1949,3,lk.45.
2. C.II.1949,5,lk.25.
3. Vt.näiteks NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegiumi 11.jaanuari 1947.a.määruses Šustova asjas,seoses raamatupidamisekspertiisiga (C.II.1947,I,lk.28); NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegiumi 16.veebruari 1946.a. määrus Bagdasarjani asjas,seoses tehnilise ekspertiisiga (C.II.1946 IV lk.12) - NSV Liidu Ülemkohtu Raudteede Kolleegiumi 21.juuni 1949.a.määrus Türenkovi asjas,seoses kohtupsühhiaatrilise eksper tiisiga (C.II.1949,11,lk.46) -

rääkimata veel sellest,et temaga on seotud tsiviilhagi õige lahendamise küsimus,kohus lükkas alusetult kõrvale taotluse,kontrollida ekspertiisi abil süüdistuse aluseks oleva Riigikontrolli Rahvakomissariaadi kontrolööride järelduste õigsust produktide puudujääägi ulatuse kohta polgu laos. Kui ekspertiisi määramise taotlus oli kohtualuse Katajevi poolt esitatud juba enne kohtuliku uurimise algust,lükkas kohus selle tagasi,motiveerides taotluse rahuldamisest keeldumist "asja selgusega". Rääkimata juba sellest,et taolistel motiividel keeldumine on võrdne motiveerimata keeldumisega,tuleb toonitada kohtumääruse sellise motiveeringu lubamatust,andes tunnistust kohtu poolt ette omaksvõetud suhtumisest asjasse.

Mõlemate kaitsjate poolt teistkordselt ekspertiisi määramise taotluste esitamisel tegi kohus määruse nende taotluse tagasilükkamise kohta neil motiividel,et raamatupidamisrevisjon on kontrolööride poolt viidud läbi kõrgekvaliteetselt ja õigesti,kohtualuste juuresolekul,kes mingeid vastuväiteid ei avaldanud ning uus raamatupidamisrevisjon ei annaks midagi olulist. See määrus on ebaõige mitte ainult seepärast,et ta samuti tõendite hinnangu juba ette ära määrab,mida seaduseeskirjade kohaselt (VNFSV KrPK § 319) peab teostama kohus otsuse tegemisel kõikide asjaolude läbivaatamise alusel nende kogumis,vaid ka seepärast et ta on ilmses vastuolus asja tehioludega. Uurimisorganid leidsid ise kontrolööride poolt koostatud esimeses aktis niivõrd olulisi lünki,et tunnistasid vajalikuks täiendava kontrolli teostamise" [1].

Toodud määruses NSV Liidu Ülemkohtu Pleenum asub kindlalt seisukohale,et ekspertiisi-alast taotlust,kui ta rahuldamine avaldab mõju asja lahendusele,ei tohi tagasi lükata. Samuti rõhu-

---

1. C.N.1947,IV lk.16.

tab Ülemkohtu Pleenum taotluse tagasilükkamise üksikasjaliku motiveeringu nõuet, märkides et taotluse tagasilükkamine "asja selguse" motiivil on sisuliselt võrdne motiveerimata tagasilükkamisega.

U u r i j a j a k o h u s, kui nad lükkavad tagasi süüalaluse ekspertiisi-alase taotluse, p e a v a d p õ h i s t a m a, m i k s e k s p e r t i i s i a b i l s e l g i t a t a v a d a s j a o l u d e i o m a a s j a s u h t e s t ä h t s u s t. Teisesisulist motiveeringut ei saa üldse olla, sest meie kohtupraktika ei tunne teist taotluse tagasilükkamise põhjust.

VNFSV KrPK § 174 ja § 300 andsid süüalusele õiguse, taotleda uue ekspertiisi teostamist juhul, kui uurija või kohtu poolt määratud ekspertiis annab ebaselge või ebatäieliku arvamuse. See on väga oluline süüalusele kuuluvate ekspertiisi-alaste õiguste hulgas. NSV Liidu Ülemkohus on arvukais määrustes pidanud sellelaadiliste taotluste alusetut tagasilükkamist oluliseks seadusrikkumiseks, mis toob kaasa konkreetse otsuse tühistamise.

Sedaliiki taotluste puhul võib ainukeseks tagasilükkamise põhjuseks olla eksperdi arvamuse selline ebaselgus või ebatäielikkus, milline on olemuselt tühine ega oma tähtsust uuritava asja seisukohalt.

Muradovi ja teiste süüdistusasjas andis ekspert arvamuse, mille kohaselt konkreetsete viinamarjade suhkrusisaldus on 16 %. Süüalused vaidlesid selle vastu ja esitasid omapoolselt tõendeid, milliste kohaselt samade viinamarjade suhkrusisalduvus ei tõuse üle 12 - 13 %. Tühistades nimetatud asjas alamastme kohtute otsused ja määrused, märgib NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegium oma 21. mai 1952. a. määruses: "Vaatamata sellistele

vasturääkivustele ühede ja samade viinamarjade suhkrusisalduvuses ja süüdaluste poolt esitatud nõudmistele,teostada nende andmete kontrolli,uurimisorganid ja hiljem ka kohus lükkasid taotluse alusetult tagasi" 1).

NSV Liidu Ülemkohtu Raudteede Kollegiumi otleb oma 11.nov. 1950.a. määruses Sergijenko asjas,seoses selles asjas toimunud raamatupidamisekspertiisiga: "Sellise eksperdi arvamuse põhjal, milles asutakse Sergijenko süüküsimuse lahendamisele,ega anta rahaliste operatsioonide põhistatud analüüsi,ei saa teha õigeid järeldusi selle kohta,kas Sergijenko pani toime omastamise,millise ja millest koosneva summa ta omastas. Asjas on vaja tingimata teostada kvalifitseeritud raamatupidamis-alast ekspertiisi,mida Sergijenko ka kohtuistungil taotles,kuid millest talle alusetult ära öeldi" 2).

Sellesisuliste taotluste tagasilükkamise alusetust näitas NSV Liidu Ülemkohus veel reas määruseis. Nii tühistas NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegium oma 9.märtsi 1949.a. määrusega Magaloblišvili jt.asjas tehtud otsuse,kus graafilise ekspertiisi teostajaiks olid kutsutud kaks kohalikku keele ja kirjanduse õpetajat,süüdaluse õigustatud taotlus kvalifitseeritud eksperdi väljakutsumiseks aga lükati tagasi 3).

Veelkordselt leiab kinnitust see,et ekspertiisi-alaseid taotlusi tohib tagasi lükata ainult siis, kui ekspertiisi kaasabil selgitavad asjaolud ei oma asja lahendamise seisukohalt tähtsust.

Süüdalusele kuuluvate ekspertiisi-alaste õiguste hulgas vaat-

---

1. C.II.1952,9,lk.10.
2. C.II.1951,3,lk.21.
3. C.II.1949,6,lk.45. Sama küsimuse kohta vt.veel C.II.1950, 11,lk.19.

leme lõpuks süüaluse õigust,viibida ekspertiisi teostamise juures.

Kehtiv kriminaalprotsessi-alane seadusandlus sellist õigust ei tunne. Sõnaselgelt ei rüügita sellest õigusest ka ühegi ekspertiisi liigi kohta avaldatud instruktsioonis.

NSV Liidu Prokuröri 7.okt.1936.a.käskkirja nr.61/19 p.7 kohaselt tuleb "ekspertiisi toimetamisel võimaldada süüalusel anda seletusi eksperdile,tema ees esitada (uurija kontrolli all) küsimusi ja tutvuda ekspertiisi aktiga" 1).

Süüaluse õigus,anda eksperdile seletusi ja eksperdi õigus, esitada süüalusele küsimusi,ei tähenda muidugi seda,et süüalusel oleks õigus viibida ekspertiisi teostamise juures.

Sellised küsimuste esitamised ja seletuste andmised saavad toimuda ainult uurija kaudu,mitte aga vahetult eksperdi ja süüaluse vahel. Seda toonitab kõnesoleva NSV Liidu Prokuröri käskkirja p.5 . "Kategooriliselt keelata eksperdile ...iseseisvalt pidada läbirääkimisi süüalusega,tunnistajatega jne." Samasugune säte sisaldub ka NSV Liidu Rahandusministri 19.mai 1952.a.instruktsioonis nr.835, milline käsitleb raamatupidamis-ekspertiisi büroo põhimäärase rakendamist. Nimetatud instruktsiooni § 20 p.d kõlab: "Raamatupidamis-ala eksperdile pole lubatud pidada iseseisvaid läbirääkimisi süüalustega ja tunnistajatega" 2).

Kuigi ei protsessiseadusandluses ega ametkondlikes instruktsioonides pole otseselt juttu süüaluse õigusest,viibida ekspertii

---

1. NSV Liidu Prokuröri 7.okt.1936.a.käskkiri nr.61/19 (tsiteeritud VNFSV KrPK § 169 ja 171 kommentaaride järgi)

2. Инструкция Министерства финансов СССР от 19.мая 1952.г. № 835 по применению положения о бюро государственной бухгалтерской экспертизы при Министерстве Финансов СССР и о порядке расчетов за бухгалтерские экспертизы,Москва, 1952.

teostamise juures,on kohtupraktika mõningate ekspertiisiliikide juures kindlalt sellel seisukohal.

Nii peab NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegium oma 16.apr.1949.a.määruses Ninošvili ja Tšrelašvili asjas seda üheks uurimisveaks,et raamatupidamis-ala ekspertiisi teostamisest ei olnud võimaldatud süüaluse osavõttu. Ninošvili oli süüalusena taotlenud raamatupidamis-alast ekspertiisi teostamist. NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegium peab nimetatud taotluse rahuldamist igati põhjendatuks,märgib aga samas ära selle teostamise juures tehtud veana süüalusele ekspertiisi teostamisest osavõtu mittevõimaldamise. Määruses öeldakse: "Selline ekspertiis oli teostatud, e n t i l m a N i n o š v i l i o s a v õ t u t a" [1]. (Minu sõrendus O.P.)

Samuti märgib NSV Liidu Ülemkohtu Veotranspordi Kolleegium oma 13.aprilli 1949.a. Žuikovi asjas tehtud määruses,seoses asjas esinenud raamatupidamis-alase ekspertiisiga: "Samuti on hädavajalik teostada raamatupidamis-ala ekspertiisi kompetentsete ja asjast mittehuvitatud isikute poolt... E k s p e r t i i s t u l e b t e o s t a d a Ž u i k o v i o s a v õ t u l" [2]. (Minu sõrendus O.P.).

Analoogilisel seisukohal on ka NSV Liidu Ülemkohtu Raudteede Kolleegium oma 9.aprilli 1949.a. määruses Startševski asjas .Viimast süüdistati selles,et ta Lääne raudtee juhtkonnaga lastevagunite kunstilise kujundamise ja skulptuuride restauratsiooni kohta sõlmitud töölepingu kohaselt sai kolmuslikul teel tasu. Liinikohus,saates asja täiendavale eeluurimisele näitas,et asjas on vajalik teostada ekspertiisi vastavate spetsialistide poolt

---

1. C.II .1949,8,lk.16.
2. C.II. 1949,8,lk.44.

asjaolude tuvastamiseks,kas neli skulptuuri vajasid restaureerimist ning milline oli nimetatud töö ja vagunite kunstilise kujundamise faktiline väärtus. NSV Liidu Raudteede Kolleegium,lükates tagasi liinikohtu sellekohase määruse peale esitatud prokurõri protesti,näitab uurimise veana seda,et asjas varem esinenud eksperdid ei tutvunud üldse uurimisobjektidega,skulptuuride ja lastevaguni kunstilise kujundamisega,vaid andsid arvamuse üldiste kaalutluste alusel. "Lisaks sellele",märgib Ülemkohus, "toimus ekspertiis ilma StartSevski osavõtuta. Seepärast paneb liinikohus tõiesti põhjendatult uurimisorganitele ette,teostada asjas korduv ekspertiis S t a r t S e v s k i k o h u s t u s l i k u l o s a v õ t u l, kuna viimane kinnitab,et ta teostas kogu töö tõõleppe kohaselt ega sooritanud mingit kuritegu" [1]. (Minu sõrendus O.P.).

Süüdaluse osavõtu vajadust tema asjas toimuvast ekspertiisist rõhutatakse ka NSV Liidu Ülemkohtu Veetranspordi Kolleegiumi 11.okt.1950.a.määruses Popovi jt.asjas. Asjas oli teostatud raamatupidamise ja tehniline ekspertiis,ent ilma süüdaluse faktilise osavõtuta,kuigi ekspertiisi aktis oli märgitud,et süüdalune viibis ekspertiisi teostamise juures. Kõnesolevas NSV Liidu Ülemkohtu Veetranspordi Kolleegiumi määruses öeldakse: "Seepärast on vajalik teostada ekspertiisi s ü ü d a l u s e o s a v õ t u l, järgides seejuures seaduse eeskirju" [2]. (Minu sõrendus O.P.)

Nagu näitab NSV Liidu Ülemkohtu praktikast,on süüdaluse osavõttu peetud vajalikuks tehnilisest,kunstialasest,eriti aga raamatupidamis-alasest ekspertiisist.

Kas need on ainukesed ekspertiisiliigid, millistest on vajalik süüdaluse osavõtt? Kas nende ekspertiisiliikide puhul on

1. C.II.1949,8,lk.45.
2. C.II .1951,1,lk.28.

süüdlase osavõtt vajalik igal juhul?

Enne kui nendele küsimustele vastata, tuleb jõuda selgusele, miks on ekspertiisi teostamisest süüdlase osavõtt üldse vajalik. Meie arvates taotletakse sellega kahesuguseid eesmärke: esiteks - võimaldada eksperdil süüdlasele esitatavate küsimuste abil tutvuda asja tehioludega ja sel viisil aidata kaasa arvamuse kõrgekvaliteedilisusele ja teiseks - olla üheks süüdlase kaitseõiguse garantiiks. On ilmne, et igasugune eksperdi arvamus peab olema kõrgekvaliteediline ja iga ekspertiisi puhul tulevad rakendada kõik vahendid süüdlase kaitseõiguse kindlustamiseks.

Süüdlase osavõtt on kaheldamatult üheks nende eesmärkide saavutamise vahendiks. Sellest ei tule muidugi ilma pikemata järeldada, et süüdlase osavõtt ekspertiisi teostamisest peaks olema obligatoorne kõikide ekspertiisiliikide ja iga üksiku ekspertiisi juures. Olenevalt ekspertiisi objektide erinevustest, ei ole asja tehioludega, seehulgas muidugi ka süüdlase ütlustega tutvumine kõikide ekspertiisiliikide juures ühevõrra vajalik. Kuigi ühel või teisel määral on ta alati vajalik, peab mõne ekspertiisiliigi puhul tutvumine olema väga ulatuslik ning esinema ühtlasi obligatoorsena. Samuti ei suuda mõne ekspertiisiliigi puhul süüdlase osavõtt garanteerida mingil määral temale kuuluva kaitseõiguse tegelikku realiseerimist. Kõik see oleneb, nagu eespool juba öeldud, ekspertiisi objektide erinevusest.

Nimelt on mõnede ekspertiisiliikide puhul põhiliseks ekspertiisi objektiks süüdlase käitumise läbi tekitatud t a g a - j ä r g, teistel juhtudel aga peamiselt süüdlase k ä i t u - m i n e ise. Sellest erinevusest lähtudes peakski olema võimalik lahendada süüdlase osavõtu vajaduse küsimust temas asjas sooritatavast ekspertiisist.

Kui ekspert uurib kehavigastuse iseloomu,surma põhjust,siseelundeis mürkaine olemasolu,tulirelva identsust,keemilisel teel kõrvaldatud teksti,siis on kõigil sellistel juhtudel tegemist peamiselt süüdlase käitumise läbi tekitatud tagajärgede uurimisega. Vastava tagajärje esilekutsunud käitumise uurimine ja tagajärje põhjustanud isiku selgitamine pole neil juhtudel tavaliselt ekspertiisi ülesanne. Seda teostab peamiselt uurija ja kohus kõikide asjas leiduvate tõendite kaasabil. Selleliigiliste ekspertiiside teostamisest pole süüdlase osavõtt üldreeglina vajalik.[1] Mis kasu saab sellest olla kui süüdlane vaatab pealt keemilisi analüüse,mida ekspert - keemik teostab keerulise aparatuuriga inimese siseelundites võimaliku mürkaine kindlakstegemiseks. See ei garanteeri mingil määral ka süüdlasele kuuluva kaitseõiguse realiseerimist. Sellistest ekspertiisidest süüdlase osavõtu võimaldamine toob asjale pigem kahju,takistades ja segades ekspertiisi sooritamist. Kui eksperdil on vajalik tutvuda mõningate asja tehioludega,millistel on tähtsust ekspertiisi sooritamisel, võib ta tutvuda toimikuga. Selleks pole sugugi vaja kutsuda süüdlast ekspertiisi teostamise juurde.

Selle kõrval esineb aga teine liik ekspertiise,nagu näiteks raamatupidamisekspertiis,kus ekspert uurib mitte niivõrd süüdlase käitumisest tingitud tagajärge (mida ta muidugi ka teeb) vaid süüdlase käitumist ennast. Kuigi ka raamatupidamiseksperdil on ekspertiisiks vajalikke andmeid võimalik saada toimiku vastavate osadega tutvumise teel,on siiski parem süüdlase enda kohalolek. Kuna uuritakse teatava isiku käitumist,on loomulik ja vajalik eksperdi võimalikult tihe seos selle isikuga. Et kõne all on süüdlase enda käitumine,on viimasel hea võimalus omapoolsete seletuste andmisega (mitmesuguste dokumentide) ja taotluste esitamisega enda kaitseks välja

[1] Vt samas väljaandes ka М. А. Чельцов, Н. В. Терзиева, Проведение экспертизы в советском уголовном процессе, Москва, 1954, lk 89

astuda. Siinkohal tuleb aga veelkord toonitada,et ekspert ja süüalune ei tohi mingil tingimusel astuda vahetusse kontakti. Igasugune küsimuste esitamine ja seletuste andmine võib toimuda ainult uurija kaudu. [1]

Kõik raamatupidamiseekspertiisi kohta öeldu kehtib tähelikult teiste samalaadiliste ekspertiisido kohta. Näiteks tehnilise ekspertiisi puhul ei uuri ekspert mitte ainult valmistootel leiduvaid defekte ega tee kindlaks ainult defektide olemasolu fakti ja ulatuse vaid selgitab, kelle ja millise käitumise läbi vastavad defektid tekkisid.

Seepärast on vajalik selliste ekspertiisiliikide puhul,kus ekspertiisi objektiks on mitte ainult süüaluse käitumise tagajärg,vaid ka see käitumine ise,lubada süüaluse osavõttu ekspertiisi teostamisest. Sellisteks ekspertiisi liikideks tuleb pidada eeskätt raamatupidamis ja tehnilist ekspertiisi. Selline seisukoht järeldub otseselt NSV Liidu Ülemkohtu praktika analüüsist.

Öeldu ei tähenda muidugi seda,et eranditult kõikide raamatupidamis,tehniliste ja teiste taoliste ekspertiisido tegemise juures peaks viibima süüalune. Teiseltpoolt ei tule sellest teha ka järeldust,et näiteks kohtumeditsiiniliste,kohtukeemiliste, dokumendi-tehniliste ja teiste sellelaadiliste ekspertiisido teostamisest ei võiks süüaluse osavõtt üldse tulla kõne alla. Uurija ja kohtunik peavad süüaluse osavõtu küsimuse lahendamisel lähtuma iga asja konkreetsest sisust.

Lõpuks käsitleme küsimust,kuidas on võimalik tagada süüalusele kuuluvate ekspertiisi-alaste õiguste realiseerimist siis, kui asjas soovitatakse ekspertiis ajaliselt enne ühegi isiku kriminaalvastutusele võtmist.

Uurimispraktikas võib üsna sageli tekkida ekspertiisi määra-

---

1) Vt ka С.С. Остроумов, С.П. Формозовский, Судебно-бухгалтерская экспертиза в советском уголовном процессе, Москва, 1956. lk 168.

mise vajadus päris kriminaalasja uurimise alguses, juba enne süüaluse isiku selgumist. Mõningate ekspertiisiliikide puhul on ekspertiisi uurimisobjekt väga kiiresti muutuv, sageli juures aga tähismahulisena ja kvaliteetsena olemas juba uurimise algul. (Näiteks laip tapmisasja puhul). Sellistel juhtudel võiks viivitus ekspertiisi määramisel mõjuda ekspertiisi ja muidugi ka uurimistulemustele ainult kahjustavalt.

Kui neil juhtudel pole üldse veel olemas süüalust, pole kellelegi tutvustada ekspertiisi määramise korraldust, pole isikut, kelle käest pärida taotluste olemasolu kohta uurija poolt määratud ekspertide taandamiseks, uute ekspertide nimetamiseks, senistele ekspertidele täiendavate küsimuste esitamiseks ning lõpuks, pole ka isikut, keda kutsuda ekspertiisi teostamise juurde. Kui hiljem kellelegi esitatakse süüdistus ja kujuneb süüalune, on selline isik jäänud ilma kõikidest süüalusele kuuluvatest ekspertiisialaste õiguste kasutamise võimalustest.

Nagu eelpool nägime, peab aga NSV Liidu Ülemkohus süüalusele kuuluvate ekspertiisi-alaste õiguste mittetagamist väga oluliseks protsessieeskirjade rikkumiseks.

Kuidas võimaldada aga süüalusele ekspertiisi-alaste õiguste kasutamist juhul, kui ekspertiisi teostamise ajal pole kellelegi veel esitatud süüdistust ja seetõttu pole üldse veel süüalust? Kas tuleb sel juhul ekspertiisi määramise korraldust tutvustada kahtlusalusele (võimalikule tulevasele süüalusele, süüaluse "kandidaadile") ja anda talle võimalus mitmesuguste ekspertiisi-alaste taotluste esitamiseks? [1] Sellist lahendust ei saa lugeda

---

1. Sellisel seisukohal on M.J.Savitski. Vt. Криминалистика часть вторая, Москва, 1953, lk. 112.

õigeks. Niikaua kuni isikut pole võetud kriminaalvastutusele , ei saa teda mingis suhtes kohelda süüdalusena. Talle ei saa omistada ka süüdalusele kuuluvaid õigusi. See seisukoht järeldub otseselt NSV Liidu Ülemkohtu praktikast.

NSV Liidu Ülemkohtu Veetranspordi Kolleegiumi 26.oktoobri 1949.a.määruses Kurevlevi jt.asjas märgitakse: "Kõik kolm ekspertiisi - raamatupidamise,tehniline ja graafiline - teostati sel perioodil kui veel Kurevlev,Piljugin,Vojevodkin,Ljubimov,Kosarev, Kuptsov ja Davõdov polnud süüdalusena kriminaalvastutusele võetud, mistõttu nad loomulikult ei võinud osa võtta ega võtnud osa raamatupidamise ja tehnilisest ekspertiisist, ei omanud võimalust kasutada oma õigusi ekspertide taandamiseks, ekspertide kooseisu täiendamiseks ega saanud ekspertidele esitada oma küsimusi" [1]. (Minu sõrendus O.P.)

Sama kolleegium märgib oma 9.veebruari 1952.a. määruses Galaktionovi jt.asjas: "Uurija määrusest on näha,et Dorhhin võeti süüdalusena kriminaalvastutusele 15.nov.1951.a. Ekspertiisi määramise korraldusega oli ta aga tutvustatud 14.nov.1951.a., s.o. siis kui Dorohhin polnud veel võetud kriminaalvastutusele ja kuulati üle tunnistajana. "Järelikult", toonitab Ülemkohus, " Dorohhin kui tunnistaja, ei saanud kasutada õigusi, millised on süüdalusel (VNFSV KrPK § 169 - 171,174). Taolised rikkumised on väga olulised,kuna nad piiravad süüdaluse kaitseõigust. Seepä-

---

1. C.II.1950,1,lk.15.

rast on vajalik nimetatud uurimistoiminguid läbi viia vastavalt seaduse eeskirjadele" [1]. (Minu sõrendus O.P.)

Nagu näeme, on NSV Liidu Ülemkohus mõlemas määruses kindlalt seisukohal, et kuni pole isikut võetud kriminaalvastutusele, ei saa talle kuuluda süüdalusele omased ekspertiisi-alased õigused.

Sellist olukorda, kus ekspertiis teostatakse ajaliselt enne, kui asjas on kellelegi jõutud esitada süüdistust, tuleb pidada üldiselt erandlikuks. Uurija ei tohi viivitada isiku kriminaalvastutusele võtmisega, niipea kui ta on suutnud koguda küllaldaselt kaaluvaid andmeid, mis lubavad oletada kuriteo toimepanemist teatava isiku poolt. Teiseltpoolt ei tohi uurija asjatult kiirustada ekspertiisi määramisega, kui seda ei tingi uuritavad asjaolud. Mõnel juhul, nagu näitasime eespool, on ekspertiisi määramine enne isikule süüdistuse esitamist siiski vältimatu. Eriti kehtib see kohtumeditsiiniliste ja kohtukeemiliste ekspertiiside kohta, kus juba väiksemgi viivitus võib kahjustada eksperdi uurimisobjekti. Lubamatud on aga juhud, kus olnuks võimalik vältida ekspertiisi määramist enne isikule süüdistuse esitamist, uurimisorganid ei olnud seda aga mõnesugusel põhjusel teinud. Sellist olukorda on kirjeldatud viimatiesitatud NSV Liidu Ülemkohtu Veetranspordi Kollegiumi määruses. Miks oli asjas vaja ekspertiisi määrata üks päev enne isiku süüdalusena kriminaalvastutusele võtmist ja jätta sel viisil süüdalune ilma reast ekspertiisi-alastest õigustest? Ülemkohus märgib selle ära kui süüdaluse kaitseõiguse väga olulise rikkumise.

Millisel ajamomendil tuleb võimaldada sellisel süüdalusel, keda on kriminaalvastutusele võetud pärast ekspertiisi määramist, teostada temale kuuluvaid ekspertiisi-alaseid õigusi?

---

1. O.N. 1952, 4, lk. 28.

Tuleks asuda seisukohale,et see võimalus tuleb anda süüalusele v a h e t u l t p e a l e s ü ü a l u s e n a k r i m i n a a l v a s t u t u s e l e v õ t m i s t Otsekohe peale isiku süüalusena kriminaalvastutusele võtmist tuleb teda tutvustada ekspertiisi määramise korraldusega,anda võimalus taotleda uurija poolt määratud eksperdi taandamist,omapoolse eksperdi nimetamist ja senistele ekspertidele täiendavate küsimuste formuleerimist. Ei ole õige ega otstarbekohane nende õiguste teostamise edasilükkamine kuni VNFSV KrPK § 206 eeskirjade täitmiseni,s.o.ajani,mil uurija tutvustab süüalust lõpuleviidud uurimisega. Ekspertiisi-alaste õiguste võimalikult kiirema teostamise võimaldamine on süüaluse kaitseõiguse tagamise üks olulisi vahendeid,aidates seejuures ulatuslikult kindlustada ka uurimise objektiivsust ja täielikkust. Enesestmõistetavalt aitab see samuti kaasa uurimise kiirusele,võimaldades uurimisorganitel kinni pidada uurimistähtaegadest. Ekspertiisi teostamine on kaheldamatult üks aeganõudvamaid uurimistoiminguid. Kui süüalune saab taotleda uue ekspertiisi sooritamist alles VNFSV KrPK § 206 täitmise ajal,s.o. päris uurimise lõpul ja uurija poolt see taotlus ka rahuldatakse,peavad uurimisorganid muidu lõpuniuuritud asja juures ootama kuni ekspert oma uurimusi lõbi viib. Eksperdi arvamus võib aga omakorda kaasa tuua teiste uurimistoimingute uuestisooritamise vajaduse,mistõttu võib uurimine veelgi pikeneda. Kui aga tutvustada süüalust ekspertiisi määramise korraldusega ja anda talle taotluste esitamise võimalus kohe peale kriminaalvastutusele võtmist,s.o. teatav aeg enne uurimise lõpule viimist,jääb tavaliselt küllaldaselt aega ekspertiisi teostamiseks paralleelselt asja sooritatavate muude uurimistoimingutega. Uue ekspertiisi teostamine ei nõua sel juhul omaette aega.[1]

1) Samal seisukohal on ka M.A. Tšeljzov ja N.V. Tšeljzova oma teoses „Проведение экспертизы в советском уголовном процессе" Moskva 1954 lk 92

Kokkuvõttes tuleks asuda kõnesolevas küsimuses järgmistele seisukohtadele.

1) ~~Niivõrd kui~~ kui võrd sellega ei kahjustata uurimistulemusi, tuleb vältida asjas ekspertiisi määramist enne isiku süüdalusena kriminaalvastutusele võtmist.

2) ~~Kui selle vältimine pole võimalik, ei tule~~ süüdalusele kuuluvaid ekspertiisi-alaseid õigusi ei tule omistada kahtlusalusele, s.o. võimalikule tulevasele süüdalusele.

3) Niipea kui on isik võetud kriminaalvastutusele, tuleb tal viivitamatult võimaldada kõigi süüdalusele kuuluvate ekspertiisialaste õiguste sooritamist.

VI peatükk

E k s p e r d i a r v a m u s e h i n d a m i n e.

§ 18. Eksperdi arvamuse hindamisest üldiselt.

Kuritegu on uurija ja kohtuniku jaoks alati mingisugune minevikus toimunud sündmus,mida nemad uurijatena ega kohtunikena ei tohi vahetult olla tajunud. Kuriteolise käitumise tunnetamine uurija ja kohtuniku poolt on seega alati vahendlik,saades toimuda ainult tõendite kaudu.

Kõik tõendid ei ole aga ühtemoodi võimelised uurija ning kohtuniku teadvust siduma kuriteolise käitumisega. Väga mitmesugustel põhjustel osutub mõni fakt kõlbmatuks seda ülesannet täitma,ega saa arvesse tulla selles asjas kohtuliku tõendina. Küsimuse lahendamine,kas teatav fakt on võimeline uurija ja kohtuniku teadvust siduma minevikus toimunud käitumise faktiga,on uurija ja kohtuniku ülesanne ja see toimub vastava fakti kui tõendi igakülgse ja põhjaliku kontrollimise ning hindamise teel.

Tõendite hindamist teostab nii uurija kui kohtunik oma sisemise veendumuse alusel,milline kujuneb nende sotsialistliku õigusteadvuse pinnal kõigi asjaolude uurimise alusel nende kogumis.

Hinnata tuleb kõiki tõendeid,järelikult ka eksperdi arvamust kui kohtulike tõendite üht iseseisvat liiki. Seepärast ei tohiks eksperdi arvamuse hindamise vajadus tekitada vähimatki kahtlust.

Paraku võime siiski uurimis-ja kohtupraktikas leida tendentsi, eksperdi arvamust võtta ilma igasuguse kontrollita või vähemalt väga tagasihoidliku kriitikaga.

Eksperdi arvamuse hindamise küsimuses võib ju esimesel pilgul tõesti tunduda vastuolu. Uurija või kohus määrasid ekspertiisi sellepärast,et ei tunnistanud endid teatavas spetsiaalküsimusis vajalikul määral pädevaks. Kuidas on nad siis hiljem võimelised arvamuse õigsust kontrollima? Et hinnata eriteadlase arvamust,peaks kohtunik ise olema suurem spetsialist. Ta pole seda aga üldse,kuna muidu ta poleks ju pöördunud eksperdi poole. Kas pole siis loomulik,et eksperdi arvamust tuleb võtta sellisena nagu ta on, s.o. hindamatult. Selline vastuolu on siiski ainult näiv.

Eksperdi arvamusele kui kohtulikule tõendile on omased terve rida koostisosi ja mitmesuguseid tunnuseid,milliseid nii uurija kui kohtunik on võimelised kontrollima ja sellest lähtudes ka kogu arvamust hindama. Samuti saavad uurija ja kohtunik eksperdi arvamust kõrvutada asjas esinevate teiste tõenditega. Seejuures ei saa muidugi eitada eksperdi arvamuse hindamise juures üleskerkivaid raskusi. Põhiliselt on nad tingitud sellest,et eksperdi arvamus kujutab endast spetsialisti arvamust uurijale ja kohtunikule võõras küsimuses.

Käesoleva töö esimeses osas peatusime lühemalt tõendite kontrollimise ja hindamise mõiste juures ning näitasime,et mõlemad toimingud on nii ajaliselt kui ka sisuliselt omavahel tihedasti seotud ja läbi põimunud. Ei saa olla tõendi hindamist ilma kontrollimiseta,samal ajal kui igasugusel kontrollimisel on mõtet ainult niivõrd,kuivõrd kontrollimise tulemuste põhjal tehakse järeldusi selle tõendi usaldusväärsuse kohta, s.o.hinnatakse teda.

Tõendi mõiste käsitlemisel eraldasime tema juures kolm elementi - tõendi allikat,tõendamisvahendit ja tõendavat fakti. Seejuures on igale elemendile veel omased iseloomulikud tunnused.

Iga kohtulikku tõendit, teiste hulgas muidugi ka eksperdi arvamust,tuleb kontrollida ja hinnata igakülgselt ja põhjalikult. Kontrollimisele ja hindamisele tuleb allutada kogu tõend,jätmata vahele ühtki tõendi elementi ega tunnust.

Tõendi juures üksikute koostisosade eraldamine ongi eeskätt vajalik just tõendi kontrollimise ja hindamise seisukohalt. Sellega luuakse tingimused kogu tõendi üksikasjalikuks ja põhjalikuks kontrollimiseks ja seostatud hindamiseks. Alles siis, kui oleme kohtuliku tõendi lahutanud üksikuteks koostisosadeks,saame teda täielikult tundma õppida.Uurija ja kohtunik,tundmata tõendi koostisosi,võivad tõendi mõne üksiku elemendi või selle tunnuse kontrollimise ja hindamise alusel pidada kogu tõendit kontrollituks ja hinnatuks. Sellised juhud võivad olla kogu asja uurimise seisukohalt väga ohtlikud. Kahjuks esineb aga sellist süsteemitut,ainult juhuslikult võetud või esimesel pilgul silmahakanud tõendi mõningate osade ja tunnuste kontrollimist ja hindamist ning selle alusel kogu tõendi hinnatuks tunnistamist meie uurimis ja kohtupraktikas üsna sageli. Selle vältimiseks on vaja tunda tõendi elemente ja tunnuseid ning tõendi hindamist teostada süsteemipäraselt,tõendi üksikute elementide ja viimastele omaste tunnuste kaupa,jätmata neist ühtki vahele. Selleks,et tõendit lugeda tervikuna kontrollituks ja hinnatuks, tuleb tema juures kontrollida ja hinnata esmalt kõiki ta elemente ja tunnuseid üksikult,seejärel aga kogu tõendit milles osad on üksteisega seoses,üksteist tingivad ja üksteisest sõltuvad,tervikuna,ning lõpuks tõendit kõrvutada kõikide teiste samas

asjas esinevate kohtulike tõenditega.

Eksperdi arvamuse,nagu kõigi teiste kohtulike tõendite kontrollimine ja hindamine seisneb sõega 1) eksperdi arvamuse sisulises analüüsis ja 2) tema kõrvutamises kõigi teiste samas asjas esinevate kohtulike tõenditega. Et eksperdi arvamuse kontroll oleks täielik,tuleb rakendada mitte ühte neist kontrollimise viisidest vaid obligatoorselt mõlemaid. Ainult igakülgne kontrollimine võimaldab eksperdi arvamusele anda tõepärase hinnangu.

§ 19. Eksperdi arvamuse sisuline analüüs.

Eksperdi arvamuse enda sisulist analüüsi tuleb teostada tõendi elementide kaupa. Eksperdi arvamuse kui kohtuliku tõendi elementideks on 1) ekspert, kui tõendi allikas, 2) eksperdi arvamus kui tõendamisvahend ja 3) eksperdi arvamuse sisuks olev fakt - tõendav fakt. Uurija ja kohtunik peavad kõiki neid elemente kontrollima ja hindama kõige poolt üksikult võetuna.

Eksperdi arvamuse (nagu iga kohtuliku tõendi) kolme elemendi hulgas omab iseseisvat tähtsust viimane element, nimelt tõendav fakt. Just fakt, milline on eksperdi arvamuse sisuks, seob kohtuniku teadvuse tõendamisesemesse kuuluvate faktidega. See element iseloomustab tõendit sisuliselt. Isik, kes teatavas küsimuses oma arvamuse avaldab (tõendi allikas) ja see vorm, kuidas ta seda teeb (tõendamisvahend) on mõlemad tõendi vormilised tunnused. Nad on abistava tähendusega, võimaldades tõendaval faktil üldse saabuda (seda võimaldab tõendi allikas) ja teatavaks saada uurijale ja kohtunikule (seda võimaldab tõendamisvahend). Siit järeldub, et nad on mõlemad tõendava fakti olemasolu seisukohalt väga olulised, kuid nende tähtsus on siiski tuletatud. Puudused ja vead nende kahe elemendi juures on olulised niivõrd, kuivõrd nad tõid kaasa või olid võimelised kaasa tooma ebaõigete tõendavate faktide kujunemise või sisult õigete tõendavate faktide moonutatud või ebaselgel kujul edasikandumise uurijale või kohtunikule.

1. Tõendi allika hindamine.

Tõendi allika hindamisel peab uurija ja kohtunik selgitama, kas ekspert vastab kõikidele nendele nõuetele, milliseid tema suhtes on püstitatud. Tuleb jõuda selgusele, kas ekspert omab kõrget erialast kvalifikatsiooni, on poliitiliselt küllaldaselt arenenud ning vastab protsessuaalseadustes ettenähtud juriidilistele nõuetele.

Eksperdi isiku suhtes püstitatud juriidiliste nõuete mittejärgimine toob kaasa eksperdi taandamise (VNFSV KrPK § 43,45,48). Juhul aga kui eksperdi suhtes pole taandust esitatud, kuigi olid olemas selleks vajalikud alused, tuleb seda asjaolu, et eksperdi isik pole kooskõlas eelnimetatud paragrahvides esitatud nõuetega, arvestada tema poolt antud arvamuse hindamisel. Selline arvamus ei saa antud asjas tõendina üldse arvesse tulla. Kui konkreetses asjas on aga eksperdi arvamus siiski vajalik, tuleb määrata uus ekspertiis [1].

Sellesisulist kohtupraktikat analüüsisime eespool seoses eksperdi valiku ja taandamisküsimustega ja näitasime, et NSV Liidu Ülemkohus ei luba eksperdi valikul pisematki kõrvalekaldumist VNFSV KrPK §§ 43,45 ja 48 nõuetest [2].

Kõik nimetatud paragrahvides sisalduvad nõuded on mõeldud selleks, et kindlustada asjas objektiivset eksperdi arvamust. Objektiivsus on aga kvaliteetse kohtuliku tõendi üks olulisi tunnuseid. Just seepärast ei tohigi uurija ega kohtunik lubada mingeid järelandmisi nende juriidiliste tingimuste osas, milliseid

---

1. Vt. Näiteks NSV Liidu Ülemkohtu Raudteede Kolleegiumi 2.veebr.1949.a.määrus Manuilenko ja Sevastjanovi asjas. (C.H.1949, 5, lk.45.

2. Vt. supra lk. 194 jj.

seadusandja on püstitanud eksperdi isiku suhtes. Seejuures pole üldse oluline,kas konkreetsel juhul on nimetatud nõuete mittejärgimine faktiliselt kahjustanud arvamuse objektiivsust. Arvamuse objektiivsuse kahjustamise kontrollimine on aga mõnikord üsna raske toiming. Seepärast on kaugelt lihtsam sellise eksperdi asendamine teisega ja nimelt sellisega,kes isiklikult pole asja tulemustest huvitatud.

Selles ilmneb eksperdi üks erinevusi tunnistajast. Tunnistaja on isik,kes on isiklikult tajunud kuriteolist käitumist,olles seetõttu asendamatu. Järelikult pole võimalik asjast huvitatud tunnistajat asendada mõne teise tunnistajaga. Tunnistaja puhul peab seega kohus alati selgitama,kas tema asjast huvitatus on faktiliselt mõjustanud konkreetset ütlust ning viimast sellest lähtudes hindama. Ta võib tunnistaja ütluse heita tõendite hulgast kõrvale alles siis, kui ütlus on tegelikult selle läbi mõjustatud,et tunnistaja oli asjast mõnesugusel põhjusel huvitatud. Paljast mõjustamise võimalikkusest,mis eksperdi puhul on arvamuse kõrvalehoitmiseks küllaldane alus,on tunnistaja puhul vähe. See on kaastingitud ka sellest asjaolust,et tunnistaja ütluse hindamine on sellest seisukohast,kas tunnistaja huvitatus on tegelikult mõjustanud tema ütlust,lihtsam kui eriteadmisil põhineva eksperdi arvamuse hindamine sellest seisukohast, kas eksperdi isiku asjast huvitatud olek on tegelikult mõju avaldanud arvamuse sisule.Neil kahel põhjusel (ekspert on tõendi allikana alati asendatav ja tema arvamuse hindamine on üldreeglina seotud teatavate raskustega) on eksperdi isiku asjast huvitatuse fakt juba ise küllaldane selle arvamuse tõendite hulgast kõrvalejätmiseks, arvestamata seda,kas vastava eksperdi huvitatus on faktiliselt

suutnud tema poolt antud arvamust mõjustada. Oluline on arvamuse mõjustamise võimalikkuse olemasolu.

Järgnevalt vaatleme eksperdi kui tõendi allika kahe ülejäänud tunnuse, kõrge poliitilise arengutaseme ja kõrge erialase kvalifikatsiooni tähtsust eksperdi arvamuse hindamisel.

Vastandina praegukäsitletud nn. juriidilistele tunnustele, pole eksperdi mitteküllaldane poliitiline arengutase ega ka puudulik erialane kvalifikatsioon seaduses ette nähtud taandamisalusena. Nagu eespool näitasime, tuleb seda pidada praeguse seadusandluse lüngaks. Puudujääke poliitilise arengutaseme ja erialase kvalifikatsiooni juures saab ja tuleb praegu kehtiva seadusandluse kohaselt arvestada ainuüksi eksperdi arvamuse hindamisel.

Kõrge erialane kvalifikatsioon on kaheldamatult üks põhinõudeid eksperdi isiku suhtes. Kuigi protsessi-alases seadusandluses seda nõuet üldse ei mainita, järeldub see siiski vahetult eksperdi arvamuse enda olemusest.

Analüüsides NSV Liidu Ülemkohtu viimase 10 a. praktikat, tuleb toonitada seda ulatuslikku tähelepanu, mida Ülemkohus on osutanud eksperdi erialase ettevalmistuse nõudele. Seejuures on Ülemkohus toonitanud eksperdi juures just sellise kvalifikatsiooni vajadust, mis on kooskõlas talle vastamiseks esitatud küsimustega.

On huvitav märkida, et mõnede ekspertiisiliikide puhul ei ole NSV Liidu Ülemkohus kordagi märkinud puudusi eksperdi erialase kvalifikatsiooni juures. Nii ei räägita eksperdi erialase kvalifikatsiooni puudulikkusest kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi puhul, samuti viimase 7 a. jooksul (alates 1946. a.) ka mitte kohtumeditsiinilise ekspertiisi puhul. See ei tähenda muidugi seda, et nendel kahel erialal oleksid eksperdid laitmatu kvalifikat-

siooniga. On aga siiski kindel,et neid ekspertiisiliike teostatakse meil mitte juhuslike asjaarmastajate,vaid sellealaste ametlike ekspertide poolt,kes on organiseeritud vastavatesse ekspertiisi-alastesse asutustesse. Asutuse koosseisu kuuluvate ekspertide ja ametlike ekspertide erialase ettevalmistuse tase on loomulikult parem ja mitmekülgsemalt garanteeritud kui väljaspool asutuste koosseisu olevail ekspertidel.

Korduvalt on NSV Liidu Ülemkohus juhtinud uurimis ja kohtuorganite tähelepanu kohtuliku raamatupidamis-alaste ekspertide mittekülllaldasele kvalifikatsioonile. Nii märgitakse NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegiumi 19.veebr.1949.a.määruses Matvejevi asjas: "Rahvauurija,määrates raamatupidamisekspertiisi,suhtus eksperdi valikusse mittekülllaldase tähelepanuga, määrates eksperdiks Komissarovi ja Ivanovi,kellel polnud spetsiaalteadmisi raamatupidamise alal. S e l l i s t e k s p e r t i i s i a k t i e i s a a t u n n i s t a d a k o h t u l i k u t õ e n d i j õ u d u o m a v a k s" [1]. Nagu selles,nii ka reas teistes määrustes leiab Ülemkohus igati õigustatult,et juhul kui eksperdiks kutsutul puuduvad sellekohased eriteadmised,ei saa tema poolt antud arvamust üldse arvestada antud asjas kohtuliku tõendina [2].

Mõnikord nõutakse raamatupidamiseksperdilt mõnesuguseid kitsama spetsiaalsusega eriteadmisi. Juhul kui eksperdiks kutsututel need puuduvad,ei saa nende poolt antud arvamust vastavate

---

1. C.II.1949,5,lk.30.

2. Vt.sellealast kohtupraktikat veel NSVL Ülemkohtu Raudteede Kolleegiumi 11.nov.1950.a.määrus Sergijenko asjas (C.II.1951, 3,lk.21) - NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegiumi 24.veebr.1951.a.määrus Zumagazievi asjas (C.II.1951,5,lk.4)

küsimuste osas arvestada kohtuliku tõendina. Nii peab NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegium oma 25.augusti 1951.a. määruses Aizenmani ja teiste asjas vajalikuks uue ekspertiisi teostamise,kuna ekspertideks määratud isikutest ei olnud ükski spetsialist nende küsimuste alal,millised olid antud eksperdile lahendada,nimelt karjakokkuostu,teise kohta ajamise,tapmise,liha eluskaalu kadude ja liha väljaanni alal [1].

Raamatupidamisekspertiis esineb meie uurimis ja kohtupraktikas üsna sageli. Seejuures kuulub arvult umbes üks kolmandik neist juhtudest,kus NSV Liidu Ülemkohus on ära märkinud eksperdi mittekõllaldase erialase kvalifikatsiooni,raamatupidamisekspertiisi alale. Raamatupidamis-alaste ekspertide kvalifikatsiooni tõstmine on seepärast üks edasilükkamatuid ülesandeid. Esimeseks ja väga oluliseks sammuks tuleb sel alal pidada raamatupidamis-alaste ekspertiisi büroode kujundamist 1952.a. Kaheldamatult mõjub see kaasa selle ala ekspertide kvalifikatsiooni tõstmisele ja seoses sellega raamatupidamis-alaste ekspertiiside kvaliteedi paranemisele.

Mis puutub kriminalistika-alastesse ekspertiisidesse, siis jätab siin ekspertide erialane kvalifikatsioon siiski mõnevõrra soovida. Kuigi kriminalistika-alaste ekspertiiside tegemiseks on organiseeritud rida ekspertiisi instituute ja laboratooriume, on nende võrk veel hõre ja nad on kujundatud plaanitult. Nii puudub praegu Eesti NSV-s oma ekspertiisi instituut. Meie liiduvabariigi kohtu ja uurimisorganeid teenindab meist territoriaal-

---

1. C.H.1951,11,lk.28.

selt kaugelasuv Riia instituut. Selline olukord on ülimalt ebanormaalne,tuues kaasa kas asja uurimise venimise,või juhul kui seda tahetakse vältida,kohapealsete puuduliku erialase kvalifikatsiooniga ekspertide kasutamise. Eriti kehtib see graafilise ekspertiisi,kui kriminalistika-alase ekspertiisi ühe olulisema liigi suhtes. Vaevalt keegi vastaval alal võhik arvab endal olevat teadmisi meditsiini,psühhiaatria või ka raamatupidamise alal. Seevastu aga arvab kergesti iga veidike kirjaoskust omav inimene ennast võimelise olevat "käekirjade võrdlemiseks",nagu tavatsetakse kutsuda dokumentide graafilist ekspertiisi. Muidugi ei saa keegi ennast ise eksperdiks seada,kuid kahjuks on sellealased väärarusaamised omased ka teatavale osale uurimisaparaadist,mistõttu sellised "enda arvates eksperdid" satuvad aegajalt ikka ekspertideks.

Nii esineb kohtupraktikas ikkagi veel juhte,kus graafilise ekspertiisi teostajaiks kutsutakse kohalikke kooliõpetajaid. Ühelgi taolisel juhul pole NSV Liidu Ülemkohus arvestanud selliste isikute poolt antud "arvamust" kohtuliku tõendina [1]

Asjaolule,et kohtuliku tõendina saab esineda ainult vastava erialase kvalifikatsiooniga isiku arvamus,juhib tähelepanu NSV Liidu Ülemkohus veel reas määrustes seoses mitmesuguste ekspertiisiliikidega. Nii näiteks pidas Nerabko ja Ivanjuki asjas määratud ekspertide komisjon raudteeavarii põhjuseks tee mitte - korrasolekut. Samas asjas ekspertideks kutsutud isikuist polnud

---

1. Vt.NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukollegiumi 9.märtsi 1949.a. määrus Mgaloblisvili asjas (C.II.1949,6,lk.45) Selle määruse üksikasjalikumat analüüsi vaata eespool lk. 221
NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukollegiumi 12.oktoobri 1949.. määrus Nabievi ja Kasumovi asjas (C.II.1950,1,lk.18) Selle määruse üksikasjalikumat analüüsi vaata eespool lk. 221

aga keegi oma erialalt teede spetsialist,vaid kõik nad tõõtasid vagunite ja vedurite erialal. NSV Liidu Ülemkohtu Raudteede Kolleegium juhib oma 12.aprilli 1949.a. määruses kohtu tähelepanu asjas uue kvalifitseeritud tehnilise ekspertiisi teostamise vajadusele,kusjuures komisjoni koosseisus peaksid tingimata olema ka teede-alased spetsialistid [1].

Tehes kokkuvõtet NSV Liidu Ülemkohtu praktikast seoses eksperdi erialase kvalifikatsiooniga võime väita,et juhul kui eksperdil puudub antud konkreetsete küsimuste vastamiseks vajalik erialane kvalifikatsioon,ei saa tema poolt antud arvamust arvestada kohtuliku tõendina. Seejuures pole üldse oluline, kas vastava kvalifikatsiooni puudumine on konkreetsel juhul avaldanud oma mõju ka arvamuse kvaliteedile või mitte. Nii on arvamuse kõrvalehoidmiseks juba ainuüksi see fakt küllaldane,et graafilist ekspertiisi on teostanud kooliõpetaja,kohtumeditsiinilist ekspertiisi velsker,raamatupidamisekspertiisi isik,kel pole üldse sellealaseid teadmisi.

Kui aga eksperdiks on määratud siiski vastava erialase ettevalmistusega isik (kohtumeditsiinilise ekspertiisi teostajaks arst,dokumentide graafilise ekspertiisi teostajaks sellealase ettevalmistusega kriminalist jne.),tema sellekohane ettevalmistus osutub aga mõnevõrra puudulikuks, siis ei tule selline arvamus tõendina arvestamisele ainult sel juhul, kui kvalifikatsiooni puudujääkid on oma mõju avaldanud arvamuse kvaliteedile. Taoliste puudujääkide avastamine eksperdi erialase kvalifikatsiooni juures tingib vajaduse,sellise eksperdi poolt antud arvamust kontrollida tavalisest suurema hoolega. Kui arvamuse juures lei-

---

1.C.II .1948,8,lk.43.

takse puudusi,ei saa teda loomulikult arvestada kohtuliku tõendina. Sel juhul lükatakse aga arvamus kõrvale mitte ainult tõendi allika,vaid esmajoones just tõendava fakti enda kontrollimise ja hindamise tulemusena.

Kui selgub,et eksperdiks kutsutu ei vääri poliitilist usaldust,tuleb sellise isiku poolt avaldatud arvamus tõendite hulgast eemaldada.

Eksperte kutsutakse välja teatavasti neil juhtudel,kui asjas on objektiivse tõe tuvastamiseks vaja rakendada mõnesuguseid eriteadmisi. Eksperdi arvamus,kui üks kohtulikke tõendeid,peab soodustama uurimis ja kohtuorganitel kuriteo ja kurjategija avastamist.

Kui eksperdina esineb aga nõukogude korrale vaenulik isik, ei saa tema poolt antud arvamuse juures eeldada objektiivsust. Selliselt isikult ei saa loota nõukogude uurimis-ja kohtuorganite abistamist ega nende töö soodustamist. Taolist arvamust ei saa seetõttu üldse pidada kohtulikuks tõendiks.

Seejuures ei ole sugugi oluline,kas eksperdi poliitiline pale on konkreetsel juhul faktiliselt suutnud mõjustada arvamuse sisu. Arvamuse kõrvalehoitmiseks piisab juba sellest faktist, et eksperdiks on olnud poliitilist usaldust mitteomav isik.

2. Eksperdi arvamuse kui tõendamisvahendi hindamine.

Selleks,et uurija või kohtunik saaksid tajuda tõendavat fakti,et viimane saaks esineda kohtuliku tõendina,peab talle olema omane teatav protsessuaalne vorm,mida nimetame tõendamisvahendiks ja milline on üks kohtuliku tõendi elemente.

Eksperdi kui tõendi allika poolt avaldatav tõendav fakt

saabub uurijale ja kohtunikule arvamuse kujul. Et uurija ja kohtunik saaksid veatult tunnetada eksperdi poolt avaldatud tõendavat fakti, peab viimasele antud protsessuaalne vorm, tõendamisvahend, olema vajaliku kvaliteediga, võimaldama tõendava fakti veatu ülekandumise eksperdilt uurijale või kohtunikule. Väliselt esineb tõendamisvahend ekspertiisi akti kujul.

Et tõendava fakti teadasaamist võimaldada ka teistele isikutele (näiteks kohtunikule ja uurijale), on küllaldane kui ekspert annab oma järeldusele kirjaliku vormi. Selleks aitaks sageli ainult ühest lausest. Näiteks: „A.maos leidub nii ja niisugust mürkainet." „Dokumendil leiduv allkiri on kirjutatud A. poolt." Tegelikult sisaldub ekspertiisi aktis alati rohkem ja talle esitatakse koopis suuremaid nõudeid. See on tingitud sellest, et tõendamisvahendi osa ei piirdu ekspertiisi puhul ainult sellega, et võimaldada tõendava fakti tunnetamist uurija või kohtuniku poolt.

Kohtulik tõend omandab tõendi kvaliteedi alles peale tema igakülgset ja põhjalikku kontrollimist ning hindamist uurija või kohtuniku poolt. Uurija ja kohtunik peavad hindama iga tõendit, ka eksperdi arvamust, enne nende võtmist süüdistuskokkuvõtte või otsuse aluseks. Tõendamisvahendi teiseks põhiülesandeks ongi kohtuliku tõendi kontrollimise võimaldamine. T õ e n d a m i s v a h e n d i l p e a b o l e m a s e e t õ t t u s e l l i n e p r o t s e s s u a a l n e v o r m, m i s ü h e l t p o o l t v õ i m a l d a b e k s p e r d i j ä r e l d u s e t u n n e t a m i s t u u r i j a v õ i k o h t u n i k u p o o l t, k u i d s e l l e l e l i s a k s v õ i m a l d a b k o n t r o l l i d a k o h t u l i k u t õ e n d i ü l e j ä ä n u d k a h e e l e m e n d i, e e s k ä t t a g a t õ e n d a v a f a k t i

k v a l i t e e t i. Sellistele nõuetele peab vastama ekspertiisi akt kui tõendamisvahendi väline avaldumisvorm.

Seega tuleb eksperdi arvamuse kui tõendamisvahendi kontrollimisel ja hindamisel arvestada tema juures kahesuguseid tunnuseid: e s i t e k s neid,mis võimaldavad uurijal ja kohtunikul eksperdi järelduste tunnetamist ja t e i s e k s tunnuseid, mis võimaldavad eksperdi arvamuse kahe teise elemendi tõendava fakti ja tõendi allika kontrollimist ja hindamist.

Eksperdi arvamuse puhul peab tõendav fakt,selleks,et olla tunnetatav uurijale ja kohtunikule 1) esinema arvamuse kujul ja 2) omama kirjalikku vormi.

Need kaks ongi tõendamisvahendi esimest liiki tunnusteks, nimelt sellisteks tunnusteks,mis võimaldavad tõendava fakti tajumist uurija ja kohtuniku poolt. Nende tunnuste olemasolu ja kvaliteetsust peavad uurija ja kohtunik hoolega kontrollima.

Seda osa ekspertiisi aktist,kus sisaldub tõendav fakt arvamuse kujul ja kirjalikus vormis,tavatsetakse nimetada ekspertiisi akti resolutiivseks osaks. See on ekspertiisi akti kõige olulisem osa. Ilma selle osata ei ole uurijal ega kohtunikul võimalik tõendava fakti sisu üldse teada saada. Eksperdi poolt tehtud järeldus ei saaks üldse muutuda kohtulikuks tõendiks. Selliseid juhte,kus ekspertiisi aktis ei sisalduks eksperdi poolt tehtud järeldust (resolutiivset osa), meie ekspertiisipraktikas üldse ei esine. Seda õieti ei saagi esineda,sest siis poleks ju tõendit üldse olemas,kuna puuduvad kohtuliku tõendi kaks elementi - tõendav fakt tervena ja olulisemas osas ka tõendamisvahend.

Mis puutub tõendamisvahendi tunnuste teise liiki,siis on nende hulgas kaheldamatult kõige olulisemateks just need tunnused,mis võimaldavad tõendava fakti (kui kohtuliku tõendi sisulise

elemendi) kontrollimist ja hindamist. Et oleks võimalik kontrollida arvamuses sisalduva fakti kvaliteeti,on vajalik,et ekspertiisi akt ei sisaldaks ainult tõendava fakti sõnastuse,vaid et seal oleks üksikasjalikult kirjeldatud eksperdi järelduste sisuline saamiskäik. See peab sisalduma ekspertiisi akti kirjeldavas osas. Ekspertiisi aktis peab kindlasti olema näidatud:

1) millisto tõendite uurimisele on arvamus rajatud, s.o. mida on uuritud;

2) milline oli eksperdi poolt kasutatud uurimismeetod, s.o. kuidas on neid tõendeid uuritud.

Ekspertiisi akt on väliselt nõuetekohane,kui temas sisalduvad eelpoolkäsitletud andmed. Nende andmete sisuline analüüs ei kuulu aga enam t õ e n d a m i s v a h e n d i kontrolli hulka,vaid kujutab enast juba t õ e n d a v a f a k t i sisulist kontrollimist. Ainuüksi selleks ongi neid vaja ekspertiisiaktis kirjeldada.

Et ekspertiisiaktis peavad esinema kõik eelkäsitletud andmed,on meie kohtupraktika järjekindel seisukoht. Nii märgib NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegium oma 28.mai 1952.a. määruses Kulapini ja Jermenko asjas. "Ekspertiisi arvamusest pole näha,milliste andmete alusel tulid eksperdid sellisele järeldusele ja kas olid eksperdid läbi analüüsinud kassas kogu rahakäibe,alates 1.jaanuarist 1949.a. mil ei oleks tohtinud üldse olla mingisuguseid ülejäänevaid jääke kuni mai kuuni 1949.a.või olid eksperdid piirdunud ainult viimaste kuude rahakäibe analüüsiga".

Kuna selline ekspertiisi akti vormistamise puudus ei võimaldanud kontrollida,milliseid kohtulikke tõendeid olid eksperdid uurinud,ei pidanud Ülemkohus võimalikuks sellist eksperdi arva-

must arvestada antud asjas tõendina. Kuna asjas oli ekspertiis siiski vajalik,pidas Ülemkohus vajalikuks uue raamatupidamise-ekspertiisi teostamise [1].

On vähe sellest,kui ekspert uuritud tõendeid ekspertiisi aktis ainult loetleb. Vajalik on anda eksperdi uurimisobjektile üksikasjaline ja individualiseeritud kirjeldus. Enne asitõendite uurimisele asumist peab iga ekspert teostama nende asitõendite vaatluse,viimase tulemused aga esitama ekspertiisi aktis. NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegium on oma 3.novembri 1950.a.määruses Semjonovi asjas,kus oli vajalik kindlaks teha kas Semjonovi poolt valmistatud nuga võis vaadelda külma relvana,märkinud ühe olulise puudusena seda,et aktis pole näha Semjonovi käest äravõetud noa elementaarset kirjeldust. "Aktis pole näidatud noa pikkust,tema laiust ja terase kvaliteeti. Vaatlusaktis puuduvad kõige hädavajalikumad andmed vaadeldavast esemest,rääkimata sellest,et aktis pole Semjonovi käest äravõetud noa tehnilist kirjeldust,mis rääägib ekspert Tihomirovi mittekompetentsusest,kelle arvamusel põhineb Semjonovi süüdistus. Kirjeldatud kaalutlusil ei saa kolleegium arvestada 24.nov.1949.a. akti koos Tihomirovi arvamusega kui kohtulikku tõendit selle kohta,et Semjonovi käest äravõetud nuga osutub kinžaaliks ja tuleb lugeda keelatud külmarelvade hulka" [2].

Ekspertiisi aktist peab olema nähtav,milliste teaduslik-tehniliste võtetega on ekspert uurinud temale ekspertiisiks saadetud kohtulikke tõendeid. Sellega luuakse eeldused tõendava fakti sisuliseks kontrollimiseks. Nimetatud nõue on meie kohtupraktikas alati esinenud ja see on ka ekspertide poolt leidnud

---

1. NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegiumi Otsuste Kogumik 1952,9,lk.8.
2. NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegiumi Otsuste Kogumik 1951,1,lk.26.

järgimist. NSV Liidu Ülemkohus ei ole üheski oma määruses juhtinud tähelepanu sellele,et ekspertiisi aktist poleks üldse näha,millist uurimismeetodit on ekspert kasutanud ekspertiisi teostamisel [1]. Küll on märgitud sisulisi puudusi eksperdi uurimismeetodite juures,kuid see on juba mitte enam tõendamisvahendi,vaid tõendava fakti kontrollimise küsimus.

Ekspertiisi aktis peavad leiduma ka sellised andmed,mis võimaldavad kontrollida t õ e n d i a l l i k a kvaliteetsust, nimelt seda,kuivõrd eksperdi isik omab nõutavat erialast kvalifikatsiooni,vastab seadusandluses püstitatud juriidilistele nõuetele ja on eksperdi ülesannetesse määratud selleks ettenähtud korras.

Tõendamisvahendi kvaliteetsuse kontrollimise seisukohalt on vajalik jälgida ainult seda,kas ekspertiisi aktis on praegunimetatud andmed olemas. Nende andmete sisuline kontroll tähendab juba tõendi allika (mitte aga tõendamisvahendi) kontrollimist. Ekspertiisi aktis vastavate andmete olemasolu on aga tõendi allika sisulise kontrolli vajalikuks eelduseks.

Neid nõudeid on kohtupraktika poolt ekspertiisi aktile esitatud järjekindlalt. Korduvalt on NSV Liidu Ülemkohtu määrusis juhitud tähelepanu sellele,et ekspertiisi aktist peab nähtuma eksperdi kvalifikatsioon. Nii märgitakse NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegiumi 30.dets.1949.a.määruses Žiganovi jt.asjas: "Graafilise ekspertiisi arvamus omab olulisi puudusi. Ekspertiisi aktist pole näha,milline spetsiaalsus on ekspert Hurgesil ja kas tal on küllaldaselt teadmisi käekirja uuri-

---

1. Sellist puudust märgib liinikohus Galaktionovi jt.asjas esineva ekspertiisi akti juures. NSV Liidu Ülemkohtu Veetranspordi Kollegium loeb oma 9.veebr.1952.a.määruses sellise ettepeite aga täiesti alusetuks. (C.II.1952,4,lk.26 - 27)

miseks ja eristamiseks" [1].

Oma 25.augusti 1951.a.määruses Aizemnani ja teiste asjas juhib NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegium tähelepanu asjas esinevaile ekspertiisi-alastele puudustele, öeldes muuhulgas: "Ekspertiisi aktist ei ole näha kas eksperdid olid asjatundjad lihatööstuse küsimusis" [2].

Sellealaseid puudusi märgib ekspertiisi akti juures NSV Liidu Ülemkohtu Veetranspordi Kolleegium oma 9.veebr.1952.a.määruruses Galaktionovi ja teiste asjas. Kolleegium toonitab eriti, et ekspertiisi aktis peavad esinema andmed, mis võimaldavad kontrollida eksperdi vastavust protsessiseadustes ettenähtud juriidilistele nõuetele, s.o. seda, kas esineb tema juures taandamisaluseid. Määruses öeldakse: "Ei uurija korralduses raamatupidamisekspertiisi teostamise kohta ega sama ekspertiisi arvamuses pole näidatud, kellena ja kus töötab Maljutin, kuid need andmed on hädavajalikud selleks, et kontrollida kas tal oli ekspertiisi teostamise õigust ja kas ta mitte polnud sama süsteemi või sama asutuse töötaja kus töötasid süüalused" [3].

Kui ekspertiisi aktis puuduvad need osad, milliste ainsaks eesmärgiks on võimaldada tõendava fakti ja tõendi allika kvaliteetsuse kontrollimist, ei pruugi see alati ja ilma pikemata kaasa tuua sellise arvamuse kõrvalehoidmist. Sellist arvamust ei saa tõendina arvestada ainult siis, kui ekspertiisi akti lünki pole võimalik mingil viisil täita. Kui ekspertiisi aktis pole näiteks üldse räägitud sellest, milliseid tõendeid on ekspert uurinud või sellest, milliseid teaduslik-tehnilisi võtteid on

---

1. E.N.1950,3,lk.18.
2. C.N.1951,11,lk.29.
3. C.N.1952,4,lk.28.

kasutatud ekspertliku uurimise juures,võidakse akti lüngad täita eksperdi ülekuulamise teel. Sama meetodit võib kasutada eksperdi isiku poliitilise ja erialase kvalifikatsiooni ja juriidilistele tingimustele vastavuse kontrollimiseks. Eksperdi isikuga seosesolevaid akti lünki saab sageli täita ka toimiku materjalidest,kui seal esineb andmeid eksperdiks määratu kvalifikatsiooni ja taandamisaluste kohta.

Kui aga ekspertiisi akti lünki pole võimalik mingil viisil täita,tähendab see tõendava fakti ja tõendi allika sisulise kontrolli võimatust. Ilma sisulise kontrollita ei saa aga olla ühtki kohtulikku tõendit. Taolistel juhtudel ei jää muud üle kui selline arvamus tõendite hulgast kõrvaldada.

Lõpuks peatume veel ekspertiisi akti välise vormistamise juures. Akti keel,stiil ja terminoloogia on kvaliteetse tõendi kujunemisel väga olulise tähtsusega. Ainult täpne terminoloogia ja korralik sõnastus võimaldavad tõendava fakti veatu mõistmise uurija ja kohtuniku poolt,samuti ka tõendava fakti ja tõendi allika kontrollimise.

Juhul, kui ekspertiisi akti sõnastuslikud,terminoloogilised ja üldse välise vormistamisega seotud puudused on olulised,s.t. ei võimalda uurijal ja kohtunikul tõendava fakti tunnetamist ega tõendava fakti ning tõendi allika kontrollimist,kusjuures pole võimalik neid puudusi ka mingil viisil (näiteks eksperdi ülekuulamise teel) kõrvaldada,ei saa sellist arvamust arvestada kohtuliku tõendina.

Erilist tähelepanu peab ekspert pöörama akti terminoloogiale. Viimane peab olema igati täpne,kuid seejuures niisugune, mis on arusaadav ka mittespetsialistidele. Tuleb vältida liiga spetsiaalseid termineid. Kui see pole kuidagi võimalik,on vaja-

lik selliste terminite selgitamine tavalisemate väljendustega. Tuleb kasutada kogu akti ulatuses ühtset terminoloogiat. Ühe ja sama mõiste jaoks vahelduva terminoloogia kasutamine raskendab arvamuse mõistmist mitte-spetsialisti poolt.

Enesestmõistetavalt peab kogu akt olema sõnastuselt arusaadav, keelelt korrektne ja igati hoolikalt koostatud. Kahjuks eksitakse ekspertiisipraktikas selle vastu üsna sageli. Ekspertiisi akti johakale vormistamisele juhitakse tähelepanu isegi NSV Liidu Ülemkohtu määrustes. Nii märgib NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegium oma 18.veebruari 1950.a.määruses Soklovskaja ja teiste asjas: "Eksperdi arvamus on kirjutatud niivõrd hooletult, et temast pole võimalik mitte midagi aru saada" 1).

Ekspert peab ekspertiisiakti koostamisel kasutama kõikvõimalikke vahendeid selleks, et muuta arvamust kõigile arusaadavaks ja võimaldada tema paremat kontrollimist ja hindamist uurija ning kohtuniku poolt. Üheks vahendiks, mis seda võimaldab ja mida eksperdid peavad kasutama senisest rohkem, on akti näitlikustamine mitmesuguste fotodega, skeemidega jne. Eriti tõstavad akti tõenduslikku jõudu fotosuurendused, millele juhib tähelepanu ka NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegium oma 8.jaanuari 1949.a.määruses Šaulski asjas. Nimetatud määruses öeldakse: "Selleks et graafilise ekspertiisi arvamus oleks näitlikum, tuleb ekspertidel valmistada fotosid palgamaksu kviitungitest ja märkida neil fotodel käekirja kokkulangevad tunnused. Selleks et kohtule oleks selge võltsimise olemasolu, tuleb neist kviitungeist, millistele on tehtud juurdekirjutusi, täiendavalt valmistada veel fotosuurendusi" 2).

---

1. C.II.1950,5,lk.25.
2. C.II.1950,4,lk.28.

3. Tõendava fakti hindamine.

Tõendav fakt moodustab kohtuliku tõendi sisu. Seetõttu on ta kohtuliku tõendi tähtsaim element,kuigi tervikliku tõendi olemasoluks on samavõrra tarvilikud ka eelpoolkäsitletud kaks kohtuliku tõendi elementi - tõendi allikas ja tõendamisvahend.

Kohtuliku tõendi hindamisel tuleb pöörata kaheldamatult põhiline tähelepanu tõendava fakti kontrollimisele ja hindamisele. Nägime eelpool,et ekspertiisiakti teiste osade ainsaks ülesandeks oli tõendava fakti kontrollimise võimaldamine.

Tõendava fakti sisulist õigsust, s.t.seda kas tõendav fakt ekspertiisi aktis esitatud kujul peegeldab objektiivset tegelikkust,saab uurija ja kohtunik selgitada väga mitmesuguste asjaolude kontrollimise teel. Selleks tuleb kontrollida:

1) nende kohtulike tõendite kvaliteeti,millised olid eksperdi uurimisobjektiks.

2) kas ekspert on kasutanud õiget uurimismeetodit ning lähtunud teaduse ja praktika poolt õigeksptetud seisukohtadest.

3) kas eksperdi järeldused tulenevad temale uurimiseks esitatud materjalidest.

Peatume nende asjaolude juures üksikult.

1.Tõendava fakti kvaliteet sõltub vahetult eksperdi poolt uuritavate materjalide kvaliteedist. Puudulike materjalide alusel ei saa ka kõige kvalifitseeritum ekspert anda kõrgekvaliteedilist arvamust. Ükski ekspert ei tohiks asuda puuduliku uurimismaterjali põhjal üldse arvamust kujundama. Kui uurimis -või kohtuorganid talle vajalikke materjale ei esita,on ta VNFSV KrPK § 171 märkuse alusel kohustatud arvamuse andmisest keelduma.

puudulike materjalide alusel arvamuse andmine viitab isegi sellise eksperdi kvalifikatsiooni puudulikkusele.

Kui uurija või kohus leiavad,et eksperdi uurimisobjekt pole olnud täisväärtuslik,peavad nad selgitama tema juures esinevate puuduste iseloomu ja ulatuse. Kui need puudused on olulised, s.t. sellised,mis võisid avaldada mõju arvamuse sisule,ei saa taoliste materjalide pinnal kujundatud arvamust pidada kohtulikuks tõendiks. NSV Liidu Ülemkohus on pidevalt toonitanud arvamuse aluseks olevate materjalide kontrollimise vajadust. Kuna viimaste kvaliteedist vahetult sõltub tõendava fakti kvaliteet,on see üks tee tõendava fakti sisulise õigsuse kontrollimiseks. Kruglovi ja Vdovini asjas määratud kohtulik-veterinaar eksperttiisi puhul pidi ekspert andma kahe lihatüki võrdlemise alusel arvamuse selle kohta,kas lihatükid on pärit ühest ja samast seast. NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegiumi 6.aprilli 1946.a.määruse kohaselt pole kõnesolev eksperdi arvamus vaadeldav kohtuliku tõendina, "kuna uurimiseks määratud liha ei andnud eksperdile mitte uurimisorganid,vaid kannatamu, s.o. asjast huvitatud isik ning kuna pole teada palju ja millist liha tema andis,siis eksperdi arvamusel ei saa olla tõenduslikku jõudu" 1).

Põhjus,miks Ülemkohus nimetatud arvamust ei saa pidada kohtulikuks tõendiks,on just eksperdi uurimisobjekti kahtlane kvaliteet. Ülemkohtu arvates ei saa olla täisväärtuslik ka taolise objekti uurimisel põhinev arvamus. Sellesisulise seisukoha avaldab NSV Liidu Ülemkohus kõnesoleva määruse pealkirjas,milline kõlab: "Eksperdi arvamus võib asitõendi suhtes omada tõen-

---

1. C.II.,946,V,lk.12.

duslikku jõudu ainult sel juhul,kui arvamuse andmiseks esitatud eseme väärtus tõendina ei tekita kahtlust".

Kuigi eksperdi uurimisobjekt võib olla halvakvaliteediline kõikide ekspertiisiliikide puhul,esineb sellealaseid puudusi mõnede ekspertiisiliikide suhtes siiski sagedamini. Nagu näitab NSV Liidu Ülemkohtu viimase kümne aasta praktika analüüs,on sellisteks ekspertiisiliikideks just raamatupidamis- ja dokumentide graafiline ekspertiis. Teiste ekspertiisiliikide juures pole Ülemkohus peaaegu kordagi juhtinud tähelepanu eksperdi uurimisobjekti madalale kvaliteedile. Sagedased uurimisobjekti puudused raamatupidamis- ja graafilise ekspertiisi puhul on tingitud üheltpoolt muidugi nende ekspertiisiliikide suhteliselt sagedast esinemisest meie uurimis- ja kohtupraktikas,teiseltpoolt aga eksperdi uurimisobjektide erilisest iseloomust nende ekspertiisiliikide puhul.

Nimelt on mõnede ekspertiisiliikide puhul uurimisobjekti enda kujundamiseks uurijal ja kohtunikul omaltpoolt väga vähe tegu teha,kuigi ekspertiis määratakse nende poolt. Eksperdi uurimisobjekt on ainuvõimalikul ja valmis kujul tegelikkuses juba varem olemas. Uurija ja kohtuniku ülesandeks on ainult tema üleslei dmine,korralik säilitamine ja eksperdile üleandmine,mitte aga uurimisobjekti kujundamine. Nii on kohtumeditsiinilise ekspertiisi puhul laip,dokumendi tehnilise ekspertiisi puhul vältsitud dokument,tehnilise ekspertiisi puhul hoone,olemas söltumatult uurija või kohtuniku tegevusest.

Seevastu pole aga valmis kujul olemas uurimisobjekti näiteks raamatupidamis- ja dokumentide graafilise ekspertiisi puhul. Uurija ja kohtunik peavad raamatupidamis-ekspertiisi puhul koguma mitmesuguseid dokumente,revisjoniakte jne.,graafilise eks-

pertiisi puhul hankima võrdlusmaterjali eksperdile esitamiseks, s.o.nad peavad eksperdi uurimisobjekti alles kujundama.

On ju ilmne,et viimasel juhul võib kergesti jääda eksperdile uurimiseks esitatav materjal puudulikuks ja nagu praktika näitab,seda tegelikult jäägki.

Muidugi on uurimisobjekti kontroll vajalik kõikide ekspertiisiliikide,mitte ainult raamatupidamis-ja graafilise ekspertiisi puhul. Teiste ekspertiisiliikide puhul võib uurimisobjekti kvaliteet kannatada näiteks hoidetu säilitamise tõttu,halva transpordi tagajärjel või viivituste tõttu asitõendite eksperdile üleandmise juures. Nii võidakse inimese sisselunditel lasta rikneda,klaasnõul transportimisel puruneda ja võltsitud dokumendil hõõrduda. Mõnikord võib viivitus ekspertiisi määramisel viia eksperdi uurimisobjekti tähelikule riknemisele [1].

Kõik see näitab,kuivõrd vajalik on uurimisobjekti kontroll igal juhul,iga ekspertiisi puhul. Kuna raamatupidamise ja graafilise ekspertiisi puhul aga uurimisobjekti kahjustamise võimalusi on rohkem,tuleb nende ekspertiisiliikide puhul uurimisobjekti kontroll teostada eriti hoolikalt.

Järgnevalt püüame eeltoodud seisukohtadelt analüüsida NSV Liidu Ülemkohtu praktikat.

Raamatupidamisekspertiisi puhul kuulub väga sagedasti uurimisobjekti koosseisu raamatupidamisrevisjoni akt. Sellisel juhul on ta tavaliselt eksperdile ühteks olulisemaks uurimismaterjaliks. Juhul kui revisjoni teostamise juures on esinenud mõnesuguseid puudusi,toob see paratamatult kaasa temal põhineva arvamuse

---

1. Vt.NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegiumi 6.veebr.1946.a.määrus L.asjas kus ekshumeeritud laiba juures polnud enam võimalik vajalikke asjaolusid selgitada. (Ü.T.1946, III,8,lk.16.)

vigasuse.

Matvejevi süüdistusasjas teostatud raamatupidamis-ekspertiis põhines peamiselt kahel revisjoniaktil. Mõlemad revisjonid olid aga teostatud asjast huvitatud isikute poolt,milline asjaolu andis õigustatult põhjust kahelda nende objektiivsuses. Samas asjas 19.veebruaril 1949.a. tehtud määruses asub NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegium seisukohal,et "sellist ekspertiisi arvamust ei saa tunnistada kohtuliku tõendi jõudu omavaks" 1).

Mutšniki ja Stepanovi asjas oli teostatud ekspertiis restoranvagunis p.oduktide ülejäägi kindlakstegemiseks. Ekspert oli rajanud oma sellekohase arvamuse revisjoni andmetele,millised aga,nagu asjas oli tuvastatud,olid sisult ebaõiged. Nimelt oli revisjon arvanud ülejäägi hulka ka ainelaua töötajate isiklikud produktid ja raha. Sellistel vigastel revisjoniandmeil põhinev arvamus ei saanud olla usaldusväärne tõend. Neil asjaoludel suunaski NSV Liidu Ülemkohtu Pleenum nimetatud asja oma 16.dets. 1949.a. määrusega täiendavale eeluurimisele selleks,et uue kvalifitseeritud ekspertiisi abil kindlaks määrata restoranvagunis produktide ja raha ülejääki 2).

Mõlemas praegukirjeldatud asjas ei oleks uurija tohtinud taolisi revisjoniandmeid üldse esitada eksperdile uurimisobjektina,kuna nad polnud tõisväärtuslikud. Teiseltpoolt ei oleks tohtinud aga ka ekspert suhtuda kriitikata temale uurimiseks esitatud materjalidesse. Õigesti märgib NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegium Matvejevi asjas tehtud määrusele

---

1. C.N.1949,5,lk.30.
2. C.N.1950,2,lk.15.

formuleeritud pealkirjas: "Ekspertiisi arvamust ei saa vaadelda täisväärtusliku tõendina,kui temast osavõtvad eksperdid,omamata küllaldasi teadmisi,kriitikata ja põhjendamatult kinnitasid eelnevate revisjonide akte,millised olid koostatud isikute poolt, kellede erapooletus tekitab kahtlusi" [1].

Graafilise ekspertiisi puhul võib uurimisobjekt olla puudulik niihästi inkrimineeritava dokumendi kui ka võrdlusmaterjali osas.

Inkrimineeritava dokumendi juures on sagedasemaks puuduseks teksti lühidus. Kui tekst on niivõrd lühike,et selles ei saa sisalduda kõiki identifitseerimiseks vajalikke kirjatunnuseid, pole üldse võimalik sellise materjali alusel anda mingit arvamust. Juhul kui seda mõne "eksperdi" poolt siiski on tehtud, ei saa sellist arvamust võtta kohtuliku tõendina.

Pole näiteks võimalik kindlaks teha,kes teostas mõnesuguse numbri või tähe paranduse, kuna mõne üksiku joonekese juures pole tavaliselt võimalik avastada ühtki isikupärast kirja elementi. Suurte raskustega on seotud kaheldamatult ka selline graafiline ekspertiis,kus inkrimineeritav tekst koosneb ainult ühest allkirjast. Kuigi allkiri on tugevasti isikupärane,on ta siiski suhteliselt lühike,koosnedes ainult mõnest tähest,millised seejuures on üsna sageli veel tundmatuseni moonutatud. Sellistel juhtudel tuleb suhtuda graafilise ekspertiisi teostamisse suure vastutustundega,mida kahjuks meie ekspertidel sageli parajal määral ei jätku.

Taoliste arvamuste kontrollimisel ja hindamisel peaks uurija ja kohtunik lähenema küsimusele suure rangusega ja vähemagi kahtluse puhul ei tohiks nad sellisele tõendile üldse mitte

---

1. C.II.1949,5,lk.29.

toetuda. Sellist arvamust võiks tõendina arvestada eranditult ainuüksi siis, kui identifitseerimistunnuseid, vaatamata teksti lühidusele, siiski vajalikul määral leidub ja ekspert suudab oma arvamust väga veenvalt põhistada. Sellistel juhtudel tuleks erilist tähelepanu pöörata eksperdi arvamuse kõrvutamisele asjas leiduvate teiste tõenditega. Kui aga asjas teisi tõendeid ei ole, ei tohiks kohus ainuüksi sellisele eksperdi arvamusele, kui poolikult kontrollitud tõendile, ka oma otsust rajada. Seda toonitab ka NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegium oma 8. jaanuari 1949.a. määruses Šaulski asjas. Määrkides identifitseerimistunnuste olemasolu vajadusest graafilise ekspertiisi puhul, lisab Ülemkohus: "Kuivõrd juurdekirjutuse tekst on väga lühike, peavad olema eriti hoolikalt tuvastatud identifitseerimistunnused juurdekirjutuse ja vaieldamatult Šaulski poolt kirjutatud teksti juures" [1].

Graafilise ekspertiisi juures on aga uurimisobjekti tavaliseks puuduseks võrdlusmaterjali puudulikkus. Nagu näitab NSV Liidu Ülemkohtu praktika analüüs, on graafilise ekspertiisi puhul uurimisobjekti puudused peaaegu sajaprotsendiliselt tingitud ainuüksi vigasest võrdlusmaterjalist.

Kirja autori identifitseerimiseks on vajalik hulgaliselt sellist võrdlusmaterjali, kus sisalduks võimalikult palju isikupäraseid kirja tunnuseid. Kuna käekirjaproovide kogumine on uurija (mitte eksperdi) ülesanne, siis sõltub identifitseerimiseks vajaliku võrdlusmaterjali kvaliteet olulisel määral just uurijast. Võib väita päris kindlasti, et just graafilise ekspertiisi puhul (samavõrra kehtib see ka raamatupidamisekspertiisi kohta) on eksperdi arvamuse halb kvaliteet tingitud

---

1. C. II. 1950, 4, lk. 27.

ennekõike uurijate puudulikust erialasest kvalifikatsioonist, nende tüielikust oskamatusest,võiks öelda,võhiklikkusest võrdlusmaterjali kogumisel. Puuduliku võrdlusmaterjali pinnal arvamuse kujundamine annab omakorda muidugi tunnistust ka sellise eksperdi madalast kvalifikatsioonist. Kuid taolise isiku määras eksperdiks ju uurija. Seega jääb vigase arvamuse "isaks" ikkagi uurija.

Võrdlusmaterjali juures võivad esineda väga mitmesugused vead. Põhiliselt on nad kolmesugused: 1) võrdlusmaterjali on vähe 2) võrdlusmaterjal on ühekülgne ja 3) võrdlusmaterjal on hangitud oskamatult.

Prooviteksti tuleb võtta nii palju,et selles sisalduks vajalikul hulgal kirja tunnuseid. Nii ei piisa allkirja võltsimise puhul ainult prooviallkirjadest,vaid on vajalik võtta tingimata ka pikemat prooviteksti. Muidugi on vajalik ka allkirja proove võtta vähemalt 15 - 20. Ometi juhtub kohtupraktikas nende nõuete jämedaid rikkumisi. Üht sellist kirjeldatakse NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegiumi 27.aprilli 1949.a. määrudes Brõssina asjas. Nimetatud määruses öeldakse muuhulgas: "Sel viisil on põhiküsimus,kas võis Brõssina saada 17.oktoobril pagariärist leiba,selgitamata. Kuigi graafiline ekspertiis tunnistas,et 17.oktoobri saatekirjal on allkiri leivasaamise kohta kirjutatud Brõssina poolt,tuleb kohtu poolt sellesse arvamusse suhtuda kriitiliselt,kuna ekspertiisi käsutuses oli ainult Brõssina ebatäielikult kirjutatud perekonnanimi. Mingisugust muud sellist teksti,mis oleks kirjutatud vahetult Brõssina poolt, ei olnud. Neil tingimusil ei saa tunnistada graafilise ekspertiisi arvamust küllaldaseks tõendiks" [1]. Millest koosnes käes-

1. C.II.1949,8,lk.45.

oleval juhul võrdlusmaterjal? Ainult ühest allkirjast! Ülemkohus märgib kaasuse pealkirjas: "Graafilise ekspertiisi järeldusi ei saa tunnistada tõisväärtuslikuks tõendiks, juhul kui uurimiseks ja võrdlemiseks määratud materjal on ilmselt mittekõllaldane käekirja identsuse tuvastamiseks" [1].

Võrdlusmaterjal ei tohi olla ka ühekülgne, s.o. koosneda kas ainult vabadest või ainult eksperimentaalsetest käekirjaproovidest. Tavaliselt pööravad uurijad vähest tähelepanu vabadele käekirjaproovidele. Sageli kogutakse ainult eksperimentaalproove ja arvatakse neist aitavat isiku identifitseerimiseks.

Sellisele veale juhib tähelepanu NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegium oma 15.augusti 1951.a.määruses Talassovi asjas. Nimetatud määruses öeldakse: "7.mail 1950.a.antud ekspertiisi arvamusest on näha, et uurimisorganite poolt oli antud graafilise ekspertiisi kasutusse võrdlusmaterjalina Talassovi ja Döihanalievi käekirja ja allkirjade proove, millised olid kirjutatud uurija ettepanekul, kuid ei olnud kogutud ja ekspertiisi korraldusse antud Döihanalievi ja Talassovi vabu allkirjaproove, s.o. allkirjade proove, milliseid on nende poolt kirjutatud tavalises olustikus, igapäevases elus kuni käesoleva asja algatamise momendini. Sellepärast pole välditud võimalust, et ekspertiis võis graafilise materjali piiratuse ja tema ebaõige kogumise tõttu tulla ekslikule järeldusele. Neil tingimusil tuleb kohtul saata asi enne sisulist lahendamist veel täiendavale eeluurimisele uue graafilise ekspertiisi määramiseks, kusjuures ekspertiisi käsutusse tulevad anda mõned Döihanalievi

---

1. Vt. selles suhtes ka NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegiumi 29. novembri 1950.a. määrust Goldgameri ja Dubina asjas (O.N. 1951, 4, lk. 26).

ja Talassovi vabad allkirjaproovid [1].

Analoogilist puudust märgitakse ka NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegiumi 4.jaanuari 1950.a.määruses Zeinalovi ja teiste asjas. "Zeinalovi allkirja uurimine", öeldakse määruses, "toimus temalt eeluurimise ajal võetud allkirjaproovide alusel, mitte aga saatelehtedel leiduvate allkirjade alusel, millised on kirjutatud tema töötamise ajal kioskis. Ekspertiisi arvamus kaotab seetõttu tunduvalt oma veenvusest" [2].

Väga sagedasti tehakse uurimispraktikas vigu käekirjaproovide kogumisel. Nii lastakse isikul sageli kirjutada allkirjaproovid kõik ühele lehele, mitukümmend allkirja ritta üksteise alla. Selline allkirjade võtmise viis soodustab allkirjade tahtlikku moonutamist, kuna isikul on korraga nähtavad kõik tema poolt varem antud allkirjaproovid. Õige on lasta iga allkiri kirjutada eri lehele. Vajalik on seejuures iga allkirjaproovi eraldi kinnitamine uurija poolt oma allkirjaga, kuna muidu võib ekspert kergesti pidada mõnda prooviteksti inkrimineeritavaks dokumendiks ja hakata võrdlema proovimaterjale omavahel. Ekspertiisipraktikast on taolisi juhtumeid teada.

Prooviteksi tuleb lasta kirjutada võimalikult samades tingimustes kui oli kirjutatud inkrimineeritav dokument. Tuleb kindlasti valida samade omadustega paber ja kirjutusvahend. Samu nõudeid tuleb arvestada ka vabade käekirjaproovide hankimisel. Taolistele puudustele on tähelepanu juhitud ka meie Ülemkohtu poolt. Nii öeldakse NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegiumi 13.juuli 1949.a.määruses Kima ja teiste asjas:

---

1. C.H.1951,11,lk.27.
2. C.H.1950,3,lk.19.

"Nagu asjast nähtub,on materjal,milline on suunatud graafiliseks ekspertiisiks selle kindlakstegemiseks,kuidas on kirjutatud Zaripovi allkiri arvel nr.157,ilmselt mittekõllaldane. Kuivõrd küsimus seisneb Zaripovi nimeliste allkirjade uurimises,millised on kirjutatud arve koopiatel läbi kopeerpaberi,siis oleks võrdlemiseks olnud vaja võtta ka selliseid arvete koopiaid, millistel esineb vaieldamatult Zaripovi enda poolt läbi kopeerpaberi kirjutatud allkirju. Seevastu võttis uurija Zaripovi käekirja näitena dokumente, millistel oli Zaripovi allkiri kirjutatud tindiga ja esimesel eksemplaril" 1).

Seoses eksperdi uurimisobjekti kvaliteedi küsimuse vaatlemisega peatume veel nende juhtude juures,kus ekspert annab arvamuse mingite üldiste kaalutluste,oletuste või üldteoreetiliste seisukohtade alusel,ega uuri üldse temale esitatud materjale. Taolisi arvamusi ei saa pidada kohtulikeks tõendeiks. Igasugune eksperdi arvamus peab rajanema mõne teise samas asjas esineva kohtuliku tõendi uurimisel. See on eksperdi arvamuse kui iseseisva tõendiliigi üks spetsiifilisi tunnuseid ja nagu eespool näitasime,on olnud sellisena tunnustatud ka meie kohtupraktika poolt 2).

2. Tõendava fakti sisuliseks kontrolliks on tingimata vaja

1.C.II.1949,11,lk.19.

2.Seda küsimust käsitlesime üksikasjalikumalt eespool lk 101 jj.ja 130 jj. Sellealast kohtupraktikat analüüsime lk.104 jj. Lisaks sealtooduile vt.veel NSV Liidu Ülemkohtu Pleenumi 17. märtsi 1950.a.määrust Sigatševa asjas,kus Pleenum ei arvesta raamatupidamis-ala eksperdi arvamust tõendina,kuna ta "põhineb ainuüksi eksperdi oletustel". (C.II.1950,5,lk.4) Samuti märgib NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegium oma 16.veebr. 1952.a.määruses Lõssovi asjas,seoses raamatupidamisekspertiisiga: "Kohus toetus Lõssovi süü tuvastamisel raamatupidamis-ekspertiisile.Kuid selle ekspertiisi järeldused on rajatud oletustele ja aprioorsetele arvestustele...Taolist oletuslikku ekspertiisi järeldust ei saa vaadelda süütõendina". (C.II.1952,5,lk.2) -

selgitada, kas ekspert on temale esitatud materjalide uurimiseks kasutanud õiget uurimismeetodit ning lähtunud teaduse ja praktika poolt õigeksp eetud seisukohtadest.

On ju ilmne,et pole kasu kvaliteetsest uurimisobjektist, kui tema uurimist ei teostata õigete teaduslik-tehniliste võtete ja vahenditega ega lähtuta nende uurimisel seisukohtadest, milliseid õigustab teadus ja praktika. Sellisel teel saadud järeldused ei saa olla sisult õiged ega ole seetõttu arvestatavad antud asjas kohtulike tõenditena.

Eksperdi poolt kasutatava uurimismeetodi ning tema uurimiste lähtealuseks olevate seisukohtade õigsuse kontroll on loomulikult väga raske ülesanne. See nõuab uurijalt ja kohtunikult üsna mitmekülgseid teadmisi. Just siin aitab palju kaasa kriminalistika,kohtumeditsiini,kohtupsühhiaatria ja raamatupidamise aluste hea tundmine. Igal juhul on see väär,kui uurija või kohtunik juba ette kapituleeruvad taoliste küsimuste ees,ega katsetagi sellelt seisukohalt eksperdi järelduste sisulise õiguse kontrollimist.

Pole kaugeltki võimatu,et uurija või kohtunik avastavad vananenud võtete või vahendite kasutamise eksperdi poolt,või lähtumise mitte uusimatest teaduslikest avastusist.

Nii juhtis NSV Liidu Tervishoiu Rahvakomissariaadi kohtumed.peaekspert oma 13.okt.1944.a.metoodilises kirjas kõikide med.ekspertide tähelepanu reale muudatustele asitõendite kohtumeditsiinilise ja kohtukeemilise uurimise metoodikas. Selles

kirjas keelatakse ära mitmete seni kasutuselolnud uurimismeetodide edasine kasutamine kohtumeditsiiniliste ja kohtukeemiliste ekspertiiside teostamisel [1]. Juhul kui mõni ekspert on siiski rakendanud mõnda neist vananenud meetoditest, suudab uurija või kohtunik selle üsna kergesti avastada.

Uurimismeetodite vigasuse tõttu eksperdi arvamuse tõendina mittearvestamisest rääkitakse ka NSV Liidu Ülemkohtu praktikas. Nii avastas NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegium eksperdi uurimismeetodi puudulikkuse Kima ja teiste asjas teostatud dokumendi graafilise ekspertiisi juures. Sellemasjas jõudis ekspert järeldusele, et uuritavail dokumentidel pole allkiri kirjutatud Zaripovi poolt, "kuna tähe "Z" juures puudub silmusetaoline ühendusjoon" [2]. On ilmne, et üheainsa kirjatunnuse alusel pole võimalik teha järeldust teksti autori kohta. Seda ei võimalda nõukogude kriminalistikas rakendatav dokumentide graafilise uurimise meetod.

3. Uurija ja kohtunik peavad kontrollima, k a s e k s p e r d i p o o l t e s i t a t u d j ä r e l d u s e d t u l e n e v a d t e m a l e u u r i m i s e k s e s i t a t u d m a t e r j a l i d e s t. Eksperdi käsutuses võivad olla kvaliteetsed tõendid, tema poolt kasutatav uurimismeetod võib olla igati õige ja ta võib lähtuda uurimisel õigetest teaduslikest seisukohtadest, kuid konkreetse järelduse tegemisel võib ta teha vigu. Sel juhul meie räägime arvamuse põhjendamatusest. Kui arvamus on põhjendamatu, s.t. järeldus ei tulene uuritavatest tõenditest, ei saa teda vaadelda antud asjas kohtuliku

---

1. Сборник официальных и справочных материалов по судебно-медицинской экспертизе, Москва, 1946, lk. 92 -93.

2. S.S.N. 1949, II, lk. 20.

tõendina.

Kohtupraktikas kohtame põhjendamatuid eksperdi arvamusi suhteliselt küllaltki sageli. Siia kuuluvad peamiselt sellised juhud, kus ekspert on esitanud omad järeldused, kuid pole näidanud, millistel motiividel ta tuli just sellistele tulemustele, kuna talle esitatud materjalidest võiks tuleneda ka teissugune lõppjäreldus. Sellist arvamust ei saa pidada kohtulikuks tõendiks. NSV Liidu Ülemkohus püsib järjekindlalt sellisel seisukohal. Nii öeldakse Raudteede Kolleegiumi 7.detsembri 1948.a. määruses Sokatši asjas, seoses raudteeavarii puhul teostatud tehnilise ekspertiisiga: "Ekspertiisi arvamusest pole näha, milliste andmete alusel ta tuli järeldusele, et kaalu platvormi juures puhvritelgede puudumine ja vedrude mitmetüübilisus ei võinud olla platvormi roobastelt väljasurumise põhjuseks" [1]. Antud asjas pidas Ülemkohus vajalikuks uue ekspertiisi teostamise. Analoogilisel seisukohal on NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegium oma 18.juuli 1951.a. määruses S. asjas. "VNFSV Ülemkohtu viide", öeldakse nimetatud määruses, "et kohtumeditsiini-alase eksperdi arvamus kinnitab S. süüdi, pole veenev, kuna kohus ei selgitanud, milliste andmete alusel tuli kohtumeditsiiniline ekspertiis järeldusele, et verimuhk K. vasema puusa sisekuljel võiks olla tekitatud 20.juunil 1950.a. puusade vägivaldse laialirõhumise juures" [2]. Õigustatult ei pidanud Kriminaalasjade Kohtukolleegium sellist arvamust süütõendiks ja lõpetas antud asja.

Seoses selle kontrollimisega, kas eksperdi järeldused tulenevad temale uurimiseks esitatud materjalidest, tuleb peatuda

---

1. C.II.1948,2,lk.45.
2. C.II.1951,10,lk.15.

eksperdi järelduste kategoorilisuse ja tõenäosuse küsimuse juures.

Tõendava fakti kontrollimisel tuleb pöörata tähelepanu sellele,kas ta on esitatud eksperdi poolt sisult kindlana või tõenäolisena. K i n d e l (vene keeles достоверный) on selline tõendav fakt, mis peegeldab täpselt objektiivset tegelikkust,välistades kõik teised võimalused. Sisult kindlat fakti saab esitada eksperdi poolt ainult kategoorilises vormis. Seepärast võime sisult kindlat fakti sisalduvat järeldust nimetada k a t e g o o r i l i s e k s arvamuseks. Seevastu on t õ e n ä ä n e fakt sisult oletus. Selline fakt esitatakse eksperdi poolt tõenäoses vormis. Seepärast võime sisult tõenäost fakti sisaldavat järeldust nimetada t õ e n ä o s e k s arvamuseks. Tõenäosuse aste võib muidugi olla väga mitmesugune. Ühel juhul on fakti tõenäosuse aste niivõrd suur,et arvamust võime lugeda peaaegu kindlaks,teisel juhul võib teatava fakti esinemise tõenäosus olla väga väike. Igal juhul,olgu fakti tõenäosuse aste milline tahes,jääb ta ikkagi tõenäoseks,s.o.säilib võimalus,et fakt sellisel kujul ei ole õige.

Tõenäoseid tõendavaid fakte leiame ekspertiisipraktikas üsna sageli. Ekspert ei ütle: allkiri on kirjutatud A.poolt, vaid esitab arvamuse tõenäosena ja ütleb: allkiri on tõenäoselt kirjutatud A.poolt.

Meie protsessualistid on suhtunud tõenäostesse arvamustesse väga erinevalt. Prof.Vinberg peab tõenäoste arvamuste esinemist paratamatuks,kuigi ütleb,et "nõukogude eksperdi deviisiks olgu tema arvamuse kindlus" (достоверность) [1].

---

1. В и н б е р г, op.cit.,lk.59.

Prof.Vinbergi arvates võivad nad esineda tõenditena samuti kui sisult kindlad arvamused. Tõenäose arvamuse puhul tulevat aga alati näidata arvamuse tõenäosuse aste. Rahhunovi arvates kaotab aga tõenäone arvamus igasuguse mõtte ja tähtsuse. "Meie arvame", ütleb Rahhunov, "et kui ekspertiisi arvamusel on oma põhilises osas oletuslik iseloom,lakkab ta olemast tõend ja isegi kahjustab uurimis-ja kohtutegevust,kuivõrd võib esile kutsuda kahtlusi ja kahtlustusi" 1).

Kumba neist vastandlikest seisukohtadest tuleks pidada õigeks ? Püüame sellele küsimusele vastata,eeskätt just NSV Liidu ülemkohtu praktika pinnal. Väga mitmesugustel põhjustel on eksperdil mõnikord võimatu anda temale esitatud küsimustele kategoorilist vastust. Sel juhul ei teki eksperdil sisemist veendumust ühe seisukoha absoluutses õiguses. Kuna jääb mõnel määral püsima ka teissuguste seisukohtade esinemise võimalus,on ekspert sunnitud oma seisukoha esitama mitte kategoorilisena vaid tõenäosena.

Kas selline arvamus suudab midagi tõendada? Meie arvates mitte midagi. Kui ekspert ütleb,et allkiri on kirjutatud A. poolt,siis see on fakt,mis tõendab otseselt seda,et allkirja kirjutajaks oli A.,kui aga ekspert ütleb,et allkiri on kirjutatud tõenäoselt A. poolt,siis sellega ekspert ei ütle,et allkirja kirjutajaks on tingimata just A. Allkirja kirjutajaks võivad olla ka kõik teised peale A. Mida selline arvamus siis tõendab? Mitte midagi!

Vahel püütakse praktikute ringis väita,et tõenäoline arvamus pole muidugi otsene süütõend,vaid on asjas kaudseks tõendiks. Koos teiste tõenditega võivat olla taoline eksperdi arva-

---

1. Рахунов, op.cit.,lk.208

mus siiski asjas tõendiks.

Tundub siiski,et tõenäoline eksperdi arvamus pole üldse kohtulik tõend,ka mitte kaudne. Tõend on kaudne siis,kui tema abil tõendatav fakt ei kuulu kuriteo koosseisu moodustavate faktide hulka. Nii on olemas iga kaudse tõendi puhul ikkagi teatav fakt,mida see kaudne tõend ka otseselt tõendab. Juhul, kui see fakt kuuluks peafakti,s.o.kuriteo koosseisu hulka, olekski meil tegemist mitte enam kaudse vaid otsese tõendiga. Millist välaspool peafakti olevat fakti suudab aga tõenäone eksperdi arvamus tõendada otseselt? Mitte ühtki fakti! Sellisel arvamusel pole seega üldse kohtuliku tõendi tunnuseid. Samal seisukohal on ka NSV Liidu Ülemkohtu praktika. Analüüsime sellelt seisukohalt Šaulski asjas tehtud NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegiumi 8.jaanuari 1949.a. määruse. Nimetatud määruses on toodud otseseid väljavõtteid selles asjas toimunud kahest graafilise ekspertiisi aktist.

Ühes neist,nimelt 22.aprillil 1947.a. antud arvamuses, ütleb ekspert Tribunskaja,et nende "palgaarvete tekstid ja juurdekirjutused on t õ e n ä o s e l t kirjutatud Šaulski poolt". Samas asjas 8.septembril 1947.a. antud arvamuses ütleb ekspert Koldin,et "palgaarvete käsitsikirjutatud tekstid . . .t õ e n ä o s e l t ei ole kirjutatud Androsenko poolt". (Minu sõrendus O.P.) Hinnates neid eksperdi arvamusi,ütleb Kriminaalasjade Kohtukolleegium oma määruses: "Kohus viitas otsuses mõlemale esitatud arvamusele kui Šaulski süütõendile. E n t e i s a a o l l a m i n g i t t õ e n d u s l i k k u t ä h t s u s t g r a a f i l i s e l e k s p e r t i i s i l, m i l l i n e r ä ä g i b Š a u l s k i p o o l t

v õ l t s i m i s e t õ e n õ o s u s e s t. Šaulski suhtes pole mingit tõenduslikku jõudu ka ekspert Koldini 8.sept.1947.a. arvamusel selle kohta,et võltsimist ei ole teostanud Androsenko. Kui võltsimist ei teostanud Androsenko,siis ei saa siit teha järeldust,et võltsimise teostas Šaulski. Võltsida võis ka kolmas isik" [1].(Minu sõrendus O.P.) Toodud kaasuses on NSV Liidu Ülemkohus avaldanud väga selgelt oma seisukoha sisult tõenõose eksperdi arvamuse tõendusliku jõu suhtes. Selliseid arvamusi ei saa vaadelda kohtulike tõenditena. Siit järeldub,et eksperdi arvamusel on mõtet ainult siis,kui ta sisaldab sisult kindlat tõendavat fakti,milline on esitatud kategoorilises vormis. Juhul kui ekspert ei saa anda kategoorilist arvamust,võiks ta parem arvamuse andmisest üldse loobuda [2].

Seejuures ei tohi minna ekspert kunagi sellele teele,et hakkab n.ö.vägisi andma arvamust kategoorilises vormis,s.o.annab edasi sisult tõenõose arvamuse mitte tõenõosena,nagu oleks õige,vaid kategoorilisena. Ekspert annab sisult tõenõosele faktile kindla fakti ilme. Sellisel juhul eksperdi järeldused ei tulene enam sugugi temale uurimiseks esitatud materjalidest.Uurija ja kohtunik peavad selle avastama tõendava fakti kontrollimisel. Iga kategoorilises vormis antud arvamuse puhul tuleb selgitada,kas temas sisaldub tõendav fakt on ka tõepoolest sisult kindel või osutub sisult ainult tõenõoseks. Sellist juhtu kirjeldatakse õsjakõsitletud NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegiumi määruses Šaulski asjas. Nimetatud asjas andis

---

1. C.N.1950,4,lk.26.

2. Vrd.samas küsimuses ka A. Ш л я х о в, Улучшить оформление и подготовку материалов на криминалистическую экспертизу i. Социалистическая законность 1958,8,lk.60.

ekspert Koldin 21.oktoobril 1947.a.järgmisesisulise arvamuse:

"Eelmiste ekspertiiside materjalidega on kindlaks tehtud, et maksudokumentide esimesed eksemplarid 25.augustist ja 18. septembrist 1945.a.on kirjutatud Šaulski poolt. Maksudokumentide teised eksemplarid,kaasa arvatud võltsitud summadega arvete koopiad,on k õ i g e t õ e n ä o l i s e m a l t kirjutatud Šaulski poolt.

Arvamus oli antud oletuslikuna ja suurima tõenäosuse astmega seepärast,et polnud võimalik lõplikult välistada Šaulski käekirja imiteerimise võimalust teise võltsija poolt.

K õ i k i d e a s j a o l u d e u u r i m i s e a l u s e l on tuvastatud,et tuleb välistada Šaulski poolt koostatud maksuarvete kasutamise võimalus võltsija poolt,kuna Šaulski koostas maksuarved üksikjuhtudel ja ühtki neist arvetest ei saadud takistamatult ära võtta,kuna igaüks neist kujutas asjaajamise ja arvepidamise hädavajalikku elementi.

Samuti ilmneb täielikult asja tehioludest,et üks ja sama operatsioon ei saa olla teostatud mitme isiku poolt (aruandlus riigipanga,linna rahandusosakonna ja kassa ees). Samadele tulemustele viib ka käekirja imiteerimistunnuste puudumine arvete kolmandatel eksemplaridel ja arvete koostamise võimatus ühegi teise poolt peale Šaulski.

Kirjeldatu alusel peab võimalikuks tulla k a t e g o o r i l i s e l e arvamusele selles suhtes,et maksuarved on võltsitud Šaulski poolt" [1]. (Minu sõrendused O.P.)

Kuigi eksperdi lõppjäreldus on esitatud kategoorilises vormis ja peaks seega olema ka sisult kindel,ta seda tegelikult

---

1.C.II.1950,4,lk.27.

siiski ei ole,kuna järeldus sellisel kujul ei tulene üldse uuritavaist materjalidest. Kõnesolev arvamus jääb sisult ikkagi tõenäoseks. Kategooriline vorm on talle eksperdi poolt antud täiesti meelevaldselt. " "Kategoorilist" järeldust ei tehta mitte teadusliku kriminalistika nõuete kohaselt", öeldakse Ülemkohtu määruses, "vaid oletuste pinnal,millistel pole midagi ühist antud eksperdi spetsiaalsusega" [1]. Ekspert muutus kategooriliseks mitte ekspertiisi uurimisobjekti uurimise alusel, vaid peale "kõikide asjaolude uurimist", nagu ta oma arvamuses ka ise deklareeris. Ta läks seega väljapoole oma kompetentsi piire ja omastades uurija ja kohtu funktsioonid,andis arvamuse, milline ei tulene üldse temale uurimiseks esitatud materjalidest. "Sellisel arvamusel", otsib õigustatult NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegium, "ei saa olla tõenduslikku jõudu" [2].

Eksperdi arvamuse sisuline kindlus ja sellele vastav kategooriline välisvorm olenevad väga suurel määral eksperdile esitatud küsimuste formuleerimisest. Võib õigusega öelda: milline on uurija ja kohtuniku poolt esitatud küsimus,selline on talle eksperdi poolt antud vastus. Selge ja täpne arvamus eeldab selgelt ja täpselt formuleeritud küsimust.

Käsitlesime praegu eksperdi arvamuse kontrollimise ja hindamise üht vormi,nimelt tema enda sisulist analüüsi. Viimast, nagu näitasime,ei tule teostada huupi ja süsteemitult,vaid üksikute tõendi elementide ja tunnuste kaupa. Ainult süsteemikindla analüüsiga tagame tervikuna kogu tõendi põhjaliku ja igakülg-

---

1. Ibid.
2. Ibid.

se kontrollimise.

Seejuures ei tohi aga hetkekski unustada,et tõend on kõikide oma elementide ja tunnuste juures ikkagi tervik,kus üksikud elemendid on omavahel tihedalt seotud,olenevad üksteisest ja tingivad üksteist. Seda peame arvestama tõendi üksikute elementide analüüsimisel. Tõendi iga elemendi kontrollimisel tuleb meeles pidada,et ta ei seisa mitte isoleeritult vaid on osa tervikust. Oma eelnevas käsitluses näitasime,kuidas puudused tõendi allika juures tingivad puudulikke tõendamisvahendeid ja halvakvaliteedilisi tõendavaid fakte. Puudulik tõendamisvahend ei võimalda omakorda tõendi allika ja tõendava fakti kvaliteetsuse kontrolli. Madala kvaliteediga tõendav fakt annab tunnistust puudustest tõendi allika, s.o. eksperdi isiku juures jne.jne.

§ 20. Eksperdi arvamuse kõrvutamine asjas esinevate teiste kohtulike tõenditega

Eksperdi arvamuse,nagu iga kohtuliku tõendi,põhjalikuks ja igakülgseks kontrollimiseks ning hindamiseks on vähe tema enda sisulisest analüüsist,ükskõik kui laitmatult seda ka poleks uurija ja kohtuniku poolt teostatud. Enesestmõistetavalt on selline,tõendi enda raamidest mitteväljuv analüüs iga tõendi juures möödapääsematult vajalik.

Ükski tõend ei seisa aga asjas isoleeritult. Kõik teatavas asjas esinevad tõendid peavad moodustama tervikliku,ajsult kooskõlaliste tõendite kogumi. NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegium märgib oma 7.veebruari 1951.a.määruses Severinovi asjas: "Asja materjalidest on näha,et Severinovi suhtes tehtud süüdimõistva otsuse aluseks on võetud tunnistaja Mezennikova ja tapetud Mezennikovi õe Truškina ütlused ning kohtumeditsiinilise ekspertiisi arvamus. Nende tõendite vahel esinevad aga vasturääkivused,milliste kõrvaldamiseta ei saa Severinovi süüdi lugeda tõendatuks" [1].

Iga tõend on ainult siis kõrgekvaliteediliseks kohtulikuks tõendiks,kui ta sisuliselt sobib antud asjas moodustuvasse tõendite kogumisse. Seepärast on ka vajalik eksperdi arvamuse kontrollimiseks ja lõplikuks hindamiseks tema kõrvutamine kõigi

---

1. C.N.1951,6,lk.19.

teiste samas asjas esinevate tõenditega. See põhimõte on leidnud ka otsest toonitamist VNFSV Kriminaalprotsessi koodeksis, millise § 319 lg.2 kõlab: "Asjas olevaid tõendeid hindavad kohtunikud oma seesmise veendumuse järgi, mis on rajatud kõigi asjaolude läbivaatamisele nende kogumis". See on ka NSV Liidu Ülemkohtu kõigutamatu seisukoht.

Väga arvukais määrustes juhib NSV Liidu Ülemkohus uurijate ja kohtute tähelepanu nõudele, et kõiki tõendeid tuleb hinnata nende kogumis. Toome siinkohal ainult mõned näited teiste tõendite abil eksperdi arvamuse kontrollimise kohta. NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegium on sellealase seisukoha väljendanud selgesti oma 21.mai 1952.a. Muradovi ja teiste asjas tehtud määrusele formuleeritud pealkirjas: "Otsus tühistatud, kuna kohus oli asetanud otsuse aluseks ekspertiisi arvamuse, vaatamata sellele, et see arvamus on vastuolus teiste asjas esinevate ja kohtu poolt mitteümberlükatud tõenditega" [1], NSV Liidu Ülemkohtu Veetranspordi Kolleegium märgib oma 9.jaan.1952. määruses Romanovi ja teiste asjas: "Tunnistajad Romanov - tehase peainsener, ja Startšev - tehase tehnoloog, kinnitavad, et sellist raua reservi, millest räägib ekspertiis, tehases ei võiks olla. Tunnistajad Talnikov, Simakov ja Kortšenkov eitavad samuti tehasele kuuluva raua müüki. Kõik see annab õiguse kahelda ekspertiisi arvamuses" [2]. Kui toodud näites teised tõendid kutsusid esile kahtlust samas asjas esineva eksperdi arvamuse kvaliteedi suhtes, siis NSV Liidu Ülemkohtu Raudteede Kolleegiumi 24.jaanuari 1949.a.määruses Bobõlevi asjas tunnistaja ütlu-

---

1. C.N.1952,9,lk.9.
2. C.N.1952,3,lk.29.

sed kinnitavad eksperdi järeldusi [1].

Mis puutub tõendi kontrollimisse tema kõrvutamise teel asjas leiduvate teiste tõenditega, siis saame meie üldreeglina kõrvutada muidugi mitte kõiki tõendi elemente vaid peamiselt ainult tõendavaid fakte. Tõendav fakt oli tõendi sisuline element. Asjas esinev tõendite kogum tähendabki aga just kõigi samas asjas esinevate tõendite sisulist kokkukuuluvust. Seega saame kontrollida eksperdi arvamuses sisalduva tõendava fakti sisulist vastavust kõikides teistes tõendites sisalduvate tõendavate faktidega.

Kui ekspert oma arvamuses ütleb, et teatav dokument on kirjutatud A. poolt, rida teisi tõendeid aga (näiteks tunnistaja ütlused, süüdlase ütlused jne.) kinnitavad vastupidist, tuleb uurijal ja kohtunikul selgitada lahkumineku põhjused ning kontrollida niihästi eksperdi arvamust kui ka tunnistajate ütlusi. Sellise kõrvutamise tulemusena on uurija ja kohtunik saanud enda käsutusse uusi andmeid, mis võimaldavad neil teostada uuesti ning endisest täielikumalt tõendite sisulist analüüsi.

Seega näeme, et tõendi sisuline analüüs ja tema kõrvutamine asjas leiduvate teiste tõenditega pole ajaliselt ega sisuliselt teravate piirjoontega eraldatavad tõendi kontrollimise ja hindamise vormid. Pole mitte nii, et enne tuleb iga tõend sisuliselt analüüsida ja siis kõik omavahel kõrvutada. Mõlemad kontrollimise vormid on omavahel läbi põimunud niihästi ajaliselt kui ka sisuliselt. Iga kohtuasi on omaette individuaalne, täpselt samal kujul mitte kunagi korduv sündmus. Ka tõendi kontrollimist ja hindamist ei saa suruda varem kindlaksmääratud rangetesse raa-

---

1. C.I .1949,3,lk.40.

midesse.

Nagu näitab meie kohtupraktika analüüs, tehakse seoses eksperdi arvamuse hindamisega kolmesuguseid vigu:

1. eksperdi arvamuse kontrollimise ja hindamise süsteemitus ja sellest tulenevalt ebatäielikkus.

2. eksperdi arvamuse vastu erilise "aukartuse" ilmutamine ja selle tagajärjel peaaegu hindamatult igasuguse arvamuse õigeks tunnistamine.

3. eksperdi arvamuse põhjendamatu kõrvalehoitmine.

Kaheldamatult on esimesena nimetatud viga eksperdi arvamuse hindamisel kõige sagedamini esinev. Eksperdi arvamust ei kontrollita tõendi üksikute elementide ja viimastele omaste tunnuste kaupa, vaid tavaliselt mõne kõige silmapaistvama tunnuse kontrollimise alusel peetakse kogu tõend kontrollituks. Eksperdi arvamuse hindamisel võiks lähtuda meie poolt antud eksperdi arvamuse kui tõendi elementidest ja viimastele omastest tunnustest. Eksperdi arvamuse enda sisulisele analüüsile peab obligatoorselt kaasnema tema kõrvutamine asjas leiduvate teiste tõenditega. Alles siis võime eksperdi arvamust lugeda igakülgselt ja põhjalikult kontrollituks ja saame anda talle lõpliku hinnangu.

Mis puutub eksperdi arvamuse vastu erilise "aukartuse" ülesnäitamisse ja seega tema hindamatult õigekstunnistamisse uurija ja kohtuniku poolt, siis esineb seda viga kahjuks küllaltki sageli. Eksperdi arvamust kui eriteadmisil põhinevat tõendit peetakse teistest tõenditest tähtsamaks. Kuidas saab vaielda vastu eksperdile! Juhtub ka seda, et kohus, juhul kui asjas on olemas eksperdi arvamus, ei näe enam üldse vaeva asjas esineva-

te teiste tõendite kontrollimisega. Kui teised tõendid on eksperdi arvamusele vastukäivad,heidab uurija või kohus nad lihtsalt kõrvale. Sellist juhtu kirjeldatakse NSV Liidu Ülemkohtu Raudteede Kolleegiumi 16.juuli 1952.a.määruses Drokini ja Maksimova asjas. Ekspert oli andnud arvamuse,mille kohaselt Drokini allkiri polnud võltsitud. "Lähtudes sellest eksperdi arvamusest", öeldakse määruses, "tuli uurimine,kuid hiljem ka kohus järeldusele,et Drokini ütlused,kus ta eitas oma allkirja sellel aktil, olid tegelikkusele mittevastavad ega kontrollinud teisi,väga olulisi asjaolusid" [1]. Oma seisukoha on Ülemkohus formuleerinud kõnesoleva määruse pealkirjas: "Asjas eksperdi arvamuse olemasolu ei vabasta kohut ülejäänud tõendite kontrollimisest ja kõikide asja materjalide hindamisest nende kogumis."

Kolmas eksperdi arvamuse hindamisel tehtavate vigade liik on protsessuaalse ilmega. Nimelt näeb VNFSV KrPK § 298 lg.3 ette nõude,et uurija ja kohus peavad eksperdi arvamusega mittenõustumist üksikasjalikult kas otsuses või erilises määruses motiveerima. Selline nõue ei tohiks olla muidugi midagi erandlikku eksperdi arvamuse suhtes, vaid uurija ja kohus peaksid i g a tõendi kõrvalehoidmist põhistama. Eriti vajalik on taoline nõue muidugi eksperdi arvamuse puhul,kuna erinevalt teistest, on eksperdi arvamus eriteadmisil põhinev tõend. Ta kujutab endast spetsialisti poolt tehtud järeldust. Selliste järelduste kõrvalehoidmine ei saa ega tohi toimuda kergekäeliselt. VNFSV KrPK § 298 lg.3 sisalduv nõue sunnib uurijaid ja kohtunikke tõsisemalt suhtuma selle tõendi hindamisse.

NSV Liidu Ülemkohus on püüranud selle nõude täitmisele pide-

1.C.II.1952,11,lk.23.

valt tähelepanu. Nii märgib NSV Liidu Ülemkohtu Pleenum oma 18.veebruari 1949.a.määruses Litvini asjas: "Kolleegium on täiesti ignoreerinud sellise tõendi,nagu seda on kohtuliku raamatupidamis-ekspertiisi akt ja kohtus antud eksperdi arvamus,millistes eriti märgiti TVO Ülema Litvini ja tehase arveala töötajate teenistusliku seisundi kuritarvitusi,kellede tegevus soodustas Begiašvili ja tehase direktori kuritegeliku käitumise varjamist [1].

Samale veale juhitatakse tähelepanu arvukais kolleegiumide määrusis. Näiteks öeldakse NSV Liidu Kriminaalasjade Kohtukolleegiumi 20.veebruari 1952.a.määruses Barnabešvili asjas seoses kohtupsühhiaatrilise ekspertiisiga: "Kohtukolleegium,mittenõustudes ekspertiisiga,ei motiveerinud oma seisukohta,nagu seda nõuab Gruusia NSV KrPK § 298" [2]. Kuna Kriminaalasjade Kohtukolleegiumi arvates esinevad tõsised kahtlused Barnabešvili tervise suhtes,otsustab ta asja saata täiendavale eeluurimisele.

Kõnesoleva nõude täitmise vajadusele juhtis tähelepanu ka NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegium oma 25.mai 1949.a. Kaufmani asjas tehtud erimäruses [3].

Kõikide eksperdi arvamuse hindamise juures esinevate vigade ühine põhjus peitub peamiselt uurimis-ja kohtuorganite mittekülla1dases erialases kvalifikatsioonis. Kõik meie poolt ana-

---

1.C.II.1949,5,lk.4.

2.C.II.1952,6,lk.31.

3.C.II.1950,4,lk.24. - Selles küsimuses vaata veel näiteks NSV Liidu Ülemkohtu,Kriminaalasjade Kohtukolleegiumi 20.veebr.1946.a. määrust Askerova ja Kasanova asjas (C.II.1946,IV lk.28) - NSV Liidu Kriminaalasjade Kohtukolleegiumi 25.märtsi 1950.a.määrust Sušuki ja teiste asjas (C.II.1950,7,lk.16) - NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegiumi 18.veebr.1950.a.määrust Zuravlevi asjas. (C.II.1950,5.lk.14). - NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegiumi 10.jaan.1951.a. määrust Veksleri asjas (C.II.1951,6,lk.20).

lüüsitud vead oleksid välditud kui:

1. uurijatel ja kohtunikel oleks õige ettekujutus eksperdi arvamuse olemusest,nimelt sellest,et ta on üks kohtulikke tõendeid ning kuulub kontrollimisele ja hindamisele nagu kõik teised tõendid;

2. kui uurijad ja kohtunikud oleksid teadlikud kohtuliku tõendi koostisosadest ning tõendite kontrollimise juures esinevaist süstemaatilisuse ja plaanikindluse nõudeist;

3. kui uurijate ja kohtunike erialane kvalifikatsioon oleks kõrgem,eriti just kriminalistika,kohtupsühhiaatria,kohtumeditsiini ja raamatupidamise aluste alal.

Muidugi tuleb esitada suuri nõudeid ka eksperdile,sest arvamuse kontrollimise ja hindamise kvaliteet sõltub oluliselt ka ekspertiisi akti sisust ja koostamise tehnikast.

Eksperdi arvamuse hindamise juures omab siiski määravat tähtsust uurija ning kohtuniku kvalifikatsioon. Õigest tõendite hindamisest oleneb aga vahetult otsuse kvaliteet ja seoses sellega nende suurte ülesannete täitmine,mis on asetatud nõukogude kohtu kui riigiorgani ette.

S i s u k o r d

Lk.

S i s s e j u h a t u s 2

I peatükk. E k s p e r d i a r v a m u s e k u i k o h t u l i k u t õ e n d i k u j u n e m i n e j a a r e n g 6

§ 1. Eksperdi arvamuse kui kohtuliku tõendi kujunemine ja areng ekspluatatorlikes riikides 6

§ 2. Eksperdi arvamuse kui kohtuliku tõendi kujunemine ja areng NSV Liidus 34

II peatükk. E k s p e r d i a r v a m u s e j u r i i d i l i n e o l e m u s 43

A Eksperdi arvamust tõendina mittekäsitlevad vaated 43

§ 3. Eksperdi arvamus kui "teadusliku kohtuniku" otsus 43

§ 4. Eksperdi arvamus ja tõendite kontrollimine 76

B Eksperdi arvamust kohtuliku tõendina käsitlevad vaated 82

§ 5. Kohtuliku tõendi mõiste 82

§ 6. Eksperdi arvamuse kui kohtuliku tõendi tunnused 95

C Eksperdi arvamus iseseisva kohtuliku tõendina . 98

§ 7. Eksperdi arvamuse erinevus tunnistaja ütlusest 98

§ 8. Eksperdi arvamuse erinevus kohtulikust vaatlusest 118

Lk.

§ 9. Eksperdi arvamus iseseisva kohtuliku tõendina 121

§ 10. Eksperdi arvamuse asend kohtulike tõendite klassifikatsioonis. 140

III peatükk. Ekspertiisi objekt. . . 153

§ 11. Ekspertiisi objekti mõiste 153
§ 12. Ekspertiisi määramise obligatoorsus. . . 184

IV peatükk. Ekspertiisi subjekt. . 188

§ 13. Ekspertiisi subjekti mõiste. 188
§ 14. Ainuüksi praktilisi kogemusi omavad isikud ekspertiisi subjektidena 215

V peatükk. Ekspertiisi protsessuaalne organiseerimine. 224

§ 15. Ekspertiisi määramine. 225
§ 16. Eksperdi õigused ja kohustused 247
§ 17. Süüdaluse õiguslik seisund ekspertiisi teostamisel. 265

VI peatükk. Eksperdi arvamuse hindamine 289

§ 18. Eksperdi arvamuse hindamisest üldiselt . 289
§ 19. Eksperdi arvamuse sisuline analüüs . . . 293
§ 20. Eksperdi arvamuse kõrvutamine asjas esinevate teiste kohtulike tõenditega 331